

**«УНИВЕРСИТЕТТІ БАСҚАРУ АЯСЫНДАҒЫ
АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ САЯСАТЫ»**
атты облыстық ғылыми-практикалық конференциясының
материалдары
4 қараша, 2019

**«ПОЛИТИКА АКАДЕМИЧЕСКОЙ ЧЕСТНОСТИ В
КОНТЕКСТЕ УПРАВЛЕНИЯ УНИВЕРСИТЕТОМ»**
материалы областной научно-практической конференции
4 ноября, 2019

Ақтау

УДК 378
ББК 74.58
У-58

Под общей редакцией ректора Yessenov University
Б.Б.Ахметова

Редакционная коллегия:

Нұрмағанбет Е.Т., Абилшеева Р.К., Ауешова Б.Т., Кадырова Г.М.,
Ізтұрғанова Г.К., Абдиева С.Р., Джанисенова А.М.

У-58 «Университетті басқару аясындағы академиялық адалдық саясаты» атты облыстық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Ақтау: Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, 2019. 163 б. **«Политика академической честности в контексте управления университетом» материалы областной научно-практической конференции,** – Ақтау: Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга имени Ш.Есенова, 2019.- 163 с.-Казахский, русский.

ISBN 978-601-308-228-8

Облыстық ғылыми-практикалық конференция материалдар жинағында Жоғары оқу орнында академиялық адалдықтың өзекті мәселелеріне, Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясын іске асыру жолдарына, сондай-ақ білім беру мекемелеріндегі сыбайлас жемқорлық және онымен күрес жүргізудің ұйымдық-құқықтық мәселелеріне арналған баяндамалар берілді.

В сборнике материалов областной научно-практической конференции были представлены доклады, посвященные актуальным вопросам академической честности в вузе, путем реализации Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан, а также организационно-правовым вопросам борьбы с коррупцией в учреждениях образования.

УДК 378
ББК 74.58

© Каспийский государственный
университет технологии и
инжиниринга им. Ш.Есенова, 2019

ISBN 978-601-308-228-8

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ: СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІ ІСКЕ АСЫРУ ТЕТІКТЕРІ

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ: МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ

ӘОЖ 342.7

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСКЕ ҚАТЫСУЫ

Акимова А. А., студент

Ғылыми жетекшісі: Кобегенова Г.Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инженеринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада Конституция қоғамның дамуына зор үлес қоса отырып, азаматтық қоғамның жан-жақты дамуын қамтамасыз ететіндігі және мемлекеттің саяси, мәдени, рухани және экономикалық дамуымыздың қайнар көзі есептелетіндігі туралы қарастырылған.

Түйінді сөздер: азаматтық қоғам, сыбайлас жемқорлық, жемқорлыққа қарсы күрес, демократия.

Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік құбылыс ретінде азаматтық қоғам мен мемлекет арасындағы әлеуметтік қатынастардың барлық салаларын қамтитын күрделі, көп өлшемді құбылыс болып табылады. Құқықтық мәселелермен қатар, ол бірқатар басқа проблемаларды да көтереді: психологиялық, мәдени, тұлғааралық, бұл оның жалпы тұжырымдамасы мен өзіндік ерекшеліктерін дамытуда қиындықтар туғызады және онымен күресудің нақты шараларын жасауда. Жалпы, әлеуметтану тұрғысынан сыбайлас жемқорлық қоғам құбылысы, қоғамның жұмыс істеуінің жүйелік принциптері тұрғысынан әлеуметтік қатынастардың бір түрі ретінде қарастырылады. Сыбайлас жемқорлық - бұл әлеуметтік жүйенің дисфункциясы және қоғамның реттеуші жүйесінің істен шығуы.

Ең маңызды зерттеулерді Халықаралық Транспаренси Интернэшнл үкіметтік емес ұйымы жүргізеді. Онда сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі көрсетілген. Зерттеуге сәйкес, «Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі - 2018», Қазақстандағы Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі - 31 балл. Қазіргі уақытта Қазақстан 180 елдің ішінен 124 орында тұр[1].

Транспаренси Интернэшнлдің «Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық жағдайының мониторингі» зерттеуінің деректері респонденттердің жартысынан көбі, яғни 54,4% өткен жылы сыбайлас жемқорлық деңгейінің төмендегенін атап өтті. Сонымен қатар, он респонденттердің тек біреуінде пара беру арқылы мәселені шешу қажеттілігі туындады. Бизнес қауымдастықтағы жағымды көріністі атап өткен жөн. Атап айтқанда, сауалнамаға қатысқан кәсіпкерлердің 76% -дан астамының пайымдауынша, Қазақстанда пара бермей және тек заңды жолмен бизнесті дамыту мүмкіндігін көрсеткен. Халықтың болжамына сәйкес, қарапайым азаматтар тарапынан үлкен сенім артатын және Мемлекеттік қызмет көрсету кезінде сыбайлас жемқорлық деңгейінің төмендеуіне ең үлкен ықпал ететін субъектілердің бестігіне мыналар кіреді:

мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі (68,3%), ҚР Үкіметі (56,3%), «Нұр Отан» партиясы (53,7%), БАҚ (53,7%) [2].

Азаматтық қоғам - бұл еркін азаматтар мен ерікті түрде құрылған бірлестіктер мен ұйымдардың, мемлекеттің тікелей араласуына және еркін реттелуіне тәуелсіз.

Азаматтық қоғамның маңызды сипаты - қоғамның өзін-өзі ұйымдастырудың және өзін-өзі басқарудың жоғары деңгейіне жету. Азаматтық қоғам - бұл азаматтық қоғамның ең жоғары құндылығы ретінде адамның материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыратын, әлеуметтік әділеттіліктің, еркіндіктің құқықтық режимінде жұмыс істейтін, өзін-өзі ұйымдастыруға негізделген әлеуметтік-экономикалық және саяси қатынастар жүйесі.

Азаматтық қоғамның институттары мен ұйымдары адам құқықтары мен бостандықтарының нақты кепілдіктерін, мемлекет пен қоғамдық істерге қатысуға тең қол жеткізуді қамтамасыз етуге шақырады.

Азаматтық қоғам сонымен қатар оның мүшелеріне қатысты әлеуметтік бақылау функциясын орындайды. Ол мемлекетке қарамастан, азаматтарды әлеуметтік нормаларды сақтауға мәжбүрлейтін, азаматтардың әлеуметтенуі мен білім алуын қамтамасыз ететін құралдар мен санкцияларға ие.

Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің тиімділігін арттыру мақсатында азаматтық қоғам институттары қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілік көзқарасты қалыптастыру бойынша жұмыс жүргізуге шақырылды.

Мұндай институттардың қатарына азаматтық қоғам, бизнес өкілдері, мемлекеттік емес ұйымдар, «Нұр Отан» партиясы және ҚР Кәсіподақтар федерациясы кірді.

Жемқорлыққа қарсы күреске қоғам көбірек қатысуда, олардың арасында жекелеген қоғамдық бірлестіктер қызметінің басты мақсаты сыбайлас жемқорлықпен күресу болып табылады. Бұл мәселеде қоғамның қатысуының мынадай түрлері пайда болды және таралды:

- қоғамдық сарапшылар институтын қалыптастыру;
- азаматтарды сыбайлас жемқорлыққа қарсы оқыту;
- сенім телефондары;
- азаматтар мен заңды тұлғалардың көптеген өтініштері мен өтініштерін қабылдайтын қоғамдық қабылдаулардың ашылуы;
- мемлекеттік органдарға бұқаралық ақпарат құралдарындағы ақпараттың мониторингі нәтижелері жіберіледі
- азаматтардың құқықтарын қорғау мақсатында мемлекеттік органдарға өтініштер жіберу.

Азаматтық қоғам алдында тұрған басты мақсат - билік органдары азаматтық қоғаммен бірлесіп құрған шаралар жүйесі ғана сыбайлас жемқорлыққа жүйелік құбылыс ретінде қарсы тұра алатындығын ескере отырып, сыбайлас жемқорлықтың пайда болуының шарттары мен алғышарттарын жою.

Сыбайлас жемқорлық азаматтық қоғамның дамуына кедергі келтіріп, қоғамдық ұйымдардың тіркелуіне және жұмысына байланысты проблемалар туғызады. Соңғы уақытта сыбайлас жемқорлыққа қарсы қоғамдық пікірдің рөлі баяу болса да өсіп келе жатқанын атап өткен жөн. Осыған байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың мониторинг жүйесін құру және жүзеге асыру өзекті болып табылады.

Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасының сақталуын қадағалайтын азаматтық қоғамның өкілдері жаңа әлеуметтік топтың құрылуы бүгінде қылмысқа қарсы күрестің басты бағыты болуы керек.

Сонымен, сыбайлас жемқорлық өзінің әлеуметтік-экономикалық категориясы ретінде ең көп тараған түрінде, үшінші тұлғалардың (қоғам, мемлекет, компания)

мүдделеріне зиян келтіру үшін жеке бас пайдасын алу мақсатында лауазым иелері мен қоғамның жекелеген мүшелері арасында қалыптасатын қатынастарды білдіреді. Азаматтардың құқығына, жауапкершілігі мен іскерлігіне негізделген, ашық, демократиялық азаматтық қоғам құру - біздің еліміздегі қоғамдық өмірді демократияландыруға байланысты маңызды іргелі міндеттердің бірі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Рейтинг стран мира по уровню восприятия коррупции, 2018 <https://gtmarket.ru/ratings/corruption-perceptions-index/info>

2. Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық жағдайының мониторингі. Алматы, 2019 <http://tikazakhstan.org/aza-standa-y-sybajlas-zhem-orly-zha-dajyny-monitoringi/>

ӘОЖ 323/324(075)

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Акмурзина А.Т.

Қазақстан теңіз университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру қарастырылады. Сыбайлас жемқорлық тарихы қарастырыла отыра қазіргі таңдағы жастардың сыбайлас жемқорлыққа қатысты көзқарастары зерттеледі. Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қатысты заң талқыланады.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, мәдениет, пара.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің мәнін «сыбайлас жемқорлық» ұғымының мазмұнын, осы этностық әлеуметтік құбылыстың тарихи түп-тамырын түсінбейінше, ұғыну мүмкін емес. Сыбайлас жемқорлық ұғымы қазіргі ғылыми және қоғамдық-саяси әдебиетте кеңінен қолданылады. «Сыбайлас жемқорлық» сөзі (латын тілінен «согупрег») көптеген мағынасы бар: бүлдіру, құлдырау, параға сатып алу, азғыру, тура жолдан тайдыру, притон, құбылмалылық, істі бұзу, күйреуге әкелу, бұрмалау, алдау, қорлау, ар-намысын таптау, «гупреге» көп мағыналы (бұзу, қирату, заңнан аттап өту, шартты бұзу) етістігімен қатар қолданылатын «со» қосымшасы сыбайлас жемқорлық – бұл бірнеше субъектілердің қатысуымен іс-қимыл жасау екенін көрсетеді. Бұдан өзге, латынша «согуптио» «параға сатып алу», «іріп-шіру» дегенді білдіреді, «сыбайласу» етістігі «біреуді ақшамен немесе өзге де материалдық игіліктермен параға сатып алу» дегенді білдіреді. Рим құқығында «согуприге» сөзі «сындыру, бүлдіру, бұзу, зақымдау, алдау, бұрмалау, параға сатып алу», сондай-ақ «құлдырау, бұзылғандық, нашар жағдай, (пікір немесе көзқарастың) құбылмалылығы» деген мағынаны білдіреді [1].

Сыбайлас жемқорлық ұғымының жалпыға танымал тұжырымдарымен қатар, латын термині «согуптио» екі түбірлі сөзден «сог» (жүрек, жан, рух, ақыл-ес) және «гуптиум» (бүлдіру, бұзу) шығады деген пікір бар. Сондықтан сыбайлас жемқорлықтың мәні лауазымды тұлғаны параға сатып алуда немесе оларды байытуда емес, ал әлеуметтік жүйені, оның ішінде мемлекеттік билік жүйесінің бірлігін бұзуда (ыдырату, іріп-шіру), мемлекеттің, азаматтардың заңды мүдделерін қоғамдағы өзінің жағдайын жеке мақсатына пайдакүнемдік арқылы сатып кетуде.

Сыбайлас жемқорлықпен күресу бүгінгі күні Қазақстанда күрделі мәселесі болып отыр. Сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін қоғамның құқықтық сауатсыздығын жоятын, құқықты түсіндіру жұмысының деңгейі мен сапасын арттыру және жастарға сапалы білім мен саналы тәрбие берудегі жұмыстарға қолдау мақсатында өткізген семинардың берері мол болды.

Бүгінде Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жалпы мемлекеттік мәртебе берілген, сыбайлас жемқорлықты жою және оның көріністерін болдырмау жөнінде қоғамдық және саяси күштермен бірлесіп, сыбайлас жемқорлыққа қарсы ауқымды науқан жүргізілуде.

Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мемлекет саясатының басым бағыттарының бірі болып айқындалған.

Қазір елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама қолданылуда, оның негізі «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» және «Мемлекеттік қызмет туралы» заңдары болып табылады. Осы бағытта бірқатар бағдарламалық құжаттар жүзеге асырылуда, мемлекеттік қызмет істері мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласында міндеттерді іске асыратын арнайы уәкілетті орган құрылған, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес аясында халықаралық ынтымақтастық белсенді жүзеге асырылуда.

Экономиканы әрі қарай дамыту, халықтың әл-ауқатын арттыру, әлемнің бәсекеге қабілетті отыз елдердің қатарына кіру мақсатын жүзеге асыру бойынша стратегиялық міндеттерді шешуді, мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын жаңғыртуға және азаматтық қоғам институттарының рөлін арттыруға негізделген жаңа жүйелі шаралар қабылдауды талап етеді, бұл сыбайлас жемқорлық көріністерін барынша азайтуға мүмкіндік берер еді.

Қазіргі кезде сыбайлас жемқорлық әлемнің кез келген елінде оның саяси дамуына байланыссыз, оның ішінде Қазақстанда да, әлеуметтік құбылыс ретінде өмірін жалғастырып келеді, ол тек ауқымдылығымен ғана ерекшеленеді. Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік-экономикалық даму үдерісін, нарықтық экономиканың құрылуын, инвестициялар тарту процесін тежейді. Демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына кері әсерін тигізеді, елдің болашақ дамуына елеулі қауіп төндіреді. Қазақстанның мемлекеттік саясатының негізгі басымдықтарының бірі сыбайлас жемқорлықпен күрес болып табылады.

Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бірі ретінде айқындалған мемлекеттік саясаттың негізгі басымдықтары.

«Сыбайлас жемқорлық» ұғымы азаматтарымыздың «мемлекеттік қызмет» ұғымымен жиі байланысты. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес Қазақстанда мемлекеттік-саяси деңгейге қойылып, тікелей Мемлекет басшысы бақылауына алынған жоқ.

Республикада сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес үшін заңнамалық база, атап айтқанда «Қазақстан Республикасында қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту және құқық қорғау қызметін одан әрі жетілдіру жөніндегі қосымша шаралар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы және т.б. қалыптастырылды.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, сыбайлас жемқорлық көріністерінен туындайтын қауіп-қатерден ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың алдын алу, анықтау және жолын кесу және ашу жолымен мемлекеттік функцияларды орындайтын мемлекеттік органдардың, лауазымды және басқа да адамдардың, сондай-ақ оларға теңестірілген адамдардың тиімді қызметін қамтамасыз етуге, сондай-ақ жауаптылықтың басталу жағдайына бағытталған.

Қазақстан үшін сыбайлас жемқорлықты жеңу мемлекеттік саясаттың басты бағытарының бірі болып табылады.

Елімізде барлық мемлекеттік органдар сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізуде.

Әділет басқармасында ағымдағы заңнаманы зерделеу бойынша сабақтар, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама нормалары бойынша семинарлар тұрақты түрде өткізіледі.

Студенттердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарастарын қалыптастыру мақсатында университетте тұрақты кездесулер өткізу және оларға жемқорлыққа қарсы заңнаманы, сыбайлас жемқорлық туралы ұғымды түсіндіру және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдар бойынша шараларды жетілдіру, студенттер арасында заңдылық пен жемқорлыққа қарсы тәртіп орнату, сыбайлас жемқорлық құбылыстарына қарсы әрекет ете білуге тәрбиелеу керек.

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің элементі ретінде құқықтық және адамгершілік сана

2. Сыбайлас жемқорлыққа қоғамдық бақылау

3. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің мағынасы

4. Шет елдердегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет

5. Сыбайлас жемқорлыққа қарсылықтың жаңа идеология

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес заңы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, сыбайлас жемқорлық көріністерінен туындайтын қауіп-қатерден Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың алдын алу, анықтау, олардың жолын кесу және ашу, олардың зардаптарын жою және кінәлілерді жауапқа тарту арқылы мемлекеттік органдардың, мемлекеттік міндеттерді атқаратын лауазымды және басқа да адамдардың, сондай-ақ оларға теңестірілген адамдардың тиімді қызметін қамтамасыз етуге бағытталған және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі принциптерін айқындап, сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың түрлерін, сондай-ақ жауаптылықтың пайда болу жағдайларын белгілейді

Заңда мемлекеттік міндеттерді атқаратын адамдардың, сондай-ақ соларға теңестірілген адамдардың лауазымдық өкілеттігін және соған байланысты мүмкіндіктерін пайдалана отырып не мүліктік пайда алу үшін олардың өз өкілеттіктерін езгеше пайдалануы, жеке езі немесе делдалдар арқылы заңда көзделмеген мүліктік игіліктер мен артықшылықтар алуы, сол сияқты бұл адамдарға жеке және заңды тұлғалардың аталған игіліктер мен артықшылықтарды құқыққа қарсы беруі арқылы оларды сатып алуы сыбайлас жемқорлық деп ұғынылады.[2]

Занда, сондай-ақ өзге заңдарда кезделген, заңдарда белгіленген тәртіптік, әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікке әкеп соқтыратын сыбайлас жемқорлықпен жымдасқан немесе сыбайлас жемқорлық үшін жағдай туғызатын әрекеттер сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтар (сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылықтар) болып табылады.

Мемлекеттік міндеттер - Қазақстан Республикасының Конституциясымен және заңдарымен мемлекеттің, оның органдары мен мемлекеттік қызмет атқаратын адамдардың өкілеттігіне жатқызылған іс-жүргізу мәндері.

Мемлекеттік органдардың бақылау және қадағалау міндеттері - заңдармен уәкілеттік берілген мемлекеттік органдардың Қазақстан Республикасының заң актілеріне сәйкес заңдылықтың сақталуын қамтамасыз ету, заңдардың бұзылу себептері мен жағдайларын анықтау мен жою, азаматтар мен заңды тұлғалардың бұзылған құқықтарын қалпына келтіру, нормативтік құқықтық актілердің дәл әрі біркелкі

қолданылуын және нормативтік актілердің міндетті талаптарының орындалуын тексеру жөнінде жүзеге асыратын міндеттері.

Жауапты мемлекеттік қызмет атқаратын адамдар мемлекеттік міндеттерді мен мемлекеттік органдардың өкілеттігін тікелей атқару үшін Қазақстан Респу-бликасының Конституциясында, Қазақстан Республикасының конституциялық және өзгеде заңдарында белгіленген қызметтерді атқаратын адамдар. Заңның қолдану аясына тоқтала кететін болсақ. Заң Қазақстан Респу-бликасының күллі аумағында барлық жеке және заңды тұлғаларға қатысты қолданылады. Қазақстан республикасынан тыс жерлерде, егер халық-аралық шартта өзгеше көзделмесе, Қазақстан Республикасының азаматтары мен Қазақстан Республикасында тіркелген заңды тұлғаларға қатысты қолданылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі принциптері:

- сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес;
- барлық адамдардың заң мен сот алдында теңдігі;
- мемлекеттік органдардың қызметін анық құқықтық регламенттеуде, мұндай қызметтің заңдылығы мен жариялылығын, оған мемлекеттік және қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету;
- мемлекеттік аппараттың құрылымдарын, кадр жұмысын жеке және заңды тұлғалар құқықтары мен заңды мүдделерін қозғайтын мәселелерді шешу рәсімдерін жетілдіру;
- жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін, сондай-ақ мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық, саяси-құқықтық ұйымдық басқада жүйелерін қорғаудың басымдығы;
- Қазақстан Республикасы Конституциясы 39-бабының 1-тармағына сәйкес лауазымды адамдар мен мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілдік берілген басқа да адамдардың, сондай-ақ соларға теңестірілген адамдардың құқықтары мен бостандықтарын шектеуге жол берілуін тану;
- жеке және заңды тұлғалардың бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін қалпына келтіру, сыбайлас жемқорлықпен Құқық бұзушылықтың зиянды зардаптарын жою және олардың алдын алу.
- сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылыққа қарсы күреске жәрдем жасайтын азаматтардың жеке басының қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілдік берілген адамдар мен соларға теңестірілген адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін мемлекеттің қорғауы аталған адамдар мен олардың отбасыларына лайықты тұрмыс деңгейін қамтамасыз ету жалақы (ақшалай үлес) мен жеңілдіктер белгілеу;
- осындай қызметті жүзеге асыратын заңды және жеке тұлғаларға кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеуге өкілеттік берілуін болдырмау, сондай-ақ оған бақылау жасау;
- сыбайлас жемқорлыққа байланысты қылмыстарды анықтау, ашу, жолын кесу және олардың алдын алу мақсатында жедел іздестіру қызметі мен өзгеде қызметтерді жүзеге асыру, сондай-ақ заңда белгіленген тәртіппен заңға қайшы тапқан ақша қаражаты мен өзге де мүлікті заңдастыруға жол бермеу мақсатында арнайы қаржылық бақылау шараларын қолдану.[4]

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жәрдемдесетін адамдарға тиіспеушілік кепілдіктері:

1) Сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске өзге де түрде жәрдемдесетін адам мемлекеттің қорғауында болады.

2) Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жәрдемдесетін адам туралы ақпарат мемлекеттік құпия болып табылады және осы Заңның 6-бабының 2 және 4-тармақтарында аталған органдардың немесе соттың сұратуы бойынша заңда белгіленген тәртіппен ғана табыс етіледі. Бұл ақпаратты жария ету заңда белгіленген жауаптылыққа әкеп соғады.

Мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілеттік берілген адамдардың немесе соларға теңестірілген адамдардың мынадай:

1. Басқа мемлекеттік органдардың, ұйымдардың қызметіне заңсыз араласу;
2. Аталған адамдардың не олардың жақын туыстары мен жекжаттарының материалдық мүдделерін қанағаттандыруға байланысты мәселелерді шешу кезінде өздерінің қызметтік өкілеттігін пайдалану;
3. Мемлекеттік және оған теңестірілген қызметке кірген және онда жоғарылатылған кезде заңда көзделмеген артықшылықтар беру (тамыр-таныстық, отбасылық жақындық);
4. Шешімдер әзірлеу мен қабылдау кезінде заңды және жеке тұлғаларға заңсыз артықшылық көрсету;
5. Кімге болса да табыс алуға байланысты кәсіпкерлік және өзге де қызметті жүзеге асыруда заңдарда көзделмеген кез келген жәрдем көрсету;
6. Мемлекеттік міндеттерін атқару кезінде алынған ақпаратты, егер ол ресми жариялауға жатпайтын болса, жеке немесе топтық мүдделерге пайдалану;
7. Берілу заңдарда көзделген ақпаратты жеке және заңды тұлғаларға беруден негізсіз бастарту, оны кешіктіру, бұрыс немесе толық емес ақпарат беру;
8. Жеке немесе заңды тұлғалардың табыс етуі заңдарда көзделмеген ақпаратты бұл тұлғалардан талап ету;
9. Мемлекеттік қаржы ресурстары мен материалдық ресурстарды жекелеген кандидаттардың немесе қоғамдық бірлестіктердің сайлау қорына беру;

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат мемлекеттік саясаттың тұрақты және басты бөлігі болып табылады. Бұған дәлел ретінде 2001-2005 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізу жөніндегі мемлекеттік бағдарлама қабылданғанын атап айту керек. Бұл іс шаралар жоспары жүзеге асыру барысында Қазақстан – 2030 жылға дейінгі стратегиялық даму кезеңдерімен тығыз байланыста жалғасын табу көзделген. Парламенттегі заңдар мен соттық-құқықтық реформалар жөніндегі комитеттің төрағасы С.Жалыбин пікірі бойынша Қазақстанда бүгінгі күні сыбайлас жемқорлықпен қарсы күрестің барлық құқықтық механизмі жасалған.

Қорыта айтқанда, алдағы уақытта сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің көптеген әдіс-тәсілдері мен құрлымдарын меңгерудің қиында ұзақ жолы жатыр, яғни сабырлықты, жауаптылықты, күш жігерді, аянбай теориялық жұмыстар жасауды және тәжірибеде қатаң қимылға көшуді талап етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Рим құқығы, Естимиров М. А., Алматы, 2011
2. Мемлекеттік қызмет туралы: Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 23 шілдедегі № 453-І Заңы (2014 жылғы 28 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістерімен және толықтыруларымен).
3. Назарбаев Н. Ә. Нұрлы жол – Путь в будущее: Қазақстан халқына Жолдау. Астана, 2014 жылғы 11 қараша. 3. Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ.
4. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ.

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫМЕН КҮРЕС ЖҮРГІЗУ

Алибеков С.К.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Ғылыми мақалада білім беру мекемелеріндегі сыбайлас жемқорлық мәселелері және онымен күрес жүргізудің ұйымдық-құқықтық мәселелері, сондай-ақ оларды жүзеге асыру тетіктері қарастырылған.

Түйінді сөздер: білім беру мекемелері; сыбайлас жемқорлық; ұйымдық-құқықтық механизмдер.

Қазіргі уақыттағы Қазақстанның алдында тұрған өткір әлеуметтік мәселелердің қатарында сыбайлас жемқорлық басты орынға ие болып отыр. Қоғамдық қауіпті құбылыстармен күрес жүргізуге арналған талдау құжаттарынан, болжамдардан және бағдарламалардан көрініп тұрғандай сыбайлас жемқорлық немесе халықаралық ұғымындағы коррупция, ұйымдасқан және экономикалық қылмыстармен тығыз байланыста ғана болып қоймайды сонымен бірге тұтастай алғандағы мемлекеттің, қоғамның, әрбір азаматтың тағдырына жағымсыз ықпал етеді [1].

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттің ұлттық мүдделеріне қауіп төндіреді, себебі ол Қазақстанның саяси және экономикалық өрістердегі алатын орнын әлсіретеді. Саяси өрісте коррупция биліктің беделін түсіреді, оған халықаралық қызметтің әртүрлі субъектілерінің, елдің тұрғындарының сенімсіздігін пайда қылып, жүзеге асырылып жатқан реформалардың әлеуметтік пайдалылығына деген күдікті туғызады, мемлекеттің барлық функцияларын жүзеге асыруда бей-берекетсіздікке, мемлекеттік институттардың криминализациялануы үшін қолайлы жағдайдың қалыптасуына алып келеді және Қазақстан Республикасындағы саяси режимнің трансформациялануына жағымсыз қарқындылық береді. Сыбайлас жемқорлық елдің экономикалық қауіпсіздігіне қатер төндіреді, отандық өнімдердің бәсекелестікке қабілеттілігіне нұқсан келтіреді, кәсіпорындардың мүдделерін жүзеге асыруға кедергі келтіреді, нарықтық механизмдерді бұзады, бюджет қаржыларын тиімсіз пайдалануға алып келеді және орасан зор тікелей, сондай-ақ жанама шығындарға алып келеді.

Сыбайлас жемқорлық азаматтық қоғамның қалыптасуына кедергі келтіреді, оның интергациясына, барлығының заң алдындағы теңдігі қағидасын жүзеге асыруға қайшы келеді. Азаматтардың лайықты өмір сүруі, хылықтың заңдылықты және құқық тәртібін сақтауға деген ынталылығын жоққа шығарады. Сыбайлас жемқорлық әрбір азаматтың мүддесіне қатысты, себебі ол тұтастай алғандағы өмір сүру деңгейі мен оның сапасын төмендетеді, жеке тұлғаға кері ықпал етеді, айтарлықтай криминогендік әлеуетке ие болатын өнегелік деформацияның қалыптасуына алып келеді.

Сонымен бірге сыбайлас жемқорлық құбылыстарының қоғаммен жазғыруға ұшырамауы қазіргі уақыттағы ең қауіпті мәселелердің бірі айналып отыр, халықты құқықтық тәрбиелеу және құқықтық сананы, мәдениетті көтеру бағытындағы жұмыстардың ақсап жатуы осы істе өзінің жағымсыз әсерін тигізіп отырғаны да шындық. Сонымен бірге кейбір саясаткерлер мен жоғарғы дәрежелі чиновниктердің қалыптасқан қатынастарды мемлекеттік қызметтің ажырамас элементі ретінде заңдастыруға тырысуы да осы істе бөгет болып отыр. Бұл қалыптасқан жағдайды бұқаралық ақпарат құралдары да түзетуге қауқарсыз. Сыбайлас жемқорлық туралы

жарияланған материалдарға қатысты қоғамның алаңдауы да өзінің өзектілігін жоғалтып, сыбайлас жемқорлық құбылыстарына төзбеушілік атмосферасын қалыптастыру күннен күнге әлсірей түсуде. Осының нәтижесінде сыбайлас жемқорлық құбылыстарына қоғам мүшлеренің бойы үйреніп кетуі синдромы пайда болады. Осының бәрі елдің ең жоғарғы билік өкілдерінің де сыбайлас жемқорлыққа ұшырағандығының және жағдайды жуық арада түзетудің ешқандай мүмкін еместігінің дәлелі болып табылады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 ж. 18 қарашадағы № 410-V Заңының 1-бабының 6-бөлігінде сыбайлас жемқорлық (коррупция) ұғымына сыбайлас жемқорлық – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу – деген анықтама берілген [2].

Коррупция (*corruptio*) латын тілінен аударғанда – лауазымды тұлғаның оның лауазымымен байланысты құқықтарын жеке басын байыту мақсатында тікелей пайдалануы; сатып алу; сатылу дегенді білдіреді қазіргі уақытта аталған терминнің ішкі мазмұны мемлекеттік шенеуіктер және лауазымды тұлғалардың қылмыстық топтармен бірігуі және қызмет мүддесін сатуы дегенді білдіреді [3]

Тұтастай алғанда, осы аударма коррупцияның мәнісі туралы – оның сатылып кетуі жолымен биліктің бүлінуі немесе тот басуы деген мағына береді, егер оны әлеуметтік құбылыс ретінде қарастыратын болсақ, ал ол болса шынында да солай болып табылады.

Кезінде И.Х. Дворецкиймен жасалған латын-орыс сөздігі, біз жоғарыда келтірген мағыналардан басқа аталған терминнің «азғындау, құлдырау, тағылану, нашар жағдай, сондай-ақ бұрауын кетіру, бүлдіру, құлдырату, бұзу, құнықтыру, масқаралу, абыройын түсіру» деген мағыналарын да береді [4].

Заң ғылымдарының кандидаты Г.К. Мишин, осы мәселеге қатысты пікір білдіріп жүрген авторлардың көзқарастарына қарсы тұрып «*corruptio*» деген латын термині екі түбірлі сөзден тұрады *cor* (жүрек, жан, рух; ақыл-ой) және *ruptum* (бұзу, бүлдіру, азғындату). Сондықтан коррупцияның мәнісі жария билік немесе өзге де қызметкерлерді сатып алуда, олардың сатылып кетуінде емес, белгілі бір объектінің, соның ішінде мемлекеттік биліктің де, бірлігінің бұзылуында (дезинтеграция, іріп-шіруі, ыдырауы) – деп атап көрсетеді [5].

Сыбайлас жемқорлық әрекеттеріне «орта тап» өкілдерінің айтарлықтай тобының қатысуы сыбайлас жемқорлық мәселесін барынша ушықтыра түседі, олар коррупцияға зиялылықтың атрибуты ретінде қарай бастайды. Адамдардың осы тобының арасында өзін ақымақ ретінде көрсету ең үлкен қорлық деп саналады. Ақымақтық өзгелердің ойынша, ар-ұяттың жоқтығы ретінде емес, қалыптасқан жағдайда өзінің пайдасы үшін басымдыққа ие бола алмау деп түсініледі. Осының нәтижесінде сыбайлас жемқорлықтың тұрақты серігі ретінде білім беру мекемелеріндегі, солардың қатарында жоғары оқу орындарындағы профессорлық-оқытушылық құрам, оқу орындарының басшылығы арасындағы сыбайлас жемқорлық сипатындағы жүріс-тұрыс етек ала бастайды.

Коррупция түсінігімен оның жалпы әлеуметтік мағынасында сыбайластық ұғымы байланысты болады. Сыбайластық – бұл лауазымды тұлғаның лауазымдық

өкілеттіктерін пайдалану жолымен заңсыз баюға тартылуы, өзінің атқарып отырған қызметінің мүмкіндіктерін пайдалану арқылы заңсыз баюға тырысуы.

Осы аталған мүмкіндіктерді жүзеге асыру адамның өнегелік, имандылық, өзін өзі, қоғамды және мемлекетті сыйлау қасиеттеріне, өзінің борышына деген көзқарасына тәуелді.

Коррупцияға деген айтарлықтай кең көзқарастарға қарамастан, мамандар дегенмен, мынаған бірегей қарайды: а) ол әрқашанда мемлекеттік билікпен байланысты және осы тәуілділікке сәйкес азды-көпті деңгейде биліктің сипаты мен мазмұнына оның қоғамдағы беделіне ықпал етеді; б) ол билікті теріс пайдалану ретінде тек жеке пайда үшін ғана емес, сонымен бірге корпоративтік, кландық мүдделер үшін де жүзеге асырылуы мүмкін.

Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық субъектілеріне лауазымды және мемлекеттік міндет атқаруға уәкілетті өзге де адамдарды немесе оларға теңестірілген адамдарды сатып алуды жүзеге асырушы, сол сияқты оларға заңға қайшы мүліктік игіліктер мен артықшылықтар беретін жеке және заңды тұлғалар да жатады.

Сыбайлас жемқорлықтың мәнісіне қатысты білдірілген көзқарастарды ескере отырып, коррупцияны мемлекеттік қызметкерлердің және мемлекеттік және сонымен байланысты функцияларды орындауға уәкілетті өзге де тұлғалардың өздерінің қымет жағдайларын және атқарып отырған қызметінің мәртебесі мен беделін жеке мақсаттарға қоғамдық маңызды деп танылатын мемлекеттің саяси, экономикалық, әлеуметтік, моральдық-этикалық және өзге де мүдделеріне нұқсан келтіре отырып пайдалануы деп түсінгеніміз дұрыс.

Ұйымдастырушылық-әкімшілік міндеттер деп адамдардың заңнамада және ұйымның атқарушы органының құрылтай құжаттарында көзделген өкілеттіктерді жүзеге асыру жөніндегі қызметі түсініледі. Бұл міндеттерге ұжымға жалпы басшылық жасау, кадрларды орналастыру және іріктеу, бағынышты адамдардың жұмысын ұйымдастыру және бақылау, көтермелеу және тәртіптік жазалар қолдану шараларын қолдану арқылы еңбек тәртібін сақтау жатады.

Сонымен бірге, көптеген мамандар сыбайлас жемқорлық қатынастар өрісі тек мемлекеттік қызмет аясымен немесе жария басқаруға тартылған тұлғалармен шектеліп қалмайды, сонымен қатар ол жеке секторға, кәсіби одақтарға және саяси партияларға және өзге де өрістерге тарайды деп негізді түрде пайымдайды.

Әкімшілік-шаруашылық міндеттер деп толық материалдық жауаптылық жүктелген тұлғалардың берілген өкілеттіктердің шегінде мүлікті, соның ішінде ұйымның балансындағы және банк шоттарындағы ақшаны басқару және оларға билік ету жөніндегі қызметті жүзеге асыруы түсініледі.

Жалпы алғанда, сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізу барлық адамдардың заң мен сот алдындағы теңдігі; мемлекеттік органдар қызметін анық құқықтық кестелеуді, осындай қызметтің заңдылығы мен жариялығын, оған мемлекеттік және қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету; мемлекеттік аппараттың құрылымдарын, кадр жұмысын жеке және заңды тұлғалар құқықтары мен заңды мүдделерін қозғайтын мәселелерді шешу рәсімдерін жетілдіру сияқты аса маңызды қағидаларға негізделуі тиіс.

Төменгі деңгейдегі коррупция азаматтардың және кәсіпкерлердің күнделікті қажеттіліктері деңгейінде орын ала отырып, шындығында өмір нормасына айналды және қоғамның әртүрлі қабатын жайлап алды. Алайда осының өзі, оның нақты көріністерін әшкерелеу тұрғысынан алғанда, оны барынша қолайлы етеді. Ресми түрде тіркелетін сыбайлас жемқорлық көріністерінің негізгі массасы нақ осы деңгейде әшкереленеді және тосқауыл қойылады.

Элитарлық сыбайлас жемқорлық барынша қауіптірек болады. Ол оны жасайтын субъектілердің жоғарғы әлеуметтік мәртебесімен, олардың әрекеттерінің

интеллектуалдық тәсілдерімен, орасан зор көлемдегі материалдық және өнегелік залалмен, қол сұғушылықтың жасырындылығымен, сыбайлас жемқорлардың осы деңгейіне деген биліктің көзжұбайлық, тіпті қорғаштаушылық көзқарасымен сипатталады.

Билік элитасының коррупциялық әрекеттері әдетте өте күрделі және мемлекеттік қызметтің конфиденциялық түрлерінде жасалатындығы белгілі, оған оның көріністерімен кәсіби түрде күрес жүргізетіндер жіберілмейді, ал кәсіби шеберлігі жоқтарға оны ажырату өте қиынға соғады.

Сыбайлас жемқорлықтың бұл түрі өзінің өте жоғарғы бейімділе білу қабілетіне ие, үзілссіз өз қалауынша өзгере алады, жетілдіріледі, өзін қорғаудың жоғарғы деңгейімен сипатталатын, соның ішінде заңнамалық актілерді қабылдауға лобби жасауды, кінәлілерді жауапкершіліктен құтқара алатын, керісінше сыбайлас жемқорлық әрекеттерін әшкерелейтін тұлғаларды әртүрлі нысандарда қудалайтын тұтас жүйеге айнала алады. Жоғарғы билікте ашкөздік және құнығушылық басым болып тұрған жағдайда, элитарлық коррупция құпиялық және келісімпаздық сипатқа ие бола отырып, параны берушілер үшін де, сондай-ақ алушылар үшін де екі жақты пайдалы болады.

Сыбайлас жемқорлыққа ұрынған бюрократия ақылды, білімді, бай және билікке ие. Өз әрекеттерін жасыра білу оның негізгі жұмысы. Сондықтан элитарлық коррупцияның таралу деңгейінің қашалықты екендігіне жобалап болса да, баға беру мүмкін емес.

Құқық социологиясында сыбайлас жемқорлықты жеке мүдденің тікелей ықпал етуімен социум мүшесінің өзінің жеке мақсаттарына жария билік институттарының есебінен қол жеткізуге тырысушылық ретіндегі диванттық (қалыптан ауытқушылық) жүріс-тұрыстың бір түрі ретінде түсіндіретін пайым бар. Құқықтық құбылыс ретіндегі коррупция өзінің осындай аспектісінде оны моральдық-этикалық тұрғыдан түсінуге барынша жақын келеді. Нормативизм тұрғысынан алғанда осындай арақатыстылық деструктивті сипатқа ие болғанымен, тәжірибелік өмірде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәселеге «адалдық», «мөлдірлік» секілді категорияларды енгізе отырып, аталған ұстаныммен санасқан дұрыс деп ойлаймыз.

Құқықтың шетелдік теориясы мен практикасында коррупцияның мемлекеттік қызметкердің мәртебесімен сәйкеспейтін пайдакүнемдік іс-әрекет сапасында белгіленуі тегін емес.

Өзінің әлеуметтік-саяси ұғымында коррупция азаматтық қоғамның белсенділігі немесе енжарлығының, саналылығы немесе санасыздығы дәрежесінің объективті көрсеткіші сапасында айтарлықтай ұзақ уақыттан бері қабылданып келеді, себебі басқару аппаратының өнегелік тұрғыдан азғындауына тікелей ықпал ететін «олигархияның темір заңының» әрекет етуі, тек азаматтық институттардың тиімді түрде қарсы әрекет етуі арқылы ғана бейтараптандырылады.

Егер парақорлық, жең ұшынан жалғасу әлеуметтік нормаға айналар болса, онда осындай қатынастар мемлекеттік билікті қоса алғандағы қоғамдық иерархияның одан да жоғарғы қабаттарын да қамтымай қоймайды.

Әлеуметтік құбылыс ретіндегі коррупция, өте күрделі, көп өлшемді құбылыс, азаматтық қоғам және мемлекеттің арасындағы өзара қатынастардың барлық өрістерін қамтиды және заң арқылы қорғалатын игіліктерге әртүрлі тәсілдермен қол сұғады. Ол құқықтықтан бөлек, бірқатар өзге де мәселелерді қамтиды: психологиялық, мәдени, жеке бас қатынастары сондықтан бұл оның ортақ ұғымын және сипатты белгілерін, онымен күресудің нақты шараларын жасақтауда бірқатар қиындықтарды пайда қылады.

Коррупцияны әлеуметтік құбылыс ретінде танудың барлық қажетті белгілері бар. Ең алдымен ол, мызғымас экономикалық іргетасқа ие, ол тұтастай алғандағы қоғамның, әртүрлі әлеуметтік топтардың және әрбір нақты жеке тұлғаның мүддесіне ықпал етеді, ол мемлекеттің сыртқы және ішкі саясатына белсенді түрде әсер етеді, ол мемлекеттік-құқықтық механизмдерге өзінің ықпалыг тигізеді. Ақыр аяғында, коррупция қоғамдық және жеке көзқарастарға ықпал етіп, қоғамдағы белгілі бір моральдық-өнегелік ұстанымдар мен негіздерді қалыптастырады.

Сыбайлас жемқорлықпен күресудің тиімді жолдарының бірі ол коррупциялық сипаттағы орын алған әрбір іс-әрекеттің жазасыз қалмауы, осы орайда негізгі екпін құқық қорғау органдарына беріледі. Егер біздің елімізде саяси басшылық және құқық қорғау органдары тарпынан сыбайлас жемқорлыққа қарсы ешқандай шаралар жасақталып, жүзеге асырылмай жатыр дейтін болсақ, онда бұл әділетті болмас еді.

Сонымен қатар, қылмыстардың, соның ішіндегі сыбайлас жемқорлық қылмыстары санатына жатқызылатын қылмыстардың алдын алудағы тиімді шаралардың бірі, біздің ойымызша, осындай қылмыстардың жасалуына ықпал ететін мән-жайлардың, себептер мен жағдайларды барлық уақытта терең, сондай-ақ жан-жақты анықтау болып табылады. Өкінішке орай, бұл жұмыс барлық уақытта бірдей талапқа сай орындала бермейді. Соттар осы аталған жағдайларда жеке қаулылар шығару тиіс.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің пәрменділігін арттыру үшін, біздің ойымызша, келесідей шаралар жасақталып, жүзеге асырылуы тиіс:

- сыбайлас жемқорлық сипатындағы қылмыстардың азаматтардың, ұйымдардың, қоғам мемлекеттің заң арқылы қорғалатын құқықтары мен мүдделеріне айтарлықтай зиян келтіріп, мемлекеттік қызмет мүдделерінің елеуі зиян шегетіндігін ескеріп, осы санаттағы істер дұрыс және өз уақытанда қаралып, олардың құқықтық қорғалуын шынайы қамтамасыз ету, маңызды шарттар ретінде қабылдануы тиіс;

- лауазымды тұлғалардың өздерінің қызметтік өкілеттіктерін басқа адамдардың мүддесі үшін пайдалана отырып, олардан мүлкітік және өзге де игіліктер мен артықшылықтарды өзіне және басқа да адамдар үшін заңсыз алуына байланысты қылмыстық жазалануға лайықты қасақана жасалатын әрекеттерін сыбайлас жемқорлық қылмыстары деп ұғына отырып, осындай қылмыстардың қатарына жеке және заңды тұлғалардың жоғарыда көрсетілген құндылықтар мен артықшылықтарды, басымдықтарды мемлекеттік қызметкерлерге құқыққа қайшы беру арқылы өздерінің жеке мүдделері үшін әрекет жасауына ықпал етуге бағытталған әрекеттерін де жатқызу қажет. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарына тән болатын екі жақты мүдделілік қылмыстық жауаптылықтан тыс қалмауы тиіс.

- сыбайлас жемқорлық қылмыстарының субъектілері ретінде мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, қарулы күштер және басқа да әскери құрамалардың және әскерлердің лауазымды тұлғаларын, сондай-ақ жауапты мемлекеттік лауазымды атақарушы адамдарды тани отырып, осы аталған лауазымды тұлғаларды өз мүдделері үшін әрекет жасату мақсатында оларға мүлкітік игіліктер мен басымдықтарды заңға қайшы берген жеке тұлғаларды да сыбайлас жемқорлық сипатындағы қылмыстардың субъектілері ретінде бағалау қажет.

- ҚР ҚК-нің 3-бабының 26-тармағында берілген анықтаманы негізге ала отырып, тұрақты, уақытша немесе арнайы өкілеттік бойынша билік өкілі функцияларын жүзеге асыратын не мемлекеттік органдарда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, сондай-ақ ҚР Қарулы Күштерінде, Қазақстан Республикасының басқа да әскерлері мен әскери

құралымдарында ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды орындайтын тұлғаларды лауазымды тұлғалар деп таныған дұрыс. Мемлекеттің міндетін және мемлекеттік органдардың өкілеттігін тікелей орындау үшін ҚР Конституциясында, Қазақстан Республикасының конституциялық және өзге де заңдарында белгіленетін қызметтерді жүзеге асыратын адамдар, сондай-ақ мемлекеттік қызмет туралы заңнамаға сәйкес саяси мемлекеттік қызметкерлердің лауазымдарында қызмет атқаратын адамдар жауапты мемлекеттік лауазымды атқарушы адам ретінде түсінілуі тиіс.

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттік институттардың құрылымын және олардың ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы иммунитетін әлсіретеді. Ұйымдасқан қылмыстылық негізінен алғанда, сыбайлас жемқорлық жайлаған қоғамда барынша кең көлем алады. Сыбайлас жемқорлыққа ұшыраған құқық қорғау органдары және өздерінің қатарында тазалық жоқ саяси институттар азаматтарды ұйымдасқан қылмыстылықтың қаупінен сақтап қала алмайды.

Мемлекеттің білім беру мекемелеріндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрақты саясатын жүзеге асыру мақсатында коррупцияның алдын алу және онымен күрес жүргізу үшін тұрақты түрде жұмыс жасайтын арнайы органды құру, оның жұмысының тиімділігі үшін негізгі екі жағдайды қамтамасыз ету қажет: аса мұқият, ыждағатты түрде кадр таңдау (жоғарғы білімді, репутациясы кіршіксіз, қоғамға сыйлы) және осы қызметтің жұмысшыларына өте жоғары жалақыны қамтамасыз ету. Олардың ең басты міндеті сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңның орындалысына бақылау жасау, кірістер туралы декларацияны тексеру әсіресе, қызметкердің жалақысы оның бай өмір салтына ешқандай сәйкес келмейтін жағдайларда.

Сонымен қатар, құқық қорғау органдары сыбайлас жемқорлыққа қатысты деп күдік келтірілген жағдайда қылмыстық іс қозғалғанға дейін және арнайы рұқсатсыз кез келген тексерулерді жүргізе алатындай заңнамаға, соның ішінде Конституцияның баптарына да толықтырулар түзетулер енгізу қажет. Лауазымды тұлғалардың және олардың отбасының кірістері мен мүліктеріне қаржылай бақылау орнату өркениетті елдердің барлығына, мысалы АҚШ-та бар. Осындай ереже Мемлекеттік лауазымды тұлғалардың жүріс-тұрысының Халықаралық кодексінде де бар.

Жоғарыда айтылғандарды қысқаша тұжырымдай отырып, сыбайлас жемқорлықтың тамыры өте тереңде жатқандығы, аталған мәселенің барлық уақытта да болғандығы, алайда қазіргі уақытта ол өте қауіпті деңгейге жетіп отырғандығы туралы қорытынды жасауға болады. Сыбайлас жемқорлықты қоғамдық құбылыс ретінде толықтай жою мүмкін болмаса да, оның қарқындылығын, көлемін барынша шектеуге болады деп ойлаймыз. Ол үшін қоғамның сыбайлас жемқорлықтың кез келген көрінісіне төзбеушілігін және құқық қорғау органдарының пәрменді жұмыс жасауын қамтамасыз ету қажет деп санаймыз.

Қазіргі уақытта білім беру мекемелеріндегі коррупцияға деген мемлекеттің және қоғамның көзқарасы жалпы алғанда барынша әрқилы болып отыр. Берілген құбылыстың пайда болуы, оның мемлекеттік және қоғамдық институттарға ықпал етуі мен маңзы туралы әртүрлі пікірлер айтылып жүр. Бұл жағдайды сыбайлас жемқорлық мәселесін кімнің зерттеуіне – экономистің, әлеуметтанушының, саясаттанушының немесе құқықтанушының зерттеуіне байланысты түсіндіруге болады. Сонымен бірге сыбайлас жемқорлықты халықтың тәжірибесі негізінде қалыптасатын тұрмыстық түсіну де орын алады. Өкінішке орай осындай көпжақтылықтың болуы сыбайлас жемқорлыққа қатысты әмбебап ұғымды жасақтауға кедергі келтіреді, ал бұл болса, өз кезегінде оның таралуына қарсы барынша тиімді механизмді жасақтауға кедергі келтіріп отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Константинов А. Коррупцированная Россия: монография / А. Константинов; Агентство Журналист. Расследований. - М.: ОЛМА Медиа Групп, 2006. – 512 с.
2. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы //adilet.zan.kz
3. Большой иллюстрированный словарь иностранных слов. М.: 2004. – 957 с.
4. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. М., 1976. – 502 с.
5. Мишин Г.К. Коррупция: понятие, сущность, меры ограничения. М., 1991. – 369 с.

ӘОЖ 323/324(075)

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚАЗІРГІ ЗАМАНЫҢ ҚҰБЫЛЫСЫ РЕТІНДЕ

Алланиязова Ж.Ж., студент

Ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және нжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада сыбайлас жемқорлық қазіргі заманның құбылысы ретінде қарастырылған.

Түйінді сөздер: пара, қоғам, мемлекет, жемқор.

Біз жаңа қоғамда өмір сүріп жатырмыз. Жаңа қоғамның сипаты іскерлік болса, бұл жолда жетістіктеріміз аз емес. Ал шешімі күрделі мәселелерде бар. Ол - әлеуметтік мәселе. Бұл салада қоғамның өмірінде түбегейлі шешімі табылмай тұрған мәселе, ол-сыбайлас жемқорлық. Елімізде осы мәселеге арнайы қабылданған заңдар да, атқарылып жатқан жұмыстарда бар, бірақта бұл мәселе әлі күнге дейін өз шешімін тапқан жоқ.

Қазіргі таңға дейін біз сыбайлас жемқорлықпен күресіп келеміз бұл тек қана біздің мемлекетімізде орын алған мәселе емес бұл бүкіл мемлекетте бар. Ең басты себептері ретінде халық қандайда жұмысын тез әрі оңай жылдам шешілгенін қалайды сосын оның соңы пара беру немесе белгілі бір сыйлықтар берумен жүзеге асады. Оны бірінші рет алған адам кейінде сондай сыйлықты ішкі жан дүниесі қалап тұрады. Және бір себебі мемлекеттік қызметте және де басқада жұмысшылардың жал ақысының төмендігінен осындай жағдайға әкеліп соғады [1.]

Кез-келген өркениетті қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық мемлекетті ішінен жоюдың бастамасы мен жетістіктерді жоққа шығаратын, ұлттық қауіпсіздікке қауіп-қатер әкелетіндігі күмәнсіз. Сондықтан да Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі болып осы зұлымдықпен күресу болып табылады [2].

Біздің қоғамда сыбайлас жемқорлыққа орын жоқ. Қоғамның барлық күш-жігерін біріктіріп, осы дерттің одан әрі ушықпауы үшін оны тоқтатудың барлық амалдарын қолдану арқылы ғана бұл құбылысқа тиімді түрде қарсы тұруға болады.

Сыбайлас жемқорлық-бұл заманның ағысымен бірге өсіп-өркендеп, мол қаражат және қоғамдық бәскелестік пайда болған жерлерге тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін

жойылмай отырған кеселдің бірі. Бұл кесел дамушы елдердегідей біздің жас мемлекетімізге де орасан зор нұқсан келтіріп отыр.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес» бұл қазіргі қоғамда заң талабына сай жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер әр түрлі салада жүзеге асырылуда. Әсіресе, халықмых паракорлық дертімен жүзбе-жүз келеді. Соның үшін біз бәріміз бір болып қоғамда орын алып жатқан сыбайлас жемқорлық дертімен кез келген орта да пара алу және пара берудің жолын кесуде қоғам болып белсенділік танытуымыз керек. Сонда ғана біз елімізде орын алып жатқан дертке қарсы орасан зор үлес қосуды және халық сенімінен шығатынымыз анық.

Халқымызда дана сөз барғой «Әділдік жоқ жерде пара белең орын алады», «Дүние - байлық неге керек, денсаулығың болмаса, Төрелігің неге керек, халықтың көңіл толмаса» деген нақыл сөз сот саласында еңбек етіп жүрген қызметкерлердің де бағдары іспеттес. Шынында да, біз әділ төрелік жасап, жемқорлықтан жоғары тұрған жағдайда ғана халық сеніміне ие боламыз.

Ел болып еңсемізді көтергенімізге, тәуелсіздігімізді алып, шаршы әлемге танылғанымызға жиырма уақыт өтті. Өткенімізге көз салсақ, тұңғыш Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың көреген саясатының арқасында мемлекетіміздің тамыры тереңге тартып, нығая түсуіне бағытталған құқықтық заңнамалар мен іс-шаралар қабылданып, ел экономикасы мен әлеуметтік жағдайы түзеліп, әлем мемлекеттерінің ортасынан өз орынын айқындады. Бүкіл әлемге өзінің біртұтастығымен, ажырамас бірлігімен танылды. Қоғам дамуының жаңа жолын таңдап, уақыттан туындаған әртүрлі кеселдерден айығуды міндет етіп қойды. Ол жол – тұңғыш Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлының бастауымен алға қойылған сыбайлас жемқорлықпен күрес жолы [3].

Қорыта айтатын болсақ, сыбайлас жемқорлық қазіргі заманның құбылысы ретінде дегенде қазіргі қоғамда терең тамыр жайған шешілмей жатқан мәселердің бірі болып табылады. Онымен күресу үшін ең бірінші өзімізден бастауымыз керек.

Сондықтан сыбайлас жемқорлықпен күресу барлық Қазақстан Республикасы азаматтарының азаматтық борышы деп білу керек. Елімізде сыбайлас жемқорлықтың көзін жою үшін ең бірінші өзімізден бастауымыз керек. Өткені қандай да болсын бір жағдайдың алдын алу үшін өзімізден бастауымыз керек. Оны түпкілікті жойып тастау мүмкін емес сонда да біраз мөлшерін кетіріп жатсақта сол еліміз үшін көп септігін тигізеді. Ол тек біздің елімізде орын алған жағдай емес бүкіл елдің қазіргі кездегі жауы болып тұр.

Қоғамда адамдар белгілі бір затты жасау немесе оқуға кіру және де медициналық көріктен өту кезінде оңай әрі тез жұмысын бітіргісі келеді сол үшін сыбайлас жемқорлыққа жол береді. Сол параны алып немесе беріп жатқан жағдайда оның соңы неге аяқталатынын жайлы ойлау керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы. <http://adilet.zan.kz>

2. Мемлекеттік қызмет туралы: Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі № 453-I Заңы (2014 жылғы 28 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістері және толықтыруларымен).

3. Назарбаев Н. А. Нұрлы жол – Болашаққа бастар жол: Қазақстан Республикасының Президентінің Қазақстан халқына арнаған Жолдауы.

ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПОМОЩНИКА СУДЬИ В СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Ауешова Б.Т.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В данной статье рассматривается институт помощников судей как в теоретической так и с практической стороны. Также автором анализируется процесс введения данного института в судебную практику. Также рассматривается процессуальная деятельность помощника судей по законодательству РК.

Ключевые слова: Судья, помощник, институт, процесс, судопроизводство.

Институт помощников судей, на мой взгляд, преследует две цели: во-первых, создание эффективной системы подготовки судейских кадров и их качественного отбора, во-вторых, освобождение судьи от технической работы, уменьшении нагрузки на него. Указанные проблемы весьма актуальны для современной судебной системы, которая ежегодно в последнее время принимает и рассматривает свыше миллиона дел и заявлений граждан.

В мировой практике данный институт существует давно, и зарекомендовал себя с положительной стороны.

Разработка в нашей республике данного института стало также велением времени, необходимой для эффективной работы судов.

Так, введение в судебную систему должности помощника судьи направлено на разгрузку судей, освобождение их от ряда функций, напрямую не связанных с отправлением правосудия. Предполагается, что помощники судей будут заниматься подготовкой проектов на обращения и запросы, поступающие в адрес судьи, первичным анализом находящихся в производстве гражданских дел, подготовкой проектов постановлений. Также они будут проводить подготовку дел к судебному заседанию, к рассмотрению вопроса о принятии искового заявления к производству, беседовать с истцами.

При подготовке дела в рамках гражданского судопроизводства на помощников судей возлагались бы обязанности по изучению жалоб и заявлений граждан, внесение предложений по приему или отказу к производству, осуществлению работы по подготовке дела к главному судебному разбирательству, истребования необходимых документов и сведений, необходимых для рассмотрения судебного спора.

В уголовном судопроизводстве ему была бы отведена важная процедура по приему, изучению и подготовке дела к главному судебному разбирательству. Неценима была бы роль помощника при санкционировании ареста. С введением этой нормы закона, судья при принятии решения о заключении под стражу будет поставлен в жесткие временные рамки: он должен будет рассмотреть ходатайство об избрании в качестве меры пресечения заключения под стражу в течение короткого промежутка времени с момента поступления материала в суд. Помощники судей могли бы, проанализировав поступившее ходатайство, материалы дела, затребовать у органов следствия, дознания и прокуратуры необходимые документы и сведения, которые должны быть учтены судом при изучении личности подозреваемого (обвиняемого) подготовить резюме для судьи и проект постановления по ходатайству [1].

Кроме того, при рассмотрении жалоб на действия органов дознания, предварительного следствия, прокуратуры, совершаемые в ходе предварительного расследования, помощники судей могли бы проводить анализ жалоб, выявлять типичные ситуации и подготовку жалоб к рассмотрению, что позволило бы сократить сроки рассмотрения данных жалоб.

Наличие помощников судей особенно была бы ценна в административном судопроизводстве, в рамках которого рассматриваются большое количество дел и заявлений. Так, в межрайонном специализированном административном суде города Уральска за прошлый год было рассмотрено около 15 тысяч административных материалов и гражданских дел. Помощники судей могли бы намного разгрузить работу судей, подготовкой материалов к рассмотрению, направлению дела на исполнение. Большую проблему в административном судопроизводстве составляет принудительное исполнение по взысканию штрафов. При этом помощник судьи мог бы контролировать движение материала от его поступления в суд до исполнения.

Помощник судьи мог бы осуществлять контроль над делами, по которым было отложено или приостановлено производство по уголовному, гражданскому, административному делу [2].

Считаю также, что суды давно испытывают необходимость в увеличении штата квалифицированных работников, которым можно поручить анализ материалов дел. Судьям хотелось бы видеть в помощнике сотрудника, способного профессионально подобрать и проанализировать нормативно-правовые документы, примеры из практики вышестоящих судов по интересующему вопросу в минимальные сроки. Помощник, по нашему мнению, должен уметь анализировать имеющиеся материалы дела, составлять проекты заключений, которые можно положить в основу судебного акта.

Полагаем, что данное нововведение является актуальным и необходимым в судоустройстве. При этом, очень важным является вопрос о том, кто может стать помощником судьи. Видится, что это должно быть лицо, имеющее высшее юридическое образование, опыт работы по специальности как минимум три года. Предпочтение должно быть отдано лицам, сдавшим квалификационный экзамен на занятие должности судьи. Благо таких лиц у нас достаточно.

Стоит отметить, что многое зависит от личностных качеств, индивидуальных особенностей помощника. Если судья при определении круга полномочий своего помощника будет учитывать и этот индивидуальный фактор, то это даст ему возможность использовать способности своего помощника более эффективно, и, заодно поможет реализовать потенциал помощника.

Предполагается, что помощник судьи должен состоять на государственной службе, работать в данном суде и выполнять возложенные на него задачи по аналитическому, информационному обеспечению деятельности судьи и оказанию судье содействия при рассмотрении конкретных дел.

Таким образом, помощник призван оказывать помощь судье в подготовке и организации судебного процесса, при этом не вправе выполнять функции по осуществлению правосудия.[3]

В то же время для введения на законодательном уровне данного института следует строго разграничить полномочия помощника и секретаря судебного заседания. Так, если секретарь судебного заседания является процессуальной фигурой, то есть его полномочия в процессе определены в той или иной степени, то помощник судьи процессуальным лицом не является. Имеется необходимость детального разграничения круга их обязанностей.

Введение нового института помогло бы достичь таких важных результатов как унифицирование всех процессуальных и «сопутствующих» документов, разработка их

электронных версий, выработка единого подхода к анализу поступивших материалов, создание единой электронной базы и наконец, сокращение времени с момента поступления жалоб, заявлений и дел, до их окончательного разрешения по существу.

Работа помощников ценна именно по таким категориям дел, в которых возможна до определенной степени унификация подходов и применяемых инструментов. Это позволяет разгрузить судей, соблюсти процессуальные сроки и, в конечном итоге, способствует принятию законных и обоснованных решений.

При этом функции помощников судей могут сильно различаться от судьи к судье. Некоторые судьи могут использовать их исключительно для анализа законодательства, проведения исследований, другие же могут доверять своим помощникам предварительную оценку и анализ материалов дела, подготовку резюме с описанием ситуации, ее правовой квалификации, проверку наличия и отсутствия тех или иных документов, возможно и наделение своих помощников полномочиями по написанию проекта решения или приговора.

Имеет место и еще один очень важный аспект в определении целей введения института помощников судей, а именно возможность рассмотрения помощников судей наряду с другими лицами, как резерв для формирования судейского корпуса. Учитывая, что помощник судьи за время работы с судьей приобретает значительный опыт, знания, навыки, необходимые для работы судьей, целесообразно будет его рассматривать в качестве резерва для пополнения судейского корпуса, определив это в соответствующем нормативном акте.

Помощники судей, занимаясь аналитической работой, смогут постоянно совершенствовать свои знания, повышать свой профессиональный опыт, а принимая во внимание то обстоятельство, что, как правило, это будут молодые люди, находящиеся в начале своей профессиональной карьеры и в силу новизны своих взглядов и подходов, смогут помочь судье рассмотреть проблему под каким-то иным углом, найти решение в нестандартной ситуации.

Институт помощников судей призван способствовать формированию полноценного кадрового резерва судей.

Конечно, это повлечет материальные затраты, но они не столь велики в сравнении с теми позитивными результатами, которые будут достигнуты при введении института помощников судей. Уместно в связи с этим вспомнить слова Президента нашей страны, который отмечал, что на правосудии экономить нельзя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Судебная власть. М., 2002. Цит. по Пак Ю. К вопросам о судебной власти и судебной системе Республики Казахстан. Фемида №6. 2006.
2. Ковалев М.А., Гуценко К.Ф. Правоохранительные органы. М., 1996
3. Алиев М.М. Суд и правоохранительные органы Республики Казахстан. Алматы, 2003.

АНАЛИЗ КОРРУПЦИОННЫХ РИСКОВ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК В КАЗАХСТАНЕ

Ахметова А.Б.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В данной статье рассматривается анализ коррупционных рисков в сфере государственных закупок в Казахстане. Также автором рассматривается сравнительный анализ по законодательству РК.

Ключевые слова: коррупция, право, государственные закупки, законодательство, ответственность.

Президент РК Касым-Жомарт Токаев поручил навести порядок в сфере государственных закупок, отметив высокий уровень коррупции в данной сфере. Одним из основных направлений антикоррупционной политики Президент обозначил совершенствование системы госзакупок. «Нам предстоит, наконец, навести порядок в сфере государственных закупок. Сейчас государственные закупки проводят 25 тысяч организаций. Коррупция там зашкаливает, она наносит прямой ущерб национальной безопасности. Поэтому мы будем решительно бороться с проявлениями коррупции, в том числе в сфере государственных закупок», - отметил Президент. «Необходима централизация госзакупок с освобождением руководителей бюджетных учреждений, особенно социальной сферы, от их проведения. Ставлю задачу разработать ясные механизмы, которые исключат вмешательство политических служащих в проведение госзакупок в центральных органах» [1].

Главной опасностью коррупции в сфере государственных закупок является то, что она подрывает доверие к тому обстоятельству, что возможно проведение честных и объективных госзакупок, допускает существование нелегальных схем, что в свою очередь ведут к цинизму и лицемерию чиновников, заправляющих этой сферой распределения государственных ресурсов, и самих предпринимателей, которые в принимают эти правила игры и сами становятся в конечном счет преступниками.

Борьба с коррупцией в том числе в сфере государственных закупок поставлена в Казахстане на государственно-политический уровень и контролируется непосредственно Главой государства.

Конечно, проблему коррупции в сфере госзакупок невозможно решить только одними репрессивными методами. Борьба с этой актуальной проблемой требует системного подхода, должной предупредительной работы во всех структурах государственной власти и управления, и среде предпринимателей.

Необходимо отметить, что Казахстан первым среди стран СНГ разработал и принял Закон "О борьбе с коррупцией" в 1998 году, который направлен на защиту прав и свобод граждан, обеспечение национальной безопасности Республики Казахстан от угроз, вытекающих из проявлений коррупции, обеспечение эффективной деятельности государственных органов, должностных и других лиц, выполняющих государственные функции, а также лиц, приравненных к ним, путем предупреждения, выявления, пресечения и раскрытия правонарушений, связанных с коррупцией, устранения их последствий и привлечения виновных к ответственности, он стал мощным и эффективным инструментом в борьбе с коррупцией в сфере государственных закупок.

К сожалению, государственные закупки в Казахстане остаются одной из самых коррумпированных сфер деятельности, что связано с огромными ресурсами – бюджетными средствами, которые выделяются и осваиваются при проведении госзакупок. В Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015-2025 годы констатировано, что система государственных закупок относится к наиболее коррумпированной сфере деятельности, где совершается каждое четвертое коррупционное преступление. Совершенствование системы госзакупок вместе со снижением административного давления на предпринимателей названо Главой государства в числе задач по искоренению коррупции [2].

Многие эксперты, специалисты, ученые правоведы и юристы правительственных и неправительственных организаций сейчас едины в своих оценках, что государственные закупки стали сегодня основной «кормушкой». И это понятно, ведь в орбите госзакупок крутятся огромные суммы денежных средств, служащих приманкой для воров, мошенников и казнокрадов как мед для мух.

Согласно ст.22. Закона противодействие коррупции в пределах своей компетенции обязаны вести все государственные органы, организации, субъекты квазигосударственного сектора и должностные лица. Кроме этого выявление, пресечение, раскрытие, расследование и предупреждение коррупционных правонарушений и привлечение лиц, виновных в их совершении, к ответственности в пределах своей компетенции осуществляются органами прокуратуры, национальной безопасности, внутренних дел, военной полиции, службой экономических расследований, Пограничной службой Комитета национальной безопасности Республики Казахстан. Уполномоченным органом по борьбе с коррупцией является Агентство Республики Казахстан по противодействию коррупции, образованное Указом Президента РК от 13.06.2019г. №12 «О мерах по совершенствованию системы государственного управления». Закон установил компетенцию и полномочия этого органа по борьбе с коррупцией. Но это не означает, что борьбу с коррупцией должно вести только Агентство Республики Казахстан по противодействию коррупции.

Как мы видим борьба с коррупцией, в том числе в сфере государственных закупок должна вестись всеми государственными органами, организациями с участием государства и их должностными лицами.

Законность проведения госзакупок базируется прежде всего на соблюдении принципов осуществления государственных закупок. Действующим законом определено 9 принципов, это принципы:

- 1) оптимального и эффективного расходования денег, используемых для государственных закупок;
- 2) предоставления потенциальным поставщикам равных возможностей для участия в процедуре проведения государственных закупок, кроме случаев, предусмотренных настоящим Законом;
- 3) добросовестной конкуренции среди потенциальных поставщиков;
- 4) открытости и прозрачности процесса государственных закупок;
- 5) оказания поддержки отечественным производителям товаров, а также отечественным поставщикам работ и услуг в той мере, в которой это не противоречит международным договорам, ратифицированным Республикой Казахстан;
- 6) ответственности участников государственных закупок;
- 7) недопущения коррупционных проявлений;
- 8) приобретения инновационных и высокотехнологичных товаров, работ, услуг;
- 9) соблюдения прав на объекты интеллектуальной собственности, содержащиеся в закупаемых товарах. [3].

Как мы видим наше государство во главу угла поставило, прежде всего, бережное отношения к бюджетным средствам, специально выделяемых для государственных закупок. Нельзя чтобы чиновники на местах закупами себе дорогие автомобили или иные предметы роскоши, это недопустимо. Принцип предоставления поставщикам равных возможностей, это необходимо для того чтобы недобросовестные государственные служащие не смогли закупать товары работы и услуги у «своих» поставщиков. При этом сами поставщики обязаны добросовестно конкурировать между собой, не прибегая, например к демпингу.

Открытость и прозрачность государственных закупок должна служить для недопущения коррупционных преступлений. В настоящее время это проблема как бы решена, так как государственные закупки проводятся в электронном формате, и желающие участвовать в государственных закупках могут это сделать в интернете.

Ответственность участников государственных закупок, как Заказчика, так и поставщика является очень необходимым условием для проведения государственных закупок. Любой поставщик может обжаловать действия заказчика, и направить жалобу в уполномоченный государственный орган или в суд. Поставщика также несет ответственность за нарушения при проведении государственных закупок.

Недопущение коррупционных проявлений один из самых важных принципов проведения государственных закупок, ведь для проведения государственных закупок выделяются огромные бюджетные средства и порой некоторые государственные служащие, входя в сговор, с недобросовестными поставщиками занимаются хищениями бюджетных средств.

Преступления в сфере государственных закупок может осуществляться в различных формах: хищение путем присвоения или растраты (ст.189 УК РК), мошенничества (ст.190 УК РК), незаконного получения и нецелевого использования кредита (ст.219 УК РК).

При этом, хищение бюджетных средств можно условно разделить на 3 основные категории:

- 1) при реализации инвестиционных проектов;
- 2) при выдаче кредитов;
- 3) при осуществлении государственных закупок.

Как показывает практика, наиболее распространенными приемами хищения государственных средств являются:

- существенное завышение стоимости проекта;
- включение в акты приема-передач работ, которые фактически не осуществлялись;
- закупка товаров, работ и услуг осуществляется по заранее оговоренным, как правило, завышенным ценам через ряд лжепредприятий;
- победителями закупок выступают заранее определенные физические и юридические лица.

Движущей силой преступлений, связанных с хищением государственных средств выделенных на осуществление государственных закупок, зачастую является коррупционная составляющая, присущая большинству противоправных деяний экономической направленности. Это объясняется тем, что такие хищения совершаются, как правило, под видом или в процессе осуществления государственных закупок. В свою очередь совершить такие операции или дать распоряжение на их совершение могут только лица, наделенные определенными должностными полномочиями.

Как показывает судебная практика, дела о коррупционных преступлениях в сфере государственных закупок, как правило, объемны, сопряжены с другими преступлениями и представляют значительную трудность в организации процессов в

части обеспечения явки свидетелей, потерпевших, в некоторых случаях - в оценке доказательств и толковании действующего законодательства.

Сложившаяся судебная практика в Казахстане применения норм закона, регулирующих уголовную ответственность за коррупционные преступления, в целом является правильной и стабильной. Объясняется это тем, что суды в РК в настоящее время располагают достаточным количеством разъяснений, рекомендаций по практике применения законодательства в сфере государственных закупок.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ақорда Баспасөз қызметі Twitter Ақорды от 13 марта 2019 г.
2. Пресс-релиза Службы экономических исследований Комитета государственных доходов Министерства Финансов РК. Официальный интернет-ресурс КГД Министерства финансов РК kgd.gov.kz.
3. Закон РК «О государственных закупках» № 434-VI от 4 декабря 2015 года.

ӘОЖ 323/324(075)

ЖАСТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗДЕРІ

Джанаева Д. Е., студент

Ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада жастардың құқықтық мәдениетін ұлттық құндылықтар негізінде қалыптастыру негіздері қарастырылған. Автор ұлттық құндылықтарымызды бүгінгі заман сұранысымен сабақтастыра байланыстырып, оқу-тәрбие үдерісіне енгізуді ұсыныс қылған.

Түйінді сөздер: құқықтық мәдениет, құндылық, сана, пара, жемқор, жауаптылық.

Бүгінгі күнде еліміздің үштен бір бөлігін құрайтын жастар - келешек қоғамның жарқын болашағын қалыптастыратын стратегиялық мақсаттарды жүзеге асырушысы екені мәлім. Сондықтан жастардың білімді, дәстүрмен қатар өз заманының озық рухани құндылықтарын меңгерген, бәсекеге қабілетті болғаны абзал. Осы тұста жастардың дұрыс әлеуметтенуімен қоса ұлттық құндылықтарда тәрбиеленудегі маңызы зор. Жастар халықтың қоғамдық белсенді бөлігі және тәуелсіз еліміздің болашақ дамуы үшін стратегиялық ресурсы болып табылады. Жастардың мемлекет мүддесі мен мемлекеттің болашақта дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндіктері бар зияттылық және рухани саналы тұлғаның қалыптасуы қажеттілігі аясында айқындалады. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының негізгі мақсаттарының бірі ол жастардың әлеуметтік дербестігі, дәстүрлі діни құндылықтарды тұлғалық қалыптасуын жүзеге асырумен қоса, құқықтық, экономикалық, ұйымдастырушылық жағдайларды жасау және нығайту болып табылады. Жастар саясатын жүйелі жүргізу қажеттілігі өзінің әлеуметтендіру процесінде жас адамның кезігіп отыратын өмір қиыншылықтарымен айқындалады. Жастар өзінің біліктілігі және кәсіби даярлығы деңгейінің төмендігіне байланысты халықтың аз қорғалған бөлігі болып табылады. Елбасы Н.А. Назарбаев өзінің Қазақстан халқына арнаған «Әлеуметтік-экономикалық

дамуды жаңғырту – Қазақстанның басты бағыты» атты Жолдауында қазіргі қазақ жастарының құндылықтық бағдарларындағы ұлттық құндылықтардың рөлін анықтап берді. Әлемдегі ғаламдану үдерісі, қоғамның рухани адамгершілікті қамтитын мәдениеттердің өзара байланысы және этномәдени дәстүрлер мен жалпыадамзаттық құндылықтардың құрамды бөлігі ретіндегі ұлттық құндылықтар негізінде тұлғаны қалыптастыруды алдыңғы қатарға шығарады. Бұл тұрғыдан рухани адамгершілігі қалыптасқан ұрпақты тәрбиелеуде ғасырлар бойы жинақталған өмірдің мәні туралы халықтың мәдени мұраларын, даналық ұлағаттарды пайдалануы жоғары деңгейде маңызды болмақ. Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында: «Біздің ғылыми және шығармашылық әулетіміздің деңгейі жоғары, білім өрісі биік халқымыз бар... Біз қолымыздағы осындай баға жетпес қазынаны жан-жақты танытуға және оның дамуы үшін барған сайын жаңа әрі неғұрлым өркениетті жағдай туғызуға тиіспіз» деп, рухани байлығымыздың қорын байыта түсу шаралары жүзеге асырылуда. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық құндылықтарымызды бүгінгі заман сұранысымен сабақтастыра байланыстырып, оқу-тәрбие үдерісіне ендіруіміз қажет. Ал бұл ұлттық құндылықтарды өскелең ұрпақтың бойына сіңіртуге, сондай-ақ, ғылыми тұрғыда негізделген білім берудегі қоғамдық пәндердің алатын орны ерекше. Әсіресе, дінтану, тарих, мәдениеттану, қоғамтану, құқық негіздері пәндері ұлттық мұраларымыздың негізгі насихаттаушысы, жаршысы десек қателеспейтініміз анық. Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырып, дамыту-салыстырмалы өзіндік мақсатқа, арнайы әдістер жетістігімен және ұйымдастыру нысаны арқылы жетуді көздейді. Ол өзі көп мақсатты, қызметті, болжамды стратегиялық, ұзақ мерзімді мақсаттар және тактикалық мақсаттарды, таяудағы жалпы және жеке мақсаттарды көздейді. Мақсаттар жастар ерекшеліктерін есепке ала отырып тәрбиелік әсер етуді нақтылайды, ол белгілі бір форма және қызметке байланысты адамдар, сонымен қатар, құқықтық тәрбиені жүзеге асырушы органдар арқылы жүргізіледі. [1]

Қазіргі таңда құқықтық нигилизмді жеңуіміз қажет, оған көпшіліктің таң қалуын тоқтатып, заңға деген сый, құрметтеуге тәрбиелеу және жауапкершілік сезімдерін ояту қажеттілігі, яғни бұл жерде коррупция, заңды басынушылықтар, заңды немқұрайлы қараудың құқықтық жүйеге кереғар екендігін түсіндіру және қоғамдық моральді бейтараптық жаулап алуына жол бермеу керек. Жастардың құқықтық нигилизмге бой алдырмауы бірінші кезекте тәрбиені көздейді. Бұл салада Қазақстанда құқықтық нигилизм профилактикасын дамыту керек, яғни осы салада арнайы бағдарламалар қажет. Себебі, жастар арасындағы құқықтық нигилизмге бой алдырушылық өз кезеңінде біршама қауіп тудырады. Сондықтан қолданылатын заңның қызметті сапалығын қамтамасыз ету, заңның және құқықтық тәртіптің тұрақтылығы, соттардың мәртебесін жоғарлату және соттарды уақыт талабына сай соттың реформаларды, халыққа уақытқа сай етіп құқықтың тәрбие беруге негізделу мәселесі бірінші кезекте тұруы қажет. Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырып, дамытудың тікелей мақсаты – жастардың белсенділігі, кәсіпқой заңгердің және басқа да мемлекет қызметкерлерінің өкілеттіліктерін жүзеге асыру процесінде заңдылық маңызға ие жағдайға байланысты, белсенділіктер құқықтық әрекеттер арқылы өз деңгейлерін көрсету болып табылады. [2]

Құқықтық белсенділік - жастардың әлеуметтік – құқық шеңбердегі қызметте белгілі дәрежеде пәрменділікке жету, құқықтық міндеттерді қарапайым талаптарға бейімдеудегі міндетті әрекетке ие болу жағдайы. Аталмыш қызметтер қосымша уақыт, күш-қуат және материалдық шығындармен байланысты. Жоғарыда көрсетілген мақсаттарға тек құқықтық тәрбие жұмысында келесідей негізгі принциптерді сақтағанда жетуге болады: ғылымилық, жоспарлық, жүйелік, кезекті және дифференциалды жүйелік, кешенділікті қамтамасыз ету. Сондай-ақ тәжірибеде құқықтық сананың

дамуына қолайлы жағдайларды қамтамасыз ете отырып, оны тарату, яғни жүзеге асыру қажет. Жастардың құқықтық сана деңгейінің мазмұны құқықтық білім алуына және оның құқықты мойындауына тәуелді. Сендіру жүйесі, сонымен қатар оны сақтау қажеттілігін тәжірибеде таратудың дағдысын қалыптастыру қажет. Салыстырмалы түрде жастардың құқыққа деген құрметінің пайда болып заңды болары сөзсіз. Олардың алған құқықтық білімдері жеке өздерінің сеніміне айналуы қажет, ол келесідей: құқыққа бағынулары, оларды қатаң сақтаулары, одан барып – ішкі қажеттіліктеріне заңдарды жарату және оны әдетке айналдыру, нәтижесінде құқықтық және кәсіпқой заңдылық белсенділіктерін көрсетулері қажет, яғни күнделікті өмірде жүзеге асырулары керек. Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырудың келесідей амалдары бар: құқықтық насихат, құқықтық білім беру, заңдылық тәжірибе, яғни өзін - өзі тәрбиелеу немесе құқықтық өмірге бейімделу. [3]

Жоғарыда көрсетілген амалдардың астарында оның негізгі қайнар көзі құқықтық ақпарат жатыр. Ол арқылы тұлғаның оңды әрекет етуіне ықпал етудің маңызы зор. Бұл жерде ерекше орынға «құқықтық минимум» проблемасы ие болады, яғни әлеуметтік шеңберде әрбір азаматтың мәртебесіне қандай да болсын қоғамда тәуелсіз, құқықтық білімді міндетті деңгейде иеленуі қажет, яғни өзіне қажетті деңгейде иеленуі ықтимал. Бұл процесті тиімді басқару үшін нақты құқықтық ақпарат қайнар көзінің жүйесі болуы керек және оларды азаматтардың іс – жүзінде қолдануы, сонымен еңбек ұжымдары, топтардың және тұрғындардың өмір тәжірибесінде қолдануы жатады. Құқықтық ақпарат көзінің жүйесінде анықтаушы рөлге бұқаралық ақпарат құралдары иеленеді, сондай – ақ жалпы құқықтық оқыту бұл жерде мемлекет және құқық негіздерін тек заңгерлік мамандықта ғана емес, оны бала – бақшадан бастап барлық оқу орындарында оқыту керек. Сайып келгенде, мына амалға көңіл аударуымыз қажет, яғни өзін - өзі тәрбиелеу барлық құқықтың субъектілердің құқықтық санасының құрылуына тиімді әсерін тигізеді. Өзін - өзі тәрбиелеудің астарында құқыққа деген құрмет қалыптастыру жатыр, яғни қажеттіліктерін ұйғарымдарға байланысты өзін - өзі оқыта отырып және қатаң сақтап, өз тәжірибесінде және басының дербестігі арқылы талдау жасауы керек. Жастардың құқықтық санасын тәрбиелеу табиғи түрде жанұядағы адамгершілік құндылықтар нормасын игерумен, мектепте рухани қарым-қатынаста, сонымен қатар құрдастарымен, достарымен және жолдастарымен ойнағанда игеріліп қалыптасып отырады. Бұл жерде адамгершіліктің іргетасы қаланады, осыған байланысты құқықтық сана элементтері құрылады. Өмірде болып жатқан қалыпты ағымдағы жағдайлар және тұрмыстық әлеуметтік қақтығыстарды бақылай отырып олардың құқықтық нормалармен байланысын, заңдалық бағалықтар, құқықтық түсінулерімен, көзқарастары жас азаматтардың сезімі дами отырып бекиді. Жастардың қоғамдық-саяси рөлі ауқымды реформалар кезінде күшейюі барлық халыққа тән. Себебі, жастардың жаңа жағдайға бейімделуі немесе жаңашылдыққа ұмтылысы жоғары деңгейде болғандықтан қоғамдағы өзгерістерден шет қала алмайды. Жалпы қоғамның дамуы, болшағына деген сенімді көзқарастың қалыптасуы сол қоғамдағы жастар және жастардың әлеуметтік-мәдени ұғымдық болмысымен тікелей байланысты. Осы орайда шығыс елдері аға ұрпақтың тәжірибесіне сүйенсе, Солтүстік Америка мен Батыс Еуропалық елдер жастарға көп үміт артады. Сондықтан жастардың санасындағы «құндылық» ұғымын дұрыс қалыптастыру елдің болашағын айқындайтын факторлардың қатарына жатады. Адамзат өркениетінің бүгінгі мен болашағы көп жағдайда жастардың әлеуметтік белсенділігіне қатысты екені даусыз. Сондықтан жастардың жетілуінің сапалық деңгейі де, жастарға деген жаңа көзқарастың қалыптасуы да үш бірдей фактордың - жастар белсенділігінің қалыптасуының әлеуметтік-мәдени алғышарттары мен жастар саясаты, оның мәдени бетбұрыстарының жиынтығынан және қазіргі кездегі жастардың белсенділігінің әлеуметтік-мәдени

болмысына тәуелді болуымен байланыстырылады. Жастар белсенділігі қоғамдық жүйенің дәрежесіне, елдегі саяси-әлеуметтік реформаларға, демократиялық бетбұрыстарға, мәдени құндылықтарға, ұлттық дәстүрге тәуелді, яғни жастар белсенділігінің әр кезде мәдени құндылықтық негіздерін анықтап отырудың заңдылыққа айналуымен байланыстырылады. Сонымен бірге, жастар белсенділігі қоғам мен билік арасындағы алшақтыққа тосқауыл қоймақ ниеттен, құбылмалы әлеуметтік-мәдени ортада өз құқығын қорғамақ шешімнен, жаңа қауымдастықта өз орны мен рөлін қалыптастырмақ талпыныстан туындайды. Осындай сыртқы және ішкі әлеуметтік-мәдени бағдарға байланысты жастар туралы түсінікте, жастар белсенділігінің қалыптасуы мен ол туралы көзқарастардың әрқалай қабылдауы және таралуы табиғи құбылыс. Жастардың әлеуметтік-құндылықтық бағдарына ықпал ететін көптеген факторлар бар. Атап айтар болсақ, олардың қызығушылықтары, қалыптасатын ортасы, діни түсініктері, халықтың салт-дәстүрі, мемлекеттің ұстанымы т.б. – жас ұрпақтың мәдени бағдарына әрқалай ықпал етуде. Қазіргі нарықтық жағдайда құндылық туралы түсініктер мен бағыттар өзара үйлесе бермейді де, сол алшақтық белгілі бір деңгейде жастар арасында құлдырауға тап болғандығы да шындық. Мұның басты себебі ретінде, жастардың өркениеттілік, мәдениеттілік тұрғысынан өзіндік үлгісінің ауытқушылығы деуге болады. Сонымен бірге, төл мәдениетіміз бен құндылықтарымыздың негізін құрайтын салалардың әлсіреуі, ұлттығымызға жат әрекеттердің кеңінен таралуына түрткі болуда. Сонымен қатар, еліміздегі ұлтаралық, дінаралық, конфессияаралық тұрақтылық пен төзімділікті сақтап қалу да барынша маңызды мәселелердің қатарына жатады. [4]

Рухани тәрбиені сапалы негізге көшіру мақсатында рухани тәрбие ошағы болып табылатын діни оқу орындары қызметін заң аясында дамытуды назарда ұстаған жөн. Оларға мән бермеу және негізгі бақылауды мүдделі мемлекеттік орган назарынан тыс қалдыру – қолдағы үлкен күштен айрылу және сол күшті мүдделі тараптардың еркін пайдалануына, мүдделі емес тараптардың немқұрайды халге түсіруіне жол ашу болмақ. Дінге ықылас уақыт өткен сайын күшейе түспек – өйткені ол адам болмысында бар қажеттілік әрі қасиет. Осы ықыласты тиісті арнаға бұрудың пәрменді тетігі ретінде діни оқу орындарын пайдалану қажет. Олардың қызметін реттеу – мемлекеттің мүддесін бекіте түсу ретінде қабылданғаны жөн. Жастардың құқықтық және рухани құндылықтары жастарды өз халқының рухани мәдениетіне бағыттауы, мемлекетіміздің тарихи өткеніне баулуы, қоғамдағы келісім мен бейбітшілікті нығайту жас ұрпақтың отаны үшін мақтан сезімін қалыптастыруы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында. Президенттің Қазақстан халқына жолдауы. // Дидар, 2005, № 20-21.
2. Назарбаев Н.Ә. Болашақ бүгіннен басталады. //Егемен Қазақстан, 2002,15 қараша, Б.1-3.
3. Бейсебаева С.Б. Пути правового образования молодежи: некоторые предложения // Вести КазНУ сер. юрид. 2008, №1, С.148-150.
4. Сандықбаева Ө.Д, Мұсағұлова А.Б. Жастар саясаты ұғымының қалыптасуы және рухани факторлары. // Электронный научный журнал «edu.e-history.kz» № 1(09), 2017.

БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ - ГЛАВНАЯ ЗАДАЧА ГОСУДАРСТВА

Дуисова А.М.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы борьбы с коррупцией в системе государственной службы, что деформирует не только государственную политику, но и законодательную базу государственной службы. Использование всех средств противодействия коррупции в комплексе может привести к определенным положительным результатам и свести до минимального уровня.

Ключевые слова: Антикоррупционная стратегия, государственная служба, государственный служащий, противодействие коррупции.

В своем Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» первый президент Казахстана Н.А.Назарбаев особо отметил повышение качества государственных услуг населению, которое должно стать важным аспектом противодействия коррупции и повышения доверия граждан к деятельности государственных органов. Для решения этой задачи необходимо объединить усилия государственных органов и институтов гражданского общества, которые с помощью населения страны смогут обуздать эту социальную болезнь [1].

Известно, что коррупция самым негативным образом сказывается на развитии экономики и социальной инфраструктуры, разъедая, в первую очередь, органы государственной власти и управления. Вследствие коррумпированности значительной части государственных служащих граждане, по сути, вытесняются из сферы бесплатных обязательных услуг в области образования, здравоохранения, социального обеспечения: бесплатные публичные образовательные, социальные, а также административные услуги становятся для них платными.

Коррупция позволяет нарушителям уходить от юридической ответственности за совершенные противоправные деяния - это порождает безнаказанность и способствует падению престижа судебных и правоохранительных органов.

Разрастанию коррупции в целом и в частности ее наиболее общественно-опасной формы проявления - взяточничества способствуют самые разнообразные факторы как объективного, так и субъективного характера.

Сложившаяся противоправная обстановка, угрожающая национальной безопасности и экономическому развитию нашей страны, не может длиться бесконечно. В настоящее время казахстанское общество самым серьезным образом озаботилось решением проблемы борьбы с коррупцией. На сегодняшний день в Казахстане создана солидная нормативно-правовая база для борьбы с коррупцией: Закон РК «О противодействии коррупции», Указ Президента страны «О дополнительных мерах по усилению борьбы с преступностью и коррупцией и дальнейшему совершенствованию правоохранительной деятельности в РК», который ввел конфискацию имущества, добытого преступным путем, и т.д.

На предыдущих этапах развития казахстанского государства были достигнуты общепризнанные результаты, наметились очевидные положительные тенденции в деле противодействия коррупции, усиление и развитие которых станут залогом успешной реализации Антикоррупционной стратегии на 2015-2025 гг. [2].

Но предпринимаемых лишь одним государством, зачастую лишь в лице его руководителей, усилий явно недостаточно - необходимо подключить к борьбе с коррупцией и использовать практически все институты гражданского общества, а также всех истинных граждан Казахстана. Именно от непосредственного участия граждан зависит очень многое.

Эффективность реализации административно-правовых средств предупреждения и пресечения коррупции в органах власти и управления зависит от целого комплекса причин правового, организационного, технического и политического характера. Кроме того, эффективность предупреждения и пресечения коррупции зависит от четкого определения коррупции, а также выявления ее специфических признаков, которые имеют место в сфере публичного управления [3].

Государство в настоящий момент признало наличие общественно опасной угрозы коррупции, а также признано ее широкое и системное распространение в различных органах государственной власти управления и в системе государственной службы. Коррупция в самом широком понимании - это использование служащим органа власти и управления своих властных полномочий в личных интересах, а также в интересах третьих лиц или групп.

Как уже отмечалось, коррупция в государственных институтах подрывает доверие населения к органам государственной власти, снижает престиж страны на международной арене. Административная же коррупция, которая существует в органах исполнительной власти и управления, способствует формированию рынка бюрократических услуг. Все это самым негативным образом сказывается на развитии предпринимательской деятельности, добросовестной конкуренции и защите прав потребителей.

Предупреждение и пресечение коррупции - это общеюридическая проблема. В настоящее время подписан и действует ряд документов: Конвенция ООН против коррупции, Конвенция Совета Европы «Об уголовной ответственности за коррупцию». Названные и некоторые другие акты, касающиеся предупреждения и пресечения коррупции, содержат в себе целый ряд административных предписаний, направленных на предупреждение и пресечение коррупции, однако их нормативный и организационный потенциал используется далеко не в полном объеме. Именно сегодня имеет место объективная необходимость отлаживать механизмы привлечения к административной ответственности юридических лиц за коррупционные правонарушения. Анализ КоАП РК показывает, что только одной статьи, предусматривающей ответственность за незаконное вознаграждение от имени юридического лица, явно недостаточно, необходимо введение дополнительных составов административных правонарушений, которые будут предусматривать ответственность за нарушение предписаний Закона РК «О противодействии коррупции».

Основной массив административных дел с признаками, которые указывают на наличие коррупции, образуют жалобы на неправомерные действия должностных лиц, государственных служащих.

В заключении необходимо отметить, что создание и эффективное использование системы антикоррупционных мероприятий, которые должны включать:

- последовательное применение административных регламентов в служебной деятельности служащих органов государственной власти и управления;
- оптимальное определение прав, обязанностей, а также режима юридической ответственности органов публичной власти, а также их служащих;
- использование методики анализа правовых актов на предмет коррупциогенности;

- глубокое и широкое разъяснение антисоциального характера коррупции и ее отрицательных последствий для общества, государства и граждан.

Нужно отметить, что набор средств, направленных на предупреждение и пресечение коррупционных проявлений в деятельности служащих органов государственной власти и управления, может быть достаточно разнообразен.

В этой связи необходимо, по нашему мнению:

- достигнуть усвоения всеми служащими своих прав и обязанностей и их правильного использования;

- добиться соблюдения правил служебного поведения со стороны государственных служащих;

- строго оценивать деятельность и поведение служащих с антикоррупционной точки зрения во время приема их на работу (назначения, конкурсов, выборов, продвижения по службе), а также при проведении периодической аттестации кадров;

Следует согласиться с тем, что в настоящее время для формирования честного, компетентного и дисциплинированного корпуса служащих органов государственной власти и управления необходим комплекс организационных мероприятий, которые касаются:

- порядка отбора кадров на государственную службу, создания четких объективных критериев для карьерного роста служащих, которые будут давать им возможность заниматься повышением своей квалификации, а также создания положительного имиджа для института публичной службы;

- обеспечение государственным служащим достойной оплаты их труда, а также набора социальных льгот, которые в определенной степени будут стимулировать их труд;

- формирования режима информационной открытости в деятельности государственных служащих;

- создание эффективных механизмов контроля и надзора за служебной деятельностью государственных служащих.

Названные средства предупреждения и пресечения коррупции в органах государственной власти и управления необходимо использовать комплексно - только это позволит добиться результата и минимизировать уровень коррупции в системе государственной службы. Таким образом, в правовом механизме противодействия коррупции в системе государственной службы Республики Казахстан именно сегодня необходимо реализовать весь нормативный, организационный и информационный потенциал. Только использование всех средств противодействия коррупции в комплексе может привести к определенным положительным результатам и позволит свести коррупцию до минимального уровня.

ЛИТЕРАТУРА

1 Назарбаев Н.А. Послание Президента РК - Лидера Нации народу Казахстана. Стратегия Казахстан-2050: новый политический курс состоявшегося государства // Казахстанская правда. — 2012. — 14 дек.

2 Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015-2025 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года № 986 // [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/>

3 Кузьминов Я.И. Механизм коррупции и особенности его проявления в государственном аппарате // Административное право: теория и практика. М., 2002. С. 23.

4 Закон РК "О противодействии коррупции". Алматы, 2017

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ҚОҒАМ ҮШІН ҚАУІПТІ

Жайылханов А.Н., студент

Ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада қазіргі таңдағы сыбайлас жемқорлықтың қоғам үшін қауіптілігі, сондай-ақ бүгінгі күнге дейін жойылмай отырған кеселдің бірі ретінде қарастырылған.

Түйінді сөздер: экономика, қоғам, блок, мемлекет, азаматтық қоғам, сыбайластық, парақор.

Кез келген өркениетті қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес ең өзекті мәселенің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық заман ағысымен бірге өсіп-өркендеп, мол қаражат және қоғамдық бәсекелестік пайда болған жерлерге тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін жойылмай отырған кеселдің бірі. Бұл кесел дамушы елдердегідей біздің жас мемлекетімізге де орасан зор нұқсан келтіріп отыр. Сондықтан да Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі осы зұлымдықпен күресу болып табылады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заң талабының аясында жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер әр салада жүзеге асырылуда. Әсіресе, халық парақорлық дертімен жиі бетпе-бет келеді. Сыбайлас жемқорлықпен күресті жеке қарау мүмкін емес. Сондықтан, кез келген ортада пара беру мен пара алудың жолын кесуде қоғам болып белсенділік танытуымыз қажет.

Мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық қылмыстар және осы тұрғыдағы құқық бұзушылықтарға бой алдыруының себебі көп. Оған ең алдымен қызметшілердің білім деңгейінің, әдептілік ұстанымының төмен болуы әсер ететін болса керек. Кей мемлекеттік қызметшілердің құқық бұзушылыққа немқұрайлылық танытуы, кәсіби әдептілігінің жетіспеуі де, жеке басының қамын ойлауы да парақорлықтың дендеуіне септігін тигізуде. Сондай-ақ, кейбір мемлекеттік орган басшыларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы заң талаптарын атқаруда ынта танытпай, жұмыс жүргізбеуі де жемқорлықтың тамырын тереңдете түседі.

Парақорлық мемлекеттік органдардың тиісті қызмет атқаруына кері әсерін тигізіп, беделіне нұқсан келтіреді, заңды қағидаларды теріске шығарып, азаматтардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына түрткі болады. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңына сәйкес, сыбайлас жемқорлықпен күресті барлық мемлекеттің органдар мен онда қызмет атқаратын лауазымды тұлғалар жүргізуі тиіс. Мемлекеттің органдардың, ұйымдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының басшылары өз өкілеттігі шегінде кадр, бақылау, заңгерлік және өзге де қызметтерін тарта отырып, заң талаптарының орындауын қамтамасыз етуге міндетті [1].

Әрине, сыбайлас жемқорлық дәрі беріп емдейтін сырқат емес. Айналасындағы салауатты, таза және сау ортаны шарпып, тыныс-тіршілігін тарылтатын, заңсыз әрекеттермен қоғамдық ортаның және мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, дара кәсіпкерлердің, азаматтардың қызмет етуіне қатер төндіретін қауіпті дертті болдырмаудың тетігі халықтың өзінде. Бұл дерттің алдын алып, қоғамға таралу жолдарын кесіп, оның ұлғаюына жол бермеу керек. Ол үшін аталған дертке болып, ат

салысып, қарсы жұйылуымыз қажет. Сонда ғана ел мүддесі үшін зор үлес қосатынымыз және халық сенімінен шығатынымыз анық.

Көптеген елдердің тәжірибесі осы кеселмен күрес процесінде адамдардың пайдакүнемдік, қанағатсыздық, көре алмаушылық, арсызқойлық сияқты әрекеттермен жиі ұшырасатындығын байқатып отыр.

Сыбайлас жемқорлық пен қылмыстылық 1994-1996 жылдары Біріккен ұлттар ұйымының (БҰҰ) ұлттық, аймақтық және ауқымды кездесулері мен конференцияларының, съездерінің басты арқауы болып, сайлау мен басқа да саяси науқандардың негізгі мәселелеріне (көптеген ұлттық, сондай-ақ аймақтық қауымдастықтардың тағдырына байланысты) айналған екен. Жемқорлық үшін, тіпті, қазіргі және бұрынғы президенттерді де, вице-президенттер мен экс-президенттерді де, премьер-министрлерді де, әскери-саяси блоктар мен алып экономикалық топтардың лидерлерін де қызметінен алып, жауапқа тартып жатады [2].

Бүгінгі күні сыбайлас жемқорлық ұғымы азаматтық қоғамда үйреншікті құбылысқа айналса, ал екінші жағынан, Қазақстанның қауіпсіздігіне, елдің экономикасының дамуына кереғар әсер ететін факторға айналуға.

Мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез - құлық стандарты - мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез - құлқын қалыптастыру және оны сақтау, заңнамамен бекітілген шектеулер, тыйым салулар мен талаптар түріндегі ережелердің жиынтығы.

Егерде мемлекеттік қызметшіде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы ақпарат болса, ол мұндай құқық бұзушылықты болғызбау және тоқтату жөніндегі қажетті шараларды қабылдауға, оның ішінде жоғары тұрған басшыға, өзі жұмыс істейтін мемлекеттік органның басшылығына, уәкілетті мемлекеттік органдарға жазбаша нысанда хабарлауы тиіс. Жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген ададамдар қызметтік емес мүдделерде пайдалануға әкеп соғу мүмкін әрекеттерді жасауына жол бермеу мақсатында, мемлекеттік функцияларды орындаумен сыйыспайтын қызметті жүзеге асыруға, мүлікті және мүлікті емес игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында, ресми таратылуға жатпайтын қызметтік және өзге де ақпаратты пайдалану, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қызметтік өкілеттіктерін орындауына байланысты сыйлықтар қабылдау бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді қабылдайды [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы (2003 жылғы 31 қазан).
2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы: Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 2 шілдедегі № 267 Заңы (2014 жылғы 29 желтоқсандағы өзгерістерімен және толықтыруларымен).
3. Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығымен бекітілген.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ҚОҒАМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ

Жамиғат Н., студент

Ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлықтың қазіргі таңда қоғамның өзекті мәселесі екендігі және сол мәселемен күресудегі негізгі мақсат-бағыттар қарастырылды.

Түйінді сөздер: Сыбайлас жемқорлық, қоғам, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, мемлекеттік саясат, жауаптылық.

Кез келген өркениетті қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес ең өзекті мәселенің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық заман ағысымен бірге өсіп-өркендеп, мол қаражат және қоғамдық бәсекелестік пайда болған жерлерге тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін жойылмай отырған кеселдің бірі. Бұл кесел дамушы елдердегідей біздің жас мемлекетімізге де орасан зор нұқсан келтіріп отыр. Сондықтан да Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі осы зұлымдықпен күресу болып табылады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заң талабының аясында жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер әр салада жүзеге асырылуда. Әсіресе, халық парақорлық дертімен жиі бетпе-бет келеді. Сыбайлас жемқорлықпен күресті жеке қарау мүмкін емес. Сондықтан, кез келген ортада пара беру мен пара алудың жолын кесуде қоғам болып белсенділік танытуымыз қажет.

Мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық қылмыстар және осы тұрғыдағы құқық бұзушылықтарға бой алдыруының себебі көп. Оған ең алдымен қызметшілердің білім деңгейінің, әдептілік ұстанымының төмен болуы әсер ететін болса керек. Кей мемлекеттік қызметшілердің құқық бұзушылыққа немқұрайлылық танытуы, кәсіби әдептілігінің жетіспеуі де, жеке басының қамын ойлауы да парақорлықтың дендеуіне септігін тигізуде. Сондай-ақ, кейбір мемлекеттік орган басшыларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы заң талаптарын атқаруда ынта танытпай, жұмыс жүргізбеуі де жемқорлықтың тамырын тереңдете түседі.

Парақорлық мемлекеттік органдардың тиісті қызмет атқаруына кері әсерін тигізіп, беделіне нұқсан келтіреді, заңды қағидаларды теріске шығарып, азаматтардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына түрткі болады. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңына сәйкес, сыбайлас жемқорлықпен күресті барлық мемлекеттің органдар мен онда қызмет атқаратын лауазымды тұлғалар жүргізуі тиіс. Мемлекеттің органдардың, ұйымдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының басшылары өз өкілеттігі шегінде кадр, бақылау, заңгерлік және өзге де қызметтерін тарта отырып, заң талаптарының орындауын қамтамасыз етуге міндетті. [1]

Әрине, сыбайлас жемқорлық дәрі беріп емдейтін сырқат емес. Айналасындағы салауатты, таза және сау ортаны шарпып, тыныс-тіршілігін тарылтатын, заңсыз әрекеттермен қоғамдық ортаның және мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, дара кәсіпкерлердің, азаматтардың қызмет етуіне қатер төндіретін қауіпті дертті болдырмаудың тетігі халықтың өзінде. Бұл дерттің алдын алып, қоғамға таралу жолдарын кесіп, оның ұлғаюына жол бермеу керек. Ол үшін аталған дертке болып, ат

салысып, қарсы жұйылуымыз қажет. Сонда ғана ел мүддесі үшін зор үлес қосатынымыз және халық сенімінен шығатынымыз анық.

Сыбайлас жемқорлық әрекеттері бойынша тиісті шара қолданудың негізі - ол азаматтардың арыз-шағымы. Мемлекетіміздің әрбір азаматы Қазақстан Республикасының Конституциясын және заңдарын сақтауға, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, абыройы мен қадір-қасиетін құрметтеуге міндетті.

«Әділдік жоқ жерде пара белең алады», «Дүние-байлық неге керек, денсаулығың болмаса, Төрелігің неге керек, халықтың көңілі толмаса» деген нақыл сөз сот саласында еңбек етіп жүрген қызметкерлердің де бағдары іспеттес. Шынында да, біз әділ төрелік жасап, жемқорлықтан жоғары тұрған жағдайда ғана халық сеніміне ие боламыз.

Елбасы жолдауында: «Заңды бұзған екенсің, оның баптарына сәйкес жауапқа тартыласың» дейтін нақты ереже бар. Олай болмаған күнде біз кеңестік кездегі «заң қалай бұрсаң, солай бұралатын тәртенің» керін қайталайтын боламыз», - деп атап көрсеткен. Ендеше, жемқорлықты жоюды мақсат еткен сот жүйесі де жолдауда берілген тапсырмалардың шындыққа айналып, заңнамалардың талапқа сай орындалуына мүдделілік танытуды міндеті деп санайды.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа күрес туралы» Заңның мақсаты - азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, сыбайлас жемқорлық көріністерінен туындайтын қауіп-қатерден Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың алдын алу, анықтау, олардың жолын кесу және ашу, олардың зардаптарын жою және кінәлілерді жауапқа тарту арқылы мемлекеттік органдардың, мемлекеттік міндеттерді атқаратын лауазымды және басқа да адамдардың сондай-ақ оларға теңестірілген адамдардың тиімді қызметін қамтамасыз етуге бағытталған және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі принциптерін айқындап, сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың түрлерін, сондай-ақ жауаптылықтың пайда болу жағдайларын белгілейді [2].

Қазақстан Республикасы-ТМД елдерінің ішіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы арнайы заң қабылдаған бірінші және бірден-бір мемлекет. Мемлекеттік органдардың осы бағыттағы жұмыстарының нысандылығы мен тиімділігі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері Елбасының жеке бақылауында тұрғандығына негізделген. Сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізу - мемлекеттік органдардың, мемлекеттік қызметкерлердің, тұтастай қоғамның басты міндеті мен борышы, осы кеселге қатаң бағытталған мемлекеттік бағдарлама жоғары деңгейдегі жауаптылықпен іске асырылуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық жағдайының мониторингі. Алматы, 2019 <http://tikazakhstan.org/aza-standa-y-syбайlas-zhem-orly-zha-dajyny-monitoringi/>

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері: оқу құралы /Жалпы редакциясын басқарған б.ғ.д., профессор Б. С. Абдрасилов. – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Жәнібекқызы Қ., оқушы

Ғылыми жетекшісі: Кадирова А. А.

Ақшұқыр мектеп лицейі, Түпқараған ауданы

Аңдатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлық түсінігі кең мағынада қарастырылады. Сыбайлас жемқорлықтың пайда болу себептері қарастырыла отыра қазіргі таңда оның алдын алу шаралары зерттеледі.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, саяси, қылмыс, парақорлық.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына арнаған «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» деп аталған жолдауында Қазақстанның мемлекеттілігін нығайту жолындағы стратегиялық маңызды мәселелерді белгілеп берді. Бұл құжатта маңыздылығы жөнінен айрықша көтерілген мәселе сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес болып табылады.

Сыбайлас жемқорлық дегеніміз – мемлекеттегі лауазымды тұлғалардың сондай – ақ қоғамдық, саяси қайраткерлердің пара алуы, парақорлығы. Сыбайлас жемқорлық қоғамның дамуына, мемлекеттік органдарға деген сенімсіздікті туғызады.

Сыбайлас жемқорлық түрлері:

- 1) Корпоративті сыбайлас жемқорлық;
- 2) Тұрмыстық сыбайлас жемқорлық;
- 3) Саяси сыбайлас жемқорлық.

Корпоративті сыбайлас жемқорлық – капиталдың елден шығарылуы, сараптама сонымен қатар сертификат алу үшін пара беруі [1].

Тұрмыстық сыбайлас жемқорлық – әлеуметтік жеңілдіктер үшін тұрғындардың пара алуы, заңның бұзылуын жасырып қалуы.

Саяси сыбайлас жемқорлық – түрлі заң бұзушылықтарды жасыру үшін ақша бопсалау, ақша алып, мемлекеттік сатып алудың бюджеттік қаржысын заңсыз бөлу.

«Ашкөздік қызғаныш тудырады» дейді дана халқымыз. Бүгінгі таңда біздің қоғамымызда ішінара сыбайлас жемқорлықтар көбейіп келеді. Бұл жүйе біздің өмір сүру салтымызға, мемлекетіміздің өсуіне кері, жаман ықпалын тигізеді. Мемлекет болып қалыптасу үшін де сыбайлас жемқорлықты тоқтату қажет.

Сыбайлас жемқорлық қоғамдық зұлымдық ретінде қоғамға ыдыратушы ықпал етеді. Әсіресе бұл адамдардың қылмыстық мінез-құлқын, сыбайлас жемқорлық фактілерін Интернет желісіне қол жеткізетін тіпті оқушылардан жасыра алмайтын қазіргі ақпараттық технологиялар ғасырында қауіпті.

Ел ел болып қалыптасқан сайын елдегі көреалмаушылық, сатқындық, пара алу, жемқорлық, нашакорлық көбеюде. Ол бүгінгі қоғамның да басты проблемаларының бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс – әрекеттерге қоғамдық бақылауды жүзеге асыру барысында көптеген мәселелер шешілмей отыр. Оның барлығы еліміздегі бұл жүйе қалыптасу кезеңінде екендігін көрсетеді. Қазіргі уақытта қоғамдық бақылау жүйесін, заңнамалық бекітумен енгізу керек. Себебі сонда ғана сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс – қимыл саласындағы қоғамдық бақылау тиімді болады.

Жастарды тәрбиелеудегі кемшіліктер мен қателіктер, мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық ықпал үшін әлсіз санаттарына тиісті көңіл бөлмеу аса жағымсыз салдарға әкеледі.

Сыбайлас жемқорлық дендеген адамдардың адуындығы мен арсыздығы, олардың қылмыстық қызметінің нәтижелері адамгершілік құндылықтарының құнын жояды және қоғамның адамгершілік ұстанымдарын әлсіретуі мүмкін. Адамгершілік, әділдікке сену, этикалық мінез-құлық нормаларын сақтау қажетті жағдайлар кешенін білдіреді [2].

Осы құрамдас бөліктерсіз сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптаса алмайды және мемлекеттік жазалау саясаты пәрменді бола алмайды.

Мінез-құлық актілеріндегі моральдық қағидаттардың басымдығының құқықтық тыйымдар немесе қылмыстық анду қауіпіне қарағанда әсері көп. Мораль, оның жазылған және жазылмаған заңдары болмауы тиіс салаларға «ақша» ережелерін енгізуге қарсы тұра алады, анықталуы бойынша сатып алуға болмайтын нәрсе ақылы алу үшін қолжетімді бола алмайды: құрмет, лауазым, дәреже және көптеген басқалар, олардың қоғам алдындағы құндылығын түсіруі мүмкін. Сыбайлас жемқорлықты елдегі адамдар әділетсіздік деп негізді түрде қабылдайды. Бұл жерде әрбір адам өздері байқайтын болмысты оның санасында қалыптасқан тәрбие мен идеологиялық ұстаным негізінде адамгершілік тұрғысынан бағалайтынын тағы да атап өткен жөн.

Егер адамгершілік ережелердің кешені жұмыс істемесе, қоғам азғындаған, ал мемлекет – әлсіз болады, егер социум өмірінде мораль тиісті орын алмаса, азғынданған қоғамның болашағы жоқ.

Адамдар бұны жақсы түсінеді, демек, сыбайлас жемқорлық және оның көріністері дегеніміз не, олардың болашағына және жас ұрпақтың болашағына қандай қауіп төндіреді жөнінде ойланады.

Осылайша, адамдардың түсінігінде қазіргі сыбайлас жемқорлық:

– қоғамдық санаға, тұрмыс пен қызметтік жұмысқа терең тамыр жайған зұлымдық;

– билік басындағы адамдардың жүзеге асыратын қылмыстық әрекеті;

– адамгершілік мінез-құлық шектеулері жоқ, бірақ қоғамдық процестерге кері ықпал ете алатын арам адамдардың өмір сүру қалпы сияқты көрінеді. [3].

Адамгершілік бастаулары тамыр жайған қоғамда заңдар сақталады, жемқор өзін қолайсыз сезінеді, оның іс-әрекеті шектелген және өзінің қылмыстық мүмкіндіктерін жүзеге асыра алмайды. Басқаша айтқанда, мораль (қолданыстағы мінез-құлық ережелерінің жиынтығы ретінде) және жоғары өнегелі орта жемқордың қылмыстық іс-әрекетін аса қиындатады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру үшін жазалау шаралары жеткіліксіз. Сот тағайындайтын жазаның қаталдығы мен жұрт алдында тұтқындау кезінде қарапайым адам оның алдына қазіргі болмыс қойған қарапайым сұрақтарға жауап табуы тиіс. Өзі байқаған нәрседен адам сыбайлас жемқорлыққа және оның қоғам өмірі мен өзінің өмірлік қағидаттарына жағымсыз ықпалына қатысты өз тұжырымын жасайды.

Адамдардың сыбайлас жемқорлық туралы моральдық құндылықтар негізінде қалыптасатын түсінігін басты мәселе қойған жөн. Тек қана осы жол арқылы мемлекет қарапайым адамдардың «мемлекет» және «сыбайлас жемқорлық билік» ұғымдарын теңдестіруіне жол бермеуі тиіс. Егер соңғысы бұқара халықтың санасында тамыр жайса, онда сыбайлас жемқорлық мыңдаған жемқорлар жазаланса да жойылмайды.

Адамгершілік ұстанымы мықты адам сыбайлас жемқорлықты былайша сипаттайды:

–өзі үшін, өз елі және оның болашағы үшін төнетін нақты қауіп;

– азаматтың өзін азаматты болып табылатын елмен байланыстыруын тоқтатуының бір себебі;

–ұлттық байлықты тонау және қоғамдық сананы бұзу арқылы параға сатып алу және заңсыз баюдың қылмыстық сызбасы;

– мемлекеттің құрылысына, өнегелік құндылықтарына қол сұғатын және бұқара санасына жалған құндылықтарды енгізу үшін жағдайлар жасайтын қылмыстық идеологияны заңсыз енгізу;

–заңдар жұмыс істемейтін және әділдікке орын жоқ әділетсіз өмір.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ішараларды өскелең ұрпақтан бастауымыз қажет деп ойлаймын. Жастарды жастайынан жемқорлыққа қарсы етіп өсіру керек. Оны 4 – 6 жастағы баладан бастап бойына сіңіру біздің міндетіміз. Балабақшадағы балалардан бастап елін сүйуге, ұрлық жасамауға, патриот болуға практика жүзінде сабақ бере отырып, үйрету. Мектеп бағдарламасында да сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру керек. Ол үшін оқушыларға арнайы дәрістер жүргізіп, жиналыстар ұйымдастырып, дөңгелек үстелдер мен пікірталас жүргізу қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Дамаскин О. В. Коррупция: состояние, причины, противодействие. – М., 2009. – 304 с.

2. Добренев В. И., Исправников Н. Р. Коррупция: современные подходы к исследованию. – М., 2009. – 207 с.

3.Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ.

ӘОЖ 323/324(075)

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ҚОҒАМДЫҚ БАҚЫЛАУ

Жұмабаева А., студент

Ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада алдымен қоғамдық бақылау ұғымына жалпы түрде түсінік беріледі, қоғамдық бақылау кезеңдеріне сонымен қатар сыбайлас жемқорлықты қоғамдық бақылаудың институттары жайлы жалпы түрде түсінік беріледі.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, қоғамдық бақылау, сыбайлас жемқорлыққа қарсы ісқимыл, қоғамдық бақылау тетігі.

Сыбайлас жемқорлықтың етек алуы елде жүзеге асырылып жатқан әлеуметтік-экономикалық түрленулердің табыстылығына күмән туғызады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша нығайту шараларын ойдағыдай жүргізу қызметі одан әрі жетілдіруді талап ететін сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағыттылықтың азаматтық қоғам институттарының қолдауынсыз мүмкін емес. Барлық қолжетімді құралдарды қолдана отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама бойынша түсіндіру жұмыстарын қамтамасыз етуде мемлекеттік органдардың, бұқаралық ақпарат құралдарының, қоғамдық бірлестіктердің және үкіметтік емес ұйымдардың күш-жігерін одан әрі үйлестіру ерекше маңызға ие.

Халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізін қалаушы құжат – БҰҰ-ның сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының (2003 жылғы 31 қазан) 13-бабы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте азаматтық қоғамның анағұрлым тиімді құралы ретінде қоғамдық бақылауды кеңейтуді айқындайды [1].

Азаматтық қатысу деп азаматтар мен азаматтық қоғам құрылымдарының олар тұратын мемлекет пен жергілікті қоғамды басқаруға қатысуы түсініледі. Азаматтық қатысу нысандары азаматтар мен азаматтық қоғам құрылымдарының мемлекеттік органдар шешімдерінің дайындалуына, қабылдануына және бақылауына қатысуы болуы мүмкін. Мемлекеттік басқару жүйесінің сыбайлас жемқорлықты кәсіпкерлік құрылым ретінде таратуы жағдайында олар өздерінің қызметін бақылай алмайды, шешім қабылдай алмайды. Тек қана азаматтардың, азаматтық қоғамның мемлекеттік органдар қызметіне белсенді және тұрақты қатысуы өз қызметінде сыбайлас жемқорлық тәжірибесін қолданудан біртіндеп бас тартуға мүмкіндік береді.

«Қоғамдық бақылау» ұғымы ғылыми әдебиетте белсенді пайдаланылады, нормативтік құқықтық актілерде пайдаланылады. Ғылыми және тәжірибелік қызметте «бақылау» термині өте жиі қолданылады. Ғалымдар оған әртүрлі: құрал, фактор, нысан, элемент, функция, қызмет, жүйе, шарт, реттегіш, кепілгер, құбылыс, институт және әдіс ретінде түсінік береді. Қоғамдық азаматтар мен қоғамдық бірлестіктер жүзеге асыратын бақылау мемлекеттік органдардың қызметін бақылауды білдіреді. Қоғамдық қатысу идеясы қоғамдық істерді басқару процесіне басқарушыларды тартуды немесе қосуды болжайды. Қоғамдық бақылау «мемлекеттік билік пен жергілікті басқаруды қоса алғанда, олардың жұмысын оңтайландыру мақсатында қоғамның қоғамдық институттар қызметін бағалау мен есепке алуды жүзеге асыруының» маңызды құралы болып табылады [2].

Жалпы қоғамдық бақылау қоғамның негізгі функцияларының бірін білдіреді, оның субъектілері азаматтар мен олардың бірлестіктері, сондай-ақ негізгі объектілері – мемлекеттік органдар мен олардың лауазымдық тұлғалары болып табылады.

Қоғамдық бақылау мемлекеттік органдар мен азаматтардың коммуникациялары саласында жария саясатта азаматтардың тікелей қатысуын, азаматтардың әлеуметтік белсенділігінің нысаны ретінде қатысады. Бұл ретте қоғамдық бақылау проблемаларды анықтауды және оны шешу үшін ресурстар қалыптастыруды талап етеді.

Мемлекеттік органдар жұмысын қоғамдық бақылау демократияның базалық элементі болып табылады. Қоғам мемлекетке өкілеттіктер мен ресурстар бере отырып, олардың мақсатты пайдаланылуын бақылау үшін барлық негіздерге ие.

Қоғамдық бақылау – бұл азаматтардың мемлекеттік органдардың өз міндеттерін орындауын, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін сақтауын қадағалауы [3].

Осылайша, қоғамдық бақылау – бұл қоғамдық ұйымдар мен бастамалық топтардың азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзушылықты тоқтату және оған жол бермеу мақсатында азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерінің мекемелер мен мемлекеттік органдарда және жергілікті басқару органдарында, меншіктің әртүрлі нысандарындағы кәсіпорындарда сақталуын қадағалауы.

Қоғамдық бақылаудың негізгі қағидаттары мыналар болып табылады:

- қоғамның жетілуі;
- тәуелсіздік;
- адам құқықтарын және заң талаптарын талап етудің қағидаттылығы;
- мемлекеттік органдар мен жергілікті басқару органдары қызметінің жариялығы мен ашықтығы;
- мемлекет пен қоғам арасындағы өзара сыйластық пен серіктестік қатынастар.

Қоғамдық бақылау:

1) қоғамның барлық мүшелерінің мүдделері мен қажеттіліктерін бірыңғай басқарушы еркіне біріктіретін қоғамды және оның жекелеген институттарын басқару нысандары ретінде болады;

2) әртүрлі әлеуметтік топтар мүдделерінің теңгерімін қамтамасыз ету және осы мүдделердің қайшылықтарына жол бермеудің негізгі құралдарын білдіреді;

3) кейінге қалдыратын міндеттерді шешу үшін күш-жігерді үйлестіру мен біріктіру әдісі болып табылады;

4) бұзушыларды анықтауға және қоғамдық талқылаудан бастап құқық бұзушыларға мәжбүрлі сипаттағы шараларды қолдануға әсер етуі мүмкін құқықтық жауапкершілікпен аяқталатын оларды қоғамдық жауапкершілікке тарту тетігін әзірлеуге мүмкіндік беретін әлеуметтік нормаларды орындаудың кепілі ретінде болады;

5) кез келген қоғам мен оның негізгі институттарының бірінің жан жақты ажырамас өкілеттігі болып табылады [4].

Қазіргі заманғы Қазақстанда мемлекеттік органдар қызметін қоғамдық бақылау тетігін дамыту мәселесі аса өзекті болып табылады. Қазіргі уақытта қоғамдық бақылау жүйесін қалыптастыру жүргізілуде, қоғамдық бақылау тетіктерін бекітетін нормативтік құқықтық базаны қалыптастыруға талпыныстар жасалуда.

Республикалық, өңірлік және жергілікті деңгейлерде қазақстандық қоғам мен мемлекет арасында тең құқықты серіктестік тетіктерін әзірлеу қажет.

Мемлекеттік органдардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы азаматтық қоғам институттарымен өзара іс-қимыл жасасуының негізгі нысандары мыналар болып табылады:

- мемлекеттік құрылымдар қызметін мемлекеттік бақылау;
- қазақстандық заңнаманы сақтаудың қоғамдық сараптамасы;
- азаматтардың жергілікті мәндегі мәселелерді шешуге қатысуы;
- мамандандырылған кеңесші, консультативтік, үйлестіруші және сараптамалық

органдарды құру.

Қоғамдық бақылау жүйесін жалпы қамту, жалпыға жариялау, жариялылық, міндеттілік, нысандардың көп түрлілігі және қоғамдық мүдделерді қорғауға ат салысатын белгілі бір топ өкілдерінің қоғамдық бақылау органдарын заңды деп тануы қағидаттарында құру ұсынылады.

Сыбайлас жемқорлықты қоғамдық бақылау институттары

Сыбайлас жемқорлықты қоғамдық бақылаудың негізгі институттары мыналар болып табылады:

– қоғамның әртүрлі көзқарастарға ие әртүрлі әлеуметтік-мәдени және кәсіби топтарының мүдделерін танытатын саяси партиялар; мемлекеттік биліктің заңнамалық (өкілеттік) сайлауларында осы немесе өзге партия сайлауларының сайланушылары атқарушы биліктің саяси бағыттылығын негіздемелі бақылайды, сондай-ақ олардың сенімін ақтамаған партияларға сенім білдіруден бас тартады;

– ол арқылы еңбек ұжымдары өз мүдделерін таныта алатын кәсіби одақтар;

– мемлекеттік органдарда қоғамның мүдделерін қорғау және таныту үшін құрылатын қоғамдық ұйымдар мен коммерциялық емес сипаттағы бірлестіктер;

– мемлекеттік органдар мен жергілікті басқару органдарының қызметін қоғамдық бақылауды жүзеге асыратын қоғамдық кеңестер;

– сайлауды өткізу барысын бақылауды және қолданыстағы сайлау заңнамасын сақтауды жүзеге асыруға қатысатын бақылаушылар.

Сыбайлас жемқорлықты тиімді болдырмауды қамтамасыз ету үшін азаматтық қоғам институттарын (үкіметтік емес ұйымдарды – ҮЕҰ) дамыту және сол арқылы олардың мемлекеттік органдарға әсер етуін күшейту қажет.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасау үшін шешімді мәселелер сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыруға және азаматтық құралымдарды дамытуға, осы процеске ҮЕҰ және барлық деңгейдегі мемлекеттік органдар өкілдерін тартуға ие болады.

Қоғамдық бақылау кезеңдері

1. Мемлекеттік органдар мен олардың лауазымдық тұлғаларының шешімдері мен әрекеттерін жүйелік мониторингілеу. Оны жүзеге асыру үшін бәрінен бұрын, осындай органдар мен адамдар қызметі туралы жеткілікті толық және дұрыс ақпараттың, яғни барлық деңгейдегі мемлекеттік органдардың шешімдері мен әрекеттерінің азаматтар үшін айқындылығы мен ашықтығының болуы қажет.

2. Мемлекеттік органдар мен олардың лауазымдық тұлғаларының шешімдері мен әрекеттерін қоғамдық сараптама. Қоғамдық бақылаудың осы кезеңін іске асырудың мәні мемлекеттік органдар қабылдаған актілер мен құжаттардың талдауын жасауда болады. Қоғамдық сараптама қоғамдық бақылаудың анағұрлым ресурсты қажет ететін кезеңі болып табылады – оны өткізу адами сонымен қатар қаржылық, материалдық ресурстарды тарту мен пайдалануды талап етеді.

3. Қоғамдық сараптаманың нәтижелерін мемлекет пен қоғамға жариялы түрде ұсыну, сондай-ақ қоғам мен мемлекеттік орган арасында мүдделер теңгерімін қамтамасыз ету.

Қазақстанда қоғамдық бақылау жүйесін қалыптастыру процесінің маңызды кезеңдері «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» (1998 ж.), «Мемлекеттік қызмет туралы» (1999 ж.), «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» (2015 ж.), «Қоғамдық бақылау туралы» (2015 ж.) заңдарды қабылдау, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі арнайы мемлекеттік орган – Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігін құру болды. [5]

ӘДЕБИЕТТЕР

1. БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы. 2003 жылғы 31 қазан.
2. Қоғамдық кеңестер туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 2 қарашадағы №383-V Заңы // Егемен Қазақстан. – 2015. – 3 қараша.
3. Плотников А. А. Общественный контроль и его потенциал в противодействии коррупции // Государство и право. – 2013. – № 2.
4. Кулешова Н. Н. О современном состоянии общественного контроля // Юридическая наука. – 2011. – № 2.
5. Абдрасилов Б.С. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері». – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016. – 176 б.

ӘОЖ 323/324(075)

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ, ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жұмалы Н., оқушы

Ғылыми жетекшісі: Кадирова А. А.

Ақшұқыр мектеп лицейі, Түпқараған ауданы

Андатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлық үшін жауаптылық қарастырылады. Сыбайлас жемқорлық даму тарихы қарастырыла отыра қазіргі таңдағы жастардың сыбайласқа қатысты көзқарастары зерттеледі. Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу үшін алдын алу жөнінде ұсыныстар берілді.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, жауаптылық, айыппұл.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев атап өткендей: «Сыбайлас жемқорлық – бұл ғаламдық мәселе, одан әлемнің бірде-бір мемлекеті, бірде-бір саяси жүйе, бірде-бір саяси тәртіп қорғалған емес».

Сыбайлас жемқорлықтың даму тарихы ежелгі кезеңнен бастау алады. Атақты француз философы Шарль Луи Монтескье: «Көптеген ғасырлар тәжірибесі көрсеткендей, қолында билігі бар адам, қылмыс жасауға бейім тұрады және де тиісті шекке жетпейінше, сол бағытта әрекет жасай береді», - деп айтқан. Тарихта шумерлар мен семиттер дәуірінде де мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлық болғандығын айтады.

Мысалы, Лагаш Патшасы Урукагина шенеуіктер мен судьялардың жемқорлыққа салынуын айыптаған ең алғашқы патша болып саналады. Ол лауазымды тұлғалардың қызметтерін теріс пайдалануын сынап отырған. Патша әкімшілігі жанындағы храм қызметкерлерінің халықты дінмен қорқытып, пара талап етуін тоқтатқан. Салт-дәстүрді желеу етіп, рәсімдер үшін жиналатын төлемдерді азайту мақсатында мемлекеттік басқаруға өзгерістер енгізген. [1].

Сыбайлас жемқорлық және онымен күрес сонау ежелгі заманда пайда болған. Сазға жазылған сына жазудың арқасында қазіргі уақытқа дейін жеткен тарихи мәліметтерге сәйкес, сыбайлас жемқорлықпен күресуші боп танылған бірінші билеуші б.з.д. 2400 жылда өмір сүрген шумерлік билеуші болған. Ол жемқорлық үшін өте қатал жаза енгізген. Өкінішке орай, тақтайшаларда, оның оң нәтижеге жеткен жетпегені туралы айтылмаған.

Жемқорлықты айыптау көптеген діни кітаптарда кездеседі, бірінші кезекте Құран мен Библияда. Ал б.з.д. IV ғасырда Индияда «Арташастра» трактаты жазылған болатын, онда жемқорлықтың түрлері мен онымен күресу тәсілдері талқыланған. Қоғамның дамуына және кітапбаспаның пайда болуына қарай ол туралы жиірек және көбірек жазылатын болды. 1787 жылы қабылданған АҚШ Конституциясына сәйкес сыбайлас жемқорлық президентке сенімсіздік жариялануға себеп болатын екі қылмыстың бірі болып табылады.

Тарихқа сыбайлас жемқорлықпен сәтті күрестердің көптеген мысалдары мәлім. Міне солардың тек біреуі ғана. Франция, XVIII ғасырдың аяғы. Якобиндік диктатура қазасынан кейін билікті мемлекет тарихындағы ең сыбайластық тәртіп Директория жаулап алды. Директория басқарған жылдары Франция құлдырады. Кейін билікке бірінші консул болып сыбайлас жемқорлықпен батыл күрес бастаған Наполеон келді. Бұл күрес қатігездікке емес, жазаның бұлтартпастығына сүйенген. Бірнеше ай ішінде Наполеон керемет жетістіктерге жетті, сонымен қатар Директория кезінде ұрланған ақшаларды қазынаға қайтарды.

Қазаққа жемқорлық қайдан келіп, қалай қалыптасты...

Жыл сайын түрлі елдердің мемлекеттік секторындағы сыбайлас жемқорлықтың деңгейін зерттеп жариялайтын Халықаралық Transparency International ұйымының мәліметі бойынша, 2014 жылы Қазақстан коррупцияның деңгейі жөнінен 175 елдің арасында 126-шы орынды иеленді (2013 жылы – 140-шы орын). «Коррупцияға төзімділік индексі» деп аталатын бұл кестеде 50-ші орыннан төмен орналасқан елдегі сыбайлас жемқорлық алаңдатарлық жағдайда деген сөз. «Коррупцияға төзімділік индексі тізімінің соңында тұрған елдер өз халқының игілігі үшін коррупцияға қарсы шұғыл шаралар қабылдауы қажет» деп дабыл қағады осы ұйым басқармасының төрағасы Хосе Угос. [2].

Тамыры жұлынған арам шөп қана өсуін тоқтатады. Қазақ еліндегі сыбайлас жемқорлықтың тарихи-әлеуметтік себептерінің бір ұшы патшалық Ресейдің әкімшілік жүйесінде жатыр. Жалпы, тарихта отар болған мемлекеттер көп. Бодандыққа ұшырап, табиғи байлығынан, қазынасынан айрылған елдер аз емес. Бірақ, соның ішінде, ең

ауыры – рухани дүниесінен, болмысынан, ділінен, өзегінен айрылу. Ал, ресейлік қоғамда паракорлықтың пайда болуы XVII-XVIII ғасырларда орныққан шенеуніктер қызметімен тығыз байланысты. Ресей патшалығы тұсында паракорлық барлық дәрежедегі шенеуніктердің жасырын табыс көзіне айналып, мемлекеттік лауазымға ие болу жеке адамның байлыққа қол жеткізуінің бірден бір жолы деген көзқарас орнады. Міне, осындай күштеп отырықшыландыру, күштеп ұжымдастыру саясаты қазақтың дәстүрлі өмір салтын өзгертумен бірге ең құнды қасиеттерінен айырды. Әсіресе, қолдан ұйымдастырылған ашаршылық бүкіл халықты есеңгіретіп кетті.

Осылайша, патшалық биліктен отарлаудың эстафетасын қабылдап алған большевиктер қазақтарды ұлтсыздандыру процесінде көздеген нәтижесіне жетіп жығылды. Өкінішке орай, тәуелсіздік алысымен елімізде отарсыздану процесі қолға алынбады, жекелеген талпыныстар болмаса, жаппай рухани-мәдени жаңғыру, отарлық, құлдық психологиядан арылудың арнайы технологиялары жүргізілмеуі себепті біз көп мүмкіндіктен айрылып қалдық. Ендігі қауіп – жастардың да соған бейімделуі. Сыбайлас жемқорлық өсіп келе жатқан жастардың жолын кеседі немесе олар да бұл құбылысқа төзімділік танытып, жемқор ағаларының жолын жалғастыруы әбден мүмкін. Қазірдің өзінде елдегі жемқорлықтың ахуалы мектеп оқушысына дейін мәлім. сыбайлас жемқорлықты жою мемлекеттің болашағы үшін, мемлекет құраушы ұлттың – қазақтың өзі үшін керек.

Сыбайлас жемқорлық әлемдік масштабтағы проблема болғандықтан, онымен әр ел өздігінше күрес жүргізеді. Жемқорлыққа күресті табысты жүргізіп отырған елдерге: Нидерланды, Израиль, Италия, Испания, Оңтүстік Африка Республикасы, Ботсванада, Қытай және т.б елдер жатады.

Қытай Халық Республикасы жемқорлықпен күреске қатты көңіл бөлетін елдердің қатарында. Мұнда сыбайлас жемқорлықпен ұсталған адамға өлім жазасы кесіледі. Нидерландыда сыбайлас жемқорлық әрекеттерін жазалау жүйесі – бұл мемлекеттік ұйымдарда жұмыс істеуге қатаң тыйым салуды және мемлекеттік қызмет ұсынатын барлық әлеуметтік жеңілдіктерінен айыруды көздейді.

Оңтүстік Африка Республикасында бүгінгі күні сыбайлас жемқорлық деңгейі көптеген Еуропа елдеріне қарағанда төмен. Олар қабылдаған жаңа заңдардың көмегімен үкіметті парламент алдында есеп беруге міндеттеу арқылы, шенеуніктер мен депутаттарға табыстары және басқа да салық төлейтін мүліктері жөнінде декларация тапсыру және мемлекеттік жүйенің ашықтығын қамтамасыз ететін қадамдарды қабылдау арқылы қол жеткізеді.

Ал Қазақстанда сыбайлас жемқорлық үшін:

- 1) Бес жүз және одан жоғары көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл;
- 2) Үш жылдан және одан артық мерзімге белгілі лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру;
- 3) Бір жүз жиырма сағаттан және одан көп уақытқа қоғамдық жұмыстарға тарту;
- 4) Екі жылға дейінгі түзеу жұмыстары;
- 5) Екі жылдан және одан артық мерзімге бас бостандығын шектеу;
- 6) Екі жылдан және одан артық мерзімге бас бостандығынан айыру;
- 7) Мүлкін тәркілеу сынды жазалар қолданылуы мүмкін. [3].

Көріп отырғандарыңыздай Қазақстанда сыбайлас жемқорлық үшін жеңіл жаза түрлері қолданылады. Сондықтан болар біздің елде сыбайлас жемқорлық көп орын алады. Осының алдын алу үшін жазаны күшейту керек деп ойлаймын.

Сонымен қатар сыбайлас жемқорлықпен пәрменді күресу үшін халықтың құқықтық сауатсыздығын жоятын, құқықты түсіндіру жұмысының деңгейі мен сапасын арттыру керектігінің маңызы зор. Халық өздерінің құқықтарын, өздеріне қарсы қандай

да бір құқыққа қайшы іс-әрекет жасалған жағдайда қандай іс-қимыл қолдану керектігінің нақты жолдарын толық білулері қажет. Конституциялық тәртіпті қорғау, сыбайлас жемқорлықпен күрес аясында тиімді, бірыңғай жалпы мемлекеттік саясат жүргізу, мемлекет пен азаматтардың өмір сүруінің барлық салаларында сыбайлас жемқорлық пен оның көріністері деңгейін төмендету, қоғамның мемлекетке және оның институттарына сенімін нығайту бүгінгі күндегі басты мақсат болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Синюкова Т. Н. Понятие и подходы к содержанию корруп ции // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. Выпуск № 1 (29) / 2015.
2. Антикоррупционная политика: учебное пособие / под ред. Г. А. Сатарова. – М., 2004. – 368 с
3. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ.

ӘОЖ 323/324(075)

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС - БОЛАШАҚ ЖАСТАРДЫҢ КЕПІЛІ

Ибрашов Р.Б., оқушы
Ғылыми жетекшісі: Казтуганова Г.Ж.
Қызылтөбе лицейі, Мұнайлы ауданы

Андатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлықпен күрес - болашақ жастардың кепілі екендігі туралы қарастырылған.

Түйінді сөздер: жастар, сыбайлас жемқорлық, жауаптылық, айыппұл.

Сыбайлас жемқорлық әдетте күшті әрі зиянды жағынан кез келген елдің экономикалық және әлеуметтік дамуына әсерін тигізеді. Қазақстан 2030 – даму стратегиясында көрсетілген сыбайлас жемқорлықпен күресу іс-шаралары құқықтық мемлекеттің пайда болуы мемлекеттік Қазақстанның қызметінің жаңашылдануымен тығыз байланысты [1].

«Сыбайлас жемқорлық» түсінігі (латынша *conruptio*) - ақшаға сатып алу және саяси қайраткерлерді, мемлекеттік шенеуніктерді, лауазымдық тұлғаларды сатып алу дегенді білдіреді. Сыбайлас жемқорлық (лат.*conruptere*) біреуді ақшамен немесе басқа да материалдық құндылықтармен сатып алу.[2].

Сыбайлас жемқорлық – бұл ұйымдасқан қылмыс катализаторы, оның өмір сүру ортасының қажетті бар бөлігі: Бір-бірімен тығыз байланысқан бұл құбылыстар мемлекетке де, қоғамға да өте қауіпті әсіресе жаңа қалыптасып келе жатқан демократия жағдайында коррупция ұятқа қалдыруы мүмкін, мелекеттік қызметтегі адамдардың сеніміне тазалығына күмән туғызады, сенімсіздік оларға ғана емес, жалпы мемлекет беделіне нұқсан келеді, конституциялық құқықтар тапталады, заңдылық принциптері бұзылады, сол себепті ҚР-дың дамуы, одан әрі өсуі тежеледі.

2014 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының басты ерекшеліктеріне қазіргі кезеңдегі жұмыстың басым бағыттарының бірі – қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру жатады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыруда

барынша табысқа жеткен елдердің тәжірибесін талдау қоғамда сыбайлас жемқорлықты рухани- этикалық деңгейде қабылдамау ахуалын қалыптастыру мейлінше тиімді тәсіл екенін көрсетті.

Осыған байланысты елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру бойынша мақсатты жұмыс болашақ жастар қатарын қамтуға тиіс. Дегенмен, жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің дүниетанымдық, этикалық, рухани аспектілерін жан-жақты көрсететін шаралар өткізу қажет. Сондықтан да қазіргі таңда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру өте өзекті деп есептейміз.

Қазір әлем елдерінің алдында тұрған өзекті мәселенің бірі – жастардың арасындағы сыбайлас жемқорлық. Орасан зор салдары бар бұл әлеуметтік дерттен біздің қазақстандық жастар қоғамы да белгілі бір деңгейде зардап шегіп отыр. Сондықтан сыбайлас жемқорлық мәселесі мемлекет пен қоғамның бүкіл саласына қатысты өткір сипат алып, бұрынғыдан бетер өзектілене түсуімен назар аудартады. Себебі, жемқорлық дерті мемлекеттік қызметке баратын жастардың және пара алатын лауазымды тұлғалардың беделін түсіріп қана қоймай, билік жүйесінің, сонымен қоса бүкіл әлеуметтік жүйенің құлдырауына әкеп соғуымен қауіпті. Алайда, еліміз тәуелсіздік алғалы бері қаншама заңнамалар қабылданып, сан алуан іс-шаралар үздіксіз жүргізіліп келсе де, бұл келеңсіз құбылыстың жолы кесілмей қойды.

Бүгінгі заманда жастар арасында сыбайлас жемқорлықтың таралуына:

- жастардың жұмыссыздығы,
- баспана мәселесі,
- елдегі әлеуметтік ахуалдың әлі де төмендігі,
- билік құрылымдарының жауапсыз іс-әрекеттері,
- осы саладағы тиісті заңнаманың өз деңгейінде орындалмауы,
- жастардың құқықтық санасы мен білімінің төмен болуы,
- жастардың өз-өзіне сенбеушілігі,
- жастардың санасына сыбайлас жемқорлық ұғымының дендеуі ,
- қоғамда демократиялық дәстүрлердің сақталмауы, сот жүйесіндегі әділетсіздіктер және т.с.с. көптеген себептер әсер етеді. Әсіресе, жастардың сыбайлас жемқорлық көріністеріне көз жұмып қарауымен пара берушілікке бой алдыруы үрдіске айналып отыр.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы жастар тұрғысынан мәдениеті қалыптасқан адам жемқорлықтың қоғам мен мемлекет, әрбір адам үшін қаншалықты қауіпті екенін сезініп, жемқорлық құбылысына қарсы тұратын болады, яғни осындай келеңсіз көріністерге мүлдем төзе алмайды. Сөйтіп, осы дерттің жойылуына үлес қосуына алып келеді. Мұның өзі сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің азаматтардың саяси белсенділігін көтеруге ықпал ететінін көрсетеді.

Сондай-ақ, жастардың бойында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің толық қалыптасуы үшін бірқатар шарттар керек екендігі сөзсіз.

Ол үшін, ең алдымен, жастар:

- сыбайлас жемқорлықты елдің дамуын тежейтін аса қауіпті қоғамдық дерт деп тану,
- жемқорлық көріністерін анық ажырата білу,
- мемлекеттің түрлі салаларында жемқорлықтың алдын - алу,
- әр адамның пара беру және пара алуға қарсылығы, заңдардың орындалуына үлес қосуы қажет. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің болуы әр адамның құқықтық сауаттылығына да байланысты, бұл біреуде төмен, біреуде жоғары болуы мүмкін. Мемлекеттегі заңнамаларды жақсы білу әр адамның өз іс-әрекетіне деген сенімділігін нығайтады, сөйтіп ол сыбайлас жемқорлыққа қатысты кез- келген құқық

бұзушылыққа тойтарыс бере алатын дәрежеге жетеді. Бұл әрине, әрбір адамның азаматтық ұстанымына, өмірлік қағидаларына, тұлға ретіндегі қасиеттеріне байланысты қалыптастады.

Сыбайлас жемқорлықсыз қоғамды құруда отбасынан алынатын тәрбиенің маңызы зор. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті насихаттау қоғамның түрлі салаларын қамтиды, оның ішінде, әсіресе, білім беру мекемелеріне жүктелетін жауапкершілік аса жоғары. «Нұр Отан» партиясының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағдарламасында: «Отбасы және білім беру саласы бұл үдеріске мүдделілік таныта отырып қатысуы керек [3]. Бұл жұмысты мектепке дейінгі бала тәрбиесінен бастаған абзал», делінген. Мұнда өскелең ұрпақтың жастайынан құқықтық санасы мен мәдениетін қалыптастыру, отансүйгіштік бағыттағы құндылықтар негізінде тәрбиелеу міндеті қойылып отыр. Өйткені, азаматтардың өз құқықтарын жақсы білуі қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптасуына бірден-бір ықпал ететін фактор. Еліміздің әрбір азаматы қандай да бір заңнаманы сәйкесінше қолдана білсе, мемлекеттік қызметкердің өз лауазымын заңсыз қолдануына жол бермесе, яғни заңды құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін тиімді қолданса еліміз дерттен арылып, әлемдегі дамыған елдер қатарынан орын алуына үлкен үлес қосылар еді.

Осыған орай, қазақстандық әрбір жас:

- Ең алдымен, құқықтық сауатты
- мәдениетті,
- жемқорлық көріністерін ажырата білетін,
- «нөлдік» төзімділігі қалыптасқан,
- білімді, бәсекеге қабілетті болу керек
- азаматтық ұстанымы айқын тұлға болуы тиіс.

Мұның бәрі елімізде құқықтық мемлекеттің іс жүзінде орнауына, заңның үстемдігіне, әр адамның қауіпсіз өмір сүруіне, қоғамдық тәртіптің нығаюына, әлеуметтік ахуалдың жақсаруына, ең бастысы ұлттың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және тұрақты дамуға жеткізеді. Сондай-ақ, сыбайлас жемқорлықпен пәрменді күресу үшін халықтың құқықтық сауатсыздығын жоятын, құқықты түсіндіру жұмысының деңгейі мен сапасын арттыру керектігінің маңызы зор. Халық өздерінің құқықтарын, өздеріне қарсы қандай да бір құқыққа қайшы іс-әрекет жасалған жағдайда қандай іс-қимыл қолдану керектігінің нақты жолдарын толық білулері қажет. Әсіресе, жастардың осы тұрғыда сауатты болуы қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2030» - Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы». Алматы,

2. Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы. - Алматы, 2005. – 205 б.

3. ҚР Президентінің Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің 2006-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 2005 ж. 23 желтоқсандағы №1686 жарлығымен бекітілген.

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ СУБЪЕКТИСІ РЕТІНДЕ

Кобегенова Г.Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада азаматтық қоғам мен мемлекеттік институттардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы өзара әрекеттерінің тиімділігі мәселелері талқыланады.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, азаматтық қоғам, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл.

Сыбайлас жемқорлық дегеніміз - мемлекет пен қоғамның тұрақтылығына нұқсан келтіретін, жүргізіліп жатқан экономикалық және әлеуметтік реформаларға кедергі келтіретін, халықаралық аренада Қазақстан Республикасының теріс имиджін тудыратын Қазақстанның қауіпсіздігіне жүйелі қауіп. Бұл ұлттық экономикаға теріс әсер етеді, сыбайлас жемқорлықты және адал кәсіпкерлерді теңестіреді, сыртқы және ішкі нарықтардағы бәсекелестікті төмендетеді. Сыбайлас жемқорлыққа қатысты тәуелсіз сарапшылар қауымдастығының бағалауы бойынша, бұл Қазақстандағы тауарлар мен қызметтердің құнын шамамен 50% -ға арттырады, бұл елдің бүкіл халқына әсер етеді [1]. Сыбайлас жемқорлық - бұл көлеңкелі экономиканың жұмыс істеуі, моральдың құлдырауы және қоғамдық-саяси өмірдің нашарлауы.

Сыбайлас жемқорлық бизнесті жүргізудің экономикалық және қаржылық ортасын бұзады, мемлекеттік басқарудың тиімділігін, инвестициялық ынталандыруды төмендетеді, экономикалық және саяси дамуды тежейді, әлеуметтік теңсіздікті тудырады, сонымен қатар саяси процестің белгілі бір тұрақсыздығын тудырады.

Осылайша, сыбайлас жемқорлық экономика мен қоғамның түрлі салаларына еніп, елдің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына жойқын әсерін тигізіп келеді, сондықтан оның ұлттық қауіпсіздігіне елеулі қатер болып отыр. «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» 2012 жылғы 6 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Заңының 6-тармағында, мемлекеттік органдардың қылмыстық құрылымдармен бірігуі, лауазымды тұлғалардың капиталды заңсыз айналымынан қорғау, сыбайлас жемқорлық Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне басты қауіп ретінде көрсетілген [2]. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы ынтымақтастықтың халықаралық құралдары сыбайлас жемқорлықтың халықаралық қауіпсіздікке қатер төндіретінін айтады. Атап айтқанда, 2014 жылы 17 қазанда күшіне енген Әзірбайжан Республикасы, Армения, Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы, Молдова Республикасы, Ресей Федерациясы, Тәжікстан Республикасы, Түркменстан, Өзбекстан Республикасы және Украина қол қойған Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекетаралық кеңесті құру туралы келісімнің кіріспесінде сыбайлас жемқорлық тараптардың қауіпсіздігіне қатер төндіретіні көрсетілген [3].

Сыбайлас жемқорлық - бұл күрделі құбылыс, сондықтан сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүйе жан-жақты, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың барлық субъектілерінің белсенді қатысуымен жүргізілуі керек. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте азаматтық қоғам маңызды рөл атқарады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-

қимылдың тиімділігі азаматтық қоғамның осы жұмысқа белсенді қатысуынсыз өсуі мүмкін емес.

Азаматтық қоғамның іс жүзінде барлық құрамдас бөліктері сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді жүйені құруға мүдделі болуы керек: жеке сектор, қоғамдық ұйымдар, қоғам қайраткерлері, баспасөз, кәсіби ұйымдар және күн сайын жемқорлықтың зардаптарын сезінетін қарапайым азаматтар.

Азаматтық қоғам - бұл еркін азаматтар мен ерікті түрде құрылған бірлестіктер мен ұйымдардың, мемлекеттің тікелей араласуына еркін және тәуелсіз. Азаматтық қоғам қоғамның саяси жүйеге, оның ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылына қойылатын талаптардың сүзгісі ретінде әрекет етуі керек.

Азаматтық қоғам алдында тұрған басты мақсат - билік органдары азаматтық қоғаммен бірлесіп құрған шаралар жүйесі ғана сыбайлас жемқорлыққа жүйелік құбылыс ретінде қарсы тұра алатындығын ескере отырып, сыбайлас жемқорлықтың пайда болуының шарттары мен алғышарттарын жоюы тиіс.

Азаматтық қоғам мемлекеттік органдарға, осы органдарда жұмыс істейтін адамдарға қатысты әлеуметтік бақылау функциясын орындайды. Ол мемлекетке қарамастан, жеке тұлғаларды әлеуметтік нормаларды сақтауға мәжбүрлейтін, азаматтардың әлеуметтенуі мен білім алуын, оның ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беруді қамтамасыз ететін құралдарға ие.

Азаматтық қоғамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің көптеген нысандары бар. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара әрекеттесу нысаны азаматтар мен ұйымдардан мемлекеттік органдарға келіп түскен және сыбайлас жемқорлық туралы ақпараты бар өтініштерді қарау болып табылады. Мұндай өтініштер мемлекеттік органдардың қызметіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің өзіндік көрсеткіші, сыбайлас жемқорлықтың алдын-алу бойынша басқарушылық шешімдер қабылдау үшін негіз болып табылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимыл тетігі нақты сапалық және сандық көрсеткіштермен сипатталады, соның ішінде, мысалы: құқықтық сананы көтеру жөніндегі шаралар саны; құқықтық сананы арттыру шараларына қатысатын құқықтық қатынастарға қатысушылар саны; сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске бағытталған азаматтық бастамалардың саны; нормативтік құқықтық актілер жобаларын сыбайлас жемқорлыққа қарсы қоғамдық сараптамалардың саны; азаматтардың билікке сенуі; сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес қажеттілігі туралы қоғамдық пікір; халықты сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің барысы мен нәтижелері туралы хабардар ету; азаматтық қоғам институттарының мемлекеттік органдармен бірлесіп сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шараларды жүргізуге қатысу деңгейі; билік органдарының қызметінің ашықтығы және т.б.

Қоғамдағы сыбайлас жемқорлық деңгейі құқықтық сананың және құқықтық мәдениеттің деңгейіне, оның ішінде халықтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеті деңгейіне байланысты екені белгілі. Бүгінгі басты проблемалардың бірі - азаматтардың көпшілігінің санасында сыбайлас жемқорлық кең тараған. Қоғамда сыбайлас жемқорлық мінез-құлыққа төзбеушілікті тудыру үшін азаматтық қоғам институттарын пайдалану қажет. Атап айтқанда, халық арасында құқықтық насихат жүргізетін қоғамдар құру қажет.

Азаматтар арасында құқықтық мәдениеттің жоғары деңгейінің қалыптасуы заң шығарушылық жұмыстардың сапасын жақсартуға, азаматтық қоғам институттарының мемлекет жүргізіп отырған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатқа қатысуына және сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған құқықтық нормалардың тиімді іске асырылуына әкеледі.

Сонымен, тиімді және заңға негізделген сыбайлас жемқорлыққа қарсы өркениетті модель құрудың бастапқы шарттары міндетті түрде азаматтық қоғамның нақты болуы, оның қоғам мен мемлекеттің мүдделерімен үйлесімді түрде толыққанды жұмыс істеуі, қоғамдық бақылау институтын қалыптастыру және азаматтық қоғам өкілдерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға қатысуы қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Қазақстан Республикасындағы жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі 2011-2015 жылдарға арналған салалық бағдарламасы» Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2011 жылғы 31 наурыздағы қаулысы Конституциясы. <http://adilet.zan.kz>
2. «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы». 6 қаңтар 2012 ж. <http://adilet.zan.kz>
3. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекетаралық кеңесті құру туралы келісімді бекіту туралы» ҚР Президентінің Жарлығы. 30 мауысым 2014 ж. <http://adilet.zan.kz>

ӘОЖ 323/324(075)

ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН ШАРТТАРЫ

Қуатбаева А., студент

Ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа: Бұл мақалада сыбайлас жемқорлықтың себептері мен шарттары қарастырылған.

Түйінді сөздер: криминология; экономика; бизнес.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің мәнін «сыбайлас жемқорлық» ұғымының мазмұнын, осы этностық әлеуметтік құбылыстың тарихи түп-тамырын түсінбейінше, ұғыну мүмкін емес. Сыбайлас жемқорлық ұғымы қазіргі ғылыми және қоғамдық-саяси әдебиетте кеңінен қолданылады.

«Сыбайлас жемқорлық» сөзі (латын тілінен «согупрег») көптегенмағынасы бар: бүлдіру, құлдырау, параға сатып алу, азғыру, тура жолдан тайдыру, притон, құбылмалылық, істі бұзу, күйреуге әкелу, бұрмалау, алдау, қорлау, ар-намысын таптау, «гупреге» көп мағыналы (бұзу, қирату, заңнан аттап өту, шартты бұзу) етістігімен қатар қолданылатын «со» қосымшасы сыбайлас жемқорлық – бұл бірнеше субъектілердің қатысуымен іс-қимыл жасау екенін көрсетеді. Бұдан өзге, латынша «согуптіо» «параға сатып алу», «іріп-шіру» дегенді білдіреді, «сыбайласу» етістігі «біреуді ақшамен немесе өзге де материалдық игіліктермен параға сатып алу» дегенді білдіреді. Рим құқығында «согупріге» сөзі «сындыру, бүлдіру, бұзу, зақымдау, алдау, бұрмалау, параға сатып алу», сондай-ақ «құлдырау, бұзылғандық, нашар жағдай, (пікір немесе көзқарастың) құбылмалылығы» деген мағынаны білдіреді [1].

Сыбайлас жемқорлықтың пайда болуы алғашқы деректерінің бірі – Ежелгі Вавилон мұрағаттары (біздің эрамызға дейінгі XXIV екінші жартысы), кейіннен вавилон патшасы Хаммурапидің атақты заңдары (біздің эрамызға дейінгі XIX ғасыр).

Жастарды тәрбиелеудегі кемшіліктер мен қателіктер, мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық ықпал үшін әлсіз санаттарына тиісті көңіл бөлмеу аса жағымсыз салдарға әкеледі. Сыбайлас жемқорлық дендеген адамдардың адуындығы мен арсыздығы, олардың қылмыстық қызметінің нәтижелері адамгершілік құндылықтарының құнын жояды және қоғамның адамгершілік ұстанымдарын әлсіретуі мүмкін. Адамгершілік, әділдікке сену, этикалық мінез-құлық нормаларын сақтау қажетті жағдайлар кешенін білдіреді. Осы құрамдас бөліктерсіз сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптаса алмайды және мемлекеттік жазалау саясаты пәрменді бола алмайды.

Сыбайлас жемқорлықты қарастырғанда бірінші кезекте: «ол қалай туындайды?, жемқорлықтың пайда болуына қандай жағдайлар әсер етеді?», - деген сұрақтар туындайды. Философиялық тұрғыдан қарастырғанда қазіргі криминология саласында қылмыстың, жемқорлықтың себебін әлеуметтік құбылыстардың бірі деген түсінік қалыптасқан. Адамзат қоғамы дамуы барысында Шәкәрім Құдайбердіұлы мынадай тұжырым жасайды: «Өзінің қадыр-қасиетін жақсы білетін адам өзгелерді қорламайды. Ол әрқашанда өмірге, яғни қоғамға адамның қадыр-қасиетін, сенімді бағалай алады» деген. Францияның белгілі заңгерлерінің бірі Арно Монтбур бірде «қоршаған ортаны жаппай ластайтын нәрсеге ұқсас сыбайлас жемқорлық болашақ адамдарының жүздерін жабыңқы етеді» деп атап көрсеткен еді. Яғни сыбайлас жемқорлық адамның қадыр қасиетін бағалай алмауына, бірін бірі қорлауына әкеліп соқтырады [2].

Әлемдік тәжірибенің арғы-бергі тарихына көз алып, ой зерделесек, экономикасы дамыған қуатты мемлекеттердің өзі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте түбегейлі жеңіске жетіп көрмепті. Сонау мүлік теңсіздігі пайда болған сәттен бастап-ақ тіршілікке өз дәнін тастап үлгерген сыбайлас жемқорлықтың біреудің мүлкін тартып алу секілді арнайы әрекеттен мемлекет қазынасын талан-таражға салу, мансабын пайдалану тәрізді анағұрлым жетілдірілген биік дәрежеге көтерілуі талай-талай дәуірлерді артқа тастаған бұл дерттің өлмейтін, өшпейтін итжандылығын әйгілесе керек. Сондықтан да негізгі мәнін өзгертпесе де заманына қарай айла-шарғысын түрлендіріп отыратын осынау қауіпті қылмысқа Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас ассамблеясының алғашқылардың бірі болып күрес жариялап, әлемдік деңгейде халықаралық конвенциялардың әзірленуі тектен тек емес.

Сыбайлас жемқорлық бірталай экономикалық заңдардың іс-әрекетін төмендетеді және әлемдік қауымдастық алдында елдің беделін түсіреді, оған тиімді шетел инвестиция жолында басты кедергі болып табылады. Адал және әлеуметтік бағытталған бизнес нарықтан ысырылады, себебі сыбайлас жемқорлық мұндай бизнесті тиімсіз етеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізу, елде саясатты және әлеуметтік экономикалық жағдайды ары қарай нығайту үшін бірден бір сезілетін арнайы механизм болуы қажет. Ол республиканың әр азаматы, конституциялық құқы және еркіндігінің қорғауында құқық қорғау органдары қызметін, мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа және заң бұзушылыққа қарсы күрес жүргізу күштері барына сенімді болулары қажет [3].

Сыбайлас жемқорлықтың пайда болуы себептеріне: жастардың өз-өзіне сенбеушілігі; жастардың құқықтық санасы мен білімінің төмен болуы; жастардың жұмыссыздығы; осы саладағы тиісті заңнаманың өз деңгейінде орындалмауы; баспана мәселелесі; елдегі әлеуметтік ахуалдың әлі де төмендігі; билік құрылымдарының жауапсыз іс-әрекеттерін жатқызуға болады.

Сыбайлас жемқорлық құбылысы соңғы кезде көптеген өзгеріске ұшырап және ол бүгін күрделі көп жақты құбылыс ретінде көрінуде. Осыған байланысты сыбайлас жемқорлықты тек қана паракорлыққа әкеліп теңеуге болмайды. Бұл құбылысты

лауазым иесінің сонымен қатар лауазым иесі болып табылмайтын мемлекеттік қызметкерлердің өз қызмет өкілеттігін пайдакүнемдік немесе басқа да жеке мүддесіне пайдаланып азаматтардың немесе ұжымдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзуға әкеліп соғатын әрекеттер деп анықтауға болады.

Қорытындыда сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың, тіпті сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің деңгейі тұлға мен қоғамның сыбайлас жемқорлықтың тұрақсыздандыру күшін сезіну дәрежесіне байланысты екенін белгілеуге болады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің міндеті – сыбайлас жемқорлыққа нөлдік төзімділікті білім алушы жастардың азаматтық позициясы ретінде бекіту, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға берік иммунитетті нықтау, оларды жария түрде жоққа шығару болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Большой юридический словарь. <http://slovar.cc/pravo>
2. Борохов Э. Мысль в слове. – М., 2004. – 589 с.
3. Дамаскин О. В. Коррупция: состояние, причины, противодействие. – М., 2009. – 304 с.

ӘОЖ 323/324(075)

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САНА МЕН МӘДЕНИЕТ

Қартжанов А., студент

Ғылыми жетекшісі: Ауешова Б.Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана мен мәдениет қарастырылып отыр. Мақалада автор жастардың сыбайлас жемқорлыққа қатысты көзқарастарын қарастырып жастар арасында құқықтық сананы дамыту жөнінде ұсыныс жасады.

Түйінді сөздер: жастар, сыбайлас жемқорлық, қоғам, стратегия, мораль.

Жемқорлықпен күресу проблемасы аса өзекті проблема болып табылады. Сыбайлас жемқорлық ұлттық шектеулерді білмейді. Ол барлық жерлерде таралған. Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік құбылыс ретінде өмір сүреді және барлық елдер дерлік жаңа қауіп - қаберлерге қарсы сыбайлас жемқорлыққа қарсы модельдерді қарастыруда, сыбайлас жемқорлық үшін жауапкершілікті қатайту туралы жаңа заңдар мен нормативтік актілер қабылдайды.

Қазақстан Республикасының Президентінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы айтқан сөздері қоғамның қатысуынсыз сыбайлас жемқорлықты жеңе алмайтындығын бірнеше рет атап өтті, ал Қазақстан үшін сыбайлас жемқорлықты еңсеру мемлекет саясатының негізгі бағыттарының бірі болып табылады.

Алайда, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жүйесі барынша тиімді жұмыс істейді деп айтуға болмайды. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық статистикасы теріс қалып отыр.

Осыған байланысты, 2017 жылғы 26 желтоқсанда Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған жаңа Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясын

мақұлдады. Стратегияның мақсаты – мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиімділігін арттыру, сыбайлас жемқорлықтың кез келген көрінісімен жемқорлықтың төмендеуі үшін «нолдік» төзімділік атмосферасын қалыптастыру арқылы бүкіл қоғамды сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалысқа тарту.

Болашаққа деген басты үміт біздің – жастар. Мен жастардың алған білімі оларға өмірде сыбайлас жемқорлық көрінісімен байланыспауға көмектесетініне сенгім келеді деген елбасы.

Жастар сыбайлас жемқорлыққа төзімді болу үшін моральдық жағынан деңгейі жоғары болу керек.

Моральдық (адамгершілік) саяси, құқықтық, эстетикалық, діни сана болып бөлінеді. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана» ұғымы қоғамдық сананың барлық нысандарын қамтиды. Бұл интегративті ұғым, себебі ол өзіне әртүрлі ғылым саласынан ақпаратты сіңіреді, әртүрлі оқу пәндерінде зерделенеді және ол туралы білімді тұжырымдауда зерттелетін құбылысты түсінудің жаңа деңгейіне шығады. Осылайша, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана қоғамдық сананың өзге де нысандарымен тікелей өзара байланыста болады және қоғамдық санаға тән барлық қасиеттер және сипаттамаларды меңгереді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана – бұл адамдардың сыбайлас жемқорлыққа әлеуметтік зұлымдық ретіндегі қатынасын білдіретін ұғымдар, теориялар, түсініктер мен сезімдердің, көзқарастар мен эмоциялардың жиынтығы. [1].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың ерекшелігі оның барлық көрінісінде мүдделер қақтығысына жағымсыз, төзбеушілік қатынастың призмасы арқылы өмірлік болмысты көрсетеді, содан кейін жаңғыртады. Ол жалпыға міндетті мінез-құлық нормаларын белгілеуді талап етеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана адамгершілік және адамгершілікке жат қылықты, құқықтық және құқықтық емес, заңды және заңсыздықтың шегін көрсетіп береді. Ол сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлықты қамтамасыз ету үшін моральдық-адамгершілік, идеологиялық, құқықтық шараларды талап етеді

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы санаға нысандандыру, белгілілік пен кесімділік тән. Сондай-ақ моральдық және құқықтық міндеттерді орындауға қатаң бақылау талабы тән. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың рөлі оның танымдық, реттеуші, бағалаушылық, болжамдық функцияларында көрінеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың танымдық функциясы әлеуметтік зұлымдық ретінде сыбайлас жемқорлық туралы білімді жинақтау және оның негізінде адами өзара қарым-қатынастар әлемін одан әрі пайымдау мүмкіндігінен тұрады.

Реттеуші функциясы. Белгілі бір жағдайларда сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері 12 құндылықты бағдарлар арқылы қоғамдық қатынастардың реттеушісі болады. Осы реттеудің нәтижесі – сыбайлас жемқорлық бұзушылықтарға нөлдік төзімділік болады.

Бағалау функциясы өмірлік тәжірибе мен практика негізінде әлеуметтік өмірдің әртүрлі жағы мен құбылыстарына тұлғаның белгілі бір эмоционалдық қатынасынан көрінеді. Моральдық және құқықтық нормалар, моральдық-құқықтық жүйенің басқа элементтері бағалау объектісіне айналады.

Болжамдық функция моральдық-құқықтық жүйенің болашақтағы жай-күйін, қоғамдағы адамдардың мінез-құлқын көре білу мүмкіндігінен тұрады.»[2].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана сияқты рухани мәдениеттің интегративті нысаны болып табылады. Мәдениеттің, сонымен қатар адам санасындай басымдықтары да бар, әлеуметтік деп айқындалатын барлығының қалыптасуы мен дамуында атқаратын рөлі де бар.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет өз мазмұнына мәдениеттердің барлық қалған түрлерінің элементтерін қамтиды, бұл олардың тұтастығының жалғыз субъектісі

ретінде адамның өзінің табиғатымен байланысты. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің ерекшелігі мәдениеттердің барлық түрлерімен өзара байланыста ғана емес. Оның мазмұны бірінші кезекте құқық пен адамгершілікті қамтиды. Мәдениеттердің барлық түрлері арасындағы диалог олардың арасындағы тығыз байланыстың барын белгілейді, олардың өзара толықтырушы рөлін атап өтіп, күшейтеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – бұл адамның саналы және адамгершілікпен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұра білу қабілеті. Осындай адамның мазмұны құқықтық мәдениет болып табылатыны маңызды. Қазіргі әдебиетте сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің мазмұны негізінен құқықтық құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті толықтай құқықтық мәдениетке апару дұрыс емес. Құқықтық мәдениет мысалы, адамгершілік, саяси мәдениетпен қатар сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің тек бөлігі ғана. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – бұл жаппай сана және оның жекелеген элементтері емес. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – сыбайлас жемқорлықты қабылдамау негізінде жататын осы жүйемен тіпті сәйкес келмейтін құндылықтар жүйесі.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – адамгершілік пен азғындық (орынды және орынсыз, мейірімділік пен зұлымдық, пайдалы және пайдасыз), құқықтық және құқықтық емес, ақылды және ақымақтық тамаша және бейберекет призмасы арқылы адами қатынастар әлеміне көзқарас.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім – тұлғаның адамгершілік, зияткерлік, мәдени тұрғыдан дамуы және сыбайлас жемқорлықты қабылдамаудағы белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыру мақсатында жүзеге асырылатын, тәрбиелеу мен оқытудың үздіксіз процесі». «Ақпараттық және ұйымдастырушылық қызмет бұқаралық ақпарат құралдарында түсіндіру жұмыстарын жүргізу, әлеуметтік маңызды іс-шараларды, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты және Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де шараларды ұйымдастыру арқылы іске асырылады» [3].

Тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру мынаны көздейді:

– сыбайлас жемқорлықтың мәні, оның мазмұны, мақсаттары, субъект-тілері, нысандары мен түрлері, іске асыру салалары, қоғам өмірінің барлық саласында көріну ерекшеліктері туралы түсінік;

– моральдық-адамгершілік, этикалық мәдениетті тәрбиелеу;

– құқықтық сауаттылық негіздерін қалыптастыру; қоғам мүшелерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық уәжін ынталандыру;

– мүдделер қақтығысының барлық көріністеріне төзбеушілікті қалыптастыру.

Ал «сыбайлас жемқорлықтың алдын алу» – «сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің алдын алу шаралары жүйесін әзірлеу және енгізу арқылы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды зерделеу, анықтау, шектеу және жою жөніндегі қызметі».

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет адамның жоғары моральдық, құқықтық, саяси және басқа мәдениеттер негізінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұра білу қабілетін білдіреді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қазіргі уақытта шынайы қажетті құбылыс мәртебесін иеленеді, оны әлеуметтендіру процесінде қоғамның барлық әрекетке қабілетті мүшелері игеруі тиіс.

Қорытындыда сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың, тіпті сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің деңгейі тұлға мен қоғамның сыбайлас жемқорлықтың тұрақсыздандыру күшін сезіну дәрежесіне байланысты екенін белгілеуге болады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің міндеті – сыбайлас жемқорлыққа нөлдік төзімділікті білім алушы жастардың азаматтық позициясы ретінде бекіту, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға берік иммунитетті нықтау, оларды жария түрде жоққа шығару болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жетписбаева Б. А. Антикоррупционное законодательство Республики Казахстан. – Астана, 2011.
2. Есембаева Ж. Е. Правовые средства борьбы с коррупцией: маг. дисс. – Астана, 2013. – 103 с
3. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ.

ӘОЖ 343.3.7

МЕМЛЕКЕТТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК САЛАЛАРЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ

Аябек А. Ғ., магистрант

Ғылыми жетекшісі: Мұратханова М.Б.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

Аңдатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тудыратын себептер, оның табиғаты, әсер ету бағыттары бойынша мәселелер қарастырылған. Сыбайлас жемқорлық қылмыстардың пайда болу себептері мен жасалу жағдайлары туралы гипотезалар, әлеуметтік және экономикалық салалардағы сыбайлас жемқорлық қылмыстарының алдын алу мәселелерін қарастырады.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, детерминанттар, құқықтық факторлар, әкімшілік факторлар, қылмыстардың пайда болу себептері, алдын алу шаралары.

Сыбайлас жемқорлық құбылыстарына қарсы іс-қимыл шараларының тиімділігін қамтамасыз ету үшін сыбайлас жемқорлықтың қалыптасу себептері мен даму динамикасын терең және жан-жақты зерделеу, сондай-ақ биліктің түрлі құрылымдарындағы сыбайлас жемқорлық көріністерінің ерекшеліктерін талдау қажет.

Сонымен қатар сыбайлас жемқорлықты дамыту ерекшелігін және басқа елдердегі осы жағымсыз құбылысқа тиімді қарсы әрекет ету тәсілдерін назарға алу қажет.

Әлеуметтік құбылыс ретінде көрініс тапқан сыбайлас жемқорлық әлемнің барлық елдерінде бар. Алайда, Қазақстан секілді өтпелі әлеуметтік-экономикалық жүйесі бар елдер үшін ол нағыз апат болып табылады. Біздің елімізде шенеуніктердің кәсіпқойлығымен ұштасқан сыбайлас жемқорлық саяси және әлеуметтік-экономикалық дағдарыстардың себептерінің бірі болып табылады. Қоғам мәдениетіне еніп, дәстүр болып қалыптасып, сыбайлас жемқорлық мемлекеттік басқарудың жалпы тиімділігін төмендетеді және әлеуметтік проблемаға айналады.

Өкінішке орай, жемқорлық, қазіргі таңда, әлеуметтік шындық фактісі болып табылады. Оның өсуіне қоғамдағы объективті және субъективті сипаттағы түрлі факторлар ықпал етеді. В.С. Лысенко «сыбайлас жемқорлықтың болуы әрбір нақты елдегі саяси режимге де, экономикалық жүйеге де байланысты емес» деп есептейді.

Алайда, мұндай пікірмен келісу қиын. Белгілі бір елдегі сыбайлас жемқорлық белгілі бір жағдайларды туындатады деген пікір дұрысырақ көрінеді [1,59].

Қазіргі уақытта сыбайлас жемқорлық қылмыстардың пайда болу себептері мен жасалу жағдайлары туралы көптеген түрлі гипотезалар ұсынылған, бұл осы мәселеге жұртшылықтың жоғары ықыласымен және тиісінше қоғамдағы сыбайлас жемқорлық деңгейінің жоғары деңгейімен байланысты.

Мысалы, криминолог, заң ғылымдарының докторы, профессор, А.И. Долгова сыбайлас жемқорлық өз алдына қылмыстылықтың детерминациясы мен себептерінің жалпы және арнайы процестерінің салдары болып табылатынын атап өтті. Соңғылары көбінесе мемлекеттік немесе өзге қызметпен, сондай-ақ ұйымдасқан экономикалық қылмыстың дамуымен, тиісті қылмыскерлердің экономикалық мүддесінің саяси және сатып алуға криминалдық кірістерді пайдалану жолындағы пәрменді кедергілердің болмауымен байланысты [2, 22].

Сыбайлас жемқорлық қылмысының себептері күрделі әлеуметтік-құқықтық сипатқа ие. Оларды шартты түрде мынадай топтарға бөлуге болады: экономикалық, саяси-ұйымдастырушылық, психологиялық, қоғамдық, әкімшілік. Сыбайлас жемқорлықтың экономикалық себептері саясат пен саясатқа әсер ету іштен әсер ету жағдайларына байланысты экономикадағы тұрақсыздық сияқты жағымсыз факторларды қамтиды. Ықпал етудің болмауы; инфляция; ұйымдасқан қылмыстың заңды салаға енуі; тиімді нарықтық бәсекелестіктің болмауы секілді жағдайлар қылмыстылықтың экономикалық детерминантының негізгі себептерін ашады.

Сондай-ақ, келесі себептерді атап өтуге болады:

- салық жүйесіндегі кемшіліктер;
- мемлекеттік бюджет қаражатының ірі көлемде ұрлануы (өкінішке орай, көлеңкелі экономика арқылы мемлекеттің бағдарламалары мен жобаларын, сондай-ақ мемлекеттік кәсіпорындардың пайдасын іске асыруға бөлінетін барлық қаржы ресурстарының 10-нан 20% - ға дейін жылыстауы орын алады).

Сыбайлас жемқорлық қылмысының саяси-ұйымдастырушылық себептеріне мынадай белгілер тән: билік іс-қимылының жеткіліксіз ашықтығы; жоғары еңбекақы төлеудің мүмкін еместігіне әкеп соғатын шенеуніктердің негізсіз жоғары саны; мемлекеттік немесе муниципалдық қызметте қызмет атқаруға тыйым салынған адамдардың бірыңғай есебінің болмауы.

Сыбайлас жемқорлық қылмысының психологиялық себептері мынадай факторлардан көрінеді: жеке адамды мемлекеттік биліктен алыстату, нәтижесінде адамдар жемқорлықсыз ештеңе жасауға болмайды деп ойлауға үйреніп қалады, ал билікті бақылау тиісінше мүмкін емес. Ұзақ әрі тұрақты бір лауазымды иеленетін тұлғалар сыбайлас жемқорлыққа әлдеқайда бейім келеді.

Коммерциялық құрылымдардағы сыбайлас жемқорлықтың себептері туралы айта келе, бұл саладағы қылмыстық фактілер өте сирек анықталатынын атап өту керек, бұл осы әрекеттердің латенттілігін көрсетеді. Аталған құрылымдардағы сыбайлас жемқорлық фирмалар қызметкерлерінің ашкөздігіне әкеліп соғады және олардың мүдделерін сатумен жиі байланысты: коммерциялық құпия, өндіріс құпияларын сату-алдын ала келісілген материалдық сыйақы үшін ақпаратты ағызу не жою деп аталады.

Коммерциялық құрылымдардың сыбайлас жемқорлыққа баратын қызметкерлері, әдетте, заңды жолмен жеткілікті түрде пайда тапса да, психологиялық тұрғыдан оларға мқндай ақша әрдайым аз болып көрінеді. Бұл жағдай заңды негізде алынатын жоғары табыс паракорлықтың болмауына кепілдік бере алмайтынын көрсетеді. Бұл мәлімдеме мемлекеттік шенеуніктерге де тең дәрежеде қатысты [3, 72].

Сыбайлас жемқорлық қылмысының ауқымды түрде дамуына әсер ететін факторлардың бірі – қоғамдағы менталитет. Себебі аталған фактор қоғамдық сананың қалыптасуының тарихи себептерімен тығыз байланыста болады.

Аталған әлеуметтік, экономикалық және құқықтық құбылыстың даму себебі қоғамдық қарым-қатынаста, адамдардың моралы мен психологиясында жасырылған. Сондай-ақ сыбайлас жемқорлық заңды саналып, қоғамның белгілі бір бөлігінің санасында қарапайым іске, процеске айналды деп айтуға болады.

Құқықтық факторлар:

- қазіргі заманғы заңнамада заңсыз қызметке ықпал ететін қайшылықтар мен олқылықтардың құқықтық реттелуіне қарағанда, ашық экономикада реттеу басым болуы, яғни заңнамалық реттеудің жеткіліксіздігі;

- әзірленген нормативтік-құқықтық актілердің криминалистикалық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптамасының дамымауы;

- сот және құқық қорғау органдарының нашар дамығандығы және сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған жүйесінің болмауы (кәсіби қылмысқа қарсы күрестің болмауы);

- ұйымдасқан қылмысқа, оның ішінде экономика саласында қатаң жүйелі күреске бағытталған мемлекеттік бағдарламаның болмауы.

Әкімшілік факторлар:

- экономиканың барлық саласына тарайтын және мемлекет экономикасына тікелей араласуға емес, бизнесті тиімді дамытуға бағытталған оңтайлы ұйымдастырылған мемлекеттік ұйымдастырушылық вертикалінің болмауы;

- әкімшілік тыйым салу - заңды бизнестің дамуына кедергі келтіретін әкімшілік кедергілердің көптігі

- шенеуніктердің өз лауазымдық қызметтерін асыра пайдалануы.

Қазақстан мен әлемде өзіндік міндетті орны бар жемқорлық мемлекеттіліктің, сананың және мәдениеттің жүйелі құбылысына айналды. Сыбайлас жемқорлықсыз қоғамдық өмірдің барлық салаларында көптеген мәселелер шешілмейді. Ол заңсыз байытудың көзі емес, құқықтық санадан мемлекетке дейінгі бұзылу көзі болды. Сондықтан сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес тек мемлекеттің ғана емес, сонымен қатар бүкіл қоғамның, әрбір мемлекеттік қызметші мен азаматтың басты ісі болып табылады; ол ашықтықты, нақты құқықтық шеңберді, сондай-ақ қудалаудың нақты қаупінің болуын талап етеді.

Осылайша, келесідей қорытынды жасауға болады: сыбайлас жемқорлық қылмысының себептері күрделі әлеуметтік-құқықтық сипатқа ие. Сыбайлас жемқорлық әртүрлі құбылыстармен байланысты болғандықтан, оның детерминанттары әртүрлі және көп. Сыбайлас жемқорлықтың ауқымы, ерекшелігі мен динамикасы – елдің жалпы проблемаларының салдары.

Сыбайлас жемқорлық мемлекет үшін де, азаматтық қоғам үшін де қауіпті. Азаматтық қоғам үшін сыбайлас жемқорлықтың қауіптілігі ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлі діни, адамгершілік, этикалық ұстанымдарын бұзады. Осыған байланысты В.Е. Севрюгиннің айтуынша, сыбайлас жемқорлық қылмысымен «мемлекеттік билік пен басқарудың барлық салалары қамтылған. Ол тек мемлекеттік аппаратты ғана емес, сонымен қатар темірге жұққан тот секілді азаматтық қоғамның адамгершілік ұстанымдарын да бұзады» [4, 31].

Ол өмірдің түрлі салаларында сыбайлас жемқорлықты туындататын себептер мен жағдайларды жою немесе кем дегенде азайту жөнінде кешенді түрде ғылыми зерттеу, жан-жақты және дәйекті әлеуметтік (құқықтық, экономикалық, саяси, дүниетанымдық, мәдени және т. б.) шараларды әзірлеу және жүзеге асырудан көрініс табылады. В. М. Пучнин, Р. В. Пузиков О. А. Кузнецовтың айтуынша: «сыбайлас

жемқорлықты тек заңнамалық шаралармен және оның көріністерімен күреспен ғана шектеуге болмайды... Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес міндетті түрде табысқа қол жеткізеді, егер ол толық, кешенді, тұрақты түрде жүргізілсе әрі бұған билік пен қоғамның барлық күштері бағытталған жағдайда» [5, 28].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағыттарының бірі тиімді заңнамалық базаны құру болып табылады. Ол сыбайлас жемқорлық көріністеріне сенімді тосқауыл болу үшін құрылуға тиіс. Осы мақсатта шенеуніктер лауазымына кіріскен кезде сыбайлас жемқорлық байланыстарын жолға қоюға кедергі келтіретін заңнамалық нормаларды қалыптастыру қажет. Мемлекеттік және әкімшілік қызметшілердің өкілеттіктері шенеуніктердің өз бетінше іс-әрекеттері және мемлекеттік мүдделерде біреудің мүдделерін (бизнесті, кәсіпкерлерді және т.б.) мүдделерді мүдделерге қолдау үшін әртүрлі мүмкіндіктер тудырмайтындай етіп тұжырымдау қажет. Заңнама нормалары бопсалау, паракорлық, сыбайлас жемқорлық көріністерінің басқа да нысандары үшін құнарлы орта құрмауға тиіс.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың заңнамалық базасын құру мақсатында Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңдардың пакетін әзірлеуге, олардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптамасына, бюджет қаражатын жұмсаудың ашықтығын қамтамасыз ететін нормаларды қабылдауға, лицензиялау мен тіркеуге, мемлекеттік қызметті өткеруге, қаржылық есептілікке, қылмыстық кірістерді жария еткені үшін жауапкершілікті қатаңдатуға, кірістер мен мүлікті декларациялау кезінде көрінеу алдау үшін және т. б. байланысты шараларды қабылдау қажет.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың заңнамалық базасын құру мақсатында сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңдардың пакетін әзірлеуді, олардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптамасына, бюджет қаражатын жұмсаудың ашықтығын қамтамасыз ететін нормаларды қабылдауға, лицензиялау мен тіркеуге, мемлекеттік қызметті өткеруге, қаржылық есептілікке, қылмыстық кірістерді жария еткені үшін жауапкершілікті қатаңдатуға, кірістер мен мүлікті декларациялау кезінде көрінеу алдау үшін және т. б. байланысты шараларды қабылдау қажет [6, 10].

Заңнамалық шаралардан басқа сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл механизмінде ұйымдастыру-құқықтық шаралар кешенін де іске асыру қажет.

Мұндай шаралардың ішінде бүгінгі таңда талап етілетін шаралар: мемлекеттік және әкімшілік қызметті коммерцияландыруға кедергі жасау; құқық қорғау жүйесін жетілдіру; сот-құқықтық реформа; сот және құқық қорғау органдарын техникалық қамтамасыз ету деңгейін арттыру; жалақыны арттыру; сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі ғылыми, оқу-әдістемелік әдебиеттерді басып шығару және т. б. болып табылады.

Қазақстан Республикасының өңірлерінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларына келесілерді жатқызуға болады:

- мемлекеттік қызмет көрсету процесінде лауазымды адамдар мен қызметкерлердің қызметін бақылаудың техникалық құралдарын қолдану (бейне және аудиозаңба құралдары),

- мемлекеттік сатып алуды бақылау шараларын күшейту;

- қызметкерлерді материалдық ынталандырудың ашық, тиімді жүйесін құру;

- кадрлық жұмысты жетілдіру.

Ал сыбайлас жемқорлыққа қарсы үігт-насихаттың неғұрлым тиімді құралдары ретінде келесі құралдар танылуы мүмкін.: интернет; әлеуметтік жарнама; теледидар және радио.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1.Криминология: Учебник для вузов / под общ. ред. А.И. Долговой. 3 – е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2010. – 384 с.;
- 2.Кудрявцев, В.Н., Эминов В.Е. Криминология: учебник – 5–е издание / В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов. – М.: Прогресс, 2013. – 544 с.;
- 3.Турчинова, А.И. Кадровая политика: монография/А.И. Турчинова. – М.: Изд-во РАГС, 2009. – 211 с.
- 4.Антонян, Ю. М. Криминология. Избранные лекции / Ю.М. Антонян. – М. : Логос, 2004. – 213 с.
5. Айрапетян, Э. С. Причины и условия, порождающие коррупцию в Российской Федерации в современных условиях / Э.С. Айрапетян // Акт. вопр. юрид. наук: материалы междунар. науч. конф. – Челябинск : Два комсомольца, 2012. – 213 с.
- 6.Рейтинг стран по уровню коррупции// <https://nonews.co/directory/lists/countries/corruption>

ӘОЖ 343.140.02

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ БАРЫСЫНДА ЗАТТАЙ ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Нұридин С.Н.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

Андатпа. Қылмыстық - процестік дәлелдеу тану және дәлелдеу-мазмұны бойынша әр-түрлі ұғымдар екендігіне негізделген. Дәлелдеуді екі аспектілі ұғым ретінде қарастыру қажет; бірінші аспект-құқықтық; екінші гносеологиялық-танудың философиялық теориясы.

Түйінді сөздер: Қылмыстық–процестік кодекс, қылмыстық құқық, құқық қорғау органдары.

Қылмыстық істерді алдын ала тергеу және сотта қарап шешу дәлелдеу қызметі арқылы жүзеге асырылады. Іс жүргізу органдары (тергеуші, анықтаушы, прокурор, сот) қылмыстың қалай жасалғандығын, оның барлық мән-жайларын дәлелдемелердің негізінде ғана анықтай алады. Дәлелдемелердің негізінде прокурор қылмысты айыпталушы жасағандығын соттың алдында ашып көрсетеді, ал қорғаушы айыпталушыға тағылған айыптауды жоққа шығарады немесе оның жауаптылығын жеңілдету жөнінде өз талаптарын қоя алады. Сот айыптау және қорғау тараптары келтірген дәлелдемелердің негізінде сотталушының кінәлілігі немесе кінәсіздігі жөнінде анық тұжырымға келіп, айыптау немесе ақтау үкімін шығарады. Сондықтан да қылмыстық істер бойынша дәлелдеу мәселелерін зерттеу қылмыстық процесс ғылымының маңызды бөлімі болып табылатын дәлелдеу теориясының пәніне жатады. Дәлелдеу теориясы — ғылым бөлімі ретінде қылмыстық процестегі дәлелдеу қызметінің мәні мен мазмұнын, мақсатын, құқықтың негіздері мен жүргізу тәртібін, сондай-ақ бұл теорияның ұғымдырын қамтитын ілім, яғни ғылыми қағидалар жиынтығы болып табылады. Дәлелдеу теориясы ұғымын дәлелдеу құқығы ұғымынан ажырату қажет. Дәлелдеу құқығы қылмыстық істер бойынша дәлелдеудің құқықтық негіздерін және дәлелдемелерді қолданудың ережелерін көрсететін нормалар жиынтығы деп білеміз. Яғни, қылмыстық істер бойынша дәлелдеу қызметінің қалай

жүзеге асырылатындығы, оның жүргізілу тәртібі және қандай дәлелдемелердің қолданылатындығы қылмыстық іс жүргізу заңымен реттелген. Дәлелдеу қызметінің жалпы ережелері ҚІЖК-нің 15 және 16 тарауларында (111-127-баптар) жинақталған. Бірақ, дәлелдеу құқығының нормалары бұл тараулардың баптарымен шектелмейді. Себебі, дәлелдеу қызметі қылмыстық іс жүргізудің барлық стадияларына ортақ болғандықтан, әр стадияның жүргізілу тәртібін реттейтін заңның нормалары дәлелдеу құқығымен тығыз байланысты болып табылады [1].

Сондықтан дәлелдеу құқығының жалпы ережелерін қылмыстық іс жүргізудің стадияларымен байланыстырып қарастыру және зерттеу - дәлелдеу теориясының пәнімен қамтылады. Қорыта айтқанда, дәлелдеу теориясы дәлелдеу құқығын қамтитын болғандықтан, одан кең мағыналы ұғымды білдіреді. Методологиялық тұрғыдан алғанда, қылмыстық процестегі дәлелдеу теориясы философиялық таным теориясының қағидаларына негізделген. Мұнын, себебі, қылмыстық істер бойынша дәлелдеу өзінің мәні жағынан тану қызметінің түрі ретінде қарауға жатады. Яғни, қылмыстың мән-жайларын толық ашу — таным қызметінің ерекше, заңмен реттеу арқылы жүзеге асырылатын түрі болып табылады. Осы айтылғанға байланысты, таным теориясының нақты қандай қағидаларының дәлелдеу теориясы үшін маңызы бар деген сұрақ туады. Бұл сұраққа жауап беру үшін алдымен дәлелдеу қызметінің басты мақсаты қылмыстық іс бойынша ақиқатқа жету екенін айту қажет. Сондықтан, дәлелдеу теориясында ақиқат ұғымы туралы философиялық ілім қолданылады. Философиялық ақиқат ұғымы күрделі мәселе болғандықтан, ол жөнінде барлыққа бірдей қабылданған пікір жоқ. Дегенмен, көбіне бұл ұғымды айналадағы құбылыстар мен заттардың адамның сана-сезімде бұрмаланбай бейнеленіп, соның нәтижесінде қалыптасқан оның (адамның) білімінің объективтік дүниеге сәйкес келетіндігі деп түсіндіріледі. Сол сияқты, қылмыстық процесте істің мән-жайларын толық көлемде және ол мән-жайлардың шындығында қалай болғандығына сәйкес дәл анықтау — қылмыстық іс бойынша ақиқатқа жету болып табылады. Яғни, қылмыстық іс жүргізу органдарының (тергеушінің, анықтаушының, прокурордың және соттың) істің мән-жайлары жөнінде тұжырымдары мен шығарған шешімдерінің ол мән-жайлардың шындығында қалай болғандығына сәйкес келуі ақиқатқа жеткендікті білдіреді. Ақиқат ұғымы — білімнің объективтік дүниемен сәйкестігін білдіретін болғандықтан, ғылыми еңбектерде бұл ұғымды объективтік ақиқат деп те атайды. Дәлелдеу теориясының ғылыми негіздерінің бірі ретінде материяның бейнелеу қасиеті туралы ілімнің үлкен маңызы бар. Бұл ілімнің мәні қоршаған дүниеде болатын оқиғалар мен құбылыстар оларға сәйкес ортада өзара байланысты өзгерістер түрінде бейнеленіп, информациялық маңызы бар із қалдыратын болғандықтан, материяның осы қасиетін қолдану арқылы табиғи дүниені, қоғамдық құбылыстарды және болған оқиғаларды зерттеп анықтай аламыз. Яғни, материяның бейнелеу қасиеті ғылыми зерттеу амалдары арқылы ақиқатқа жету мақсатында қолданылады. Бейнелеу қасиеті материяның барлық түрлеріне (тірі дүние мен өлі дүниені қоса алғанда) ортақ қасиет болғандықтан, оның ғылым мен тәжірибенің барлық салалары үшін маңызы бірдей. Бұл ілімді қылмыстық процесте қолданудың, мысалы қылмыстың іздерін және қылмыстың мән-жайлары жөнінде адамдардың жауаптарын (куәнің, жәбірленушінің, айыпталушының) дәлелдемелер ретінде қолдану болып табылады. Осындай дәлелдемелердің түрлерін қылмыстық істің мән-жайларын анықтау үшін қолдаудың заңды жолдары мен тәртібі дәлелдеу теориясында түсіндіріледі [2].

Дәлелдеу теориясында ғылыми зерттеулер жүргізудің жалпы және арнайы әдістері мен амалдары туралы таным теориясында қалыптасқан қағидалар қолданылады. Таным теориясына сәйкес, ғылымның барлық салаларына ортақ зерттеу әдістері және ғылымның әр саласының ерекшелігіне байланысты қолданылатын арнайы әдіс-амалдар ажыратылады. Мысалы, дәлелдеу теориясында, ғылымның басқа да

салаларында сияқты, зерттеу амалдарының мынадай түрлері кеңінен қолданылады: болжау, байқау, суреттеу, салыстыру, эксперимент жүргізу, үлгілер жасау (моделирование), логикалық талдау және қорытындылау. Ал, дәлелдеу мақсатында қолданылатын арнайы амалдарға өкілетті мемлекеттік органдар (қылмыстық ізге түсу органдары мен сот жүргізетін тергеу іс әрекеттері жатады. Заңмен реттелген тергеу әрекеттері дәлелдемелерді жинау және зерттеу мақсатында тек қана қылмыстық істер бойынша қолданылады және бұл тергеу әрекеттеріне байланысты мәселелер дәлелдеу теориясында қамтылып зерттеледі.

Дәлелдеме көздері немесе дәлелдеу тәсілдері ҚІЖК-нің 115-бабының 2-бөлігінде егжей-тегжейлі тізбеленген және мыналарды қамтиды: куәгердің жауап беруі, жәбірленушінің жауап беруі, сезіктінің жауап беруі, айыпталушының жауап беруі, сарапшының қорытындысы, заттық айғақтар, процессуалдық іс-қимыл хаттамалары және өзге де құжаттар [3].

Кең ауқымды мағынасында дәлелдеудің көздері деп деректердің тікелей кездерін, сондай-ақ оларды алудың әдістерін, дәлелдеу барысындағы тексеру мен пайдалануды түсіну керек.

«Көз» ұғымын кең ауқымды мағынада түсіндірудің құқықтық негізі бар. Мәселен, ҚІЖК-нің 116-бабында былай деп белгіленген: көзі белгісіз немесе сот мәжілісінде анықталуы мүмкін емес көздің мәліметтеріне негізделген куәгердің және жәбірленушінің жауаптары дәлелдемелер сипатында қызмет ете алмайды. Бұл ереже көз фактілер туралы мәлімет сақтаушы деп есептеуге мүмкіндік береді. Дәлелдемелер сипатында сақтаушылар емес, оларда негізі қаланған ақпарат есептеледі.

Дәлелдемелер көздерінің тізбесіне қатысты ғылыми әдебиетте әр түрлі кезқарастар қалыптасты, олардың мәні негізінен тізбені кеңейту қажеттілігіне сүйенеді. Мәселен, П.П. Якимов дәлелдемелердің дербес көздері ретінде азаматтық талапкердің жауаптарын, азаматтық жауапкердің жауаптарын, олардың өкілдерінің жауаптарын қарауды ұсынады. А.С. Ландо осыған ұқсас көзқарасты білдіреді, ол көздер тізбесін кәсіпкерлікке толмаған айыпталушының заңды өкілінің жауаптарымен толықтыруды орынды деп есептейді. В.Д. Арсеньевтің пікірі бойынша заттық айғақтар көздер бола алмайды, өйткені олар дәлелдеу тәсілдері мен дәлелдеме фактілер арасындағы аралық жағдайда орналасқан. Ол сондай-ақ заттық айғақтарға қатысты олардың «алғашқы көздері», яғни олар табылған және алынған орын туралы айтуды орынды санайды [4].

Дәлелдеме көздері түрлерінің мәні туралы көзқарастарға сыни талдау жасау П.П. Якимов пен А.С. Ландоның ұсыныстары ғылыми және практикалық мүдделілік туғызады және заң шығарушы қабылдап алуға тұрады деп есептеуге мүмкіндік береді. В.Д. Арсеньев көзқарасының жақтастары да, қарсыластары да бар. Іс жүргізушілік мағынада дәлелдеме көздері заттың өзі емес, іс үшін маңызы бар іс жүзіндегі деректермен ұсынылған, яғни дәлелдеме бола алатындай заттың қасиеттері деген Р.С. Белкин мен А.И. Винбергтің пайымдауы да дұрыс көрінеді. Сараптамалық зерттеуге арналған үлгілерге қатысты айтатын болсақ, онда М.М. Михеенконың пікірі бойынша олар заттық айғақтар да, ерекше түрдегі дәлелдемелер де, дәлелдеудің тәсілдері де болып табылмайды. Бұл көзқарас Н.А. Селивановтың пайымдауымен сәйкес келеді, ол былай деп жазды: «Затты заттық айғақ деп тану осы зат пен істің анықталған мән-жайы арасындағы байланыстың болуын көздейді. Ал салыстырмалы үлгілерге қатысты мұндай байланыс туралы айтудың өзі артық. Олар тергеліп жатқан оқиғамен емес, тергеумен байланысты және оның қылмыстық іске қатысына қарамастан белгілі бір субъектіні немесе объектіні сипаттайды. Салыстырып қарауға көмектесе отырып, мәні жөнінен үлгілер таным құралдары ретінде қызмет етеді және осы тұрғыда оларды заттық айғақтарды зерттеуді жүргізе отырып, сарапшы пайдаланатын құралдармен, құрылғылармен және басқа да тетіктермен, сондай-ақ зерттеуші өзінің

қорытындыларында негізге алатын әдеби көздерде бар анықтамалық және ғылыми деректермен салыстыруға болады» [5].

Дәлелдемелердің дербес көздері ретінде қылмыстық іс жүргізу заңы іс жүргізушілік іс-қимыл хаттамаларын атайды. Бірақ қандай да бір нақты қимылды заң ескертпейді. Тергеу іс-қимылдарының хаттамалары дәлелдеме көздері болып табылатын тізбе бөлігіндегі ғалым-процессуалистер арасында әр түрлі көзқарас орын алған. В.Д. Арсеньев қылмыстық іс жүргізу заңында көзделген кез келген тергеу іс-қимылының хаттамалары ішінара дәлелдеме көздері болып табылады деп ойлайды. Оған керісінше Ф.Н. Фаткуллин мен В.Я. Дорохов істің мән-жайын анықтауға бағытталған тергеу іс-қимылдарының хаттамалары ғана дәлелдеме көздері болып табылады деп есептейді. Мәселе мәнісін осылайша түсіну дәлелдеме мақсатына анағұрлым сәйкес келетін сияқты, өйткені жекелеген тергеу іс-қимылдарының қосымша сипаты ғана бар және тікелей дәлелдемелер жинақтау тәсілдерін құрамайды (мәселен, мәйітті сойып көру оны қарауды және сот-медициналық сараптаманы жүргізу үшін қажетті жағдайлар жасауға бағытталған). Өзінің көзқарасын жақтай отырып, В.Я. Дорохов былай деп жазды: «Хаттамалардың дәлелдеу маңызы туралы мәселе дәлелдемелерді жинақтаудың іс жүргізушілік тәсілдері болып табылатын тергеу және сот іс-қимылының хаттамаларына қатысты ғана қойылуы мүмкін» [6].

Сонымен, дәлелдемелер көздері ҚДЖК-де толық келтірілген және кеңейтіп түсіндіруге жатпайды, мұның өзі тиісті емес көздерден және тиісті емес жолмен алынған дәлелдемелер қылмыстық процесте осы сипатында шыға алмайтындығы іс жүргізушілік құқығының ережесіне сәйкес келеді. Заңда көзделген дәлелдемелер көзі іс жүзінде қолда бар көздің ҚДЖК-нің 115-бабының 2-бөлігінде көзделген тәсілдердің бірімен сәйкес келетіндігін білдіреді. Бұл орайда заң шығарушы істің мән-жайын дәлелдеу үшін ҚДЖК-де санамаланған кез келген көздер пайдаланылуы мүмкін екендігін белгілейді. Алайда белгілі бір жағдайларда мән-жай қатаң түрде белгілі бір көздерден анықталуы мүмкін. Мәселен, ҚДЖК-нің 240-бабына сәйкес қаза табуының себептерін анықтау, дене жарақатының сипаты мен ауырлығын анықтау, айыпталушының, куәгердің және жәбірленушінің психикалық жай-күйін анықтау тиісті сот сараптамасын жүргізу жолымен мүмкін болады. Осы жағдайларда анықталатын фактілер дәлелдемелерінің бірден бір көздері сарапшылардың қорытындылары болады. Дәлелдемелердің көздеріне қатысты талаптардың осы категориясына адамның жасы туралы құжаттарда көрсетілген мәліметтердің дұрыстығына күмән болған немесе АХАЖ-дың (азаматтық хал актілерін жазу) қажетті құжаттары болмаған жағдайда сезіктінің, айыпталушының, жәбірленушінің жасын анықтау кезінде жасалатын сарапшылар қорытындылары да жатады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Трусев А.И. Основы теории доказательств. М., 1960.
2. Смирнов А.В., Калинин К.Б. Уголовный процесс: Учебник для вузов СПб.: Питер, 2004.
3. Кобликов А.С. Доказательства и доказывание // Уголовный процес: учебник. Изд. 2-е, испр., доп. М.: Спарк, 2000. С. 151-169.
4. Савицкий В.М., Ларин А.М. Уголовный процесс: Словарь-справочник. М.: РАН, 1999.
5. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских, Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2002.
6. Юридический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. М.: Институт новой экономики, 2007.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Орынқұл.А., студент

Ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлықпен күрестің негізгі қағидаларын қарастырылған. Сыбайлас-жемқорлық бірталай экономикалық заңдардың іс-әрекетін төмендетеді және әлемдік қауымдастық алдында елдің беделін түсіреді, оған тиімді шетел инвестиция жолында басты кедергі болып табылады.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, пара беру, заң, қағида, қоғамдық бақылау, жедел-ізвестіру.

"Сыбайлас-жемқорлық" деген түсінік мағынасына этимологиялық қарау мұны "параға сатып алу", "пара" ретінде, "conruptio" деген латын сөзін алып, анықтауға мүмкіндік береді. Рим құқығында сондай-ақ "conruptio" түсінік болған, ол жалпы сөзбен айтқанда "сындыру, бүлдіру, бұзу, зақымдау, жалғандау, параға сатып алу" деген түсінік берген де, құқыққа қарсы іс-әрекетті білдірген.

Орыс тілінің түсіндірме сөздігі сыбайлас-жемқорлықты пара беріп сатып алу, лауазымды адамдардың, саяси қайраткерлердің сатқындығы ретінде сипаттайды.

ҚР "Сыбайлас-жемқорлықпен күрес туралы" Заңы сыбайлас-жемқорлыққа келесідей анықтама береді. Ол: "...мемлекеттік міндеттерді орындайтын адамдар, сондай-ақ соларға теңелген адамдар, тікелей өзі немесе делдал арқылы өздерінің лауазымды құзыреттерін және онымен байланысты мүмкіншілікті немесе өз құзыреттерін басқаша пайдаланып мүліктік пайда алу үшін заңмен қарастырылмаған мүліктік жайлылықты және артықшылықты қабылдау, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалармен аталмыш жайлылықты және артықшылықты оларға заңсыз беруге осы адамдарды парамен сатып алу".[1]

Сыбайлас-жемқорлықпен күрестің негізгі қағидаларына келесі жатады:

1. Баршаның заң және сот алдында теңдігі.

Бұл қағиданы сақтау және жүзеге асыру сыбайлас-жемқорлықпен күресте өте маңызды. Өкінішке қарай, заңнаманы таңдап қолдану өте жиі кездеседі, ондайда заң біреу үшін бар, басқалар үшін жоқ. Жеке соттар, мемлекеттік қызметшілер, құқық қорғау органдарының қызметкерлері сондай-ақ сыбайлас-жемқорлыққа беттелген. Бұл қағиданың сақталуының кепілі азаматтардың өздерінің белсенділігі болып табылады-сыбайлас-жемқорлық үдерістерді БАҚ-та жариялау, оның ішінде БАҚ, бұқара өкілдерінің сот үдерістерінде болуы; өтініштерді прокуратураға, экономикалық және сыбайлас-жемқорлық қылмыспен күрес жөніндегі Агенттікке және басқа құқық қорғау органдарына беру.

2. Мемлекеттік органдар қызметінің нақты құқықтық тәртібін, заңдылығын және осындай қызметтің жариялылығын, оған мемлекеттік және қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету.

Қазіргі таңда ҚР Президентінің 2005 жылғы 23 желтоқсандағы Жарлығымен бекітілген 2006-2010 жылдарға арналған сыбайлас-жемқорлықпен күрес бойынша Мемлекеттік бағдарламаға сәйкес, 2008 жылға дейін мемлекеттік органдар қабылдаған шешімдердің ақпараттық мөлдірлігін қамтамасыз ету, мемлекеттік басқару

органдарының рұқсат ету және әкімшілік құзыреттерін оңтайландыру, сондай-ақ мемлекеттік сатып алудың электронды жүйесіне көшу негізінде мемлекеттік сатып алу жүйесін реформалау.

Бағдарламада ерекше орын азаматтық қоғам ұйымдарын сыбайлас-жемқорлыққа қарсы қызметке тартуға, құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті қалыптастыруға бөлінеді. Нормативтік құқықтық актілерді сыбайлас-жемқорлыққа қарсы сараптаудың пәрменді тетігін енгізу, бюджеттік қаражаттың жұмсалудың қоғамдық бақылау жүйесін құру, жеке рұқсат беру міндеттерін азаматтық қоғам институттарына беру, ақшалай қаражаттың қолма-қол айналымын мейлінше көбірек қысқарту бойынша шаралар енгізу, заңға қайшы жолмен ақшалай қаражатты заңдастыруға қарсы іс-әрекет жасау қарастырылған.[2]

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі "Мүддес болу туралы" заң жобасын әзірлеп, парламентке ұсынды, онда заң жобаларын мүддестендіру үдерістерін құқықтық реттеу және лауазымды адамдардың өз функционалдық міндеттерін орындаған кезде даудың алдын алу бекітілген.

3. Жеке және заңды тұлғалардың құқығы мен заңды мүдделеріне қатысы бар сұрақтарды шешу процедурасын және кадр жұмысын, мемлекеттік аппарат құрылымын жетілдіру.

Мемлекеттік бағдарламамен мемлекеттік органдар мен кәсіпкерлік субъектілерінің өзара іс-әрекетінің нақты құқықтық тәртіптеу формалары мен механизмдерін жүзеге асыру, сондай-ақ сот шешімдерін қабылдаудың мөлдірлігін және олардың дер кезінде орындалуына ықпал жасау қарастырылған.

Заңға сәйкес аталған қағидалар:

- мемлекеттік функцияларды орындауға өкілетті;
- лауазымды, сондай-ақ олардың қатарына жататын басқа адамдардың құқықтарын және еркіндігін ҚР Конституциясының 39 бабы 1 тармағына сәйкес шектеу;
- жеке және заңды тұлғалардың бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін қалпына келтіру, сыбайлас-жемқорлық құқық бұзушылықтың
- зиянды салдарын жою және алдын алу;
- сыбайлас-жемқорлық құқық бұзушылықпен күреске ықпал жасайтын азаматтардың жеке қауіпсіздігін;
- кәсіпкерлік қызметке бақылау жасайтын жеке және заңды тұлғаларға мемлекеттік реттеу өкілеттігін беруді болдырмау.

Сыбайлас-жемқорлық бірталай экономикалық заңдардың іс-әрекетін төмендетеді және әлемдік қауымдастық алдында елдің беделін түсіреді, оған тиімді шетел инвестиция жолында басты кедергі болып табылады. Адал және әлеуметтік бағытталған бизнес нарықтан ысырылады, себебі сыбайлас-жемқорлық мұндай бизнесті тиімсіз етеді.

Сыбайлас-жемқорлық әсіресе мемлекеттік билік органдарында қауіпті. Мұндай жағдайда ол биліктің монополиясын, мемлекеттік қызметшілердің шешім қабылдау өкілеттігін күшейтеді және шенеуніктердің қатал құқықтық есеп беруін және бақылауда болуын жою симбиозын көрсетіп-білдіреді.

Практика көрсеткендей, сыбайлас-жемқорлық мемлекеттік жүйенің барлығын бұзады, мемлекеттік билік беделінің және мемлекеттік қызмет абыройның құлдырауына ықпал етеді. Сыбайлас-жемқорлық экономиканың дамуына кедергі жасайды және ұйымдастырылған қылмыстың, әсіресе экономика саласында, өсуіне ықпал жасайды.

Сыбайлас-жемқорлық құқық бұзушылықты анықтау, болдырмау, алдын алу және өз құзыреті шеңберінде оларды жасаған адамдарды жауапқа тарту прокуратура,

ұлттық қауіпсіздік, ішкі істер, салық, кеден және шекара қызметі, қаржы және әскери полиция органдарымен жүзеге асырылады.

Аталмыш органдардың лауазымды адамдары заңнама белгілеген мерзімде іс, материал, хаттама жіберген адамға немесе органға жазбаша сыбайлас-жемқорлық қылмыс, әкімшілік құқық бұзушылық туралы көрсетіп-білдіру жіберуге, оларды қарағанның нәтижелеру туралы хабарлауға тиіс.

Заңға сәйкес бұл органдар олардың құзырынан шығатын шаралар қабылдауға және жауапты мемлекеттік лауазымда отырған адамдардың жасаған сыбайлас-жемқорлық қылмысын анықтаған әр оқиға туралы құқық статистикасы және ақпарат органдарына дереу мәліметтер жіберуге міндетті.

Қазақстан Республикасының ҚПК 192 бабына сәйкес т.тг) 176 бап.3 б.,193 бап.3 б., 209 б.1 б., 307 б.,1 б.,308 б.1 б.,310,310 б.1,2 б.,312-315 б.қарастырған қылмыстар туралы алдын ала тергеу қаржы полициясы тергеушілерімен жасалады.

Қазақстан Республикасының ҚПК 307 бабының 2,3,4 б., 308 бабының 2,3,4 б., 311 бабының 3,4, б. Қарастырған қылмыс туралы қылмыстық істер бойынша алдын ала тергеу қылмыстық іс қозғаған ұлттық қауіпсіздік немесе қаржы полициясы органымен жасалады.

Қазақстан Республикасының ҚПК 380 бабы қарастырған қылмыстар туралы қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу қылмыстық іс қозғаған ішкі істер, ұлттық қауіпсіздік немесе қаржы полициясы органымен жасалады.

Сыбайлас-жемқорлықпен байланысты қылмысты анықтау, ашу, жібермеу және алдын алу мақсатында жедел-іздістіру және басқа қызмет, сондай-ақ заң белгілеген тәртіпте заңға қайшы табылған мүлікті заңдастыруға жол бермеу мақсатында қаржы бақылауының арнайы шараларын қолдану ҚР 1994 жылғы 15 қыркүйектегі "Жедел-іздістіру қызметі туралы" Заңына сәйкес жүзеге асырылуға тиіс.

Сыбайлас-жемқорлықпен келіскісі келмейтін азаматтардың белсенді іс-әрекеттері өз нәтижелерін беруде. Мысал ретінде нақты болған жағдайды айтуға болады: кәсіпкер өзіне шабуыл жасаған адамдардың қатыстылығын анықтауға ықпал жасау үшін криминалдық полиция бастығына жүгінді. Криминалды топтардан (және полиция қызметкерлерінен, бұл енді тіпті қызық) қорғайтыны үшін бастық кәсіпкерден айына 100 мың теңге талап еткен, олай болмаса оның қауіпсіздігіне кепілдік бере алмайтынын айтқан. Кәсіпкер оның ұсынысымен келеді. Соңынан парақор жәбірленушіден талап етілген соманың бөлшегін қалалық криминалдық "бедел" болып келген жалған адам арқылы алған. Кәсіпкер Бас басқарма бастығының орынбасарына криминал полициясы бастығының заңсыз іс-әрекетінен қорғауын өтінеді. Орынбасар оған мезетте келіседі де алдын ала кәсіпкердің дүкенінен "Мерседес" автомашинасы үшін 58 мың теңге тұратын төрт доңғалақ дискілерін алып кетеді. Онымен қоймай, волейбол командасына 200 мың теңгелік демеушілік көмек көрсетуді сұрайды. Ішкі істер органдарының қызметкерлері криминалды адамдармен бірге пара талап етіп отырғанын көріп, кәсіпкер ҰҚД өтініш береді, бұл органның қызметкерлері ішкі істер қызметкерлерін 200 мың теңге және 500 доллар алып жатқан жерінде ұстайды.

Басқа міндеттерін былай қойғанда, органдар жедел-іздістіру қызметтің міндеттерін орындаған кезде өз құзырына сәйкес заңмен қорғалатын жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын, бостандығын және мүдделерін, қоғамның, мемлекеттің меншігін, қауіпсіздігін және оның экономикалық және қорғаныс потенциалын қорғауға міндетті.

"Сыбайлас-жемқорлықпен күрес туралы" Заңның 7 бабында сыбайлас-жемқорлықпен күреске ықпал жасап жүрген адамдарды қорғауға келесі кепілдік бекітілген:

- сыбайлас-жемқорлық қылмыс фактісі туралы хабар берген немесе басқаша бір тәсілмен сыбайлас-жемқорлықпен күресуге ықпал жасап жүрген адам мемлекет қорғауында болады;

- сыбайлас-жемқорлықпен күресуге ықпал жасап жүрген адам туралы ақпарат мемлекеттік құпия болып табылады және тек қана прокуратура, ұлттық қауіпсіздік, , ішкі істер, салық, кеден және шекара қызметі, қаржы және әскери полиция органдары, соттың сұрауымен заң белгілеген тәртібі бойынша беріледі.[3] Бұл ақпаратты жариялау заң белгілеген жауапкершілікке әкеліп соғады:

-қажет болған жағдайда сыбайлас-жемқорлықпен күресетін органдар сыбайлас-жемқорлықпен күресуге ықпал етіп жүрген адамның жеке қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

Куәгерлерді қорғау үшін, оның ішінде құқық бұзушылық туралы, мемлекет бюджетінде жеке жолмен жазылған қомақты қаржы бөледі. Оның үстіне, Қазақстан Республикасының экономикалық және сыбайлас-жемқорлық қылмыспен күрес жөніндегі Агенттігінде сыбайлас-жемқорлық туралы хабарлағандарды қорғау жөніндегі департамент іске кірісіп, ойдағыдай істеп жатыр. Егер қажет болған жағдайда, мұндай адамдарды физикалық қорғау, тіпті жасыру, тұратын орнын, аты-жөнін, тіпті түрін өзгертуге дейін. Қорғау жалған ақпарат берген адамдарға жатпайды.

Оның үстіне, " Қазақстан Республикасының сыбайлас-жемқорлықпен күрес туралы" Заңның 17 бабына сәйкес сыбайлас-жемқорлықпен күрес жүргізетін органға басқа мемлекеттік қызметші, құқық қорғау органның қызметкері жөнінде жалған хабар берген мемлекеттік қызметші, құқық қорғау органының қызметкері тәртіптік тәртіппен сыбайлас-жемқорлықпен күрес жүргізетін органның көрсетіп-білдіруімен жұмыстан босатылғанға дейін жазаланады.

Мемлекеттік функцияларды орындауға өкілетті және оларға теңелген адамдардың қандай іс-әрекеттері сыбайлас-жемқорлық үшін жағдай жасайды деп табылады?

"Сыбайлас-жемқорлықпен күрес туралы" Заңның 12 бабына сәйкес мемлекеттік функцияларды орындауға өкілетті және оларға теңелген адамдардың іс-әрекеттері сыбайлас-жемқорлық үшін жағдай жасайды деп табылады:

- заңсыз басқа мемлекеттік органдардың, ұйымдардың қызметіне араласуы;
- өз қызмет өкілеттігін аталған адамдардың немесе олардың жақын туыстарының және жақындарының материалдық мүдделерін қанағаттандырумен байланысты сұрақтарды шешкен кезде пайдалану;
- мемлекеттік және соған теңелген қызметке түскен және жылжыған кезде заң қарастырмаған басымдық беру;
- шешімді дайындаған және қабылдаған кезде заңды және жеке тұлғаларға заңсыз басымдық беру;
- кім болса да кіріс алумен байланысты кәсіпкерлік және басқа қызметпен айналысуды жүзеге асыруға кез-келген заңнамамен қарастырылмаған ықпал ету;
- мемлекеттік міндетті орындау кезінде алынған ақпаратты жеке немесе топ мүддесінде пайдалану, егер ол ресми таратылуға болмаса;
- жеке және заңды тұлғаларға заңнамамен беруге қарастырылған ақпаратты негіссіз бермеу, оны кешіктіру, жалған немесе толық емес ақпарат беру;
- жеке және заңды тұлғалардан заңнамамен қарастырылмаған ақпаратты талап ету;
- мемлекеттік және материалдық ресурстарды жеке үміткерлердің немесе қоғамдық бірлестіктердің сайлау қорларына беру;
- жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау және олардың құзыретіне енетін басқа сұрақтардың шешу тәртібін бірнеше дүркін бұзу;

- жоғарғы ресми адамдарға сыйлық беру және қызметтен тыс қызмет көрсету жасау, егер ол ырым жасау ишараты және қонақжайлылық нормалар, сондай-ақ хаттамалық және басқа ресми іс-шараларды өткізгенде болмаса;
- жеке және заңды тұлғаларға олардың құқықтарын және заңды мүдделерін жүзеге асыруға ашықтан-ашық кедергі жасау;
- жеке және заңды тұлғаларға кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеуге құзыретін беру;
- мемлекеттік мәртебесі жоқ ұйымдарға мемлекеттік бақылау және қадағалау міндеттерін беру;
- жоғарғы немесе төменгі лауазымды адамдармен немесе олардан басқаша тәуелділермен ақшалай немесе басқа мүліктік сипаттағы құмарлы ойын ойнауға қатысу;

Мемлекеттік міндеттер орындауға өкілетті немесе соларға теңелген адамдар өз мемлекеттік міндетін орындағаны үшін ақшалай, қызмет көрсету және басқа формада ұйымдардан, жеке тұлғалардан сыйақы алса сыбайлас-жемқорлық құқық бұзушылық болып табылады, егер басқаша ештеңе заңмен қарастырылған болмаса.

Сыбайлас-жемқорлық қылмыстың салдарын жою бойынша қандай шаралар қолданылуы мүмкін?

Заңға сәйкес мемлекеттік міндеттер орындауға өкілетті адамдар немесе соларға теңелген адамдар заңсыз байыған барлық жағдайда, сыбайлас-жемқорлық құқық бұзушылық нәтижесінде алынған мүлік қайтарылуға жатады, ал заңсыз пайдаланған қызмет көрсету құны-мемлекет кірісіне қайтарылады. Заңсыз алынған мүлікті өз еркімен қайтарудан немесе мемлекетке оның құнын төлеуден бас тартқан жағдайда қайтарып алу сот шешімі бойынша прокурор, салық қызметі немесе басқа мемлекеттік органдар және лауазымды адамдардың талабы бойынша жасалады.

Сот шешім шығарғанға дейін өкілетті органдар құқық бұзушыға жататын мүлікті тәркілей тұрады. Егер мемлекеттік міндет атқарған адам немесе соған теңелген адам жұмыстан босатылғаннан кейін бұл талапты орындаудан бас тартса лауазым иесі немесе мұндай босату туралы шешім қабылдаған орган кінәлі адамның мекен-жайы бойынша заңсыз алынған кіріс туралы хабарды салық органына жібереді. Оның үстіне, сыбайлас-жемқорлық құқық бұзушылық жасаумен байланысты келісімдер заң тәртібімен белгіленген бойда заңсыз деп мойындалады. Сыбайлас-жемқорлық құқық бұзушылық нәтижесінде жасалған актілер органмен немесе лауазымды адамдармен мүдделі жеке тұлғалар немесе заңды тұлғалар, немесе прокурордың талабы бойынша күшін жояды.[3]

ӘДЕБИЕТТЕР

1. adilet.zan.kz.
2. Е.О. Алауханов. Сыбайлас жемқорлықпен күрес. Теория және практика.
3. И.И. Рогов., Қ.А. Мами., С.Ф. Бычков. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс әрекеттер.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК- ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТНАСТАРЫНЫҢ ЖЕТІЛУ ШАРТЫ НЕГІЗІНДЕГІ ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ТҰРУ

Сабырғали Д., студент

Ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада әлеуметтік-экономикалық қатнастарының жетілуі негізіндегі жемқорлыққа қарсы тұру қарастырылған. Бүгінгі күннің ең өзекті мәселелерінің бірі - сыбайлас жемқорлықпен қарсы күресу. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі мемлекеттік органдардың қызметін жүйелендіру және күшейту.

Түйінді сөздер: қоғам, мемлекет, сыбайлас жемқорлық, экономика, құқықтық қатынас, пара беру.

Қазақстандағы жемқорлық әлі сыбайласқан жемқорлық деңгейі өте жоғары елдер қатарында. Бұл әлем елдеріндегі сыбайласқан жемқорлық деңгейін анықтайтын Transparency International ұйымының 2008 жылғы қорытынды есебінде көрсетілген. Қазақстан Transparency International Қазақстан 2008 жылғы рейтинг бойынша 151-орыннан 145-орынға шықты (Бұрынғы кеңес елдері арасынан парақорлықтан тазалығы жағынан Грузия (67- орын), Армения (108) мен Украина (134) ғана Қазақстанның алдында тұр). парақорлықтан Қазақстанда зерттеулер 1999 жылдан бастап жүргізіле баста ты. Егер сол кездегі елдегі сыбайласқан жемқорлық деңгейін (кестені қараңыз) алсаңыз, 2008 жылғы көрсеткіштен айырмашылығы аз. Қазақстанда сәл ілгерілеу болғанымен, индекс (2,2-2,8 балл) әлі төмен. Сыбайласқан жемқорлықтан арылған мемлекетте индекс 10 балды көрсетеді. Сол себептен, Қазақстан ең құрығанда 5 балл алуға ұмтылуы керек. Ал индексі 3 балға дейінгі кез келген елде сыбайласқан жемқорлық деңгейі өте жоғары болып есептеледі.

Қазаққа жемқорлық қайдан келіп, қалай қалыптасты... Жыл сайын түрлі елдердің мемлекеттік секторындағы сыбайлас жемқорлықтың деңгейін зерттеп жариялайтын Халықаралық Transparency International ұйымының мәліметі бойынша, 2014 жылы Қазақстан коррупцияның деңгейі жөнінен 175 елдің арасында 126-шы орынды иеленді (2013 жылы – 140-шы орын). «Коррупцияға төзімділік индексі» деп аталатын бұл көсте де 50-ші орыннан төмен орналасқан елдегі сыбайлас жемқорлық алаңдатарлық жағдайда денег сөз. «Коррупцияға төзімділік индексі тізімінің соңында тұрған елдер өз халқының игілігі үшін коррупцияға қарсы шұғыл шаралар қабылдауы қажет» деп да был қағады осы ұйым басқармасының төрағасы Хосе Угос. [1]

Тамыры жұлынған арам шөп қана өсуін тоқтатады. Қазақ еліндегі сыбайлас жемқорлықтың тарихи әлеуметтік себептерінің бір ұшы патшалық Ресейдің әкімшілік жүйесінде жатыр. Жалпы, тарихта отар болған мемлекеттер көп. Боднадыққа ұшырап, табиғи байлығынан, қазынасынан айрылған елдер аз емс. Бірақ, соның ішінде, ең ауры – рухани дүниесінен, болмысынан, ділінен, өзегінен айрылу. Ал, ресейлік қоғамда парақорлықтың панда болуы XVII-XVIII ғасырларда орныққан шенеуніктер қызметімен тығыз байланысты. Ресей патшалығы тұсында парақорлық барлық дәрежедегі шенеуніктердің жасырын табыс көзіне айналып, мемлекеттік лауазымға ие болу жеке адамның байлыққа қол жеткізуінің бірден бір жолы денег көзқарас оранды.

Міне, осындай күштеп отырықшыландыру, күштеп ұжымдастыру саясаты қазақтың дәстүрлі өмір салтын өзгертумен бірге ең құнды қасиеттерінен айырды. Әсіресе, қолдан ұйымдастырылған ашаршылық бүкіл халықты есеңгіретіп кетті.[2]

Осылайша, патшалық биліктен отарлаудың эстафета сын қабылдап алған большевик тер қазақтарды ұлтсыздандыру процесінде көзденег нәтижесіне жетіп жығылды. Өкінішке орай, тәуелсіздік алысымен елімізде отарсыздану процесі қолға алынбады, жекалеген талпыныс-тар болмаса, жаппай рухани-мәдени жаңғыру, отарлық, құлдық психологиядан арылудың арнайы технологиялары жүргізілмеуі себепті біз көп мүмкіндіктен айрылып қалдық. Ендігі қауіп – жастардың да соған бейімделуі. Сыбайлас жомқорлық өсіп келе жатқан жастардың жолын кеседі немесе олар да бұл құбылысқа төзімділік танытып, жомқор ағаларының жолын жалғастыруы әбден мүмкін. Қазірдің өзінде елдегі жомқорлықтың ахуалы мектеп оқушысына дейін мәлім. сыбайлас жомқорлықты жою мемлекеттің болашағы үшін, мемлекет құраушы ұлттың – қазақтың өзі үшін керек. Осылайша, патшалық биліктен отарлаудың эстафета сын қабылдап алған большевик тер қазақтарды ұлтсыздандыру процесінде көзденег нәтижесіне жетіп жығылды. Өкінішке орай, тәуелсіздік алысымен елімізде отарсыздану процесі қолға алынбады, жекалеген талпыныс-тар болмаса, жаппай рухани-мәдени жаңғыру, отарлық, құлдық психологиядан арылудың арнайы технологиялары жүргізілмеуі себепті біз көп мүмкіндіктен айрылып қалдық. Ендігі қауіп – жастардың да соған бейімделуі. Қазірдің өзінде елдегі жомқорлықтың ахуалы мектеп оқушысына дейін мәлім. сыбайлас жомқорлықты жою мемлекеттің болашағы үшін, мемлекет құраушы ұлттың – қазақтың өзі үшін керек.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев атап өткендей: «Сыбайлас жомқорлық – бұл ғаламдық мәселе, одна әлемнің бірде-бір мемлекеті, бірде-бір саяси жүйе, бірде-бір саяси тәртіп қорғалған емес». Ағыбаевтың пікірінше: «Сыбайлас жомқорлық - бұл кез- келген лауазымды тұлғаның өзіне және тағы басқаларға заңсыз жолмен панда әкелу мақсатында жасаған қылмысы. Жоғарыда келтірілген анықтамаларды талдай келе, мынадай қорытынды жасауға болады:

- сыбайлас жомқорлық құбылысының өзіне тән белгілері бар; - сыбайлас жомқорлық

- бұл, ең алдымен, әлеуметтік құбылыс;

- халықаралық құжаттарда жомқорлықтың нақты анықтамасы жоқ;

- әрбір мемлекет қазіргі құқықтық дәстүрлер негізінде өздерінің жомқорлыққа қарсы құралдар жиынтығын анықтайды;

- жомқорлық ұғымы қазіргі қоғамдағы жомқорлықтың құқықтық анықтамасына негізделмеген.

Бүгінгі күннің ең өзекті мәселелерінің бірі - сыбайлас жемқорлықпен қарсы күресу. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі мемлекеттік органдардың қызметін жүйелендіру және күшейту мақсатында Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі 2011 2015 жылдарға арналған салалық бағдарламаны бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 31 наурыздағы № 308 Қаулысы қабылданған болатын. Қабылданған құжаттарға сәйкес, барлық мемлекеттік органдар өзіндік құзырет шеңберінде сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізуге міндетті. Осы салалық бағдарламаға сәйкес Жайық-Каспий экология департаментінде «Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі 2011 2015 жылдарға арналған бағдарламаны іске асыру бойынша іс-шаралар» Жоспары жасақталып, оның орындалуы қамтамасыз етілуде. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саясатын насихаттау, құқықтық жалпылама оқуды өткізу бойынша жұмысты ұйымдастыру шегінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес заңнамалары, Қазақстан Республикасы заңдарын қатаң сақтау және құқықтық тәртіпті

көтеру бойынша Департаментте түсіндірме жұмыстары жүргізілуде. Сыбайлас жемқорлық Қазақстанның барлық жетістіктерге қол жеткізуге себеп болған, біздің мемлекетіміздің негізгі құндылығы – Тәуелсіздігіне қауіп төндіреді. Ел басының тапсырмасына сәйкес «Нұр Отан» партиясы 2019 -2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру бағдарламасын әзірледі. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру тәсілдерінің бірі заңнаманы жетілдіру болып табылады. Сыбайлас жемқорлық құқықбұзушылығы үшін жазаны күшейту 2015 ж. 1 қаңтарынан бастап Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексінде көрсетілген.

Нақты лауазымды атқару құқығынан өмір бойынша айыру түрінде қосымша жаза ескерілген көптеген сыбайлас жемқорлық құрамының санкциялары күшейтілген. Заңды бұлжытпай орындау барлық деңгейдегі биліктерде сыбайлас жемқорлықтың алдын алу болып табылады. Әлеуметтік-психологиялық атмосферасы, адал, қарапайым, әділ және сыпайы адамның жалпы мәдениетін құруға қоғамның ұмтылуы, ол үшін адамның еңбекқор, жоғары мәдениетті және жоғары кәсіби шеберлі болуы елімізде сыбайлас жемқорлықтың деңгейін төмендетуі мүмкін. [3]

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс – қимыл туралы ҚР Заңы
2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекеттің негіздері. – Алматы. – 2004. – 312б.
3. Сыбайлас жемқорлықпен күресу. – Алматы. – 2015. – 196б.

ӘОЖ 378:34

ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗІ

Сайынов Д., студент

Ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада өскелең ұрпаққа құқықтық тәрбие берудің негізгі мақсаты, жастар бойына құқықтық мәдениет пен құқықтық әрекет-қылық қалыптастырып, оларды құқықтық заңдылық талаптарын түсінуге әрі мойындауға баулу бағыттары қарастырылған.

Түйінді сөздер: құқық, мәдениет, заң, білім, тәрбие, құқықтық сана, қоғамдық тәртіп, мінез-құлық.

Заман талабы мектеп жасындағы балалар арасында құқық бұзушылық пен зиянды заттарды қолданудың алдын алу жұмысының белсенді, тиімді, жаңа жолдарын таңдауды міндеттейді. Өйткені, қазіргі таңда жасөспірімдердің арасында өз уақыттарын тиімді пайдалана білмеуі, ата-ананың баласына тәрбие беруде жеткілікті уақыт бөлмеуі, ақпараттың шектеусіз әрі еркін берілуі, «қиын» немесе толық емес жанұяда тәрбиеленуі, отбасындағы кикілжің мен ажырасу және отбасының төмен әлеуметтік жағдайының, жағымсыз ортаның кері ықпалы сияқты жағдайлар балалардың сана-сезіміне кері әсерін тигізіп, жастар мен жасөспірімдер арасында түрлі келеңсіз іс-әрекеттердің көбеюіне әкеліп соқтыруда. Сондықтан да, балалар мен жасөспірімдер арасында қылмыс пен құқық бұзушылықты, суицидтік әрекеттерді болдырмау және оның алдын алу бағытындағы жұмыстарға басты назардың аударылуы заңды екені

сөзсіз. А.С.Макаренконың: «Анағұрлым қиын тиетін қайта тәрбиелеу жұмысына оралмау үшін, әуелден дұрыс тәрбие беруге тырысу керек» деген пікірін ұмытпаған жөн. [1]

Құқықтық тәрбие беру арқылы жастарды өз құқықтарын пайдаланып, азаматтық міндеттерін орындай отырып қоғамда өмір сүруге, заңдар мен ережелерді тәжірибеде белсенді қолдана білуге үйретуге болады. Жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті жөнінде әсіресе, мыналарды баса көрсетуге болады: біріншіден, кез келген азамат өзінің құқығын, бостандығы мен міндетін анық түсінуі әрі оны бағамдап, парықтай білуі, екіншіден, осыларды мүмкіндігінше, іс жүзінде, өз өмір тәжірибесінде пайдалана алуы тиіс.

Құқықтық мәдениетті қалыптастырып дамыту – еліміздің болашағын айқындаушы көрсеткіштердің бірі десек, өскелең ұрпаққа сапалы құқықтық білім мен саналы тәрбие беру ұстаздар қауымынан білімділікті, құқықтық білімдерін үнемі жетілдіруді, нормативтік - құқықтық құжаттармен үздіксіз танысып, жұмыс барысында оларды басшылыққа алуды үрдіске айналдыруды, салалық мекемелермен, отбасымен тығыз ынтымақтастық қарым- қатынас орнатуды және қажырлы еңбекті қажет етеді. Құқық пен тәрбиенің өзара байланысты әрекеті негізінен жанама түрде тәрбиеге араласқан ата-аналар мен ұстаздар арқылы іске асырылады. Құқықтық тәрбиені жүзеге асыруда қойылатын талаптар қандай? Әрине, бұл - заңдарды білу. Бала мен ата-ананың құқықтары мен міндеттері белгіленген заңдар:

1. Бала құқығының Декларациясы
2. «ҚР бала құқықтары туралы» Заңы
3. ҚР Конституциясы
4. «Білім туралы» Заң
5. «Неке және отбасы туралы» Заңы
6. Балалар құқығының Конвенциясы
7. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі

Адамның құқықтық мәдениеті күрделі. Өңгіме адам, оның санасы, мінезқұлық, жүріс-тұрысы туралы болғанда, көптеген сұрақтар туындайды. Дегенмен, қоғам болашағын құқықтық мемлекет тағдырымен байланыстыра қарасақ, аға ұрпақ тәжірибесі мен қарым-қатынасын негізге ала отырып, жас ұрпақтың құқықтық тәрбиесі мәселесін педагогикалық ғылыми мазмұнда қарастырғанымыз жөн.

Жастарға құқықтық тәрбие беру жөніндегі билер өнегесінің маңызы зор. Әсіресе бүгінгі таңда жастар арасында өріс алған қылмыс пен бұзақылыққа тұсау болар құқықтық тәрбиені күшейту үшін, сан ғасырлық тарихы бар билер тәлім тәрбиесін оқу-тәрбие ісіне қолданудың нәтижесі зор болары сөзсіз. Қоғамда өмір сүрген әрбір жас сол қоғамның іс -әрекеті, межелері, мәдени дәстүрлерінің құрсауында болады. Заңдарды білмеу – құқықтық мәдениеттің елеулі кемшілігі. Әрине, қоғам өмірінде қабылданған заңдардан хабардар болу құқықтық ұғынудың жоғары деңгейі.

Адамның құқықтық мәдениеті мектеп жасынан бастап қалыптасатынына көз жеткізу қиын емес. Балалардың ата - аналары қонақта болады немесе өздері қонақ шақырады. Осының бәрі ішімдіксіз өтпейді, дастарханға ішімдікті самсатып қояды. Ал, жастардың қайсысы болмасын ересектерге еліктейді. Өздерін ересектерше ұстайды, ересектерше әрекет етуді қалайды. Ең қауіптісі сол – бала көргенін істеп, ішімдікке бой бұрады. Ата – аналар және тағы басқа да ішімдікке салынған адамдардың отбасында күнде жанжал, төбелес болғандықтан, балаларды дұрыс тәрбиелеу мен оқытуға ешқандай жағдай болмайды. Керісінше, мұндай бүлінген отбасында балалардың өздері ішімдікпен әуес бола бастайды. Екіншіден, отбасының ынтымағының бұзылуы да сол отбасындағы жасөспірімнің мектептен қол үзіп, нашар оқуына, тура жолдан ауытқуына әсерін тигізеді. Осындай балалар қоғамдық

жұмыстарға да қатыспайды. Ешбір өнерге де қызықпайды. Бос уақыттарын қызықты өткізуді білмейді. Шындығына келгенде, бұлар қоғамдық өмірден тысқары қалған адамдар болып саналады. Демек, мұндай ата-аналар өз балаларын өнер-білімге, еңбекке баулуда мектепке көмек бере алмайды. [2]

Оқушыларға құқықтық тәрбие беруде олардың құқықтық сана сезімін бірінші кезекте қалыптастырудың маңызы зор дедік. Себебі, құқықтық сана – қоғамдық сананың ерекше түрі. Сондықтан, құқықтық тәрбие беруде оқушылардың санасын тәрбиелеу, жауапкершілікке сезімін көтеру, ұйымшылдық пен тәртіптілікті нығайту – мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарының негізгі бір бағыты. Мектеп құқықтық тәрбие жұмысын 1 сыныптан бастап, белгілі бір жүйелікпен оқушының оқуды бітіргенге дейінгі аралығында жүргізуі қажет. Ол үшін, Қазақстан Республикасының Ата Заңының «Адам және азамат» деп аталатын II- бөліміне енгізілген тәуелсіз еліміздің азаматтарының құқықтары мен міндеттері жайында түсіндіруден бастаған жөн. Себебі, құқық әрбір адамның туғаннан өлгенге дейінгі қоғамдағы жүріс-тұрысын, мінез – құлқын, адамдармен, жалпы тіршілік ету ортасымен қарым-қатынасын реттейді.

Қазақстан Республикасының Конституциясында – Қазақстан Республикасы өзінің демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыратыны аталған. Бұл еліміз үшін мәртебелі мақсат. Сондай-ақ, Конституциясының I -бабында: «Қазақстан Республикасының ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары», - деп баяндалған. Еліміздің заңдарын сақтау, оған мойынсыну-жауапкершілікті, түсінікті, заңдарды білуді және соған сәйкес мінез-құлық пен іс-әрекеттерді үйлестіруді талап етеді. Қоғамның ең өзекті мәселелерінің бірі – қылмыстың, құқық бұзушылықтың алдын алу. Бұны бүгінгі таңда барлық дейгейдегі шенеуніктерден бастап, құқық қорғау органдары қызметкерлері, ұстаздар мен ата-аналар, азаматтар да түсінуде.

Құқық бұзушылық жөнінде «Құқық бұзушылық дегеніміз – адамның қоғамға, мемлекетке немесе жеке тұлғаға зиян келтіретін, соңы заң алдындағы жауаптылыққа апаратын құқыққа қайшы әрекеті немесе әрекетсіздігі», - деп көрсетілген. Қоғамда тәртіп орнамаса, ол құлдырайды, яғни келешегі болмайды. Бұл бәрімізге белгілі және оны жақсы түсінеміз. Дегенмен, қоғамда қоғамдық тәртіпті бұзуға бейім азаматтар да кездеседі және бұл – құқық бұзушылықтың орын алуына әкеп соқтырады, сондықтан құқық бұзушылық – қоғам өміріне тән қауіпті дерт.

Құқық бұзушылықтың себептеріне қатысты ықылым заманнан осы күнге дейін әр түрлі пікірлер айтылып келеді. Солардың ішінде құқықтық нормаларды бұзылуына ең алдымен әлеуметтік және биологиялық жағдайлар әсер ететінін байқауға болады. Жастарды құқықтық сауаттылыққа тәрбиелеу – олардың қылмысқа ұрынбауына, өздігінен өмірдегі мәселелерді шешуде дұрыс шешім қабылдауына, келеңсіз, жағымсыз жағдайлардан тартынуына, қоғамға пайдалы іспен шұғылдануларына жәрдемдеседі. Оқу орны мен отбасында балалар әлеуметтік іс-әрекеттің алғашқы дағдыларын қалыптастырып адамгершілік, әдеп, заңды, мінез-құлық, орынды әрекет-қылмық, құқықтық нормаларды меңгере бастайды. Әлеуметтік нормалардың негізгі маңызды түрі болып табылатын әдептік нормалардың құқықтық сипаты болмағанымен, оның ережелеріне сусындап өскен бала әрине қоғамға зиян келтірмейді, керісінше, өмірдегі өзінің орнын тауып, елжанды, саналы азамат болып қалыптасады. Әдептік нормалар құқықтық нормаларға негіз, арқау болып, белгілі бір дәрежеде адамның ар-ұятын, намысын қалыптастыруға, қоғамдық тәптіпті сақтауға ұйытқы болады. «Құқықтық нормалардың басым көпшілігі әдептік нормалардан нәр алады, соларға арқа сүйейді. Неғұрлым құқықтық нормаларға әдептік нормалар арқау болса, соғұрлым заңдардың әділеттік, адамгершілік мәні жоғары болады». Құқықтық тәрбие беру баланың жеке

тұлғасын қалыптастырып, олардың бойына жоғары идеялық пен қоғамдық меншікке қатынасты көзқарасты дамытудың асыл міндеттерін атқарады.[3]

Мемлекетіміз жастарға құқықтық тәрбие беру ісіне үнемі көңіл бөлуде. Қазақстан заңдарына терең құрмет сезімін қалыптастыру, оларды сөзсіз сақтау және орындау - ұзақ уақыт тәрбие жұмысын жүргізудің жемісі. Көбіне құқықтық сананың төмендігі, материалдық және рухани игіліктердің не екенін жөнді түсінбеушілік қоғамға жат қылықтарды туғызады. Сондықтан да әр оқушының санасына құқықтық нормаларды жеткізу, жеткізіп қана қоймай, оның күнделікті мінез-құлық нормасына айналдыру үшін күресу құқықтық тәрбиенің міндеті болып табылады.

Қоғамда өмір сүруші әрбір оқушы сол қоғамның іс-әрекеті, межелер, мәдени дәстүрлерінің құрсауында болады. Ол мұны сезіне ме, сезінбей ме, бұл оның еркінен тыс жүреді. Қоршаған ортаның өмір талаптарынан қоғамның еш жерінде жасырынып қалуға болмайды. Өкінішке орай, күнделікті күйбең тіршіліктің құрығына түсіп, өз ар - ожданын, ұятын, намысын бір сәттік дүниенің жалған қызығына айырбастап, сатып жүргендер де аз емес. Осының өзі мектептің алдына жас ұрпақтың шынайы құқықтық тәрбиесін зор міндет етіп қойып отыр.

Құқықтық қоғам демократиялық ұстанымдарға сүйене отырып, әр адамның шығармашылық күштерін, ниетін, ойын, сезімін, ұмтылысын толық және еркін жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Демократияны жетілдіру мемлекеттің және қоғамдық өмірдің құқықтық негізін бекітуге тікелей тәуелді. Мемлекет және қоғам өмірінің құқықтық негізін бекітуге процесі төмендегідей маңызды шараларды жүзеге асыруды қажет етеді:

- Заңдылықтарды үздіксіз жетілдіру;
- Заңның орындалуын бекіту;
- Қоғамдық тәртіп орнатуға әрбір азамат, бүкіл халық қатынасуы қажет;
- Жеке адамның, бүкіл жұртшылықтың мәдениетін көтеру,
- Заң қызметкерлерінің сөз бен ісінің бірлігі, тұлғасының кіршіксіз таза болуы.

Бұдан заңдылық пен құқықтық тәртіптің бекітілуіне қамқорлық тікелей мемлекет мойында болу қажеттігі шығады. Қоғамның қандай қоғам екендігіне баға беру көп жағдайда адам тұлғасының құқықтық мәдениетінің деңгейімен айқындалады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. www.adilet.zan.kz. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы. 2015 жылғы 18 қарашадағы №410 – V ҚРЗ.
2. Абдрасилов Б.С. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері». – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016. – 176 б.
3. Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы

ӘЙЕЛ ЖӘНЕ БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сексенбаева Т.Д., магистрант

Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.

Аңдатпа. Мақалада әйелдер мен балалардың құқықтарының жан-жақты қорғалуының теориялық және құқықтық мәселелері қарастырылған. Сондай ақ, әйелдердің саяси, азаматтық, экономикалық, әлеуметтік және мәдени өмірге ұлттық, өңірлік және халықаралық деңгейлерде толық және тең дәрежеде қатысуы, сондай-ақ жыныстық белгісі бойынша кемсітудің барлық нысандарын жою мәселелері зерттелген.

Түйінді сөздер: әйелдер құқығы, бала құқығы, халықаралық конвенция, адам құқықтары, әйел және бала құқықтарының сақталуы және қорғалуы.

Әйелдердің құқықтарын халықаралық қорғаудың құқықтық негізі мемлекеттер қабылдаған халықаралық-құқықтық нормалар болып табылады. Бүгінгі таңда БҰҰ жүйесінде жиырмадан астам халықаралық конвенциялар қабылданды, олар қоғамдық өмірдің түрлі салаларында: саяси, экономикалық, әлеуметтік, білім беру және мәдениет салаларында әйелдердің және балалардың құқықтық мәртебесін реттейді. Әйелдердің және балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету үшін құрылған арнайы халықаралық органдардың қызметін ұйымдастыруды және оны өткізу тәртібін реттейтін нормалар жүйесіне қосылады. Осылайша, нормативтік материал жинақталғандықтан, халықаралық құқықтың дамыған саласынан - адам құқықтарын қорғаудан бірте-бірте шығатындықтан, әйелдердің және балалардың халықаралық құқықтарын қорғау институты құрылды. Әйелдердің және балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған халықаралық-құқықтық нормалардың маңыздылығы, ерекшелігі және ауқымы олар тек қана жинақ емес, сонымен қатар әлеуметтік қатынастарды реттейтін жалпыға бірдей өзара ішкі нормалар жүйесі деп қорытынды жасауға негіз береді.

Алайда, әйел және бала құқықтары, олардың ерекшелігіне қарамастан, адам құқықтарынан бөлек қарауға болмайды. Қазіргі уақытта «әйел адам құқықтары» термині Батыс әдебиетінде және іс жүзінде қолданылады, бұл әйел құқықтарының адам құқықтарымен бірлікте екендігін дәлелдейді. Осылайша, Адам құқықтары жөніндегі Екінші Дүниежүзілік Конференция әйелдердің құқықтарының жалпыға бірдей адам құқықтарының бөлінбейтін, ажырағысыз бөлігі екенін атап өтті. Әйелдер құқықтарын халықаралық реттеу тарихы Бірінші дүниежүзілік соғысқа дейін өткен үкіметтің өкілдерінің қатысуымен халықаралық конференцияларға негізделеді. Д.Н. Коршунованың Монографиясында «Әйелдердің құқықтарын халықаралық қорғау» деп аталатын бірнеше конференциялар, олардың жұмысында әйелдер мәртебесін нақты талқыламағанымен, соған қарамастан кейбір әйелдердің проблемаларына тоқталды [1].

Әйелдер мен балалар адам құқықтары, адамның әмбебап құқықтарының бөлінбейтін, ажырағысыз және ажырамас бөлігі болып табылады. Халықаралық қоғамдастықтың негізгі мақсаттары - әйелдердің саяси, азаматтық, экономикалық, әлеуметтік және мәдени өмірге ұлттық, өңірлік және халықаралық деңгейлерде толық және тең дәрежеде қатысуы, сондай-ақ жыныстық белгісі бойынша кемсітудің барлық нысандарын жою. Әйелдерді толығымен кеңейту үшін барлық әйелдердің құқықтары мен негізгі бостандықтарын толық игеру қажет.

Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенция халықаралық шарт болып табылады. Дегенмен, оны әйелдердің құқықтарын қорғау туралы кешенді құжат деп атауға болмайды, өйткені оның көптеген ережелері жеке әйелдердің құқықтарын және оларды жүзеге асыру кепілдіктерін реттеу туралы қолданыстағы халықаралық-құқықтық құжаттардың аясында қарастырылуы қажет. Конвенциямен қатар, адам құқығы бойынша басқа да әмбебап халықаралық-құқықтық актілер жұмыс істейді. Конвенцияның жекелеген ережелерін іске асыру осы қатысушы мемлекетке қатысты қолданылатын басқа да халықаралық-құқықтық актілердің тиісті нормаларына бірлесіп қолдануды көздейді. Олардың өзара қарым-қатынасы мынадай аспектілерде көрініс табуы мүмкін: халықаралық құқықтық құжаттардың ережелері Конвенцияда бекітілген нормативтерді белгілейді; халықаралық құқықтық актілердің нормалары әйелдердің құқықтарын іске асыруға көп ықпал етеді.

Ата Заңның 17-бабында адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайтыны және ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге, жазалауға болмайтыны көрсетілген. Елімізде егемендіктің алғашқы жылдарында-ақ әлемдік стандартқа сай гендерлік теңдік қағидаттарын назарға алды. Елбасы бастамасымен құрамында парламент депутаттары, мемлекеттік құрылымдар, жоғары оқу орындары мен үкіметтік емес ұйымдар жетекшілері енген Президент жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия құрылды. Он жылдан бері комиссияның ұйытқы болуымен қоғамдық-саяси бағытта қыруар жұмыстар атқарылып жатыр. Мемлекетімізде БҰҰ-ның «Әйелдерге қатысты кемсітудің барлық түрлерін жою туралы», «Әйелдердің саяси құқықтары туралы», «тұрмыс құрған әйелдің азаматтығы туралы» конвенциялар және 60-тан астам адам құқықтары, экономикалық, әлеуметтік, мәдени құқықтарға қатысты халықаралық деңгейдегі құжаттар ратификацияланды.

Әйелдердің саяси құқықтары туралы конвенцияға келсек, ол ең алдымен қолан шаштылар теңдігін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, мемлекетті әйелдерге қатысты кемсітуді болдырмау үшін заңнамалар мен саясатқа өзгерістер енгізуді міндеттейді. Мысалы, Конвенцияның 1-бабымен нәзік жандылардың барлық сайлауда ешқандай кемсітусіз ерлермен тең жағдайда дауыс беру құқығы берілген, ал 2-бапта олар жариялы сайлауды талап ететін барлық мекемелерде еркектермен бірдей сайлана алатыны нақтыланған. 3-бап әйелдерге еркектермен тең дәрежеде қоғамдық-мемлекеттік функцияларды орындауға құқық берді. Балалардың құқықтарын қорғау, барлық елдерде нысанына қарамастан қорғалады. Балаларды қорғау мәселесі бүкіл әлемдік қоғамдастықтар мүдделі ең өткір әлеуметтік-экономикалық және саяси мәселелердің бірі болып табылады. Бұл негізінен объективті мінез-құлық себептерімен түсіндіріледі, себебі баланың физиологиялық жетілмегендігінен арнайы құқықтар мен қосымша қорғауға мұқтаж. БҰҰ деректері бойынша, «кедейлік пен негізгі әлеуметтік қызметтерге қол жеткізудің жетіспеушілігі салдарынан, аурулардан және тамақтанбаудың себебінен, жыл сайын бес жасқа дейінгі 10 миллионнан астам бала және олардың жартысына жуығы өмір сүрудің алғашқы айларында құрбан болады; 100 миллион бала әлі күнге мектепке бармайды, олардың 60 пайызы қыздар» [3].

Конституциямыздың 27-бабында көрсетілгендей, неке мен отбасы, ана мен әке және бала мемлекет қорғауында болады[4]. Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-анасының етене құқығы әрі міндеті. Ата-аналар өз баласының денсаулығына қамқорлық жасауға, тәрбиелеуге құқығы бар және осыған міндетті. Бұл ҚР «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» кодексінің 138-бабында көрсетілген. Егер ата-аналар өздерінің кәмелетке толмаған балаларына, сондай-ақ, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру жүйесінде, күндізгі оқу

нысаны бойынша жоғары білім беру жүйесінде оқитыын жиырма бір жасқа дейінгі кәмелетке толған балаларына күтіп-бағу қаражатын ерікті түрде бермеген жағдайда, бұл қаражат олардан сот тәртібімен өндіріп алынады. Заңды тұрғыда, алимент – ол бір адам оны алуға құқығы бар екінші адам беруге міндетті ақшалай немесе материалдық қаражат. Аталған кодекстің 139-бабында кәмелетке толмаған балаларды күтіп-бағуға сот тәртібімен өндіріп алынатын алименттің мөлшері белгіленген [2].

Жас буынның бүкіл адамзат қоғамдастығының кепілді өміршеңдігімен және болашақта оның дамуын болжаудағы шешуші рөлі сөзсіз. Жоғарыда аталған фактілер жеке мемлекеттің юрисдикциясында бар проблемаларды шешудің мүмкін еместігі туралы куәландырады, бұл халықаралық құқық субъектілерінің, ең алдымен, мемлекеттердің құқықтарын қорғау қызметін үйлестіруді қажет ететін, балалардың құқықтарын қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы. В. Овчинскийдің айтуынша, «жекелеген мемлекеттер қабылдаған шаралар жеткіліксіз болуы мүмкін. Балалардың құқықтарын қолдау үшін барлық мүдделі тараптардың бірлескен тәсілі қажет» [5].

Кәмелетке толмағандардың құқықтарын халықаралық қорғауды қалыптастыруда Э.Джебб Балаларды құтқару жөніндегі халықаралық одағының негізін қалаушы маңызды рөл ойнайды. Дегенмен, жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, халықаралық-құқықтық құжаттарға карамастан, кейбір балалар әлі күнге дейін зорлық-зомбылықтың әртүрлі түрлерінен зардап шегеді [6]. Мұндай қол сұғушылықтар адам өмірінің мағынасына қайшы келеді, себебі балалар қорғансыз және толығымен ересектердің қолында. Бұл факт балалардың құқықтарын кепілді түрде қорғау саласындағы мемлекеттік саясаттың тиімсіздігін көрсете алады. Қазіргі жағдайда біртұтас ішкі мемлекеттік әлеуметтік-құқықтық базаны құруды көздейтін жаһандық стратегияны іске асыру орынды.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 .Лукашук И.И. Международное право, общая часть. Учебник. - М., 1996.
- 2 .ҚР «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» 2011 жылғы 26 желтоқсандағы №518-IV Кодексі
- 3 .Декларация и План действий «Мир, пригодный для жизни детей» (приняты Резолюцией S-27/2 специальной сессии Генеральной Ассамблеи ООН 10 мая 2002 года). http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/worldchild.shtml
- 4 .Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жыл 30 тамыз.
- 5 .В.С. Овчинский. Криминальное насилие против женщин и детей: международные стандарты противодействия: сборник документов / сост.. М., 2008.
- 6 .Бадалянц Ю. С. Права женщины и ребенка: история и современность: монография. Рязань, 2008.

УДК 347.965

РАЗВИТИЕ АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ

Суяндикова Б. С., студент

Научный руководитель: Дуисова А.М.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г.Ақтау

Аннотация. В статье рассмотрены основные аспекты совершенствования института адвокатуры в Казахстане и вопросы привлечения и подбора кадров, что

является одной из главных вопросов в юридической консультации. С принятием нового Закона об адвокатской деятельности, изменились и статус стажера и помощника адвоката, что определяет характер их правового регулирования.

Ключевые слова: помощник адвоката, стажер, юридическая консультация, адвокатские образования.

В настоящее время в связи с поступательным развитием института адвокатуры актуализируются вопросы профессионального роста адвоката. К основным аспектам этой проблематики относятся вопросы подбора и привлечения кадров в адвокатские образования, вопросы усиления различий в правовом статусе стажера адвоката и помощника адвоката, проблемы совершенствования системы повышения квалификации адвокатов и занятия адвокатов научно-педагогической деятельностью.

В настоящее время проблема подбора и привлечения кадров в адвокатуру являются одним из важнейших вопросов. Так как для института адвокатуры нужны инициативные, грамотные юристы, соблюдающие правила адвокатской этики, повышающие авторитет адвокатских образований в глазах граждан, и наоборот, недостаточно подготовленные юристы, допускающие нарушения этических норм адвокатской профессии, негативно влияют на отношение общества к адвокатуре как к институту, призванному эффективно защищать права и свободы физических и юридических лиц.

В связи с принятием Закона РК "Об адвокатской деятельности и юридической помощи", изменились направления в работе адвокатов. «Законопроект разработан в целях реализации конституционного права на получение квалифицированной юридической помощи, обеспечения доступа к получению юридической помощи на бесплатной основе социально уязвимым слоям населения, лицам, находящимся в трудной жизненной ситуации, и комплексного совершенствования системы адвокатской деятельности и оказания юрпомощи», отмечается в заключении комитета Сената по конституционному законодательству, судебной системе и правоохранительным органам [1].

Очевидно, что разным должностям в адвокатском образовании соответствует индивидуальный круг обязанностей, поэтому и к кандидатам, претендующим на поступление на работу или принятие в члены адвокатских образований, предъявляются различные требования. Основные формальные требования к стажерам и помощникам излагаются в ст. 38-40 Закона РК "Об адвокатской деятельности и юридической помощи", а в случае если принимаемое в адвокатское образование лицо вступает в него не как работник, а как полноправный член, оно должно обладать приобретенным в соответствии с действующим законодательством статусом адвоката.

Наряду с общими требованиями, предъявляемыми Законом об адвокатуре, при приеме в адвокатское образование к претендентам могут предъявляться и иные требования. Так, например, нередко обращается внимание на образовательное учреждение, которое окончил претендент, а также на имеющиеся у него в приложении к диплому оценки по соответствующим предметам, его участие в научных мероприятиях в процессе обучения, занятие научной и педагогической деятельностью, наличие опубликованных научных работ, публикаций в средствах массовой информации и т. п. Кроме того, в литературе отмечается, что, по сложившейся практике, столичные юридические фирмы предпочитают принимать на работу выпускников столичных же вузов, а региональные фирмы отдают предпочтение выпускникам юридических факультетов известного и уважаемого вуза, но при условии, что он расположен в их регионе [2]. Хотя в последнее время отмечается тенденция,

состоящая в привлечении в ведущие столичные коллегии адвокатов, стажеров и помощников из регионов.

Одним из требований к кандидатам на замещение вакантной должности в адвокатском образовании следует считать и опыт работы. В литературе отмечается, что адвокатские образования отдают предпочтение соискателям, чей опыт работы приобретен в ходе занятия частной практикой, реже – в юридических отделах предприятий, поскольку юрист, проработав юрисконсультom на предприятии, приобретает слишком узкую специализацию для работы в адвокатуре, а под опекой руководства юрисконсульт, как правило, утрачивает инициативность, что недопустимо в адвокатской деятельности. Отмечается и то, что стаж работы на государственной службе и в правоохранительных органах является скорее недостатком, чем достоинством кандидата на место в адвокатском образовании, поскольку принципы работы и менталитет специалиста, длительное время находившегося на государственной службе, могут помешать работе с клиентами [3].

Представляется, что при подборе кандидатов на должность помощников и стажеров следует учитывать предшествующий профессиональный опыт работы претендента, который может позволить ему в будущем успешно сдать квалификационный экзамен.

Определяя отдельные требования к претенденту на статус адвоката и соответствующие предпочтения или противопоказания, закон, по мнению ряда исследователей, не уделил должного внимания нравственной характеристике личности претендента. Некоторыми исследователями в связи с этим вносятся предложения о включении в положения Закона об адвокатуре требований к нравственному облику претендента на статус адвоката, стажера адвоката и помощника адвоката. Данное предложение заслуживает поддержки, хотя следует согласиться с теми авторами, которые полагают, что остается неясным, по каким критериям следует оценивать нравственный облик претендента. Представляется, что такие критерии должны быть выработаны с учетом тенденций дисциплинарной практики коллегии адвокатов, касающихся оснований ответственности адвокатов. Образцом подобного подхода является пример некоторых коллегий адвокатов, которые пытаются ограничивать прием в адвокатуру и в адвокатские образования лиц, скомпрометировавших себя на прежней юридической работе (как правило – в сфере правоохранительных органов), однако подлинной проверки нравственных качеств претендента и при таком «цензе», как правило, не проводится, как из-за отсутствия на этот счет правовых оснований, так и в силу сложностей сбора соответствующих материалов, позволяющих узнать более детально истинные биографические сведения о претенденте.

В положениях ст. 8 Закона РК "Об адвокатской деятельности и юридической помощи», содержатся нормы, регламентирующие правовой статус помощника и стажера адвоката, причем анализ этих норм показывает, что правовой статус этих лиц между собой по факту различается незначительно. В новом законе отмечается, что стажировка осуществляется под руководством адвоката, имеющего стаж адвокатской деятельности не менее пяти лет. Продолжительность стажировки составляет от шести месяцев до одного года. Период стажировки зачисляется в стаж работы по юридической специальности.

Анализ источников литературы и иных информационных материалов позволяет отметить, что в старом законе об адвокатуре, помощник адвоката в принципе не имеет права оказывать юридическую помощь кому-либо, его задача – техническое содействие адвокату, он не может ни самостоятельно, ни под руководством адвоката представлять интересы клиента, стажер, в отличие от помощника, под руководством адвоката может оказывать юридическую помощь по всем категориям дел, за исключением тех, где

необходим статус адвоката. В новом законе отмечается, что помощник и стажер адвоката не вправе самостоятельно заниматься адвокатской деятельностью.

При этом и стажеры, и помощники – это наемные работники, на которых в полной мере распространяются нормы трудового законодательства: трудовой распорядок, гарантированный отпуск и больничные, твердый заработок.

Профессиональные обязанности стажера и помощника адвоката, предусмотренные в законе, являются одинаковыми.

Вместе с этим представляется, что стажеры адвоката являются не только лицами, оказывающими адвокату содействие в выполнении его профессиональных обязанностей, но и лицами обучающимися, в отличие от помощников. В связи с этим теоретической и практической подготовке стажера следует уделять повышенное внимание, поскольку в рамках нее лицу, претендующему на получение статуса адвоката, следует не только подготовиться к сдаче квалификационного экзамена, но и получить знания и навыки самостоятельной работы в качестве независимого профессионального советника по правовым вопросам. В литературе обоснованно отмечается, что стажер, в отличие от помощника адвоката, готовит себя к адвокатской деятельности и в связи с этим участвует с патроном в консультационной работе с гражданами, подбирает законодательный и нормативный материал, присутствует на судебных заседаниях, готовит проекты документов, присутствует с разрешения следователя и согласия патрона на допросах подзащитных, изучает дела, находящиеся в производстве патрона, участвует в жизни адвокатского образования, ведет дневник стажера, заводит досье по тем или иным делам, готовит для своей будущей деятельности разработки по отраслям права или его институтам, пишет реферат по избранной теме, составляет отчет о стажировке и т. д. Думается, что уже сейчас эти отличия следует считать основными при отграничении статуса стажера адвоката от помощника адвоката, а в будущем, вполне возможно, эти отличия будут закреплены и на формально-юридическом уровне.

В перспективе отличия между помощником адвоката и стажером адвоката должны углубиться за счет следующих положений:

- введение более подробной регламентации статусных прав помощника адвоката и стажера адвоката, а также их профессиональных обязанностей;
- при введении монополии на судебное представительство возможно получение стажером адвоката права на участие в отдельных процессуальных действиях по поручению адвоката, в том числе и вместо него, помощники адвоката такого права в перспективе получить не должны;
- в законе может получить свое отражение профессиональная обязанность стажера адвоката – прохождение производственного обучения под руководством адвоката и теоретического обучения в соответствии с программой, утвержденной органами адвокатского самоуправления.

В юридической литературе отмечается, что современному адвокату следует регулярно повышать свою квалификацию и даже приобретать второе высшее образование, что во многом обусловлено необходимостью в узкой специализации адвокатов. Изменения сферы адвокатской деятельности приводят к тому, что адвокаты начали изучать иностранные языки, международное право и внутреннее право иностранных государств. Приходится также учитывать стремительный процесс изменения законодательства, когда большинство нормативных актов претерпевает множество изменений и дополнений.

Не случайно Основные принципы, касающиеся роли юристов, относят непрерывное образование и постоянное совершенствование знаний адвокатами к международно-признанным стандартам адвокатской профессии, несоблюдение

которых является основанием для привлечения к дисциплинарной ответственности, и обязывают профессиональные объединения (коллегии) адвокатов способствовать непрерывному образованию и подготовке юристов. Одной из обязанностей адвоката, предусмотренной ст. 39 Закона об адвокатуре, является требование постоянно совершенствовать свои знания и повышать свою квалификацию. Это обусловлено непрерывным изменением законодательства и практики его применения, развитием юридической науки.

В юридической литературе обосновано отмечается, что профессиональное мастерство предполагает постоянное совершенствование адвокатом своей квалификации.

В то же время сам по себе практический опыт, не подкрепленный теоретическими знаниями, ведет к узкому профессионализму, вырабатывает шаблоны поведения, другие нежелательные последствия, а постоянная работа по повышению профессионального уровня, воспитание потребности в новых знаниях могут служить гарантией достижения профессионального мастерства.

В настоящее время в Казахстане сложилась система повышения квалификации адвокатов, стажеров и помощников адвокатов, состоящая из следующих основных форм:

- организация и проведение постоянно действующих курсов повышения квалификации на базе ведущих образовательных учреждений;
- организация силами коллегии адвокатов РК выездных краткосрочных курсов;
- повышение квалификации в адвокатских образованиях;
- повышение квалификации в форме самоподготовки.

Следует также отметить, что в настоящее время органы адвокатского самоуправления пока еще не находят средств для широкого вовлечения в систему повышения квалификации стажеров и помощников адвокатов, которые, даже в большей степени чем адвокаты, нуждаются в повышении квалификации. В связи с этим представляется, что это направление развития действующей в настоящее время системы повышения квалификации является перспективным и значимым для всего адвокатского сообщества.

Представляется, что вследствие увеличения конкуренции в сфере оказания квалифицированной юридической помощи стремление адвокатов к занятию научно-педагогической деятельностью постепенно будет увеличиваться. Вместе с этим, требуется определенное стимулирование адвокатов к занятию научно-педагогической деятельностью. Определенным стимулом к этому могло бы послужить внесение в нормативные документы, регламентирующие размер минимальной оплаты за ведение дел по назначению органов расследования и суда, а также в принимаемые в ряде коллегии адвокатов минимальные рекомендуемые размеры адвокатского гонорара своеобразных доплат в форме повышающих коэффициентов, на которые смогут претендовать адвокаты, имеющие ученые степени и звания.

Подводя итог вышесказанному и учитывая роль адвокатуры в построении демократического и правового государства, первый президент РК Н.А. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана «Казахстан-2030» особо указал на необходимость принятия мер по усилению роли адвокатуры в правозащитном механизме.

Для неукоснительного соблюдения прав граждан необходимо повышать статус адвокатуры как института гражданского общества, способного реально обеспечить принцип состязательности и равноправия сторон в соответствии с процессуальным законодательством.

Необходимо усовершенствовать организационную систему форм реализации права адвокатов на занятие адвокатской деятельностью. Наряду с этим, нужно

расширить круг полномочий адвоката в рамках участия в судебном процессе, а также в исполнительном производстве.

Адвокатура служит важным инструментом укрепления обратной связи от общества к государству. В связи с этим, необходимо расширять самостоятельность, права и ответственность адвокатуры. Сейчас компетенция органов государственного управления по руководству адвокатурой существенно ограничена. Однако, наряду с этим, все центральные и местные органы управления юстицией вправе издавать инструкции по вопросам деятельности адвокатуры, устанавливать порядок оказания адвокатами юридической помощи, порядок оплаты труда адвокатов и порядок организации и прохождения стажировки лицами, желающими быть принятыми в коллегию.

Подводя итог сказанному, можно утверждать, что деятельность и развитие адвокатуры неразрывно связаны с государственным устройством, его институтами, доминирующими в обществе, направленными на развитие гражданского общества в соответствии с принципами и нормами международного права, а поэтому находятся в постоянном реформировании в условиях развития общества и совершенствования его институтов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон РК "Об адвокатской деятельности и юридической помощи". - Алматы, 2019
2. Игнатов С.Д. Концептуальные основы организации адвокатуры в Казахстане. - 2016.
3. Сергеев В.И. Адвокат, помощник, стажер: посторонним вход воспрещен // Бизнес-адвокат. – 2004. – № 8.

ӘОЖ 323/324(075)

ОТБАСЫНЫҢ ТҮЛҒАНЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ТӘРТІБІН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ

Таңатаров Б., студент

Ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада қоғамда орын алып жатқан барлық құбылыстардың отбасыдағы берілетін тәрбиемен өзара тығыз байланысты екендігі, және де отбасы әлеуметтік институт ретінде көптеген функцияларды орындайтындығы жайлы жалпы түрде түсінік беріледі.

Түйінді сөздер: отбасы, тәрбие, сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, жауаптылық, әділдік, ар-ождан.

«Қандай қоғам болса, отбасы да сондай» деп айтады. Қоғамда жүретін барлық коллизиялар отбасы қатынастарында қалай болғанда да көрініс табады. Моральдық-адамгершілік ілгерілеу, құндылықты ұстанымдар, қоғамның артықшылықтары отбасы қатынастарының негізін құрайды, отбасылық тәрбиелеу траекториясын қалыптастырады. Сондықтан отбасы қоғамдық дамудың маңызды индикаторы болып табылады деген тезис күшінде қалады және шындыққа жанасады. Басқа жағынан,

отбасы қоғамның бөлшегі ретінде қоғам дамуына белгілі бір ықпал етеді, қоғамдағы моральдық-адамгершілік ахуалға әсер етеді. Отбасы құндылықтарды, дәстүрді, мәдениетті, өмір салты мен дүниетанымдық ұстанымдарды көрсетеді. Бұл диалектикалық өзара байланысы ақырында отбасын қоғамның әлеуметтік институты ретінде біздің түсінігіміздің негізін құрады.

– Отбасы әлеуметтік институт ретінде көптеген функцияларды орындайды: халықтың өсіп-өнуі, жаңа жағдайда алдыңғы ұрпақтан жинақталған шаруашылық-экономикалық, тәрбиелеу, әлеуметтік, оның ішінде әлеуметтік тәжірибенің бейімделу функциясы. Отбасы шеңберінде сол немесе өзге әлеуметтік тәжірибені нығайту немесе жоққа шығару адамдардың құндылықты бағдарын қозғайды. Осының нәтижесінде қандай да бір құндылықтар кетеді, қайсыбірі келеді, тұлғаның рухани кеңістігінде өз орнын алады және оның өмірі үшін әлеуметтік маңызға айналады.

– Отбасы – қоғамның әлеуметтік институт ретінде нақты адамның қоғам өміріне енуіне мүмкіндік беретін құндылықтардың трансляторы болып табылады. Егер қазіргі қазақстандық отбасыға осы биіктіктен қарасақ, отбасы қатынастарында позитивті және жағымсыз фактілерді табуға болады. [1]

– Осындай шындық аясында отбасының тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлқын тәрбиелеудегі рөлі қандай және оның сыбайлас жемқорлыққа және оның көріністеріне қарсы төзбеушілік қатынасын қалай қалыптастыруға болады деген сұрақты қарастырайық.

Қазіргі отбасы қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы у таба ала ма?

Отбасылық салт-дәстүрлер, мәдениет тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлқын қалыптастыруға бағытталған ба? Отбасы адамдардың қатынасына тереңдеп еніп кеткен сыбайлас жемқорлықты қалай бағалайды және қабылдайды? Отбасы сыбайлас жемқорлықты моральдық-этикалық нормаларды бұзушылық, ұлт мәдениетіне жат, асылық, Отанға деген сатқындық деп айыптай ма? Осы сұрақтардың барлығы отбасының қазіргі қоғамдағы рөлін күрделі талдауды қажет етеді.

Бүгінгі күні отбасы қоғам үшін күрделі және маңызды проблеманы шешуге ынтасы жоқ, тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінезқұлқын қалыптастырудың пәрменді субъектісіне айнала алмайтыны анық.

Ең алдымен, әртүрлі жағдаяттарға, объективті және субъективті жағдайларға қарай мүмкін емес. Бір нәрсе анық, қоғамда моральдық адамгершілік деңгей төмендеген кезде, отбасыға осындай құбылыстарға қарсы күресу қиынға түседі. Ол тұлғаның санасы мен рухани әлемі деңгейінде бұл мәселені реттеуге, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінезқұлық пен паракорлықтың орнықты сипатын тәрбиелеуге күші жетпейді. Себебі қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаппай, жалпыға ортақ төзбеушілік ахуалы жасалмайынша, моральдық айыптау, отбасы деңгейінде барлық азаматтардың қоғамдық айыптауы да дамымаған. Соңғы кездері осы бағытта көп істер жасалып жатқанын мойындау қажет.

Жұртшылық барған сайын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған, өзінің қызметтік жағдайын асыра пайдаланған, мемлекет пен халық алдында өз міндеттемесін бұзған адамдардың атын біліп жатыр. Әркім сіңірген еңбегіне қарай алатыны белгілі, сонымен бірге тек заңды қолданып, бұл проблеманы шешу алмайтынымыз да айқын. Басқаша деңгейдегі шаралар қажет.

– Тәрбие аясында адалдық, ар-ұят, сатылмаушылық, сөзіне беріктік сияқты құндылықтардың жасампаздық күші әлсіз қолданылады. Себебі көбі адал, парасатты болу пайдалы емес, кейде бұл қасиеттер жеке өмірінде проблемаларды шешуге және өмір сүруге кедергі келтіреді деп санайды.

Бұдан өзге, ешкім «елден ала бөтен», «өздерінің арасында бөтен» болғысы келмейді. Осы тұрғыда қалыптан тыс сана мен мінезқұлық қалыптасады, соңында сыбайлас жемқорлыққа әлеуметке қарсы құбылыс ретінде қарауды қояды.

Ең бастысы, қоғамда осы құндылықтарға деген сенімге селкеу түсіп, оның жақтастарының саны барған сайын азаяды. Оның есесіне көбінің санасында сыбайлас жемқорлық пен парақорлық феноменінің халық дәстүрлері мен салтында тарихи және мәдени тамыры бар деген ой орнығады.

– Осындай тұжырымдармен келісу қиын, себебі ешбір ұлттық мәдениет, салт-дәстүрлер адамның сыбайлас жемқорлық теріс қылық жасауға итермелемейді. Пара беру мен алу әрқашан моральдық-этикалық нормалар мен халықтың түсінігіне қарама-қайшы келетін әлеуметтік зұлымдық ретінде талқыланып, қабылданатын. Сондықтан жеке тұлғаның жеке, психологиялық ерекшеліктерін жалпыға ортақ деңгейге экстраполяциялау дұрыс емес және тіпті зиян.

Демек, тұлғаның сыбайлас жемқорлық мінез-құлықтың түп-тамыры, себептерін индивидтің ұлттық ділінен емес, керісінше рухани-адамгершілік әлемінен іздестіру қажет. Сол кезде бәрі орнына түседі. Бұның бәрі балалық шақта іргесі қаланып, содан кейін жас кезінде дамиды және біртіндеп тұлғаның жеке мінез-құлқының орнықты стереотипіне айналатыны сөзсіз екеніне көз жеткізе аласыз. Сондықтан отбасы бұл мәселемен мақсатты бағытталған түрде айналысуы, өмір ерте сатысында индивидтің мінез-құлқындағы және санасындағы жағымсыз әлеуметтік ауытқуларды түзетуге тиіс. Әрине, тәрбиелеу оның міндеттері, сонымен қатар әдістері мен құралдары тұрғысынан біршама қиындайды немесе бұл жерде кезекті ұрпақтың санасына «қандай да бір «нормалардың» минимумын сіңірумен қатар, қоғам алдында тұрған міндеттерді шешуге рухани алғышарттарды құра отырып, сыбайлас жемқорлыққа мықты иммунитет қалыптастыру туралы сөз болады.

– Гедонизм құндылықтарын тарату да ерекше алаңдаушылық туындатады. Әдемі, алаңсыз өмір, рахат пен ләззат, жасампаздық еңбекке белсенді түрде қатыспай-ақ ырду-дырду өмірді көрсету қоғамның псевдоидеалдарын жасайды. БАҚ «гламур» құндылықтарын тарата отырып, тұтынушылық психологиясын қалыптастыру көзіне айналуға бұл туралы Н. А. Назарбаев өзінің «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға ортақ еңбек қоғамына жиырма қадам» атты мақаласында былай деп жазды: «Тұтынудың бұл идеологиясы бүлдіруші болғанына бүгін бүкіл әлем ерекше көз жеткізіп отыр. Ол әлемнің дамыған елдерінде жаппай әлеуметтік масылдық туындатты және жаһандық дағдарыстың басты себептерінің бірі болып табылады» [2].

– Егер ұлттық мәдениеттің мысалын алсақ, отбасында балаларды еңбекке, еңбекқорлыққа тәрбиелеу дәстүрі әрқашан да болған. Сондықтан отбасында ұлттық тәрбиенің негізі, адамгершілік пен ісәрекеттің өзегі ретінде адал еңбек басым болуы тиіс. Сонда ғана отбасы деңгейінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тосқауыл қоя аламыз. Бұл тосқауыл осы мәселені заңдық реттеуге қарағанда мықтылау, тиімдірек.

– Жоғарыда айтылғандарға орай мынадай қорытынды шығаруға болады:

– өскелең ұрпақты тәрбиелеуде отбасының адамгершілік жауаптылығын арттыру қажет;

– отбасында борыш, адалдық, ар-намыс, әділдік талаптарына сәйкес келетін тұлғаның мінез-құлқының адамгершілік реттеуіштерін күшейту қажет;

– адамды адамгершілік, әділдік пен ар-ождан рухында тәрбиелеу тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің негізі ретінде қоғам мен мемлекеттің тарапынан сұранысқа ие болуы тиіс. [3]

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Абдрасилов Б.С. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері». – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016. – 176 б.

2. Назарбаев Н. Ә. Қазақстанды әлеуметтік жаңғырту: жалпыға ортақ еңбек қоғамына қарай жиырма қадам // Егемен Қазақстан. – 2012. – 10 шілде.

3. Нұр Отан» партиясының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағдарламасы, «Нұр Отан» партиясы Саяси кеңесінің 2014 жылғы 11 қарашадағы № 001 қаулысымен бекітілген.

УДК 343(8)

ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА – ОСНОВА АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ

Темирбек А., студент

Научный руководитель: Акберов З.М.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш.Есенова, г.Ақтау

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются роль правовой культуры, направленной на вовлечение различных институтов гражданского общества и широких слоев населения в борьбу с коррупцией. Также освещается роль как одного из важнейших антикоррупционных механизмов.

Ключевые слова: правовая культура; коррупция; антикоррупционное образование.

Начнем анализ с понятия «коррупция». В международном сообществе существует множество определений понятия «коррупция». Однако полной ясности и правовой точности нет. Взгляды казахстанских и западных правоведов на эту проблему существенно отличаются. Наши правоведы понимают коррупцию исключительно как правонарушение, ассоциируемое с общественно вредным виновным деянием, противоречащим требованиям правовых норм. В свою очередь, западные правоведы расширяют рамки коррупции до девиантного поведения политической элиты, то есть ведут речь в большей степени о нарушении моральных и этических норм.

Правовая культура — это особое социальное явление, качественно характеризующее правовое состояние, как отдельной личности, так и общества в целом. Структура правовой культуры:

- Состояние правосознания в обществе.
- Действенность функционирования правовых органов и учреждений.
- Уровень правотворческой деятельности (правотворчества).
- Состояние законности и прочность правопорядка.

Правовая культура может быть рассмотрена и как качественное правовое состояние личности, а также общества в целом. Поэтому принято выделять два уровня правовой культуры. Уровни правовой культуры:

1) Правовая культура личности - отражает степень и характер развития личности, которые выражаются в уровне правомерности ее деятельности. Включает в себя: — правосознание человека; — привычку к правомерному, законопослушному поведению; — правовую активность личности, т. е. умение эффективно использовать правовые средства для достижения своих целей. Примеры проявления: знание

Конституции, основных прав, свобод и обязанностей человека и гражданина. Уважительное отношение к праву. Стремление строить свое поведение в соответствии с предписаниями правовых норм. Готовность остановить правонарушение и др.

2) Правовая культура общества - отражает обеспечение прав и свобод человека, безопасность личности, является гарантом ее правовой защиты и гражданской активности. Складывается из правовой культуры отдельных граждан. Примеры проявления: незыблемость конституционного строя. Признание верховенства законов. Уважение к демократическим правовым институтам, правам и свободам человека и гражданина. Системность и доступность законодательства. Строгое и неуклонное соблюдение законности и др.. [1.с.1]

Правовая культура — необходимое условие сознательного осуществления гражданином своего долга перед обществом, что способствует преодолению отсталых взглядов, отклоняющегося поведения людей, предотвращению случаев произвола и насилия над личностью. Научно обоснованные правовые представления граждан являются предпосылками укрепления законности и правопорядка, без чего невозможно построить демократическое государство.

Формирование антикоррупционной культуры - деятельность, осуществляемая субъектами противодействия коррупции в пределах своей компетенции по сохранению и укреплению в обществе системы ценностей, отражающей нетерпимость к коррупции. Формирование антикоррупционной культуры осуществляется посредством комплекса мер образовательного, информационного и организационного характера.

Антикоррупционное образование - непрерывный процесс воспитания и обучения, осуществляемый в целях нравственного, интеллектуального, культурного развития и формирования активной гражданской позиции неприятия коррупции личностью. Информационная и организационная деятельность реализуется путем проведения разъяснительной работы в средствах массовой информации, организации социально значимых мероприятий, государственного социального заказа в соответствии с законодательством Республики Казахстан и иных мер, предусмотренных законодательством Республики Казахстан.

Проблема коррупции приобрела сегодня массовый характер и затронула все сферы общественной жизни. Более того, суть коррупции заключается даже не столько в подкупе или продажности лиц из государственного сектора, сколько в разложении и распаде конкретной социальной системы, включая и систему государственной власти.[2с.42]

Главными причинами коррупции являются политическая нестабильность в стране, неэффективные действия властных структур; несовершенное законодательство; экономический кризис; низкое правовое сознание народа; бездействие институтов гражданского общества; отсутствие устоявшихся демократических традиций в обществе; слабая судебная система, непоследовательная в применении законодательства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Байниязов Р.С. Правовая культура и менталитет в обществе. Саратов, 2006 год. С.346.
2. Сайгитов У.Т. Специфика причин коррупции в Республике Дагестан. //Коррупция и борьба с ней. М., 2000 г., 42 с.

БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ, КАК ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ЕЁ ИСКОРЕНЕНИЯ

Темирханова А., студент

Научный руководитель: Ахметова Б.С.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

С плохими законами и хорошими чиновниками
вполне модно править страной.
Но если чиновники плохи, не помогут
и самые лучшие законы.
Отто фон Бисмарк

Аннотация. Борьба с коррупцией должна быть комплексной, на это должны быть направлены все силы и властей, и общества. Автором проанализированы основные меры, предпринимаемые государством в целях борьбы с этим негативным явлением, и сделан вывод о необходимости проведения дополнительных мероприятий в указанной сфере.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, общественный контроль, Антикоррупционная программа

На сегодняшний день слово коррупция широко распространено и рассматривается, как глобальная проблема нашего государства. "Коррупция" (лат. *Corruptio*) означает подкуп; продажность общественных и политических деятелей, государственных чиновников и иных должностных лиц. Определение "*corruptio*" в Римском праве понималось самым общим образом как разламывать, портить, разрушать, повреждать, фальсифицировать, подкупать и обозначало противоправное действие, например, в отношении судьи. Это понятие произошло от сочетания латинских слов "*corrupti*" несколько участников в одной из сторон обязательственного отношения по поводу единственного предмета и "*ruptio*" ломать, повреждать, нарушать, отменять. В результате образовался самостоятельный термин, который предполагал участие в деятельности нескольких (не менее двух) лиц, целью которых является "порча", "повреждение" нормального процесса управления делами общества. Это не предусмотренное законом принятие лично или через посредников имущественных благ и преимуществ лицами, выполняющими государственные функции, а также лицами, приравненными к ним, с использованием своих должностных полномочий и связанных с ними возможностей либо иное использование ими своих полномочий для получения имущественной выгоды, а равно подкуп данных лиц путем противоправного предоставления им физическими и юридическими лицами указанных благ и преимуществ согласно.

Коррупция является негативным явлением современного общества, требующим постоянного тщательного изучения, системного подхода, комплексного и оперативного противодействия. Уровень и масштабы существующей в стране коррупции сдерживают экономическое развитие, негативно отражаются на инвестиционном климате, снижают имидж страны, международную заинтересованность в сотрудничестве с Республикой Казахстан. В этой связи борьба с коррупцией является основным приоритетом государственной политики Казахстана. Коррупция является не только проблемой

нашего государства, но и проблемой всего Мира. Сейчас все страны, включая самые передовые, пересматривают свои модели борьбы с коррупцией с учетом новых вызовов, принимают новые законы и нормы об ужесточении ответственности за коррупцию.

Одним из наиболее проблемных вопросов в борьбе с коррупцией является должный контроль за расходованием бюджетных средств. Ведь получается, что государство обкрадывает само себя. Например, субвенции, выделенные государством местной администрации, школе или предприятию, на пути к конкретному получателю расхищаются частично или полностью, причём чаще всего с непосредственным участием чиновников администраций. Отличительная особенность коррупции в Казахстане от таких стран, как Италия и Китай, заключается в том, что наши политики всех уровней, особенно в предвыборный период, громко заявляют о развращенности и нечестности государственных чиновников, а также и необходимости борьбы с коррупцией. Однако, когда дело касается кого-нибудь из близкого окружения крупного чиновника то реакция совершенно противоположная.

И так власти борются с коррупцией, в тоже время прекрасно сознавая что она стала уже образом жизни. Общество убеждено, и не без оснований, что богатство небольшой горстки представителей элиты не могло быть нажито честным путём, однако опускает руки не высказывая протеста. Правительственные чиновники, отвечающие за экономику, осуждают издержки коррупции, которые сдерживают развитие, уменьшают производственную прибыль, отпугивают зарубежных партнеров, но зачастую сами же и питают коррупцию.

Отсутствие реальной борьбы с условиями, порождающими коррупцию, приводит к её распространению как по горизонтали, так и по вертикали, захвату новых учреждений и сфер влияния, способствует образованию коррупционных сетей или сообществ. Коррупция в таких условиях стремится захватить не только экономику, но и политику. В результате стране и обществу наносится невосполнимый гигантский ущерб. Эффективность рыночной экономики резко снижается, а существующие демократические институты разрушаются. Усугубляется экономическое и политическое неравенство населения, увеличивается бедность, растёт социальная напряжённость. В итоге коррупция превращается в проблему, угрожающую национальной безопасности страны.

По многочисленным наблюдениям, на протяжении многих лет в Казахстане явно усматривается определенная закономерность. Она связана с тем, что как только в СМИ и среди общественности поднимаются вопросы о коррумпированности конкретных чиновников, а правоохранительные органы начинают активные действия, в стране происходят дестабилизирующие события, т.е. события, на которые отвлекается общественное мнение.

В Казахстане продолжается активная работа по искоренению коррупции. Она приобретает все более системный характер. В основу деятельности по искоренению в стране коррупции положено требование Главы государства о неуклонной ответственности всех, невзирая на должностное положение, прошлые заслуги или общественный статус.

При подготовке программы борьбы с коррупцией необходимо учитывать следующие положения:

1. Абсолютная победа над коррупцией невозможна. При нормальном состоянии власти и общества коррупция является технологически полезным сигналом о неполадках в методах работы власти.

2. Не существует стран, фактически обреченных на масштабную и хроническую коррупцию, так же , как и не существует государств, в которых отсутствует коррупция.

3. Ограничение коррупции не может быть разовой кампанией. За окончанием любой кампании всегда может последовать новый, более страшный виток коррупции.

4. Борьба с коррупцией достигает успеха , если она всеохватна, комплексна, ведётся постоянно, на это должны быть направлены все силы и властей, и общества.

5. Антикоррупционная программа должна реализовываться на высшем уровне политического руководства страны и при максимальном сотрудничестве с институтами гражданского общества.

6. Потери, которые несут от коррупции государство и общество в Казахстане, настолько велики, что любые разумные затраты на реализацию антикоррупционной программы обеспечат быструю отдачу, в несколько десятков раз превышающую вложения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алуаханов Е «Борьба с коррупцией», г.Алматы, 2004 год.
2. Интернет ресурс - articlekz.com

ӘОЖ 323/324(075)

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАСЫ МЕН СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ДЕГЕН ҚОҒАМДАСТЫҚТА ЖАЗЫЛМАҒАН МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЕРЕЖЕЛЕРІ

Тілекбаева А., студент

Ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада адамдардың сыбайлас жемқорлық туралы моральдық құндылықтары қарастырылған.

Түйінді сөздер: коррупция, идея, мораль.

Кез келген өркениетті қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес ең өзекті мәселенің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық заман ағысымен бірге өсіп-өркендеп, мол қаражат және қоғамдық бәсекелестік пайда болған жерлерге тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін жойылмай отырған кеселдің бірі. Бұл кесел дамушы елдердегідей біздің жас мемлекетімізге де орасан зор нұқсан келтіріп отыр. Сондықтан да Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі осы зұлымдықпен күресу болып табылады.

Жемқорлық, коррупция (лат. *corruptio* - сатып алу) — мемлекеттік басқару құрылымдарындағы лауазымды қызметкерлердің өздеріне тапсырылған қызмет мүмкіндіктерін жеке бастарының пайдасы мен мүддесі үшін пайдалану мақсатында жасаған қоғамға қауіпті қылмыстық іс-әрекеттері [1].

Көптеген елдердің тәжірибесі осы кеселмен күрес процесінде адамдардың пайдакүнемдік, қанағатсыздық, көре алмаушылық, арсызқойлық сияқты әрекеттермен жиі ұшырасатындығын байқатып отыр. Бюрократиялық мінез-құлықты уақытша

сауықтыру моральдық шығындардың орнын толтыра алмасы анық. Ал сыбайлас жемқорлықтың пайда болу себептері қоғамдағы бюрократиялық қасиеттер екені белгілі. Қанша дегенмен адамзаттың ақыл-ойы әлі сан алуан әлеуметтік қатынастарды болжап-бағдарлап, қарастырып, ретке кетіре қоятындай жағдайға жете қойған жоқ. Кейбір жағдайда сан-алуан тыйым салу мен жарлықтардың пайда болуы сөз жоқ ынта жігерді басып тастап және экономикалық дамуға да бөгет жасайтындығы жасырын емес. Солай бола тұрса да, осы бөгеттерді бұзыпжаруға деген ұмтылыс байқалады.

Осылайша, біз, сыбайлас жемқорлықтың қылмыстық-құқықтық көрініс нысандарына: мемлекеттік билікке қарсы, мемлекеттік қызмет және жергілікті өзін-өзі басқару органдары қызметінің мүдделеріне қарсы қылмыс; лауазым иелерінің басқа да кез келген қылмыстары, сонымен қатар лауазым иесі болып табылмайтын мемлекеттік қызметкерлердің қылмысын; қызмет бабын пайдакүнемдік немесе басқа да жеке мүддесі үшін пайдаланып жасаған қылмыстарды жатқызамыз.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстар, оларды тергеу, кінәлілерді жауапкершілікке тарту – мамандардың ісі, бірақ осы жұмыстың нәтижелері, сыбайлас жемқорлық тәуекелдің туындау себептеріне қатысты еліміздің әрбір азаматының өзіндік жеке пікірі болуы тиіс. Ол өзінің жеке бағдарларын, адамгершілік ұстанымдарын, діни идеяларын басшылыққа алуы тиіс, сондықтан оның сыбайлас жемқорлық пен оның көріністері туралы түсінігі нормативтік және ғылыми дефинициялардан ерекшеленуі мүмкін.

Сыбайлас жемқорлыққа деген көзқараста мінез-құлық, құқықтық сана маңызды рөл атқарады, мұндағы мінез-құлыққа тоқтала кетсек. Адамның мінез-құлқына табиғат пен орта бірлесіп ықпал етеді – адамның қандай да бір әрекетке бейімділігі қанында бар болса, ол ортаның әсерінен не артады, не кемиді деген ұғым орынды, – деп есептейміз.. Адам дамуының көрсеткіші ретінде санадағы, мінез-құлықтағы, қызметтегі, оның қоршаған әлемге көзқарасындағы сапалық өзгерістерді – даму, ал өнеге, рух өзгерісін – адамның қалыптасуы деп атауға болатындығын көрсетті.

Мінез-құлық актілеріндегі моральдық қағидаттардың басымдығының құқықтық тыйымдар немесе қылмыстық аңду қаупіне қарағанда әсері көп. Мораль, оның жазылған және жазылмаған заңдары болмауы тиіс салаларға «ақша» ережелерін енгізуге қарсы тұра алады, анықталуы бойынша сатып алуға болмайтын нәрсе ақылы алу үшін қолжетімді бола алмайды: құрмет, лауазым, дәреже және көптеген басқалар, олардың қоғам алдындағы құндылығын түсіруі мүмкін. Сыбайлас жемқорлықты елдегі адамдар әділетсіздік деп негізді түрде қабылдайды. Бұл жерде әрбір адам өздері байқайтын болмысты оның санасында қалыптасқан тәрбие мен идеологиялық ұстаным негізінде адамгершілік тұрғысынан бағалайтынын тағы да атап өткен жөн [2].

Сонымен, сыбайлас жемқорлықтың қауіптілігі тек кейбір шенеуніктердің байып қалуына ғана емес, бүкіл қоғам салаларына тарайды. Бастапқыда жемқорлық қауіп-қатер түрінде көрініс табады. Ол қалыптасқан құқықтық тәртіптің бұзылуына қауіп туғызады, құқықтық нормалар мен құқықтық дағдыларды тез арада бұзып бастайды.

Дамыған құқықтық мәдениеті бар және бай демократиялық салт-дәстүрі бар қоғамда сыбайлас жемқорлықтың деңгейі айтарлықтай төмен болады. Сондықтан да Қазақстанда сыбай-лас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасаудың маңызды негіздерінің бірі үнемі құқықтық мәдениетті дамыту және демократиялық құндылықтарды бекіту болуы тиіс.

Демократиялық еркіндіктің дамуының жоғары деңгейі жариялылық деңгейінің жоғары болуын көрсетеді. Мұндай жағдай шенеуніктерге сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарын жасауды төмендетеді. Дейтұрғанмен, Қазақстанда мемлекеттік мекемелердің үстінен азаматтық бақылау тетіктерін орнату қажеттігі бар [3].

Қазіргі заманауи ақпараттық қоғамда сыбайлас жемқорлықпен күресу тек кешенді іс-шараларды іске асыру арқылы ғана жүруі мүмкін. Жемқорларға қатысты

жазалау шаралары ашықтықпен және жариялылықпен, шенеуніктердің кіріс деңгейі мен мүлдік жағдайының ашықтығымен ерекшеленуі керек. Мұндай жағдайда тек құқық қорғау органдары қатысып қоймай, сондай-ақ қоғамдық ұйымдар мен бұқаралық ақпарат құралдары қатысуы керек.

Қазақстандық мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметінің тиімділігін көтермелеу үшін құқықтық, саяси, қаржылық, ақпараттық сипаттағы кешенді іс-шараларды іске асыру қажет. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шаралар жемқорлықтың туындауына әкеп соқтыратын факторлармен күресуді қамтуы керек. Ең бастысы, мемлекеттік қызметшілердің құқықтық мәдениетін, қоғамда заңдылық пен құқықтық тәртіп құндылығын бекіту туралы азаматтық жауаптылық деңгейін көтермелеу керек

ӘДЕБИЕТТЕР

1. “Қазақстан”: Ұлттық энциклопедия/Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы “Қазақ энциклопедиясы” Бас редакциясы, 1998 ISBN 5-89800-123-9

2. Панченко П.Н. Уголовно-правовая характеристика коррупций. // (Материал научно-практической конференции, 18-19апреля 1995.). – М., 1995. – 120 б.

3. Борзенкова Г.Н. Уголовно-правовые меры борьбы с коррупцией. // Вестник МГУ, право №1, 1993 г. 30-15 б. Гальперин Г.И. Организованная преступность, коррупция.

ӘОЖ 323/324(075)

ЖАСТАРДЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ТАРТУ

Усенбаева А. У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада жастардың құқықтық сана-сезімі мен құқықтық мәдениетін қалыптастыру құқықтық тәрбиенің әдіс-тәсілдерімен жүзеге асырылатын мәселелері қарастырылған.

Түйінді сөздер: нигилизм; психология; идеология.

Қазақстан Республикасының Конституциясында - Қазақстан Республикасы өзінің демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыратыны және оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары», - деп баян етілген.

Заң және оның алдында азаматтардың теңдігі ең маңызды міндет етіп қойылатын құқықтық мемлекет жағдайында құқықтық мәдениет пен сауаттылықтың ролі артады. Республикада өтіп жатқан құқықтық реформалардан басқа құқықтық мемлекетті құрудың ерекше белгілерінің бірі болып тұрғындардың құқықтық мәдениеті мен құқықтық санасының жоғары деңгейі табылатын толыққанды азаматтық қоғамды қалыптастыруды қажет етеді.

Жалпыға құқықтық білім беру әрбір азаматқа кәсіби және қоғамдық міндеттерін орындау үшін өз құқықтарын қорғай алуды үйрету үшін қажетті білім алуға бағытталған. Оның мақсаты – азаматтарға құқықтық тәрбие беру, құқықтық білімді насихаттау.

Тәуелсіз, егеменді, демократиялық елімізде құқықтық мемлекет құрудың негізі мектеп табалдырығынан басталады. Құқықтық мемлекеттің негізгі белгісі азаматтық қоғамды құру үшін қоғам азаматтарының парасаттылық, әділеттілік қасиеттерімен қатар, санасы мен мәдениетін дамыту негізінде құқықтық тәрбие беру бірден бір өзекті мәселе болып табылады. Оқушы жастардың құқықтық тәртібін дамыту үшін олардың құқықтық сауатын ашқан дұрыс.

Бүкіл әлемнің белгілі бір заңдылықтарымен өмір сүретінін қазіргі заман ғылымы жан-жақты дәлелдеп отырғаны мәлім. Соның ішінде бұл заңдылықтар жастарға құқықтық тәрбие беруде адамзаттың жан дүниесі мен рухани ішкі өмірін де қамтиды.

Қазіргі уақытта құқықтық мемлекет құру мақсатында азаматтық қоғамды жоғары дәрежеде дамыту, жастардың құқықтық сана-сезімі мен құқықтық мәдениетін қалыптастыру құқықтық тәрбиенің әдіс-тәсілдерімен жүзеге асырылады. Ал тұлғаның құқықтық санасы мен мәдениеті мектеп табалдырығынан бастау алатын құқықтық тәрбие үдерісінің өтілу сапасына байланысты дамиды.

ҚР Президентінің «Қазақстанның әлеуметтік модернизациясы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» бағдарламалық құжатында «Қазақстан құқығы» инновациялық курсы енгізуді қарастыратын білім мен тәрбие берудің модернизациясын енгізу қажеттілігі атап көрсетілген.

Мемлекет басшысы «оқу орындарында «Қазақстан құқығы» сияқты пәннің болмауы құқықтық нигилизмге және жастардың сауатсыздығына», оның ішінде тұрғындардың барлығының сауатсыз-дығына әкеп соқтырады деп атап көрсетті. Қазақстандағы білім беру жүйесі ескірген әдістемелерге негізделген, оны тездетіп жаңарту қажет, дейді Нұрсұлтан Назарбаев. «Мысалы, өте көкейкесті болып табылатын «Қазақстан құқығы» (оның болмауы жастардың құқықтық нигилизмі мен сауатсыздығына соқтырады), «Өлкетану» (туған жерге махаббат отаншылдықтың негізі ғой), жеке табысқа жетудің, жеке тұлғаның әлеуметтенуінің әдістемесі сынды «Акмелология» сияқты пәндер қайда?», дейді елбасы. Оның ойынша, олардың болмауы салдарынан жастардың едәуір бөлігінің әлеуметтік инфантилизміне, ересек өмірге бейімделе алмауына, басқа да келеңсіздіктерге ұрындырады. Жастардың бір бөлігі діни секталардың, экстремистердің, есірткіге құмар және қылмыстық топтардың «оңай олжасына» айналады. Мұның бәрінің басты себебі – әлеуметтік инфантилизм, өзінің өмірі мен өз отбасының әл-ауқаты үшін өзі жауап бере алатын ересек әрі кемел азамат болуға шамасы жетпеушілік. Сондықтан бүгінгі таңда оқу-тәрбие үдерісін түбірінен өзгерту маңызды.», - деп атап өтті президент.

Жеке тұлғаны жан-жақты дамытатын тәрбие саласының бірі - құқықтық тәрбие. Әрбір азамат өз мемлекетінің заңына жауапкершілікпен қарап, оны орындауды өз міндеті деп есептеуі тиіс. Ол сан қырлы күрделі процесс. Жастық шақта адамның қоғамдық белсенділігі артады, сана-сезімі өседі, психикасы шыңдалып нығая түседі. Ол қоғамнан өз орнын табуға тырысады, өзін қоршаған ортаға сын көзбен қарай бастайды.

Жастарға құқықтық тәрбие беру - ол жастардың қоғамдық, саяси және мәдени жағынан өсіп-жетілуін, олардың санасында жоғары адамгершілік қағидаларының орнығуын, әлеуметтік белсенділігінің артуын және рухани жағынан бай, жан-жақты қалыптасуын көздейді. Құқықтық тәрбие жалпыға бірдей заңдылықты белгілі мақсатпен және принциппен жүргізуді көздейді. Оның заңдылықтары мен мәнін ұғыну үшін тек теорияға көңіл бөліп қана қоймай, оның саяси, еңбек, адамгершілік тәрбиемен бірлесе жүргізілуі қажеттіліктерін ескеру керек.

Құқықтық тәрбиенің негізгі мақсаты – жеке тұлғаның қалыптасуына, оның жан-жақты толыққанды дамуын қамтамасыз ету. Бұл міндеттер оң шешімін табу үшін жеке адамның дамуы қалай өтетінін және қалыптасуына қандай жағдайлар ықпал ететінін білу қажет.

Құқықтық білімнің жастардың санасын қалыптастырудағы орны ерекше. Сондықтан да олар құқықтық ақпараттармен қамтамасыз етіліп отырылуы қажет. Жастарға қатысты құқықтық бағдарлама, түрлі кездесулер, пікір-талас, олимпиада, кештер, сайыстар, семинар-тренингтер, жас ерекшеліктеріне байланысты түрлі көркемдік, хроникалық-құжаттық, ғылыми фильмдер, көрсетуге болады.

Балалардың бос уақытын ұтымды да пайдалы өткізуі үшін оларға жағдай жасалғаны жөн. Олар өздері қызығатын спорт секцияларына, әртүрлі курстарға қатысып, сауықтыру орындарында демала алады. Сонымен қатар кітапханаларда өз білімдерін жетілдіре отырып, ақпарат алудағы жаңа технологияның жетістіктерін пайдалана алады. Құқықтық білім, тәрбие беруде мектептің, отбасы мен қоғамдық ұйымдардың әсері мол. Ата-аналармен байланыс неғұрлым тиімді болуы үшін оның әртүрлі жолдарын қолдану қажет. Ол үшін мектеп пен ата-ана бірлесіп жұмыс жасауы тиіс.

Құқықтық тәрбие беру баланың жеке тұлғасын қалыптастырып, олардың бойына жоғары идеялық пен қоғамдық меншікке қатынасты көзқарасты дарытудың асыл міндеттерін атқарады. Мемлекетіміз жастарға құқықтың тәрбие беру ісіне үнемі маңыз беріп келеді. Қазақстан заңдарына терең құрмет сезімін қалыптастыру, оларды сөзсіз сақтау және орындау - ұзақ уақыт тәрбие жұмысын жүргізудің жемісі. Көбіне құқықтық сананың төмендігі, материалдық және рухани игіліктердің не екенін жөнді түсінбеушілік қоғамға жат қылықтарды туғызады. Сондықтан да әр оқушының санасына құқықтық нормаларды жеткізу, жеткізіп қана қоймай оның күнделікті мінез-құлық нормасына айналдыру үшін күресу құқықтық тәрбиенің міндеті болып табылады.

Жастар қоғамның белсенді, ұтқыр бөлігі, жаңашылдықтың, ерекше және шығармашылық шешімдердің қайнар көзі. Сонымен қатар жастар реформаларды жалғастырушы, Қазақстан Республикасының болашақтағы әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығының кепілі ретінде қатысады. Халық арасында, әсіресе жастар арасында құқық пен құқықтық нормаларды қолдану ерекшеліктерін түсіндіру қоғам өмірінің барлық жақтарын реформалау жағдайындағы қажеттілік болып табылады.

Біз ел Конституциясында негізгі құқықтар мен бостандықтарды бекіттік. Бүгінгі күні Қазақстанның барлық азаматтары тең құқықтар мен мүмкіндіктерге ие, Қазақстан-2050 стратегиясы – Қазақстан-2030 стратегиясының жаңа кезеңдегі үйлесімді дамуы кезеңінде «Біз кіміз, қайда барамыз және 2050 жылға қарай қайда болғымыз келеді?» деген сұрақтарға жауаптар алынды.

Бүгінгі егемен еліміздің тірегі – білімді ұрпақ, еліміздің мәртебесін асқақтатып, экономикасын, ішкі және сыртқы саясатын дамыту жастардың қолында. Жас буынға құқықтық тәрбие беру мәселесі – қазіргі қоғамның ең негізгі маңызды міндеттерінің бірі. Олай болса, әңгіме аяғын Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың сөзімен бітіргім келіп отыр: «Біздің еліміз құқықтық мемлекетті орнықтырып дамытуды мақсат етіп отырған мемлекет. Сондықтан, жастардың құқықтық тәртібін, құқықтық сауатын, Ата Заңымызға деген құрметін арттыра отырып, жан-жақты тәрбиелеу керек».

Тұлғаны жан-жақты үйлесімді тәрбиелеу саласының бірі — құқықтық тәрбие. Ол қоғамның әрбір азаматының мемлекеттік заңдарды аса жауапкершілікпен орындап отыруы талаптарымен тығыз байланысты. Әсіресе оның елімізде жүріп жатқан жариялылық, құқықтық және зайырлы қоғам орнату үдерісімен байланысының маңызы ерекше. Мектептегі құқықтық тәрбиенің мақсаты: оқушыларға мемлекет, құрылым және құқық, құқықтық нормалар жайында жан-жақты білімдерді меңгерту. Бұл бағытта мектеп Жарғысы, оқушыларға арналған мінез-құлық ережелері құқықтық білімнің алғашқы негізін қалайды. Онда оқушылардың құқықтары мен міндеттері туралы нормалар бар.

Мемлекет пен мемлекеттік заңдарға құрметпен қарау сезімдерін тәрбиелеу. Мұндағы маңызды мәселе – бүгінгі таңда елімізді қайта құру кезеңінде Парламентте қабылданып жатқан заңдарды таныстыру, олардың қоғамдағы демократияны дамытып, әділдікті баянды етуде атқаратын қызметі мен ерекшеліктеріне көңіл бөлу, соның негізінде оқушылардың сана-сезімін қоғам, заң алдындағы жауапкершіліктерімен тәрбиелеу.

Жеткіншектердің мінез-құлықтары мен жүріс-тұрыстарын заң талаптарына сай қалыптастырып, адамгершілікті әдет-дағдыға айналдыру.

Біздің қоғамымыз гуманист-ұжымшыл, ол халық үшін қызмет жасайтын жан болуы керек. Ата Заңның 14-бабында «Заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең» деп атап көрсетілген. Олай болса адам баласы Қазақстан Республикасының азаматы болған жерде бір-біріне қамқор болып, ел байлығын халық игілігіне жұмсауға атсалысуы тиіс. Ол үшін құқықтық тәрбиенің міндеті — жасөспірімдерді адамзаттық белсенділігіне қалыптастыру, заңды бұзушылыққа қарсы күресу. Әртүрлі әлеуметтік-құқықтық маңызы бар жұмыстарға қатыстыру [1].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру мен тәрбие педагогикалық кең мағынасында – бұл құнды ұстанымдар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана-сезімді қалыптастыру және жас азаматтардың сыбайлас жемқорлыққа қатысты азаматтық ұстанымдардың қалыптасуы үшін қажетті қабілеттерді дамыту мақсатында арнайы ұйымдастырылған, мақсатты және басқарылатын ықпал ету [2].

Студент жастардың жемқорлыққа қарсы тәрбие жұмыстары отбасында, орта білім беру жүйесінде жүргізілген жұмыстармен сабақтастықта әрі қарай жалғасын табады.

Қазақстан Республикасының әрбір азаматының бойына құқықтық құндылықтарды сіңіріп, құқықтық сананы қалыптастыру қажеттігі бүгінгі өзекті мәселеге айналып отыр. Қоғам үшін ең қымбат қазына – адам, адамның бостандығы мен өмірі. Бүгінгі жастар осы қымбат қазынаны бағалай білуі тиіс. Сол себептен құқықтық мәдениетті қалыптастыру тәрбиенің негізгі мақсатына айналуы қажет. Бала кезінен мемлекет заңдары мен қоғамда өмір сүру ережелерін құрметтеуге, қоғам заңдылықтарын бұзуға төзбеушілікке, қоғамдық тәртіпті сақтауға тәрбиелеу арқылы құқықтық мәдениетті қалыптастыруға болады [3].

Қазіргі кезде жастарға өмірдегі қоғамның қарым-қатынас заңдылықтарын терең ажырата алу үшін құқықтық сана, құқықтық мәдениет қажет.

Жастарға құқықтық тәрбие беру, қоғамдық қарым-қатынастағы заңды және әлеуметтік мәселелердің саяси мәнін жан-жақты, әрі терең түсінуіне негіз жасайды. Бұл тәрбиеленушінің «көзі ашық» қоршаған дүниенің әлеуметтік, экономикалық, саяси, психологиялық, идеологиялық құбылыстарының заңдылықтарын түсіну арқылы жаңа өзгерістерге уақытында бейімделіп отыруына негіз береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. ҚР Конституциясы. Астана 30.08.1995ж.
2. Абдрасилов Б.С. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері: оқу құралы /Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016. – 176 б.
3. Назмутдинов Р.А., Каирова Б.К. Студент жастардың коррупцияға қарсы позициясын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық аспектісі: оқу-әдістемелік құралы / Қостанай: КМПИ, 2016. – 133 с.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ: СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІ ІСКЕ АСЫРУ ТЕТІКТЕРІ

Утешова А., студент

Ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл ұғымдарына жалпы түрде түсінік берілді. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті іске асырудың бірден бір тетігі ретінде қоғамдық бақылауды қарастырып, оның негізгі институттарын, қоғамдық бақылау жүйесін жетілдірудің негізгі мақсаттары сондай-ақ оның тиімді тұстары жайында қарастырылады.

Түйінді сөздер: Сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет пен білім, қоғамдық бақылау, қоғамдық бақылау тетігі, стратегия.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының заңында сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл ұғымдарына түсінік беріледі. Яғни сыбайлас жемқорлық дегеніміз – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу болып табылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өз өкілеттіктері шегіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, оның ішінде қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою жөніндегі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру және олардың салдарларын жою жөніндегі қызметі болып табылады. [1]

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – адамгершілік пен азғындық (орынды және орынсыз, мейірімділік пен зұлымдық, пайдалы және пайдасыз), құқықтық және құқықтық емес, ақылды және ақымақтық, тамаша және бейберекет призмасы арқылы адами қатынастар әлеміне көзқарас.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет адамның жоғары моральдық, құқықтық, саяси және басқа мәдениеттер негізінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұра білу қабілетін білдіреді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қазіргі уақытта шынайы қажетті құбылыс мәртебесін иеленеді, оны әлеуметтендіру процесінде қоғамның барлық әрекетке қабілетті мүшелері игеруі тиіс.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңында «сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру» ұғымы «сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің қоғамда сыбайлас жемқорлыққа

төзбеушілікті көрсететін құндылықтар жүйесін сақтау және нығайту бойынша өз құзыреті шегінде жүзеге асыратын қызметі» деп түсініледі. Сондай-ақ ол білім беру, ақпараттық және ұйымдастырушылық сипаттағы шаралар кешені арқылы жүзеге асырылады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім – тұлғаның адамгершілік, зияткерлік, мәдени тұрғыдан дамуы және сыбайлас жемқорлықты қабылдамаудағы белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыру мақсатында жүзеге асырылатын, тәрбиелеу мен оқытудың үздіксіз процесі».

«Ақпараттық және ұйымдастырушылық қызмет бұқаралық ақпарат құралдарында түсіндіру жұмыстарын жүргізу, әлеуметтік маңызды іс-шараларды, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты және Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де шараларды ұйымдастыру арқылы іске асырылады».

Тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру мынаны көздейді:

– сыбайлас жемқорлықтың мәні, оның мазмұны, мақсаттары, субъектілері, нысандары мен түрлері, іске асыру салалары, қоғам өмірінің барлық саласында көріну ерекшеліктері туралы түсінік;

– моральдық-адамгершілік, этикалық мәдениетті тәрбиелеу;

– құқықтық сауаттылық негіздерін қалыптастыру;

– қоғам мүшелерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық уәжін ынталандыру;

– мүдделер қақтығысының барлық көріністеріне төзбеушілікті қалыптастыру. Осыған байланысты мыналар қажет:

– сыбайлас жемқорлыққа саналы қатынасты, сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқық бұзушылықтарға моральдық «иммунитетті» қалыптастыру және осының негізінде сыбайлас жемқорлықты еңсеру бойынша құзыреттерді дамыту;

– Қазақстан азаматтарының мінез-құлқы моделін қалыптастыру, бұл ретте «сыбайлас жемқорлық» сөзінің өзін қабылдамау, адамгершілік тойтарыс, төзбеушілікті туындатуы тиіс;

– құқықтық құндылықтарды жоққа шығару, заң мен тәртіпті құрметтемеуді білдіретін құқықтық нигилизмді жою (латынша nihil – ештеңе);

– құқықтық жаппай оқу арқылы құқықтық білім мен тәрбиені қамтамасыз ету.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті іске асыру тетіктері ретінде қоғамдық бақылауды, мемлекеттік жоспарлауды, тәртіптің психологиялық тетіктерін атап өтуге болады. Осының ішінде ең маңыздысы бұл қоғамдық бақылау болып табылады. Яғни осы қоғамдық бақылауды жетілдіру мен жүзеге асыру нәтижесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті іске асыру процесі біршама жеңілденетіні мәлім.

Қазіргі заманғы Қазақстанда мемлекеттік органдар қызметін қоғамдық бақылау тетігін дамыту мәселесі аса өзекті болып табылады. Қазіргі уақытта қоғамдық бақылау жүйесін қалыптастыру жүргізілуде, қоғамдық бақылау тетіктерін бекітетін нормативтік құқықтық базаны қалыптастыруға талпыныстар жасалуда.

Республикалық, өңірлік және жергілікті деңгейлерде қазақстандық қоғам мен мемлекет арасында тең құқықты серіктестік тетіктерін әзірлеу қажет. Мемлекеттік органдардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы азаматтық қоғам институттарымен өзара іс-қимыл жасасуының негізгі нысандары мыналар болып табылады:

– мемлекеттік құрылымдар қызметін мемлекеттік бақылау;

– қазақстандық заңнаманы сақтаудың қоғамдық сараптамасы;

– азаматтардың жергілікті мәндегі мәселелерді шешуге қатысуы;

– мамандандырылған кеңесші, консультативтік, үйлестіруші және сараптамалық органдарды құру. Қоғамдық бақылау жүйесін жалпы қамту, жалпыға жариялау, жариялылық, міндеттілік, нысандардың көп түрлілігі және қоғамдық мүдделерді қорғауға ат салысатын белгілі бір топ өкілдерінің қоғамдық бақылау органдарын заңды деп тануы қағидаттарында құру ұсынылады.

Сыбайлас жемқорлықты қоғамдық бақылаудың негізгі институттары мыналар болып табылады:

– қоғамның әртүрлі көзқарастарға ие әртүрлі әлеуметтік-мәдени және кәсіби топтарының мүдделерін танытатын саяси партиялар; мемлекеттік биліктің заңнамалық (өкілеттік) сайлауларында осы немесе өзге партия сайлауларының сайланушылары атқарушы биліктің саяси бағыттылығын негіздемелі бақылайды, сондай-ақ олардың сенімін ақтамаған партияларға сенім білдіруден бас тартады;

- ол арқылы еңбек ұжымдары өз мүдделерін таныта алатын кәсіби одақтар;

– мемлекеттік органдарда қоғамның мүдделерін қорғау және таныту үшін құрылатын қоғамдық ұйымдар мен коммерциялық емес сипаттағы бірлестіктер;

– мемлекеттік органдар мен жергілікті басқару органдарының қызметін қоғамдық бақылауды жүзеге асыратын қоғамдық кеңестер;

– сайлауды өткізу барысын бақылауды және қолданыстағы сайлау заңнамасын сақтауды жүзеге асыруға қатысатын бақылаушылар.

Сыбайлас жемқорлықты тиімді болдырмауды қамтамасыз ету үшін азаматтық қоғам институттарын (үкіметтік емес ұйымдарды – ҮЕҰ) дамыту және сол арқылы олардың мемлекеттік органдарға әсер етуін күшейту қажет. Қоғамдық ұйымдар мемлекеттік органдардың қызметін анағұрлым ашық, айқын ететін заңдарға өзгеріс енгізе алар еді, мемлекеттік басқарудың көптеген процестерінде қоғамдық, оның ішінде заң шығару процесіне, бюджеттік және сайлау процестеріне қатысуды болжай алар еді.

Қоғамдық бақылау жүйесінің жұмыс істеуі мынадай міндетті шарттар болғанда мүмкін болады:

– қоғамдық бірлестіктің еріктілігі;

– ақпаратқа қол жетімділік;

– тәуелсіз БАҚ;

– мемлекеттік органдардың демократиялылығы мен ашықтығы.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда үш қағидатты іске асыру маңызды болып табылады: бақылау, есепке алу және ашықтық. Ашықтық пен жариялылық заңнамалық деңгейде қоғамдық бақылаудың көмегімен мүмкін болады. Ол құқықтық базаға, жағдайға нәтижелі әсер ету үшін құқықтық базаға ие болады.

Қоғамдық бақылау сыбайлас жемқорлық қатынастардың туындауына ықпал ететін жағдайларды жою мен мүмкіндіктерді болдырмау, сыбайлас жемқорлық фактілерін анықтау және жолын кесу мақсатында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл ету құралы ретінде азаматтар мен олардың автономды бірлестіктері жүзеге асыратын әрекеттердің ілеспелігін қамтиды.

Қоғамдық бақылау жүйесі әрекеттерінің нәтижелері: сыбайлас жемқорлықты төмендету, азаматтардың мемлекеттік органдарға сенімін арттыру, мемлекеттік органдардың ашықтығы мен есептілігін арттыру, қоғамдық және мемлекеттік құрылымдардың әлеуметтік-экономикалық проблемаларды бірлесіп шешуі.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық бақылаудың тиімдігі: – азаматтық қоғам институттары өкілдерінің кәсіби даярлығы мен адалдығы деңгейіне;

– мемлекеттік органдар мен жергілікті басқару органдарының қызметі туралы ақпараттың қол жетімділігін шын мәнісінде қамтамасыз етуге. Яғни, мемлекеттік органдар ұсынатын ақпарат қаншалықты толық және дұрыс болып табылады;

– мемлекеттік органдардың азаматтар мен қоғамдық бірлестіктердің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы хабарламасын қамтитын өтініштерін қарау бойынша қызметінің тиімділігіне тәуелді болады. [2]

Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық бақылау жүйесін жетілдіру мақсатында мыналарды орындау қажет:

1) «Қоғамдық бақылау туралы» Заңды, оны іске асыруды қамтамасыз ететін заң жобалары топтамасымен бірге қабылдау;

2) сыбайлас жемқорлық фактілері туралы ақпарат берген азаматтарды тиісті қорғауды және соларға сыйақы беруді қамтамасыз ету;

3) қоғамдық пікірді есепке ала отырып, мониторинг жүйесін қалыптастыру және сыбайлас жемқорлық деңгейін бағалау;

4) әкімшілік тосқауылдарды жою мақсатында мемлекеттік қызметтерді (оның ішінде электрондық құжат айналымын енгізу жолымен) ұсыну тетігін жетілдіру;

5) азаматтар мен заңды тұлғалардың өтініштерінде жазылған мәселелерді шешу үшін; сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы жоспарлар мен қысқа мерзімдік нысаналы бағдарламаларды іске асыру үшін бақылауды күшейту,

6) мемлекеттік органдардың сыбайлас жемқорлық себептерін жою бойынша шаралар қабылдамағаны үшін жауапкершілігін арттыру; қоғамдық-мемлекеттік сыбайлас жемқорлыққа қарсы органдардың қызметі туралы азаматтарды, оның ішінде интернет-сайттарда орналастыру арқылы кеңінен ақпараттандыру.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың 2015-2025 жылдарға арналған стратегия Ел Президенті – Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан – 2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» стратегиясында алға қойған мақсаттар мен міндеттерді іс жүзінде іске асыруға бағытталған. «Қазақстан – 2050» Стратегиясының мақсаттарына қол жеткізу сыбайлас жемқорлықпен шүбәсіз күресу кезінде ғана мүмкін болады.

Стратегияда:

– мемлекеттің Қазақстанның Азаматтық Альянсымен және басқа да қоғамдық бірлестіктерімен ынтымақтастығы, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа «атымен төзбеушілік» атмосферасын қалыптастыру бойынша азаматтық бастамаларға және оған қарсы іс-қимыл бойынша нақты ұсыныстар әзірлеуге жәрдемдесу;

– Ұлттық кәсіпкерлер палатасымен және басқа да өзін-өзі басқаратын ұйымдармен бірлесіп корпоративтік секторда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша шараларды қабылдау қажеттілігі ескерілген. [3]

Осылайша, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық бақылау жүйесін қалыптастыру факторлардың үлкен саны әсер ететін және жан-жақты зерттеуді талап ететін күделі процесс болып табылады.

Қазіргі уақытта дербес институт ретінде қоғамдық бақылауды заңнамалық бекітумен, оның ұғымын, міндеттері мен қағидастарын айқындаумен қатар нақты мемлекеттік органдардағы қоғамдық бақылау мүмкіндіктерін кеңейту маңызды. Себебі мемлекеттік органдар қызметінің барынша мүмкін ашықтығы кезінде және азаматтар мен олардың бірлестіктерінің тиісті өтініштерін қарауға ерекше назар болған кезде ғана Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық бақылау тиімді болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. www.adilet.zan.kz. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы. 2015 жылғы 18 қарашадағы №410 – V ҚРЗ».

2. Абдрасилов Б.С. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері». – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016. – 176 б.

3. Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы

ӘОЖ 323/324(075)

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЛДАРЫ

Ұлтан Ә.Р., студент

Ғылыми жетекшісі: Кобегенова Г.Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Бұл мақалада сыбайлас жемқорлықтың таралу себептері мен қоғамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы процестерге тиімсіз қатысуы туралы қарастырылған.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, жемқорлыққа қарсы күрес, құқық бұзушылық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана.

Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік құбылыс ретінде әртүрлі себептермен туындауы мүмкін. Қазіргі Қазақстан сияқты өтпелі экономикасы бар елдер үшін сыбайлас жемқорлықтың келесі жалпы себептері аталады: «экономикалық құлдырау, саяси тұрақсыздық, заңнаманың дамымауы және жетілмегендігі, мемлекеттік органдардың тиімсіздігі, азаматтық қоғам институттарының әлсіздігі, сыбайлас жемқорлықтың демократиялық дәстүрлерінің жоқтығы».

Кез келген өркениетті қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес ең өзекті мәселенің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық заман ағысымен бірге өсіп-өркендеп, мол қаражат және қоғамдық бәсекелестік пайда болған жерлерге тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін жойылмай отырған кеселдің бірі. Бұл кесел дамушы елдердегідей біздің жас мемлекетімізге де орасан зор нұқсан келтіріп отыр. Сондықтан да Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі осы зұлымдықпен күресу болып табылады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заң талабының аясында жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер әр салада жүзеге асырылуда. Әсіресе, халық паракорлық дертімен жиі бетпе-бет келеді. Сыбайлас жемқорлықпен күресті жеке қарау мүмкін емес. Сондықтан, кез келген ортада пара беру мен пара алудың жолын кесуде қоғам болып белсенділік танытуымыз қажет.

Бұл себептерге сонымен қатар «халықтың басым көпшілігі арасындағы саяси мәдениеттің субъективті типі, сот жүйесінің әлсіздігі, халықтың құқықтық санасының дамымауы, пайда табу мақсатында заңға немқұрайлы қарау, шенеуніктердің заңға емес, билік пен нұсқауларға бағынуы, заңның бұзылуының жазаланбауы жатады.

Сыбайлас жемқорлықтың біздің еліміздегі ең қалың бұқара арасында таралуының маңызды себептері кедейлік пен әлеуметтік қамсыздандырудың төмен деңгейі, ақысыз медициналық көмектің қол жетімді еместігі болып табылады.

Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың өсуіне ықпал ететін нақты себептердің қатарына мыналар жатады: экономикадағы нарықтық қатынастардың жетілмегендігі, заңнамадағы олқылықтар, азаматтардың моральдық жағдайын қалыптастырудағы проблемалар, мемлекеттік аппараттағы паракорлық, құқық қорғау

органдары қызметінің тиімсіздігі, соттардың істерді караудың уақтылы өткізілмеуі және т.б.

Сыбайлас жемқорлықтың негізгі себептеріне үкіметтің ашықтығының болмауы және қоғамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы процестерге тиімсіз қатысуы жатады.

Сыбайлас жемқорлық адамдар өздерінің мүдделерін қоғамдық мүдделерден жоғары қоя бастағанда ғана туындайды және бұл сыбайлас жемқорлықтың таралуының маңызды субъективті себебі болып табылады.

Қазіргі жағдайда, сыбайлас жемқорлық қоғамның өміріне, оның экономикасына, билік аппараттары және тіпті мемлекеттің өзіне қауіп төндіреді, шенеуніктерден тұратын оның өкілдері, әлеуметтік мәселелерді шешудің орнына, өздері үшін жұмыс істейді, жеке мәселелерін шешеді. Бұл өмірдің барлық салаларына енеді: үкімет, кәсіпкерлер, қоғамдық ұйымдар.

Трансперенси Интернешнлдің «Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық жағдайының мониторингі» зерттеуінің 2019 жылының деректері бойынша «Сыбайлас жемқорлық тәжірибелерінің ахуалдық талдауы алушының қызметке қызығушылық дәрежесі респонденттің сыбайлас жемқорлыққа тартылу дәрежесіне әсер ететінін көрсетті. Сыбайлас жемқорлық тәжірибесі бар респонденттер мәселені әскери комиссариаттарда, мемлекеттік балабақшаларда, азаматтық хал актілерін тіркеу бөлімдерінде (АХАЖ), кеденде формальды емес жолмен шешуге барынша дайын екендігі туралы хабарлады. Мәселені ресми емес шешу туралы уағдаластықтар көбінесе мамандармен (34,2%) бөлім басшыларымен (17%) және жетекші мамандармен (15,9%) жасалған [1].

Осындай заң бұзушылықтар орын ала тұра құқығы бұзылған азаматтар дер кезінде құқық қорғау органдарына хабар бермегендіктен, кінәлі тұлғалар жауапкершіліктен құтылып кетеді.

Сондықтан, адамдардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы санасын қалыптастыру керек. сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана - бұл адамдардың сыбайлас жемқорлыққа әлеуметтік зұлымдық ретіндегі қатынасын білдіретін ұғымдар, теориялар, түсініктер мен сезімдердің, көзқарастар мен эмоциялардың жиынтығы[2].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана адамгершілік және адамгершілікке жат қылықты, құқықтық және құқықтық емес, заңды және заңсыздықтың шегін көрсетіп береді. Ол сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлықты қамтамасыз ету үшін моральдық-адамгершілік, идеологиялық, құқықтық шараларды талап етеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы санаға нысандандыру, белгілілік пен кесімділік тән. Сондай-ақ моральдық және құқықтық міндеттерді орындауға қатаң бақылау талабы тән.

Қортындылай келе, сыбайлас жемқорлыққа төзімсіздік пен құқықтық мәдениетті қалыптастыруда әлі де көп жұмыс істелуі керек, әрбір азамат бұл қылмыспен күресті өзінен бастағаны абзал.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық жағдайының мониторингі. Алматы, 2019 <http://tikazakhstan.org/aza-standa-y-syбайlas-zhem-orly-zha-dajyny-monitoringi/>

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері: оқу құралы /Жалпы редакциясын басқарған б.ғ.д., профессор Б. С. Абдрасилов. – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ ҚОҒАМ ҮШІН ҚАУІПТІЛІГІ

Хабай Т.А., студент

Ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарымен қозғалатын салада жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыру қарастырылады.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, мемлекеттік қызметші, стандарт, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, жауаптылық, әділдік, ар-ождан.

Сыбайлас жемқорлық халықты қанаудың көлеңкелі көрінісі бола отырып, адамзат қоғамының даму кезеңдерінен қалыспай келеді. Лауазымды адамдардың қызметті өзінің бас пайдасының қамы үшін пайдаланудан туған қылмыс дегенді білдіреді.

Ол барлық уақытта да сынға ұшырап, айыпталып, онымен үнемі күрес жүргізіліп келеді. Бұл қоғамдық дерттің алатын орны жөнінде әңгіме қозғағанда Цицеронның: “егер паракорлар өздеріне қажеттісін жымқырған болса ғана қалтырайды. Ал егер де басқалармен де бөлісуге жетерліктей жымқырған болса, онда олар үшін аса қорқыныш жоқ” деген белгілі сөзін еске алуға болады.

Сыбайлас жемқорлықтың тамырына балта шабу барлық партиялар мен қозғалыстардың бағдарламаларынан орын алды, әлі де орын алып келеді. Солай бола тұрса да бұл індет ең мықты деген саяси режимдердің арасынан сыналап кіріп кеткені. Сонымен бірге сыбайлас жемқорлықпен белсенді күрес көбінесе айтарлықтай моральдық шығындарға ұшырататыны да белгілі [1].

Көптеген елдердің тәжірибесі осы кеселмен күрес процесінде адамдардың пайдакүнемдік, қанағатсыздық, көре алмаушылық, арсызқойлық сияқты әрекеттермен жиі ұшырасатындығын байқатып отыр. Бюрократиялық мінез-құлықты уақытша сауықтыру моральдық шығындардың орнын толтыра алмасы анық. Ал сыбайлас жемқорлықтың пайда болу себептері қоғамдағы бюрократиялық қасиеттер екені белгілі. Қанша дегенмен адамзаттың ақыл-ойы әлі сан алуан әлеуметтік қатынастарды болжап-бағдарлап, қарастырып, ретке кетіре қоятындай жағдайға жете қойған жоқ. Кейбір жағдайда сан-алуан тыйым салу мен жарлықтардың пайда болуы сөз жоқ ынта жігерді басып тастап және экономикалық дамуға да бөгет жасайтындығы жасырын емес. Солай бола тұрса да, осы бөгеттерді бұзыпжаруға деген ұмтылыс байқалады. Сауал салған кәсіпқойлардың жартысы паракорлық пен сыбайлас жемқорлықты нарықтық реформаның ең басты тежегіші деп санайды.

Ол біздің елімізде ғана емес, Латын Америкасы, Қытай мен Жер Орта теңізі, Таяу және Орта Шығыс, Орталық Еуропа, тропикалық Африка елдерсі. Бұл, сонымен бірге күні кеше ғана оны онша сезе қоймаған дамыған елдердің де (Германия, Бенилюкс, Канада) мәселесіне айналып барады. Сондай-ақ бұл дерт ұлттық болмысы мен сана-сезімі, ұлттық дәстүрлері мен мәдениеті мызғымастай қалыптасқан елдерге де (Италия, Ресей, Мексика, Түркия, Жапония) сыналып кірісе бастады. Сөйтіп, қазіргі кезеңде сыбайлас жемқорлық көптеген мемлекеттерде етек жая бастады деп сеніммен айтуға болады. Сыбайлас жемқорлық және онымен күрес проблемаларының өзектілігі

әдеттегідей әлеуметтік шиеленістермен, экономикалық тұрақсыздықпен, қайыршылықпен сабақтасып жататын реформаларды жүзеге асыру кезеңдерінде айрықша байқалады. Дәл осы сыбайлас жемқорлық Тайландты СПИД-пен ауратын адамдардың отанына айналдырып отыр. Бұл елде жезөкшелікке тыйым салынған. Солай бола тұрса да, бір Бангкоктің өзінде ғана мыңнан аса зинақорлық үйлер заңсыз қызмет жасайды екен. Мұндай үйлерді ұстаушылар жергілікті астаналық полицияға жылына 600 мың доллар төлеп тұратын көрінеді.

Сыбайлас жемқорлық деңгейі экономикалық дағдарыс құбылысына бейім тұрған елдерде тым жоғары. Ол дәл қазіргі Қазақстан мен бұрынғы Одақтың басқа да елдеріне тән .[2]

Сыбайлас жемқорлық пен қылмыстылық 1994-1996 жылдары Біріккен ұлттар ұйымының (БҰҰ) ұлттық, аймақтық және ауқымды кездесулері мен конференцияларының, съездерінің басты арқауы болып, сайлау мен басқа да саяси науқандардың негізгі мәселелеріне (көптеген ұлттық, сондай-ақ аймақтық қауымдастықтардың тағдырына байланысты) айналған екен. Жемқорлық үшін, тіпті, қазіргі және бұрынғы президенттерді де, вице-президенттер мен экс-президенттерді де, премьер-министрлерді де, әскери-саяси блоктар мен алып экономикалық топтардың лидерлерін де қызметінен алып, жауапқа тартып жатады.

XX ғасырдың аяғы сыбайлас жемқорлыққа байланысты проблемаға ерекше мән берумен бірге, осы тұрғыдағы құбылыспен күрес жүргізуге арналған сан қырлы ғылыми ізденістердің өсуімен де ерекшеленеді. Бұл мәселеге байланысты алғашқы ғылыми зерттеулерді америка криминологі Э. Сатерланд және оның көмекшісі Кресси жолға қойды. Тұңғыш рет Э. Сатерланд “ақ жағалылардың” қылмыстылығы деген ұғымды енгізді, ал бұл ұғымнан Батыс елдерінің ғалымдары сыбайлас жемқорлықты қылмыстылықтың ереже тобына жатқызып, жеке бөліп алды [25, 320-330 б.]. Бүгінгі күні сыбайлас жемқорлық ұғымы азаматтық қоғамда үйреншікті құбылысқа айналса, ал екінші жағынан, Қазақстанның қауіпсіздігіне, елдің экономикасының дамуына кереғар әсер ететін факторға айналуға мүмкіндік береді. Статистикалық мәліметтерге көз салсақ Республикада сыбайлас жемқорлықтың нәтижесінде көлеңкелі бизнес дамып, жылына мемлекеттік қазынаға түсетін 540 миллион доллар кіріске кірмейді, яғни ішкі табыс көзінің 27%-ы желге ұшқандай болады екен.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құқықтық статистика деректеріне көз салсақ 2003 жылы Республика бойынша 807 сыбайлас жемқорлық қылмысы тіркелген, бұл жемқорлық қылмысының қоғам үшін қауіптілігі 2002 жылмен салыстырғанда 60%

Мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез - құлық стандарты - мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез - құлқын қалыптастыру және оны сақтау, заңнамамен бекітілген шектеулер, тыйым салулар мен талаптар түріндегі ережелердің жиынтығы. .[3]

Мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез - құлық стандарты сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға, оны болдырмауға және қандайда бір әрекеттерді (әрекетсіздіктерді) жасаудан бас тартуға бағытталған іс - әрекеттер. Бұл ретте мемлекеттік қызметшілердің мінез – құлқы қоғамда қалпытасқан талаптарға, Әдеп кодексіне сәйкес болуы тиіс. Қоғамдық қатынастардың жеке саласында жұмыс істейтін адамдардың іс - әрекет қағидалары.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарымен қозғалатын салада жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыру кезінде:

- жеке және заңды тұлғалардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерінің сақталуын; өтініштерді қарау кезінде төрешілдік көріністеріне және әуре -

сарсаңға салуға жол бермеу; жеке және заңды тұлғалардың теңдігі; заңнама талаптарында белгіленген мерзімде өтініштерді қарауды қамтамасыз ету;

- мемлекеттік қызмет көрсету кезінде регламенттер мен стандарттарда көзделмеген артық құжаттарды сұратпау; көрсетілетін мемлекеттік қызметті уақытылы орындау;

- мемлекеттік қызмет көрсету сапасын арттыру бойынша тұрақты түрде шаралар қабылдауға, мемлекеттік көрсетілетін қызметтердің тұтынушысы ретінде толығымен халықтың сұранысына бағдар ұстануға;

- заңды тұлғаларды, жылжымайтын мүлікке құқықтарды, маслихаттардың, жергілікті өкілді және атқарушы органдардың нормативтік актілерін мемлекеттік тіркеуді жүзеге асыру барысында қолданыстағы заң талаптарын қатаң ұстану;

- атқарушылық құжаттардың заңға сәйкес орындалуын қамтамасыз ету (атқарушылық іс жүргізу бойынша шағымдар мен өзге де өтініштерді қарау, борышкерлердің тыйым салынған мүлкімен жұмыстарды сапалы жүргізу).

- нотариустар мен адвокаттарды, жеке сот орындаушылардың жұмысын тексеру барысында берілген құжаттарды объективті, мұқият қарауға (тексеру актісінде нормативтік құқықтық актілердің нақты баптарына сілтемелерді көрсете отырып) қолданыстағы заңнамаға сәйкес шешімдерді қабылдау;

Өз құзыреті шеңберінде басқарушылық және өзге шешімдерді даярлау және қабылдау кезінде:

- қызметтік міндеттерін тиімді атқару үшін өзінің кәсіби деңгейі мен біліктілігін арттыруға, Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген шектеулер мен тыйымдарды сақтауға;

- мемлекет мүддесіне нұқсан келтіретін, мемлекеттік органдардың жұмыс істеу тиімділігіне кедергі жасайтын немесе тиімділігін төмендететін іс-әрекеттерге қарсы тұруға;

- меритократия қағидаттарын сақтауды қамтамасыз етуге, кадр мәселелерін шешу кезінде туыстық, жерлестік және жеке басына берілгендік белгілері бойынша артықшылық көрсетпеуге;

- мемлекеттік қызмет көрсетуді жүзеге асыру барысында, лауазымдық нұсқаулықтар мен міндеттерді, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы, мемлекеттік қызметшінің Әдеп кодексі мен ҚР заңнамасының өзге де нормаларының негізгі қағидаларын сақтау.

Нормативтік құқықтық актілердің жобаларын даярлау кезінде:

- нормативтік құқықтық актілерді дайындау кезінде Қазақстан Республикасының 2016 жылдың 6 сәуіріндегі №480 - V «Құқықтық актілер туралы» Заңының негізгі талаптарын ұстану.

Тіршілік әрекеті саласы спецификасына байланысты туындайтын өзге қарым - қатынастар кезінде:

Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген жағдайларды қоспағанда, мемлекеттік қызметші өзінің жақын туыстары (ата - аналары (ата - анасы), балалары, асырап алушылары, асырап алынғандары, ата - анасы бір және ата - анасы бөлек аға - інілері мен апа - сіңілілері (қарындастары), аталары, әжелері, немерелері) немесе жұбайы (зайыбы) атқаратын лауазымға тікелей бағыныстағы мемлекеттік лауазымды атқара алмайды.

Егер олар көрсетілген бұзушылық байқалған кезден бастап үш ай ішінде оны ерікті түрде жоймаса, осындай бағыныстылықты болғызбайтын лауазымға ауысуға тиіс, ал осындай ауысу мүмкін болмаған кезде осы қызметшілердің біреуі лауазымынан шығарылуға немесе көрсетілген функциялардан өзгедей босатылуға тиіс. Егер мүдделер қақтығысы орын алған болса, мемлекеттік қызметшінің

лауазымдық міндеттерін жүзеге асыруына тыйым салынады. Мемлекеттік қызметші мүдделер қақтығысын болғызбау және реттеу жөніндегі шараларды қабылдауға тиіс. Мемлекеттік қызметшілер сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы тұруға, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға жол бермеуге, сондай - ақ, басқа мемлекеттік қызметшілер тарапынан жасалатын сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактілерінің жолын кесуге тиіс.

Егерде мемлекеттік қызметшіде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы ақпарат болса, ол мұндай құқық бұзушылықты болғызбау және тоқтату жөніндегі қажетті шараларды қабылдауға, оның ішінде жоғары тұрған басшыға, өзі жұмыс істейтін мемлекеттік органның басшылығына, уәкілетті мемлекеттік органдарға жазбаша нысанда хабарлауы тиіс. Жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген ададамдар қызметтік емес мүдделерде пайдалануға әкеп соғу мүмкін әрекеттерді жасауына жол бермеу мақсатында, мемлекеттік функцияларды орындаумен сыйыспайтын қызметті жүзеге асыруға, мүлікті және мүлікті емес игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында, ресми таратылуға жатпайтын қызметтік және өзге де ақпаратты пайдалану, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қызметтік өкілеттіктерін орындауына байланысты сыйлықтар қабылдау бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді қабылдайды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді қабылдамауы лауазымға қабылдаудан бас тартуға не лауазымнан шығаруға (лауазымнан босатуға) әкеп соғады, оларды сақтамау, қылмыстық жазаланатын іс - әрекет және әкімшілік құқық бұзушылық белгілері болмаған жағдайда, олардың мемлекеттік қызметті немесе өзге де тиісті қызметті тоқтауы үшін негіз болып табылады.

Кірістері мен мүлкі туралы декларация Қазақстан Республикасының салық заңнамасына сәйкес жасалады және салық заңымен айқындалған нысан бойынша, тәртіппен және мерзімдерде лауазымды адамдар мен олардың жұбайлар (зайыптары) ұсынады. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қызметтік міндеттерін орындауға байланысты сыйлықтарды қабылдау: жауапты мемлекеттік қызмет атқаратын адамдар, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдар, оларға теңестірілген адамдар білмей келіп түскен сыйлықтар, не олар өздерінің лауазымдық жағдайына немесе қызметтік міндеттерін атқаруына байланысты алған сыйлықтар, сондай-ақ лауазымдық жағдайына байланысты немесе қызметтік міндеттерін атқаруына байланысты мемлекеттік қызметшілерге жария түрде немесе ресми іс-шаралар кезінде берілген (тапсырылған) сыйлықтар уәкілетті органға немесе жергілікті атқарушы органға сыйлық алған күннен бастап күнтізбелік жеті күн ішінде сатып алу не сатып алудан бас тарту туралы жазбаша хабарламаны қоса бере отырып, тізімдеме актісі бойынша тапсырылады. Сыйлықты тапсырған адам оны жоғары тұрған лауазымды адамның келісімімен арнаулы мемлекеттік қордан сатып алуға құқылы. Сыйлықты сатып алу уәкілетті орган сыйлықты алған адамнан хабарлама алған күннен бастап күнтізбелік жеті күн ішінде уәкілетті орган мен сыйлықты алған адам арасындағы сатып алу-сату шарты бойынша жүзеге асырылады.

Өзге де шектеулер мен тыйым салулар:

- өзінің қызметтік міндеттерін орындау барысында материалдық немесе материалдық емес құндылықтарды қабылдамауға;
- өздері қабылдайтын шешімдердің заңдылығы мен әділдігін қамтамасыз етуге;
- өзінің іс-әрекетімен және мінез-құлқымен қоғам тарапынан айтылатын сынға себепкер болмауға, сынағаны үшін қудалауға жол бермеуге, орынды сынды кемшіліктерді жою мен өзінің қызметін жақсарту үшін пайдалануға;

- жеке сипаттағы мәселелерді шешу кезінде мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, мемлекеттік қызметшілер мен өзге де адамдардың қызметіне ықпал ету үшін өзінің қызметтік жағдайын пайдаланбауға;

- қызметтік тәртіпті бұлжытпай сақтауға, өзінің қызметтік міндеттерін адал, бейтарап және сапалы атқаруға, жұмыс уақытын ұтымды және тиімді пайдалануға;

- іскерлік әдепті және ресми мінез-құлық қағидаларын сақтауға;

Мемлекеттік қызметшімен жоғарыда аталған шектеулердің біреуі бұзылған жағдайда тәртіптік жазалар қолданылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың феномені болып табылады. Сондықтан бұл параграфта сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың феноменін қарастырамыз. Қоғамдық сананың әртүрлі нысандары бар, олардың көмегімен адамдар оларды қоршаған табиғатты, қоғам мен өздерін сезінеді. Моральдық (адамгершілік) саяси, құқықтық, эстетикалық, діни сана болып бөлінеді.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана» ұғымы қоғамдық сананың барлық нысандарын қамтиды. Бұл интегративті ұғым, себебі ол өзіне әртүрлі ғылым саласынан ақпаратты сіңіреді, әртүрлі оқу пәндерінде зерделенеді және ол туралы білімді тұжырымдауда зерттелетін құбылысты түсінудің жаңа деңгейіне шығады. Осылайша, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана қоғамдық сананың өзге де нысандарымен тікелей өзара байланыста болады және қоғамдық санаға тән барлық қасиеттер және сипаттамаларды меңгереді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана – бұл адамдардың сыбайлас жемқорлыққа әлеуметтік зұлымдық ретіндегі қатынасын білдіретін ұғымдар, теориялар, түсініктер мен сезімдердің, көзқарастар мен эмоциялардың жиынтығы. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңында мүдделер қақтығысы «жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, оларға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың жеке мүдделері мен олардың лауазымдық өкілеттіктері арасындағы қайшылық, мұндай жағдайда осы аталған адамдардың жеке мүдделері олардың өздерінің лауазымдық өкілеттіктерін тиісінше орындамауына әкеп соғуы мүмкін» деп айқындалады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың ерекшелігі оның барлық көрінісінде мүдделер қақтығысына жағымсыз, төзбеушілік қатынастың призмасы арқылы өмірлік болмысты көрсетеді, содан кейін жаңғыртады. Ол жалпыға міндетті мінез-құлық нормаларын белгілеуді талап етеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана адамгершілік және адамгершілікке жат қылықты, құқықтық және құқықтық емес, заңды және заңсыздықтың шегін көрсетіп береді. Ол сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлықты қамтамасыз ету үшін моральдық-адамгершілік, идеологиялық, құқықтық шараларды талап етеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы санаға нысандандыру, белгілілік пен кесімділік тән. Сондай-ақ моральдық және құқықтық міндеттерді орындауға қатаң бақылау талабы тән. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың рөлі оның танымдық, реттеуші, бағалаушылық, болжамдық функцияларында көрінеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың танымдық функциясы (гносеологиялық) әлеуметтік зұлымдық ретінде сыбайлас жемқорлық туралы білімді жинақтау және оның негізінде адами өзара қарым-қатынастар әлемін одан әрі пайымдау мүмкіндігінен тұрады. Реттеуші функциясы.

Қоғамдық қатынастар саласында қызмет атқаратын тұлғалардың мінез-құлықтарының (іс әрекеттерінің) ережелері

- сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттар қозғайтын салаларда жеке және заңды тұлғалардың құқытары мен заңды мүдделерін жүзеге асыруда

- Қазақстан халқының біртұтастығы мен елдегі ұлтаралық ынтымақтың нығайтуына мүмкіндік туғызу, мемлекеттік тілге және басқа тілдерге, Қазақстан халқының салттары мен дәстүрлерін құрметтеу;
- қабылдайтын шешімдердің заңдылығы мен әділеттігін қамтамасыз ету;
- жеке және заңды тұлғалардың құқытары мен заңды мүдделерін қозғайтын шешімдерді қабылдаудың ашықтығын қамтамасыз ету;
- өзінің әрекеттерімен және мінез-құлқымен қоғам тарапынан сынауға себеп бермеу, сынау үшін қудалауды болдырмау, кемшіліктерді жою және өзінің қызметін жақсарту үшін сындарлы сынды пайдалану;
- қызмет бабын мемлекеттік органдардың, мекемелердің, мемлекеттік қызметшілердің және басқа тұлғалардың іс әрекетіне жеке сипатты мәселелерді шешкенде әсер ету мақсатта пайдаланбау;
- шындыққа жатпайтын мәліметтерді жарияламау;
- тәртіптік, әкімшілік немесе қылмыстық жауапкершілік қарастырылған теріс қылықтар мен басқа құқық бұзушылықтарды жасауға жол бермеу.
- асқа мемлекеттік органдардың, мекемелердің және кәсіпкерлік объектілерінің қызметтеріне заңсыз араласуға жол бермеу.[4]

Қортындылай келе Біздің елімізде қазіргі заманғы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама жұмыс істеуде, оның негізі "Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы" және "Мемлекеттік қызмет туралы" заңдар болып табылады, бірқатар бағдарламалық құжаттар іске асырылуда, мемлекеттік қызмет және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы функцияларды кешенді түрде іске асыратын арнайы уәкілетті орган құрылды, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет саласындағы халықаралық ынтымақтастық белсенді жүзеге асырылуда. Азаматтарда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, сыбайлас жемқорлыққа деген берік иммунитет, оған деген жұртшылықтың мінеуі болмай, қалаған нәтижеге қол жеткізу мүмкін емес. Әрбір қазақстандық, әрбір отбасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес – бүкіл қоғамның ісі екенін түсіну керек.

Қазақстан Республикасының 2015-2015 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы №986 Жарлығымен бекітілген.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мемлекеттік қызмет туралы: Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 23 шілдедегі № 453-І Заңы (2014 жылғы 28 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістерімен және толықтыруларымен).
2. Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы (2003 жылғы 31 қазан).
3. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы: Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 2 шілдедегі № 267 Заңы
4. Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығымен бекітілген

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІ ІСКЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ

Чапыгов М., студент

Ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді іс-қимыл жүйесін қалыптастыру үшін ең алдымен қазіргі заманғы жағдайларда оның көріністеріне ықпал ететін негізгі факторлар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті іске асыру және олардың алдын алу жолдары қарастырылған.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, мемлекеттік қызметші, саясат, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл.

Қоғамдық өмірде болып жатқан өзгерістер жағдайында елде қабылданған бағдарламалық құжаттарда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелеріне айрықша назар аударылып отыр. 2014 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының басты ерекшеліктеріне қазіргі кезеңдегі жұмыстың басым бағыттарының бірі – қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру жатады. Сыбайлас жемқорлық - қоғам мен мемлекеттің қылмыстық сипат алуы сияқты қауіпті ұғым. Оның жоғары деңгейдегі қоғамдық қауіптілігі - ол мемлекеттіліктің негізін құлдыратып, ұлттық қауіпсіздікке нұқсан келтіреді. Ол бүкіл әлемдік мемлекеттердің негізгі мәселе болып отыр. Сыбайлас жемқорлық фактілерін айқындау және олардың алдын алу функцияларын іске асыру үшін Прокуратура, ішкі істер орандары, алдын ала анықтау орандары барлығы сыбайлас жемқорлықты жою үшін әрекеттер жасауы тиіс. Сыбайлас жемқорлықты жою үшін Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі құрылған болатын. Оның негізгі мақсаты қоғамдағы сыбайлас жемқорлықты жою болып табылады [1]. Елдің басшылары сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияны құрастыру қажет. Оның негізінде екі бір- бірімен байланысты мақсатты орындау қажет.

Бірінші мақсат сыбайлас жемқорлықты жасауға керек шарттарды жою. Ол өзіне сыбайлас жемқорлықпен күресетін арнайы орандарды құруды, сыбайлас жемқорлық қолдануы мүмкін жерлерді ерекше қадағалауды, мемлекет бюджетінің қаражатын қадағалауы қажет.

Екінші мақсат- сыбайлас жемқорлықты жасауға ітермелейтін себептерді жою. Оның басты мазмұны «адал және сатылмайтын үкіметті» ораналастыру. Мемлекеттік қызметшілердің жалақысын тиісті деңгейде көтеру керек. Мемлекеттік құрлымды ежелден бұзып келе жатқан факторлардың арасында ерекше орынға сыбайлас жемқорлық ие. Сыбайлас жемқорлық деп лауазымды тұлғаның өзінің билігін немесе беделі, өзінің жеке пайда табу мақсатында парақорлық, күшпен алушылық, алдап соғу жолымен өзінің қызмет орнын пайдаланып қиянат етуді айтамыз.

Көптеген мемлекеттердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы қолданып жатқан шараларына қарамастан, бұл қылмыс түрінің өсуі мен оның тигізетін әлеуметтік-эканомикалық зардаптары өсіп жатыр. Сондықтан да сыбайлас жемқорлықпен табысты күрескен мемлекеттердің тәжірибесін зерттеу өте маңызды. Сыбайлас жемқорлықды жою үшін сыбайлас жемқорлық шараларының дұрыс қолданылуы қажет. Қазақстандық мемлекет дамуының алдыңғы кезеңдерінде жалпы мойындалған нәтижелерге қол

жеткізілді, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл ісінде айқын оң үрдістер байқалды, оларды күшейту және дамыту ел дамуының қазіргі заманғы кезеңінде осы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияны табысты іске асырудың кепілі болады.

Қазақстан ТМД елдерінің арасында алғашқылардың бірі болып осы келеңсіз құбылыспен күрестің мақсатын, міндеттерін, негізгі қағидаттары мен тетіктерін айқындаған «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңды қабылдады.

Қазақстан 2050 Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты және қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ атты Қазақстан халқына Жолдауларында Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев демократия мен еркіндікке негізделген мемлекет пен қоғам құрлысының маңызды тарихи кезеңі аяқталғанын атап өтіп, Қазақстанның одан әрі дамуының стратегиялық бағытын айқындап берді.

Елдің тұрақты дамуының негізгі басымдығы ретінде әлеуметтік-экономикалық Қазақстанға әлемнің неғұрлым бәсекеге қабілетті 50 елінің қатарына кіруге мүмкіндік берген азаматтардың өмір сүру деңгейін арттыру, ұлттық экономиканың өсуі, бизнесті жүргізу жағдайларын, халықтың құқықтық сауаттылығы мен әлеуметтік белсенділігін жақсарту, электрондық үкіметті енгізу жөніндегі қолданылып жатқан шаралар да заңға бағыну мәдениетін және жүріс-тұрыстың жалпы қабылданған сыбайлас жемқорлыққа қарсы модельдерін қалыптастыру үшін алғышарттар жасайды.

Сонымен бірге экономиканың одан әрі өсуі, халықтың әл-ауқатын арттыру, әлемнің неғұрлым дамыған бәсекеге қабілетті отыз елінің қатарына кіру жөніндегі өршіл міндетті жүзеге асыру бойынша стратегиялық міндеттерді шешу мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын жаңғыртуға негізделген жаңа жүйелі шаралар қабылдауды және оны іске асырудағы азаматтық қоғам институттарының рөлін арттыруды талап етеді, бұл сыбайлас жемқорлық көріністерін барынша азайтуға мүмкіндік берер еді.

Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия Осы Стратегияның мақсаты мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиімділігін арттыру, сыбайлас жемқорлықтың кез келген көрінісіне «мүлдем төзбеушілік» ахуалын жасау арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалысқа бүкіл қоғамды тарту және Қазақстанда сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету болып табылады.

Стратегия міндеттері:

- мемлекеттік қызмет саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл;
- қоғамдық бақылау институтын енгізу;
- квазимемлекеттік жекеше сектордағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл;
- соттар мен құқық қорғау органдарында сыбайлас жемқорлықтың алдын алу;
- сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің деңгейін қалыптастыру;
- сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша халықаралық ынтымақтастықты дамыту.

Стратегияның мақсаты мен міндеттері «Қазақстан-2050» Стратегиясының мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған, «Нұр Отан» партиясының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі бағдарламасының ережелерін, сондай-ақ басқа да қоғамдық бірлестіктердің ұсыныстары мен пікірлерін ескереді. Сыбайлас жемқорлық іс-әрекеттерінің салдарынан материалдық және материалдық емес игіліктер заңсыз алынады, оның нәтижесінде қоғам мүдделеріне нұқсан келтіріледі және мемлекеттік биліктің беделі төмендейді. Мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиімділігі, бірінші кезекте, негізгі буыны сот төрелігінің мінсіз жүйесі болып табылатын құқықтың үстемдігін қамтамасыз ету жүйесіне байланысты. Біздің елімізде қазіргі заманғы сыбайлас

жемқорлыққа қарсы заңнама жұмыс істеуде, оның негізі «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» және «Мемлекеттік қызмет туралы» заңдар болып табылады, бірқатар бағдарламалық құжаттар іске асырылуда, мемлекеттік қызмет және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы функцияларды кешенді түрде іске асыратын арнайы уәкілетті орган құрылды, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет саласындағы халықаралық ынтымақтастық белсенді жүзеге асырылуда [2].

Сот жүйесіне деген сенімді арттыру, сот төрелігін іске асырудың сапасын жақсарту үшін судьялардың қызметіндегі сыбайлас жемқорлықты болдырмау, оның ішінде судьялыққа кандидаттарға қойылатын талаптарды қатаңдату арқылы болдырмау бойынша шаралар қабылданатын болады. Сот ісін жүргізуді оңайлату, оның жеделдігін арттыру, соттардың қызметін автоматтандыру сот төрелігіне еркін қолжетімділікті қамтамасыз етуге, сот жүйесі қызметінің ашықтығын арттыруға мүмкіндік береді.

-құқық қорғау жүйесінің жұмысындағы басымдықтар жасалған қылмыстарды анықтаудан олардың профилактикасы мен алдын алуға ауысуы тиіс.

-құқық қорғау органдарының кадр саясатында мемлекеттік әкімшілік қызметтің жүйесінде қолданылып жүрген конкурстық іріктеу тетіктерін және меритократия қағидатын енгізу қажет.

-қызметкерлерді аттестаттау және тестілеу рәсімдері жетілдірілетін болады, кадр резервін пайдаланбай ауысуға тыйым салынады.

-құқық қорғау қызметі саласында сыбайлас жемқорлық орта да күштік құрылымдар қызметкерлерінің азаматтармен байланыстары кезінде туындауы мүмкін.

-бұл проблеманың шешілуі едәуір дәрежеде құқық қорғаушылар қатарының тазалығына, жаңа технологиялардың одан әрі енгізілуіне және тиісті рәсімдердің автоматтандырылуына байланысты болмақ.

-тек сыбайлас жемқорлықтан бойын аулақ ұстайтын құқық қорғау органдары азаматтардың құқықтарын, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін тиімді қорғауға қабілетті.

-құқық қорғау қызметін бағалаудың басты критерийі халықтың сенімі болуы тиіс.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияны іске асыру тетігінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган басты орган болып табылады, ал Стратегияны орындауға барлық мемлекеттік органдар, ұйымдар мен мекемелер, мемлекет қатысатын компаниялар, саяси партиялар және басқа да қоғамдық бірлестіктер және тұтастай алғанда азаматтық қоғам қатысады. Сыбайлас жемқорлық көріністеріне ықпал ететін негізгі факторлар: Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді іс-қимыл жүйесін қалыптастыру үшін ең алдымен қазіргі заманғы жағдайларда оның көріністеріне ықпал ететін негізгі факторларды айқындау қажет. Оның ішінде қазіргі уақытта неғұрлым өзектісі біріншіден, олардың нормалары құқық қолдану кезінде сыбайлас жемқорлық іс-әрекеттерін жасауға көбіне жағдайлар жасайтын салалық заңдардың жетілдірілмеуі болып табылады. Құқықтанудың қыр-сырын білмейтін азаматтар үшін практикада мұндай заңдардың ережелерін дұрыс түсіну мен тиісінше ұғыну қиынға соғады.

Екіншіден, мемлекеттік және корпоративтік басқару ашықтығының жеткіліксіз болуы. Басқарушы шешімдерді әзірлеу және қабылдау процестері, оның ішінде азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қозғайтын шешімдер туралы сөз болған жағдайларда әлі де ең жабық процестердің бірі болып қалуда.

Үшіншіден, лауазымды адамдардың мемлекеттік қызметтерді көрсеткен кездегі халықпен тікелей байланысына байланысты сыбайлас жемқорлық тәуекелдері сақталуда.

Төртіншіден, халықтың, оның ішінде мемлекеттік сектор қызметшілерінің өздерінің құқықтық мәдениетінің деңгейі әлі де төмен, бұл арам пиғылды қызметкерлерге оны пайдакүнемдік, құқыққа қарсы мақсаттарда пайдалануға мүмкіндік береді.

Бесіншіден, азаматтар мінез-құлығының сыбайлас жемқорлыққа қарсы моделін және сыбайлас жемқорлықты қабылдамаудың қоғамдық ахуалын қалыптастыру бойынша кешенді және мақсатты ақпараттық жұмыстың болмауы. Алтыншыдан, мемлекеттік қызметшілердің жекелеген санаттарының еңбекақысының және мемлекеттік қызметтегі әлеуметтік кепілдіктердің жеткіліксіз деңгейі [3].

Жоғарыда айтқандарды қорыта келе, Қазақстанны жемқорлық әрекеттердің азаюына екі жақты саясат, яғни, жемқорлықтың туындауына мүмкіндіктің азаюы және оған қызығушылық тудыратын құбылыстардың жойылуы әсер етеді. Шындығында, ондай күрес жолдары оң нәтижелерге қол жеткізді деуге болады. Егер осы айтылғандарды жүйелі түрде іс жүзінде асырмаса, мақсатқа жетуге қиындатады. саяси көшбасшы мен мемлекеттік қызметшілердің төмен жалақысы лауазымдық қызметтері мен жауапкершіліктерінің салмағына сәйкес болмағандықтан, жемқорлықтың түрлі сипағына төтеп бере алмайды. Бірақ та, мемлекетте экономикалық деңгейдің дамуында белгілі бір алға жылжушылық пен қаржының қосымша көздері болмаса, үкімет бұл қызметшілердің жалақысын көтеруге мүмкіндігі болмайды. Биздің мемлекетіміздің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының басты идеясы мына қағидаларды басшылыққа ала отырып шешіледі:

-мемлекеттік қызметкерлердің орташа жалақысы жеке секторда табысты жұмыс істейтіндердің жалақысымен теңестірілген.

-сыбайлас жемқорлық жағдайына байланысты шенеуніктер ісіне қатаң бақылау жасау.

-сыбайлас жемқорлық үшін жауаптылықты қатаңдату қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1.Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы. <http://adilet.zan.kz>

2.Қазақстан Республикасының 2015-2015 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы №986 Жарлығымен бекітілген.

3.Сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық саясат: оқу құралы/ Е.Алауханов.- Алматы: Заң әдебиеті, 2009ж. 285б.

ӘОЖ 343.97

ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚ ЖҮЙЕЛІК ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ

Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада қылмыстылық ұғымына түсінік беріліп, оның жүйелік құрылымдық құбылыс ретіндегі сипаттамасы қарастырылған. Сондай-ақ қылмыстылықтың жүйелік сипатының негіздемесіне талдау жасалған.

Түйінді сөздер: Қылмыстылық, қылмыстық іс - әрекет, қоғам, жүйе, қауіптілік.

«Қылмыстылық» ұғымы, көбінесе қылмыстың көптігі туралы, олардың статистикалық жиынтығы туралы сөз болған жағдайда қолданылады. Қылмыстылық - бұл салыстырмалы жаппай, тарихи өзгермелі әлеуметтік, қылмыстық-құқықтық сипатқа ие, белгілі бір мемлекетте белгілі бір уақыт аралығында жасалған қылмыстардың жиынтығынан тұратын таптық қоғамның құбылысы. Осындай анықтаманы алпысыншы жылдары Н.Ф.Кузнецова берген болатын. Бұл – қылмыстылық анықтамасын ең қарапайым да түсінікті ыңғайда беру. Шындығында, қылмыстылық көптеген қылмыстар арқылы ғана неғұрлым айқын көрініс табады. Қылмыстылықтың қылмыстың жекелеген түрлерімен салыстырғандығы ерекшелігі оның жаппайлығында. Жаппай болған жағдайда қандай да бір құбылыстың саны статистикалық талдауға келеді, нәтижесінде белгілі бір статистикалық заңдылық анықталады. [1]

Сондықтан да, қылмыстылық жайында тек қылмыстардың көптігі деп сөз болса, назар ол жайындағы мәліметтердің статистикалық талдамасына аударылады, қылмыстылықтың жайы, құрылымы, динамикасы зерттеледі. Қылмыстардың көптігінен қылмыстық іс – қимылдың тұрақтылығында (рецидив), ұйымдасқандықты да, қылмыс көптігінен қоғамға келетін қауіпті де байқауға болады. Сонымен, біріншіден, қылмыстылық бізге тек қылмыстық іс – әрекет түрінде ғана келмейді. Ол қылмыс жасалған адамдардан да көрініс табады. Екіншіден, әңгіме жай бірімен, бірі байланыста жоқ қылмыстардың көптігі жайында ғана емес, сонымен қатар олардың күрделі жүйе екендігі жайында да. Қандай да бір объектінің жүйелік-құрылымдық сипаты туралы мәселе сол объектінің өзі бөлігі болып табылатын неғұрлым жалпы бүтіннің өзгеруімен өзара байланыста қалай өзгеретіндігін және бүтіннің бір бөлігінің басқа бөліктің өзгеруімен қалай байланысты екендігін анықтау қажет болған жағдайда туындайды.

Бұл міндет күрделі құбылыс ретінде қылмыстың қоғаммен органикалық бірлігін зерттейтін, оның әр түрлі нысандарының өзара байланысын зерттейтін криминологтер алдында да қалайда туындайды.

Қылмыстылық дегеніміз өзара байланысты элементтердің бөлгілі бір жүйесі, онда едәуір дербестік, оның жекелеген элементтеріне тән емес сапалы сипаттама бар. Сондықтан да қылмыстылықтың өз тарихы, даму логикасы бар. Қылмыстылық бүтіндік сипаты және басқа құбылыстардан бөліктігі мүлде айқын емес жүйелер типіне жатады.

Қылмыстылықтың жүйелік сипатының негіздемесі мыналарға сүйенген:

а) қылмыстылықты әдеуір жалпы жүйенің - бүтіндей қоғамның элементі ретінде, сол қоғамның ерекше шағын жүйесі деп тану;

ә) қылмыстықтың белгілі бір бүтіндігін негіздеу;

б) қылмыстылықтың бірімен-бірі өзара байланыстағы, барлық қылмыстылыққа бүтіндей жаңа сапалы сипаттама беретін, оның жекелеген элементтерінен өзгеше нақты элементтерін бөліп алу.

Жүйеге қойылатын талаптардың бірі - «осы жүйені қамтитындай кемінде бір үлкен жүйенің болуы». [2]

Қылмыстылыққа қатысты алсақ үлкен жүйе деп қоғамды санауға болады. Қылмыстылық - қоғамда болатын және онымен тығыз байланыстағы құбылыс. Оның түрлері мен элементтері тым болмаса қылмыстың тұтас, ортақ детерминанты ретіндегі қоғам арқылы өзара байланысты.

Нақты зерттеулер ұрлық, зорлау, адам өлтіру, сапасыз өнім шығару, есепті бұрмалау сияқты әр түрлі қылмыстардың аймақтық, әлеуметтік ортамен детерминациясының ортақ бағытын көрсетіп отыр. Бір үлкен қалада ірі өнеркәсіптік кәсіпорын негізгі «жұмыс беруші» деп саналған. 70 жылдардың аяғында қысқа мерзімде өндіріс көлемін үштен бірге ұлғайту жөнінде тапсырма келтірілген. Ал, әлеуметтік проблемаларды шешуге қажетті қаражат кәсіпорынға бөлінбеген.

Көрсетілген өндірістік тапсырманы орындау үшін басқа аймақтардан қызметкерлер алып келу керек еді. Бірақ білікті мамандарды шақыру ешқандай мүмкіндік болмады: оларға беретін пәтер жоқ қажетті тұрмыстық тауарлармен қамтамасыз ету бұл жерде жолға қойылмаған, сауықтыру орындары жоқ, бар болғаны жатақханадан орын беру ғана еді. Сол себепті кесіпорын кесіби- техникалық және басқа оқу орындарының түлектерін шақыра бастады; үйінен қашқан, жұмыста берекесіз, маскүнем, жалқау адамдар, қысқасы одан, бұдан қашқандар келе бастады. Олар жұмысты алып кете алмады, жоғары айлық та талап етпеді. Нәтижесінде қосып жазуға тура келді, ал шығарылған өнім сапасыз болды. Қосып жазу нәтижесінде артық болып шыққан материалдық құралдар ұрланды, талан-таражға түсті. Сонымен қатар жатақханаларда маскүнемдік, төбелес, бейбастақтық кек етек алды. Бұрын сотталғандар, «көпті көргендер» билік тізгінін қолдарына алды. Олар жастарды өзінше «тәрбиелей» бастады. Ал айтқанына көнбей, айдауына жүрмегендерге зорлық - зомбылық жасалды. Қалада ұрлық әйел зорлау және басқа қылмыстар кебейді.

Кәмелетке толмағандар мен ересек адамдардың қылмыстылығын, пайдақорлық және зорлық-зомбылық қылмысты зерттеушілер қылмыстылықтың бұл түрлерін тудыратын әлеуметтік-экономикалық әлеуметтік-психологиялық факторлардың ұқсас екендігін байқады. Бұл аталған факторлар қылмыстық іс-қимылдың бір-бірімен әр түрлі байланыстарындағы өзінің нысандарын, ықпал ету тетіктерінің бөлек екендігін анықтайды.

Қылмыстылықты ол үшін неғұрлым жалпы жүйенің (бірақ бүтіндей қоғамнан кішілеу) бөлігі ретінде келеңсіз, әлеуметтік ауытқулар ретінде қарау керек. Бұл ауытқулар әр қилы: көлеңкелі немесе қосарланған экономика, маскүнемдік, нашақорлық, жезөкшелік, өзіне-өзі қол жұмсау және т.б. Қылмыстылық келеңсіз әлеуметтік ауытқулардан айырмашылығы оның қоғам үшін аса қауіптілігінде. [3]

Қылмыстылық белгілі бір орташа типтері мен жеке адам типтерінің өзара әрекеттесуінің нәтижесі ретінде қаралатындықтан, қылмыстылықтың екі ірі құрылымы бөлініп алынады:

1. «тұрақты», оның туындауында адамның жеке басының сипаттамасы жетекші рөл атқарады: адам кедергілерді жеңеді, қылмыс жасауға қолайлы жағдай тудырады, оларды ұтымды пайдаланады:

2. ситуациялық, оның генезисін жеке бастың сипаттамаларына қарағанда ортаның күштірек ықпалы, қылмыстық іс – қимылдың күрделі жағдайы анықтайды.

Қылмыстылықтың осы түрлерінің әрқайсысында да екі құрылым бөлініп алынады:

1. «тұрақты» қылмыстылықта – «алдын ала қасақана» және «өзекті мақсатты».

2. «ситуациялық» қылмыстылықта әлеуметтік жағдайларды ойластырып пайдалану, қылмыстық әрекетті жоспарлау, қажет болса, қылмыстық – құқықтық тыйымды бұзу үшін қолайлы жағдай жасау, болған өзгерістерді, оның ішінде әлеуметтік бақылаудағы, қылмыспен күрестегі өзгерістерді ұдайы ескеру байқалады.

«Өзекті - мақсатты» қылмыстылық өзекті мақсатының күшті ықпалынан туындайды, мұнда мұқтаждағы, мүдделер теріс бағдар алған немесе оларды қамтамасыз ету амалдары туралы ұғымы заңға сәйкес келмейтін адамдардың белгілі бір әлеуметтік типі сол мұқтаждықтар мен мүдделерді қанағаттандыру мүмкін болатындай ахуалға тап болады.

Жалпы, ситуациялық қылмыстық көрініс табуы негізінде сол ситуацияның өзі жатады, сол жағдайда адам белгілі бір іс – қимыл вариантын, қылмыстық вариантын таңдайды.

«Виктимдік – ситуациялық» қылмыстылықта жағдайын рөлі анықтаушы болып табылады, дегенмен қылмыскерлердің кейбір жеке басы сипаттамаларының өзгеруі де бой көтеріп қалады, нәтижесінде олар проблемалық жағдайға тап болады.

«Кездейсоқ – ситуациялық» қылмыстылықта табан асты туындаған ситуация анықтаушы болып табылады, адам өзінің бұрынғы кейпі мен оған дайын болмағандықтан, дауды шешудің заңды вариантын тез таба алмайды. Мысалы, рөлде келе жатқан жүргізуші басқа біреулердің кінәсінен табан асты қиын қиын жағдайға тап болады, бірден дұрыс шешім қабылдай алмағандықтан адам қағып кетеді, ол қаза болады. Бұл элементтерді, былайша алғанда, қасақана деп те, «абайсызда» жасалған қылмыс деп санауға болады. [4]

Қылмыстылықтың жүйелік - құрылымдық санатын негіздеу үшін жекелеген элементтерді бөліп алумен қатар, олардың араларындағы объективтік байланыстарды да ашу керек. «Объективті байланыс» дегеніміз заттар мен олардың қасиеттері арасындағы қатынас, олардың біреуінің өзгеруі екіншісінің өзгеруіне алып келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Алауханов Е.О. Криминология. – Алматы: Жеті жарғы, 2005 ж.
2. Жұмағали А. Криминология. Дәрістер /Жалпы бәлім/. Алматы, 2003ж.
3. Жадбаев С.Х. Криминология. Алматы: Жеті жарғы, 2002ж.
4. А.Х. Миндагулов. Профилактика преступлений. Учебник. –Алматы: 2005.

ӘОЖ 323/324(075)

АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Юсупбаева Б., студент

Ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада адамдардың сыбайлас жемқорлық туралы моральдық құндылықтары қарастырылған.

Түйінді сөздер: адамгершілік, құндылық, сыбайлас жемқорлық, мәдениет, патриотизм, идеология, мораль.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияның негізгі басымдықтарының бірі – сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет деңгейін қалыптастыру болып табылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – бұл адамның саналы және адамгершілікпен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру қабілеті.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруда өскелең ұрпақпен жұмыс қағидатты маңызды рөл атқарады. Тек жас кезінен мінез-құлықтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарын енгізу бұл әлеуметтік зұлымдықты жоюға мүмкіндік береді[1]. Бала кезінен тұлғаны қазақстандық патриотизм және сыбайлас жемқорлықты қабылдамау рухында тәрбиелеу маңызды болмақ. Қазақстандық қоғамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы этикасы мен мәдениеті «Мәңгілік Ел» идеологиясының контекстінде қалыптастырылуы тиіс. Дәстүрлі рухани құндылықтар мен үздік халықаралық стандарттардың үйлесімді үйлесуі азаматтардың заңды мінез-құлығының канондарын жаңадан жасауға мүмкіндік береді.

Сыбайлас жемқорлықты ұлттық мәдениетке жат құбылыс ретінде сезіну және қабылдамау – қоғамымыздың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің негізі. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – адамгершілік пен азғындық (орынды және орынсыз, мейірімділік пен зұлымдық, пайдалы және пайдасыз), құқықтық және құқықтық емес, ақылды және ақымақтық, тамаша және бейберекет призмасы арқылы адами қатынастар әлеміне көзқарас.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет адамның жоғары моральдық, құқықтық, саяси және басқа мәдениеттер негізінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұра білу қабілетін білдіреді. Тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру мынаны көздейді: сыбайлас жемқорлықтың мәні, оның мазмұны, мақсаттары, субъектілері, нысандары мен түрлері, іске асыру салалары, қоғам өмірінің барлық саласында көріну ерекшеліктері туралы түсінік; моральдық-адамгершілік, этикалық мәдениетті тәрбиелеу; құқықтық сауаттылық негіздерін қалыптастыру; қоғам мүшелерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық уәжін ынталандыру; мүдделер қақтығысының барлық көріністеріне төзбеушілікті қалыптастыру[2].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру негізі ретінде – адамгершілік құндылығын негізге алсақ болады. Адамгершілік - адам бойындағы гуманистік құндылық, әдеп ұғымы. "Кісілік", иізгілік", "имандылық" тәрізді ұғымдармен мәнделес. Адамгершілік - адамшылық, каталдықпен салыстырғанда жақсылық тілеу қарым-қатынастары. Әлеуметтілік, әлеуметтендіру сияқты адамгершілікті қолдау мемлекеттің қызметіндегі институттардың, құқықтың, тетіктердің, тәртіптің, рәсімдердің белгілі бір жай-күйін қажет етеді. Бұл мәселеде өркениеттік біртектіліктің ерекше мәні бар.

Сыбайлас жемқорлықты елдегі адамдар әділетсіздік деп негізді түрде қабылдайды. Бұл жерде әрбір адам өздері байқайтын болмысты оның санасында қалыптасқан тәрбие мен идеологиялық ұстаным негізінде адамгершілік тұрғысынан бағалайтынын тағы да атап өткен жөн. Егер адамгершілік ережелердің кешені жұмыс істемесе, қоғам азғындаған, ал мемлекет – әлсіз болады, егер социум өмірінде мораль тиісті орын алмаса, азғынданған қоғамның болашағы жоқ. Адамгершілік және қылмыстық идеология қақтығысы. Сыбайлас жемқорлықтың жағымсыз қоғамдық құбылыс ретіндегі ерекшелігі қоғамдық процестер өзгерісінде өте жылдам қозғалғыш келеді, оның қауіптілігін елемеу әртүрлі тәртіптің шығындарына әкеледі.

Адамгершілік бастаулары тамыр жайған қоғамда заңдар сақталады, жемқор өзін қолайсыз сезінеді, оның іс-әрекеті шектелген және өзінің қылмыстық мүмкіндіктерін жүзеге асыра алмайды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру үшін жазалау шаралары жеткіліксіз. Сот тағайындайтын жазаның қаталдығы мен жұрт алдында тұтқындау кезінде қарапайым адам оның алдына қазіргі болмыс қойған қарапайым сұрақтарға жауап табуы тиіс. Өзі байқаған нәрседен адам сыбайлас жемқорлыққа және оның қоғам өмірі мен өзінің өмірлік қағидаттарына жағымсыз ықпалына қатысты өз тұжырымын жасайды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жазалау тетіктеріне немесе ғылыми зерттеулерге ғана сүйенбеуі тиіс. Адамдардың сыбайлас жемқорлық туралы моральдық құндылықтар негізінде қалыптасатын түсінігін басты мәселе қойған жөн. Тек қана осы жол арқылы мемлекет қарапайым адамдардың «мемлекет» және «сыбайлас жемқорлық билік» ұғымдарын теңдестіруіне жол бермеуі тиіс. Егер соңғысы бұқара халықтың санасында тамыр жайса, онда сыбайлас жемқорлық мыңдаған жемқорлар жазаланса да жойылмайды[3].

Адамгершілік ұстанымы мықты адам сыбайлас жемқорлықты былайша сипаттайды: өзі үшін, өз елі және оның болашағы үшін төнетін нақты қауіп; азаматтың өзін азаматты болып табылатын елмен байланыстыруын тоқтатуының бір себебі;

ұлттық байлықты тонау және қоғамдық сананы бұзу арқылы параға сатып алу және заңсыз баюдың қылмыстық сызбасы; мемлекеттің құрылысына, өнегелік құндылықтарына қол сұғатын және бұқара санасына жалған құндылықтарды енгізу үшін жағдайлар жасайтын қылмыстық идеологияны заңсыз енгізу; заңдар жұмыс істемейтін және әділдікке орын жоқ әділетсіз өмір.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиелеуде заңнаманың сапасы, құқық қолдану нысандары, шарттық міндеттемелерді сақтау, азаматтың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін сотта қорғау да маңызды. Моральдық-құқықтық қағидаттарды білу мен ұтымды конформистік сенімдерді үйлестіру – қоғам өміріндегі тәртіптіліктің қуатты факторы.

Қорытындыда сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың, тіпті сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің деңгейі тұлға мен қоғамның сыбайлас жемқорлықтың тұрақсыздандыру күшін сезіну дәрежесіне байланысты екенін белгілеуге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы. <http://adilet.zan.kz>
2. Добреньков В. И., Исправников Н. Р. Коррупция: современные подходы к исследованию. – М., 2009. – 207 с.
3. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 ISBN 5-89800-123-9, I том

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ БІЛІМ БЕРУ

АНТИКОРРУПЦИОННОЕ ВОСПИТАНИЕ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

УДК 343.4

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ПОСРЕДСТВОМ ВНЕДРЕНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННЫХ МЕХАНИЗМОВ

Амангельдиев Г., студент

Научный руководитель: Аманчаева К.Р.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В этой статье рассмотрены вопросы антикоррупционного воспитания молодежи, основы законодательства в Республике Казахстан по вопросам противодействию коррупции.

Ключевые слова. Коррупция, системы антикоррупционного воспитания, закон о государственной службе.

Для более полного раскрытия вопросов, рассматриваемых в статье необходимо раскрыть сущность понятия «коррупция». «Коррупция (от лат. corrumpere – «растлевать») – использование должностным лицом своих властных полномочий и доверенных ему прав в целях личной выгоды, противоречащее установленным правилам (законодательству). Наиболее часто термин применяется по отношению к бюрократическому аппарату и политической элите. Коррупции может быть подвержен любой человек, обладающий властью над распределением по своему усмотрению каких-либо не принадлежащих ему ресурсов (чиновник, депутат, судья, сотрудник правоохранительных органов, администратор, и т. д.). Главным стимулом коррупционного поведения является возможность получения экономической прибыли, связанной с использованием властных полномочий, а главным сдерживающим фактором – риск разоблачения и наказания.

Выделяют отдельные проявления коррупции. Бытовая коррупция порождается взаимодействием рядовых граждан и чиновников. В нее входят различные подарки от граждан и услуги должностному лицу и членам его семьи. Деловая коррупция возникает при взаимодействии власти и бизнеса. Например, в случае хозяйственного спора стороны могут стремиться заручиться поддержкой судьи с целью вынесения решения в свою пользу. Коррупция верховной власти относится к политическому руководству и верховным судам в демократических системах. Она касается стоящих у власти групп, недобросовестное поведение которых состоит в осуществлении политики в своих интересах и в ущерб интересам избирателей.

Выделим основные компоненты системы антикоррупционного воспитания в образовательном учреждении:

- отсутствие случаев коррупционного поведения в образовательном учреждении;
- антикоррупционное просвещение: изложение сущности феномена коррупции как преступного действия на уроках правоведения;

- обретение опыта решения жизненных проблем на основе взаимодействия педагогов и учащихся;

- педагогическая деятельность по формированию у учащихся антикоррупционного мировоззрения.

Выделим ряд задач, последовательно решаемых в образовательном учреждении. Понятие «коррупция» вводится и объясняется в процессе преподавания права и других дисциплин. Особого смысла вводить это понятие раньше не существует. Основным результатом антикоррупционного воспитания видится в подготовке человека, способного выполнять властные полномочия или взаимодействовать с представителями властных структур на правовой основе, избегая подкупа, взяточничества и других неправовых действий. Для достижения этого результата необходима работа с ребенком в различные возрастные периоды. В связи с тем, что в учебных учреждениях особое внимание обращается на формирование культуры поведения и потребности в соблюдении правил, то антикоррупционное воспитание может строиться на анализе отношений рядовых граждан с хранителями общественного порядка. Это позволяет определить основную задачу антикоррупционного воспитания как формирование потребности в соблюдении правил в процессе взаимодействия с хранителями порядка. С нашей точки зрения, это базовая задача системы антикоррупционного воспитания. Если человек убежден, что хранитель порядка всегда будет действовать по правилам, то он не будет нарушать правила и предлагать взятки за их нарушения [1].

В Республике Казахстан этими вопросами занялись «с первых дней независимости борьба с коррупцией является одним из ключевых приоритетов государственной политики нашей республики. Казахстан первым из стран СНГ принял законы «О борьбе с коррупцией» (1998 год) и «О государственной службе» (1999 год), создал специальный государственный орган по борьбе с коррупцией. В прошлом году была принята Антикоррупционная стратегия Казахстана на 2015–2025 годы, в которой, в соответствии с лучшей международной практикой, предусмотрены практические меры и механизмы противодействия коррупции. В ней заложены новые механизмы и инструменты повышения эффективности государственной антикоррупционной политики.

Однако, несмотря на предпринимаемые меры, высокий уровень коррупции в стране продолжает оставаться серьезной проблемой. В условиях реализации масштабных задач Стратегии «Казахстан–2050» и цели вхождения Казахстана в тридцатку самых развитых стран мира необходимо качественно повысить эффективность противодействия коррупции в стране. Главный акцент переносится на формирование антикоррупционной культуры и поведения, усиление общественного контроля, а также устранение причин и условий, порождающих коррупцию.

Эффективная реализация антикоррупционных мер невозможна без активного участия общества, массового антикоррупционного движения. Ответственность за успешное противодействие коррупции лежит не только на государстве, но и на обществе, каждом отдельном гражданине. Только единство и взаимное доверие государства и общества позволят успешно противостоять коррупции.

Серьезной общественной проблемой остается равнодушие к проявлениям коррупции»[2].

И всеми этими и возникающими перед обществом вопросами, должны задуматься сами люди.

ЛИТЕРАТУРА

1. <https://school-vingapur.edusite.ru/DswMedia/metodicheskierekomendacii.pdf>
2. <https://articlekz.com/article/20071>

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ БІЛІМ БЕРУ

Кошкарбаев Б.С., студент

Ғылыми жетекшісі: Абдиева С.Р.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада рухани-адамгершілік тәрбие қоғам өмірінің нормаларымен және дәстүрлерімен келісілген тұлғаның өзіндік санасын дамыту, этикалық ұстанымдары мен оның моральдық қасиеттерін және мақсатын қалыптастыру үшін жағдайы туралы жазылған.

Түйінді сөздер: Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру – өскелең ұрпақ тәрбиесімен байланысты болғандықтан, бұл өте маңызды бағыт.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет және білім беру – сыбайлас жемқорлыққа қоғамдық айыптауды көрсететін құндылықтар жүйесі, сыбайлас жемқорлыққа төзімсіздік қатынасты көрсетеді, «адалдық пен сатылмау – жүріс-тұрыс нормасы» берік азаматтық ұстанымдарына тәрбиелеу.

Тәрбие – жеке тұлғаны мақсатты қалыптастыру процесі. Бұл арнайы ұйымдастырылған, басқарылатын және бақыланатын, соңғы нәтижесі қоғамға қажет және пайдалы тұлға қалыптастыру болып табылатын тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің өзара іс-әрекеті болып табылады. Сонымен қатар, рухани-адамгершілік тәрбие қоғам өмірінің нормаларымен және дәстүрлерімен келісілген тұлғаның өзіндік санасын дамыту, этикалық ұстанымдары мен оның моральдық қасиеттерін және мақсатын қалыптастыру үшін жағдай туғызуды көздейді.

Ал сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру және тәрбиелеу жүйесін қалыптастыру - білім беру жүйесінің бөлек компоненті болып саналады.

Қазіргі уақытта сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру дамыту мақсатында «Адал Ұрпақ» еріктілер клубтары – сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім берудің бастамасы қолға алынуда. «Адал Ұрпақ» деп аты айтып отырғандай, өскелең ұрпақтың адал да әділ, адамгершілік пен ізгілікті бойына сіңірген тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін өзін-өзі басқару ұйымы ретінде қарастыруға болады.

Сондықтан барлық білім беру деңгейлерінің оқу орындарының бағдарламасына сыбайлас жемқорлыққа қарсы оқу бағдарлама енгізілді.

Қоғамның барлық саласындағы сыбайлас жемқорлық көріністерін төмендету бойынша оқыту және тәрбиелеу бүгінгі таңда өзекті мәселеге айналды. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасы Заңдарын орындау мақсатында әзірленген Педагогикалық әдеп қағидаларында педагог қызметкер өз қызметінде білім алушылар мен тәрбиеленушілерге ата-аналарынан бастап өзін қоршаған барша әлемге құрметпен қарауға барынша мүмкіндік жасайды.

Білім беру саласын мысалға алсақ, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл профилактика мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие және білім беруді ұтымды үйлестіруге негіздеген.

Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін болдырмау мақсатында:

- педагог қызметкерлерді аттестату;

- мемлекеттік білім беру тапсырысын орналастыру;
- білім беру саласында көрсетілетін мемлекеттік қызметтер;
- қамқоршылық кеңестер институтының қызметін ұйымдастыру бойынша жұмыстар атқарылуда.

Мемлекеттік қызмет көрсету жүйесін жетілдіру - сыбайлас жемқорлықтың алдын алу негізі. Облыста техникалық және кәсіптік білім берудегі оқу үрдісін автоматтандыру мақсатында "Платонус" Электрондық колледж" ақпараттық жүйесін енгізу жұмыстары басталды. Бұл жүйе Білім және ғылым министрлігінің ұсынысы бойынша таңдалды. Республика бойынша жоғары оқу орындарында енгізілді. «PLATONUS» автоматтандырылған ақпараттық жүйесі колледждерде оқу процесін тиімді және оңтайлы ұйымдастыруға мүмкіндік береді. «Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін бағдарламалары бойынша оқыту үшін ведомстволық бағыныстылығына қарамастан, білім беру ұйымдарына құжаттар қабылдау және оқуға қабылдау" мемлекеттік көрсетілетін қызмет стандартына сәйкес 1-сыныпқа қабылдау қызметті берушінің кеңсесі немесе www.egov.kz "электрондық үкімет" веб-порталы арқылы жүзеге асырылды.

«Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңды, еңбек тәртібінің сақталуын қамтамасыз ету жөнінде үнемі ескертілуде.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. https://drive.google.com/open?id=1xguN3DBjLUAtTVsmTKb32RN_s6d9y5vw
<https://drive.google.com/open?id=1TyKOlInnFUkygz8RMA0gCyArt-9EKRM4V>
2. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>
3. <https://egemen.kz>

ӘОЖ 343.4

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС

Қадыр Г.О., студент

Ғылыми жетекшісі: Сагиндикова А.К.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Сыбайлас жемқорлықпен күрес бүгінде елімізде мемлекеттік маңызы бар түйткілді мәселеге айналды, себебі бұндай әрекеттің мемлекеттік қызметкерлер тарапынан көрініс табуы мемлекеттің дамуына кедергі келтіріп қана қоймай, қоғамда өкіметке, билікке деген сенімсіздік тудырады. Өкінішке орай, бұл дерт еліміздің дамуына, экономиканың өркендеп өсуіне өрескел кедергі келтіретіні даусыз.

Түйінді сөздер: мемлекет, жемқорлық, пара, қоғам, құқық.

Жемқорлық, коорупция (лат.corruptio – сатып алу) – мемлекеттік басқару құрылымындағы лауазымды қызметкерлердің өздеріне тапсырылған қызмет мүмкіндіктерін жеке бастарының пайдасы мен мүддесі үшін пайдалану мақсатында жасаған қоғамға қауіпті қылмыстық іс-әрекеттері. Жемқорлықтың жалпылама белгілері: лауазымды адамның өзінің немесе делдал арқылы пара берушінің немесе

оның өкілі болған адамның пайдасына жасаған іс-әрекеті үшін пара алу, туыстық ,жерлестік, т.б. жақындықтарына байланысты қызметке ретсіз қабылдау және көтермелеу, сондай-ақ, мемлекеттік және қоғамдық мүліктерді талан-таражға салу [2].

Пара дегеніміз не? Бұл лауазымды тұлғаның басқа бір тұлғадан лауазымына қатысты көрсететін қандай да бір тұлғадан лауазымына қатысты көрсететін қандайда бір қызмет түріне берілетін ақша немесе өзге игіліктерді алуы. Бұл жағдайда көрсетілген ақша игіліктерді әрдайым паракордың жеке өзі алмайды, оларды көбіне оның жақын адамдарына немесе жасанды жасалған ұйымдарға ұсынады. Пара деп саналатын нәрселер: заттар – ақша оның ішінде валюта, банк түбіртектері мен құнды қағаздар, бағалы металдар мен асыл тастардан жасалған бұйымдар, автокөліктер, пәтерлер, саяжайлар мен қала сыртындағы үйлер, азық-түліктер, тұрмыстық техника мен аспаптар, өзге де бағалы тауарлар, жер учаскелері және өзгеде жылжымайтын мүлік.

Сыбайлас жемқорлық неге өте қауіпті?

Адамдардың көбі пара беру мен сыбайластықты қандай жағдайда өздері үшін пайдалы немесе зияны жоқ құбылыс ретінде қарастырады.

- « Онда тұрған не бар? Бар болғаны оқудың ақшасына көбірек төледім, есесіне ол сабаққа қатыспасам да жоғарғы балл аламын »

- «Медициналық тексеруден әр дәрігерге барып, түрлі анализдер тапсырып, уақытымды босқа жұмсағанша, бас дәрігерге теңгесін бере салсамда болады »

Әдетте, дәл осындай сөздерді естіп жататынымыз өтірік емес. Алайда бұл тек бәрі үшін «жаман» ғана емес, әрбір адам үшін қауіпті. Өйткені заң билігі әділ болмаса, ол кез келген адамның өмірін бүлдіруі мүмкін.

Қазақстанда паракорлық, жемқорлық ұғымдарының пайда болуы

Ресей отарына айналғанша, дәстүрлі қазақ қоғамында жемқорлықтың болмағандығы барлығымызға мәлім. «Көшпелі қазақ жұртының демократиялық билігі бидің қолында болды яғни кәзіргі сот қызметін атқарды. Ауыл арасында жанжалдасқан немесе дауласқан адамдар арадағы дауды шешу үшін, сол ауылдағы қазақтың әдет – ғұрыпын, салт-дәстүрін, заңдарын жақсы білетін, өзінің әділдігі, шешендігімен көзге түскен кез келген адамға жүгінетін болған. Даудың әділдігі күмән тудырған жағдайда дауласушы тараптар басқа билерге жүгінген. Осылайша түйіні қиын дауларды әділ шешкен бидің атағы елге жайылып, абыройы арта түсті. Ал әділ шешім қабылдай алмаған би өз беделіне дақ түсіріп, дау-дамайға араласуға, төрелігін айтудан шеттетілетін» [1,2].

«Тура биде туған жоқ,

Туғанды биде иман жоқ.

Туғанына бұрғаны – Биді Құдай ұрғаны

Төбе би де өзіміз,

Төре би де өзіміз.

Қисық болса сөзіңіз, құрулы тұр тезіміз» деген ата сөзі айғағымыз.

Қазіргі кезде сыбайлас жемқорлық әлемнің кез келген елінде оның саяси дамуына байланыссыз, оның ішінде Қазақстандада, әлеуметтік құбылыс ретінде өмірін жалғастырып келеді, ол тек ауқымдылығымен ғана ерекшеленеді. Қазақстанның мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі сыбайлас жемқорлықпен күрес болып табылады. Жемқорлықты жеңу Қазақстан үшін Елбасы Н.Ә.Назарбаев нақты белгілеген мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Сол себепті Президент өзінің «Қазақстан-2050» стратегиясында дамыған мемлекеттің жаңа саяси басымдылықтарының бірі ретінде сыбайлас жемқорлықпен күресті атап көрсетті [1].

Еліміздегі сыбайлас жемқорлық мемлекеттік аппараттың үлкенді-кішілі деңгейлерін, мемлекеттік қызметті, жергілікті басқару органдарына дейін тамырын тереңге жіберіп жайлап алды. Халықаралық сарапшылардың бағасы бойынша Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамасы ең тиімділердің бірі деп танылғанына қарамастан, коррупция деңгейі азаймай отыр. Мемлекеттік органдарда жүріп жататын толассыз қайта құрулар, жазалаулар, заңға енгізілген түрлі өзгерістер, ешқайсысынан нақты нәтиже жоқ. Соңғы 3 жылда 3200 лауазымды тұлға сыбайлас жемқорлыққа байланысты жауапкершілікке тартылып, 400-ге жуық қылмыстық іс қозғалған. Ендігі қауіп жастардың да соған бейімделуі. Сыбайлас жемқорлықтың жолын өсіп келе жатқан жастар кеседі немесе оларда бұл құбылысқа төзімділік танытып, жемқор алдыңғы буынның жолын жалғастырады. Құбылыстың өзімен ғана емес, салдарыменде күресуіміз қажет. Сыбайлас жемқорлық туралы жиі сөз қозғаудың өзі осы дертпен күреске қарай жасалынған бір қадам. Алайда айтып қана қою жеткіліксіз, жастардың санасына жемқорлардың қалай жазаланып жатқандығын, жемқорлыққа қарсы заңдарымызды дәріптеп, жемқорлықтың қаншалықты ұлт болашағы үшін қауіпті екендігін ұғындыруымыз қажет.

Қазіргі заманғы әлемде сыбайлас жемқорлықпен күресуді күшейту жұмысы үздіксіз жүргізілуде және әрдайым жетілдіру үстінде. Әлемде сыбайлас жемқорлықпен күресу механизмінің барлық елдерге тиімді болатын бірегей жинағы жоқ. Әрбір мемлекет қолданатын сыбайлас жемқорлықпен күресу әдістерінің жиынтығы өзгеше, ол елдің саяси және экономикалық тұрақтылығына ғана емес, сонымен қатар әдет-ғұрпына, діни ерекшелігі мен құқықтық мәдениет деңгейіне және аумағы бойынша алатын жеріне, халқының саны мен орналасу тығыздығына да байланысты болып келеді. Қазіргі уақытта ең танымал болып сингапурлық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес моделі танылады. Тәуелсіздік алған сәтінде 1965 жылы Сингапур сыбайлас жемқорлығы ең жоғарғы көрсеткішті ел болған: шенеуніктерге парасыз бір шешімдіде рұқсат берілмейтін. Сыбайлас жемқорлықпен күресу барысында елеулі жетістіктерге жету үшін бірқатар іс шаралар өткізілді, бірінші кезекте, шенеуніктердің жалақыларының елеулі көтерілуі және олардың іә әрекеттерінен регламенттеу, экономиканы орталықсыздандыру және бюрократиялық рәсімді жеңілдету. Орталық буын болып азаматтар мемлекеттік қызметкерлерге шағымдармен жүгіне алатын және шығынның орнын толтыруды талап ете алатын сыбайлас жемқорлықты тергеу бойынша дербес Бюросы болды. Сонымен бірге заңдар қатаң болды және соттық жүйе тәуелсіздігі жоғарылады (соттардың жоғарғы жалақысы мен артықшылықтанған мәртебесімен). Бар – жоғы бірнеше жылдан соң осы іс шаралар кешені сыбайлас жемқорлық деңгейінің жылдам төмендеуіне әкелді. Қазіргі уақытта Сингапур әлемінің аз сыбайласқан мемлекеттерінің бірінші ондығының ішіндегі құрметті орынды алады [2,3].

Қазақстанда экономиканы жандандыру және ауқымды әлеуметтік түрлендіру жағдайында мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған заманауи әлеуметтік экономикалық саясатымен тығыз байланысқан бүтіндей стратегияның қажеттілігіне анық көз жеткізілді. Осыған байланысты 2014 жылдың 26 желтоқсанында Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа стратегиясы» бекітілді. Стратегияның мақсаты мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиімділігін арттыру және сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалысқа кез келген жемқорлықтың туындауына «нөлдік» төзімділік таныту атмосферасын құру жолын қолдану арқылы барлық қоғамды тарту, сондай-ақ Қазақстанда сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету болып табылады. Құжатта көрсетілген түйінді бағыттардың бірі де бірегейі сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыру. Яғни, «ауруға ем іздегенше, ауырмайтын жол ізде дегендей,

басты назар сыбайлас жемқорлықтың салдарымен күреске емес, оның алғышарттарын жоюға аударылуы тиіс. Жоғарыда айтылған Сингапур елі қылмыс үшін жазаланғаннан, ең дұрысы оның алдын алу принципі бойынша әрекет етеді. Себебі сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруда өскелең ұрпақпен жұмыс қағидаттары маңызды рөл атқарады [1,3].

Сонымен сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет деңгейіне қалай қол жеткізуге болады? Ол үшін стратегияда көзделгендей, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар кешені жұртшылықтың кең қатысуымен сүйемелденуі тиіс. Расында мемлекет пен қоғамның тығыз серіктестігі ғана сыбайлас жемқорлыққа табысты қарсы тұра алады. Сондықтан халықтың барлығын құқықтық жағынан сауаттандыру қажет. Себебі сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар азаматтардың өз құқықтары мен заңды мүдделерін іске асырған кездегі құқықтық сауаттылығы әлсіздігінің салдарынан болып жатыр.

Сыбайлас жемқорлықпен күресте көп нәрсе бүкіл қоғамның белсене атсалысуына байланысты. Әлеуметтік желінің, өзге де медиа-ресурстардың дамуы жағдайында, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекет барысында оны жалпы жұртшылықтың жек көруі күрестің қуатты құралына айналуға тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстанның қазіргі заман тарихы: Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық. 2- басылымы, өңделген. Жалпы редакциясын басқарған тарих ғылымының докторы, профессор Б.Ғ. Аяған. Алматы: Атамұра, 2009.

2. « Қазақстан »: Ұлттық энциклопедиясы, Бас редактор Ә. Нысанбаев, Алматы « Қазақ энциклопедиясы » Бас редакциясы, 1998.

3. « Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс – қимыл жөніндегі агенттігінің жаңа идиологиясы туралы », Астана, 2014

ӘОЖ 343.4

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ҚОҒАМ ДЕРТІ

Кенжебек Д., студент

Ғылыми жетекшісі: Сагиндикова А.К.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Кез келген өркениетті қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес ең өзекті мәселенің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық заман ағысымен бірге өсіп-өркендеп, мол қаражат және қоғамдық бәсекелестік пайда болған жерлерге тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін жойылмай отырған кеселдің бірі. Бұл кесел дамушы елдердегідей біздің жас мемлекетімізге де орасан зор нұқсан келтіріп отыр. Сондықтан да Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі осы жемқорлықпен күресу болып табылады.

Түйінді сөздер: жемқорлық, пара, коррупция, мемлекет, экономика, колл-орталық, консультант, институт, штаб.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі – жемқорлықпен күресу болып табылады. «Сыбайлас

жемқорлыққа қарсы күрес жүргізу дегеніміз – бұл мемлекетте тұрақтылықты қамтамасыз етудің қажетті шарты. Кез келген мемлекеттік құрылыстағы басты нәрсе – бұл заңдар өзге де күн тәртібінің жәрдемімен істі лауазым иелері баю жолына түсіп кетпейтіндей етіп ұйымдастыру. Жалпы жұртқа ортақ пайда келуін ойластыратын мемлекеттік құрылыстар ғана әділ, дұрыс болмақ» деген екен ежелгі ойшыл ғалым Аристотель [2].

Сыбайлас жемқорлықпен күресу еліміздің бүгінгі күнгі күрделі мәселелерінің бірі болып отыр. Үлкен ілеуметтік қасірет болып табатын ол саяси даму тұрғысынан бір-біріне ұқсамайтын әлемдегі барлық елдердің қай-қайсысын да қатты алаңдататыны айқын. Мақсатқа жету жолында біз қазақ елі жұмылып алдымыздағы кедергілермен күресуіміз керек. Қоғамның бүгінгі өзекті мәселесінің және кедергілерінің бірі сыбайлас жемқорлық.

Жемқорлық, коррупция (лат. *corruptio* - сатып алу) - мемлекеттік басқару құрылымдарындағы лауазымды қызметкерлердің өздеріне тапсырылған қызмет мүмкіндіктерін жеке бастарының пайдасы мен мүддесі үшін пайдалану мақсатында жасаған қоғамға қауіпті қылмыстық іс-әрекеттері [1].

Жемқорлықтың жалпылама белгілері: лауазымды адамның өзінің немесе делдал арқылы пара берушінің немесе оның өкілі болған адамның пайдасына жасаған іс-әрекеті (әрекетсіздігі) үшін ақша, бағалы қағаздар, өзге де мүлік, мүлік құқығы немесе мүлік сипатындағы пайда түрінде пара алу, туыстық, жерлестік, т.б. жақындықтарына байланысты қызметке ретсіз қабылдау және көтермелеу, сондай-ақ, мемлекеттік және қоғамдық мүліктерді талан-таражға салу.

Мемлекетте жемқорлықтың бел алуы көлеңкелі экономиканың пайда болып, экономикалық өсу қарқынының тежелуіне және әлеуметтік, саяси шиеленістердің күрт асқынуына ұрындырады. Сонымен қатар жоғары лауазымды мемлекеттік қызметкерлер жаппай жемқорлыққа салынған жағдайда құқық қорғау органдары оларды жасаған қылмыстары үшін қылмыстық жауапкершілікке тарта алмайтын жағдай қалыптасады.

Жемқорлық жасалу түрлеріне қарап екіге бөлінеді: жекелеген лауазымды қызметкерлер жасаған қылмыстық іс-әрекет және бірнеше лауазымды қызметкерлер бірігіп жасаған қылмыстық іс-әрекет.

Әрине сыбайлас жемқорлық бірден жойылып кететін мәселе емес. Оның тамыры тереңге жайылып, айналасындағы салауатты, таза органы шарпып үлкен мәселеге айналды. Тамырының терең болғаны соншалық бұл келеңсіз жағдайды қоғамнан аластату бірнеше жылды қамтиды.

Шындап келетін болсақ бұл мәселені тоқтатуды әр тұлға өзінен бастау керек. Қазіргі уақытта кішкене баладан еңкейген қарияға дейін пара береміз. Оның себебі неде? Неліктен ол кісі баласын балабақшаға кезексіз орналастыру үшін ақша береді? Неліктен адам ауырсада қазіргі уақытта дәрігер ақша бермесе қарамайды? Деген көптеген тағы да басқа сауалдар бар қоғамда. Барлық жағдайға өзіміз кінәліміз сыбайлас жемқорлық арқылы өзіміздің жеке мәселелерімізді шешеміз. Әділеттілік жоқ жерде пара белең алады. Лауазымға ие болу үшін үлкен столда отырған кісіге сыйақы деп берген ақымыз пара болып есептеледі. Бұл жағдайлар қоғамда дағдыланып кетті, бүгінгі күннің ащы шындығы. Беруге дайын адам болса, ол ақшаны алатын адамда табылады. Сондықтан бұл жағдайды тоқтату қоғамдағы әр адамның жеке өзінен басталады. Бойында әділеттілік, адамгершілік қасиеті бар тұлға бұған тоқтау жасау керек.

Бұл орайда министрдің төрағалығымен министрлікте сыбайлас жемқорлыққа қарсы штаб құрылды. Министрліктің әр бөлімшесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы консультант институты енгізіледі. Консультанттың негізгі міндеті – бөлімше

жұмысындағы сыбайлас жемқорлық қатерін талдау. Сондай-ақ азаматтардан министрлікке келетін өтініштер мен шағымдарды сыбайлас жемқорлық қатерін анықтау үшін талдау күшейтіледі. Колл-орталық функционалымен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселесі жөніндегі көпфункционалы жобалау офисі ұйымдастырылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл органдарымен бірлесіп, сыбайлас жемқорлыққа қарсы төзімсіздікті күшейтуге арналған шаралар тұрақты түрде өткізіледі [2].

Сыбайлас жемқорлық қоғамға қалай әсер етеді? Көлеңкелі экономиканы дамытады, қылмыс пен терроризмнің өсуіне ықпал етеді, мемлекетті бұзады.

Алдын алу мақсаты емес, бұл мәселеден құтылуды мақсат ету керекпіз. Мемлекеттің барлық заңдарын сақтап, сыбайлас жемқорлық арқылы мәселелерді шешуден бас тартып, сыбайлас жемқорлық орын алған жайттарды хабарлай келе, пара беруге және қабылдаудан бас тарта отырып осы үлкен мәселеден құтылайық!

ӘДЕБИЕТТЕР

1. ҚР «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы», 18 қараша, 2015ж
2. «Сыбайлас жемқорлықпен күрес» Д. Корпебаев, 2017ж

ӘОЖ 343.4

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ЖОЛ ЖОҚ

Ермагамбетова А., студент
Ғылыми жетекшісі: Сагиндикова А.К.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Қазіргі таңда қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен ең өзекті тақырыптардың бірі болып саналады. Мемлекетіміздің басты міндеті сыбайлас жемқорлықтың алдын-алу, болдырмау және жолын кесу, мемлекеттік қызметте тәртіпті күшейтуге бағытталған шараларды қарастыру болып табылды.

Түйінді сөздер: жемқорлық, пара, прокуратура, орган, мемлекет, құқық

Қазіргі таңда қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен ең өзекті тақырыптардың бірі болып саналады. Сыбайлас жемқорлық мемлекет ішінен жоюдың басатамасы мен жетістіктерді жоққа шығаратын, ұлттық қауіпсіздікке қауіп-қатер әкелетіндігі күмәнсіз. Осылайша мемлекетіміздің басты міндеті сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес болып табылады. Сыбайлас жемқорлық заман ағысы мен бірге өсіп өркендеп, мол қаражат және қоғамдық бәсекелестік пайда болған жерлерге тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін жойылмай отырған мәселелердің бірі. Бұл мәселе еліміздің күннен күнге дертіне айналуда. Осы мәселені алдын ала алу үшін, біз жастар қоғам болып белсенділік танытуымыз қажет. Ұлы ғұлама Аристотель «Кез келген мемлекеттік құрылыстағы басты нәрсе-бұл заңдар өзге де күн тәртібінің істі лауазым иелері баю жолына түсіп кетпейтіндей етіп ұйымдастыру. Жалпы жұртқа пайда келуін ойластыратын мемлекеттік құрылыстар ғана әділ, дұрыс болашақ», - деп айтып кеткен ұлы ойшылымыз. Әлемнің көптеген елдері секілді, біздің еліміз де осы мәселені алдын алып, оның тамырына балта шабу мақсатында жұмыстар жүргізуде [1].

Елімізде сыбайлас жемқорлыққа байланысты күннен күнге заңдар шығуда. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресу» туралы, Заңның

басты мақсаты азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, сыбайлас жемқорлық көріністерінен туындайтын қауіп-қатерден ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету. Прокуратура органдары сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту мақсатында мемлекеттік қоржынның мақсатты жұмсалыуына үнемі тексеріс жүргізіп отырады және мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар қызметіндегі тәртіп пен реттілікті нығайтуды қарастырып жатыр. Сыбайлас жемқорлықпен күресу мақсаты – азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, сыбайлас жемқорлық көріністерінен туындайтын қауіп-қатерден Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған. Сонымен қатар сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың алдын-алу, анықтау, олардың жолын кесу, ашу, олардың зардаптарын жою және кінәлілерді жауапқа тарту арқылы мемлекеттік органдардың, сондай-ақ оларға теңестірілген адамдардың тиімді қызметін қамтамасыз етуді көздейді. Сонымен бірге, оның негізгі міндеті мемлекеттік қызмет саласындағы басшылықты, мемлекеттік қызмет саласын бақылау, сыбайлас жемқорлық қылмыстары мен құқық бұзушылықтарын алдын алу болып табылады [2].

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түініне келе әрбір қоғам дамуының күнегей жағымен қатар көлеңкелі тұсы да бар қатар жүретіндіктен, елдің әлеуметтік хал-ахуатын жақсарып, экономикалық жоғары даму деңгейіне жетуді, халқымыздың демографиялық өсіп-өнуін көздеген шаралар жасалынып жатқан кезде, алға басқан қадамды кейінге тартып, дамуымызға тежеу болып отырған сыбайлас жемқорлықпен күресті күшейту - әрқайсымыздың азаматтық борышымыз болып табылады. Сондықтан да бала күннен бастап Отанға деген сүйіспеншілікке, адамдарды, дәстүрлерді құрметтеуге, білім мен еңбекке ұмтылуға, көрегендік пен адалдыққа тәрбиелеу керек. Нақ осы тәрбие мен білім беру адамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрарлық мәдениетін қалыптастыруына негіз болады. Ерте жастан бастап мінез-құлықты сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұратындай етіп қалыптау, осы кесапатты жоюға мүмкіндік береді деп ойлаймын. «100 нақты қадам» Ұлт жоспарының 13-қадамын да жемқорлыққа қарсы күресті күшейту мәселелері нақты көрсетілген. Мұның барлығы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте нақты нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Қазақстан» Ұлттық энциклопедия/Бас редактор Ә. Нысанбаев- Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 ISBN 5-89800-123-9, VIII том, 30.10.2019
2. Айқын Республикалық қоғамдық саяси газет 13.08.2015ж.

ӘОЖ 343.4

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕСІ ЖОЛДАРЫН ЖАҚСARTУ

Кулчыкова Қ. студент

Ғылыми жетекшісі: Косымбаева Ш.И.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлықпен күресудің шетелдік тәжірибесімен, онымен күресу жолдарын жақсартуына арналған.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, мемлекет, заңнама.

Сыбайлас жемқорлық - заманмен бірге өсіп-өркендеп, небір тегеурінді қарсылықтарға төтеп беріп, қайда мол қаражат, пайда болса, сол жерге тамыр жайып, бүгінге дейін жойылмай отырған қауіпті кеселдің бірі.

Қазіргі кезде сыбайлас жемқорлық әлемнің кез келген елінде оның саяси дамуына байланыссыз, оның ішінде Қазақстанда да, әлеуметтік құбылыс ретінде өмірін жалғастырып келеді, ол тек ауқымдылығымен ғана ерекшеленеді. Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік-экономикалық даму үдерісін, нарықтық экономиканың құрылуын, инвестициялар тарту процесін тежейді. Демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына кері әсерін тигізеді, елдің болашақ дамуына елеулі қауіп төндіреді. Қазақстанның мемлекеттік саясатының негізгі басымдықтарының бірі сыбайлас жемқорлықпен күрес болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» заңында сыбайлас жемқорлыққа мынадай анықтама берілген: бұл – «...жеке түрде немесе делдалдар арқылы мүліктік игіліктерді заңсыз алу және мемлекеттік қызмет атқарушы тұлғалардың, сондай-ақ оларға теңестірілген тұлғалардың өз лауазымдық өкілеттіктері мен өкілеттеріне қатысты мүмкіндіктерін мүліктік пайда табу үшін жеке басына пайдалануы, сондай-ақ аталмыш тұлғаларға жеке және заңды тұлғалардың көрсетілген игіліктер мен жеңілдіктерді құқыққа қайшы түрде пара ұсыну жолымен сатып алуы» [1].

Қарапайым тілмен айтатын болсақ, сыбайлас жемқорлық – бұл қызмет дәрежесін жеке мақсатта пайдалану. Сыбайлас жемқорлықты білдіретін белгілердің бірі пара алу не беру болып табылады.

Сыбайлас жемқорлық неге өте қауіпті?

Адамдардың көбі пара беру мен сыбайластықты қандай жағдайда да өздері үшін пайдалы немесе зияны жоқ құбылыс ретінде қарастырады:

- «Мұның несі жаман? Көбірек төледім, есесіне техникалық байқаудан ешбір қиындықсыз өттім, оған қоса уақытты да үнемдедім».

- «Дипломды сатып алдым да, ұлымды беделді жұмысқа орналастырдым. Бұдан кімге жаман болды?»

Ақыр аяғында бұл тек бәрі үшін «жаман» ғана емес, сондай-ақ әрбір адам үшін қауіпті. Өйткені заң билігі әділ болмаса, ол кез келген адамды бүлдіруі мүмкін және саруайымға түсіріп, жат етуі мүмкін.

Қазақстанда жемқорлық деңгейі өте көп салалар Бизнес жүргізудегі бірінші кезектегі проблема. Білім беру саласы. Бұл бағытта ешкімді жауапқа тартпайды. Денсаулық сақтау саласында да заңнама реттелмеген. Сыбайласқан жемқорлық болса да өз қызметін пайдалану фактілер көп. Пәтер иелері кооперативтеріне қатысты да шағым жиі түседі. Соттардағы және кедендегі сыбайласқан жемқорлық деңгейі әлі жоғары.

Жасыратыны жоқ сыбайлас жемқорлықпен күрес бүгінде елімізде мемлекеттік маңызы бар түйткілді мәселеге айналды, себебі бұндай әрекеттің мемлекеттік қызметкерлер тарапынан көрініс табуы мемлекеттің дамуына кедергі келтіріп қана қоймай, қоғамда өкіметке, билікке деген сенімсіздік тудырады. Өкінішке орай, жең ұшынан жалғасын табатын, көз қысты-бармақ басты әдет әлі де болса қалмай келеді. Бұл дерт еліміздің дамуына, экономиканың өркендеп өсуіне өрескел кедергі келтіретіні даусыз.

Мемлекеттік сатып алу, мемлекет қаржысын талан-тараж етіп, ысырап қылу, жер участкесін заңсыз беру, дүние-мүлкін, ақша капиталын салық декларациясынан,

яғни мемлекеттен жасырып қалу сияқты мемлекет қалтасына қауіп төндіретін жат қылықтар әлі де орын алуда.

Қазіргі таңда мемлекет тарапынан жемқорлыққа қарсы күрес мақсатында ауқымды жұмыстар жүргізілуде. Қазақстан Кеңестер одағы кеңістігінде алғаш рет «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заң қабылдады, бұл заң жобасы арқылы жемқорлыққа қарсы күрестің негізі принциптерін анықтап, жемқорлыққа қатысты құқық бұзушылықтардың және оған байланысты жауапкершіліктің артылуының түрлері анықталды.

Сыбайлас жемқорлықпен күресте көп нәрсе бүкіл қоғамның белсене атсалысуына байланысты. Әлеуметтік желінің, өзге де медиа-ресурстардың дамуы жағдайында, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекет барысында оны жалпы жұртшылықтың жек көруі күрестің қуатты құралына айналуға тиіс [2].

Сыбайлас жемқорлықпен күресудің әлемдік «үздік тәжірибелері» Transparency International ұйымының жариялаған мәліметтері бойынша Сингапур Азия өңіріндегі ең «таза» мемлекеттердің қатарында. Индексі - 9,2 балл. Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі бойынша ең төменгі елдер 1952 жылы құрылған сыбайлас жемқорлық жағдайларын тергеу Бюросының арнайы органының үздіксіз жұмыс жасап келеді. Басты идеясы: «жеке тұлғалардың сыбайлас жемқорлыққа қатысты әрекет жасауға мүмкіндіктерін, жағдайларын болдырмауға мейлінше тырысу» [3].

Біз осындай дәрежеге жету үшін, сыбайлас жемқорлықпен пәрменді күресу үшін халықтың құқықтық сауатсыздығын жоятын, құқықты түсіндіру жұмысының деңгейі мен сапасын арттыру керектігінің маңызы зор. Халық өздерінің құқықтарын, өздеріне қарсы қандай да бір құқыққа қайшы іс-әрекет жасалған жағдайда қандай іс-қимыл қолдану керектігінің нақты жолдарын толық білулері қажет.

Біздің қоғамда сыбайлас жемқорлыққа орын жоқ. Азаматтық қоғамның барлық институттарының күш-жігерін біріктіру, осы дерттің одан әрі ушықпауы үшін оны тоқтатудың халықаралық тәжірибесі мен барлық амалдарын қолдану арқылы ғана бұл құбылысқа тиімді түрде қарсы тұруға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлықпен күресу туралы» заңы.
2. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі агенттігінің жаңа идеологиясы туралы», Астана, 2014ж.
3. <https://ppt-online.org/401483>

УДК 343.4

ЧТО ТАКОЕ КОРРУПЦИЯ И КАК С НИМ БОРОТЬСЯ?

Сатиманова Г.С.

Научный руководитель: Кизимбаева А.Б.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. На сегодняшний день, в Казахстане борьба с коррупцией придан общегосударственный статус, ведется широкомасштабная антикоррупционная компания совместно с общественными и политическими силами по пресечению и ограничению проявлений коррупции. Борьба с коррупцией в Казахстане определена в

качестве одного из основных приоритетов государственной политики. Какие бы аспекты борьбы с правонарушениями не обсуждались на самых разных уровнях, обязательно одним из характерных признаков ее размаха является коррупция.

Ключевые слова: Коррупция, реформа, взятка, власть, вымогательство.

Коррупция - это злоупотребление государственной властью (избранным политиком или назначенным государственным служащим) для личной выгоды.

Это более широкое определение охватывает не только политика и государственного служащего, но также генерального директора и финансового директора компании, нотариуса, руководителя группы на рабочем месте, администратора или сотрудника приемной комиссии частной школы или больницы, и так далее [1].

Гораздо более сложное научное определение понятия «коррупция» было разработано профессором (заслуженным) Петрус ван Дуйн:

Коррупция - это неправдоподобие или упадок в процессе принятия решений, когда лицо, принимающее решение, соглашается отклониться или требует отклонения от критерия, который должен регулировать его или ее принятие решения, в обмен на вознаграждение или обещание, или ожидание вознаграждения, в то время как эти мотивы, влияющие на его или ее принятие решения, не могут быть частью обоснования решения [2].

Крупная коррупция приближается, когда на карту поставлены крупные события, связанные с крупными денежными суммами, множеством «игроков» или огромным количеством продуктов (например, продуктов питания и фармацевтических препаратов), часто в ситуациях бедствий. Предпочтительно, коррупция процветает в ситуациях, связанных с высокими технологиями (никто не понимает реального качества и стоимости продуктов), или в ситуациях, которые являются хаотичными. Подумайте о гражданской войне: кто виноват, а кто мятежник? Стихийные бедствия, такие как землетрясения, наводнения, засухи. Мировое сообщество реагирует быстро, но местное правительство может быть дезорганизовано и дезориентировано. Кто поддерживает закон и порядок? Или, возможно, приобретение технологически продвинутого самолета, в то время, как только немногие могут понять технологии, подразумеваемые при разработке и производстве такого самолета. В основном, суммы денег огромны, относительно небольшая сумма коррупционных платежей трудно привлечь к себе внимание. Или же количество действий очень велико, например, на станциях для ставок на результаты Олимпийских игр или международных футбольных турниров, которыми легко манипулировать. Геополитика может играть такую роль, как, например, конфликт между Востоком и Западом произошел во второй половине 20-го века, когда основные альянсы стран обратились за поддержкой к неприсоединившимся странам [3].

Методы коррупции.

Во-первых, взяточничество является наиболее распространенным методом коррупции. Взятничество подразумевает ненадлежащее использование услуг и подарков в обмен на личную выгоду. Кроме того, виды одолжений разнообразны. Прежде всего, одолжения включают деньги, подарки, акции компаний, сексуальные одолжения, занятость, развлечения и политические выгоды. Кроме того, личная выгода может быть - предоставление льготных условий и игнорирование преступлений.

Хищение относится к акту удержания активов с целью кражи. Кроме того, это происходит одним или несколькими лицами, которым были доверены эти активы. Прежде всего, растрата является одним из видов финансового мошенничества.

Прививка - это глобальная форма коррупции. Примечательно, что это относится к незаконному использованию полномочий политика для личной выгоды. Кроме того, популярным способом взяточничества является неправильное направление государственных средств в пользу политиков.

Вымогательство является еще одним основным методом коррупции. Это означает незаконное получение имущества, денег или услуг. Прежде всего, это достижение происходит путем принуждения отдельных лиц или организаций. Следовательно, вымогательство очень похоже на шантаж.

Фаворитизм и кумовство - довольно старая форма коррупции, все еще используемая. Это относится к человеку, который предпочитает своих родственников и друзей работе. Это, безусловно, очень несправедливая практика. Это потому, что многие достойные кандидаты не могут получить работу.

Злоупотребление усмотрением является еще одним методом коррупции. Здесь человек злоупотребляет своей властью и властью. Примером может служить судья, несправедливо отклонивший уголовное дело.

Наконец, влияние торгуют - последний метод здесь. Это относится к незаконному использованию своего влияния на правительство или других уполномоченных лиц. Кроме того, это происходит для того, чтобы получить преференциальный режим или услугу [4].

Борьба с коррупцией происходит во многих «театрах»:

- политические реформы, включая финансирование политических партий и выборов;
- экономические реформы, регулирование рынков и финансового сектора;
- финансовый контроль: бюджет, бухгалтерия, отчетность;
- Общественный контроль: СМИ, парламент, местные администраторы и советы, регистрация;
- свободный доступ к информации и данным;
- поддержание правопорядка;
- совершенствование и укрепление судебной системы;
- институциональные реформы: налоговые системы, таможня, государственное управление в целом;

Способы остановить коррупцию.

Одним из важных способов предотвращения коррупции является повышение заработной платы на государственной службе. Многие государственные служащие получают довольно низкие зарплаты. Поэтому они прибегают к взяточничеству, чтобы покрыть свои расходы. Таким образом, государственные служащие должны получать более высокую зарплату. Следовательно, высокая зарплата снизит их мотивацию и решимость заниматься взяточничеством.

Увеличение числа работников может стать еще одним подходящим способом обуздания коррупции. Во многих государственных учреждениях рабочая нагрузка очень высока. Это дает возможность замедлить работу государственных служащих. Следовательно, эти сотрудники затем получают взятки в обмен на более быстрое выполнение работы. Следовательно, эта возможность подкупа может быть устранена путем привлечения большего числа сотрудников в государственные учреждения.

Жесткие законы очень важны для прекращения коррупции. Прежде всего, должны быть назначены строгие наказания виновным. Кроме того, должно быть эффективное и быстрое выполнение строгих законов.

Использование камер на рабочих местах является отличным способом предотвращения коррупции. Прежде всего, многие люди будут воздерживаться от

коррупции из-за страха быть пойманными. Кроме того, эти люди в противном случае были бы вовлечены в коррупцию.

Правительство должно обеспечить низкий уровень инфляции. Из-за роста цен многие люди считают свои доходы слишком низкими. Следовательно, это увеличивает коррупцию в массах. Бизнесмены поднимают цены, чтобы продавать свои товары по более высоким ценам. Кроме того, политик поддерживает их за счет выгод, которые они получают [5].

Подводя итог, Коррупция является большим злом общества. Это зло должно быть быстро устранено из общества. Коррупция - это яд, проникший в умы многих людей в наши дни. Надеемся, что благодаря последовательным политическим и социальным усилиям мы сможем избавиться от коррупции.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богданов И.Я., Калинин А.П. Коррупция в России: социально-экономические и правовые аспекты. – М.: Юристъ, 2001г., - С. 240.
2. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – 2-е изд., - М.: ИНФОРМА –М, 2000. – С. 704.
3. Водько Н.Г. Уголовно-правовая борьба с организованной преступностью: научно-практическое пособие. – М.: юриспруденция, 2000. – С. 80.
4. Выступление Медведева Д.А. в Уфе //Вести. -2008. -27 февраля
5. Гайдар Е. Государство и Эволюция. М., 1995. - С. 143, 173.

ӘОЖ 342(045) Т-33

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САУАТТЫЛЫҒЫН КӨТЕРУ

Темирова С.Д.

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Маңғыстау облысы бойынша филиалы

Андатпа. Білім беру саласындағы сыбайлас жемқорлық көріністердің алдын алуға, оны болдырмауға, педагог қызметкердің мәртебесін түсірмеуге бағытталған шараларды жүзеге асыру және сыбайлас жемқорлықтан бас тарту ортасын қалыптастыру.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, академиялық адалдық, білім беру ұйымдарының ашықтығы, құқықтық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы сауаттарын көтеру

Сыбайлас жемқорлықтың қылмыстық әрекет ретінде кең ауқымда таралуына себеп болып отырған - мемлекеттік қызметтегі азаматтар мен жастардың құқықтық мәдениеті мен патриоттық сезімдірінің төмендігі. Тұлғалардың құқықтық мәдениеті құқықтық әлеуметтену үрдісінде дамып қалыптасады. Құқықтық әлеуметтенудің маңызды механизмі тұлғалардың құқықтық санасының қалыптасуы болып табылады [1]. Білім беру ұйымдарында парасаттылықтың мақсаты - академиялық адалдықты қамтамасыз етудің ұлттық жүйесін құру, білім беру стандарттарын жақсарту, оқытушылар құрамын шынайы бағалауға алып келетін кешенді тәсілі болып табылатын сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарасты қалыптастыру.

Қазіргі қоғам студенттердің кәсіптік даярлығына жоғары білім талаптарын қойып отыр. Қалыптасып отырған жағдайда қызметтің алуан түрлерін сыбайлас жемқорлыққа бой алдырмай атқару қажеттігі, тұлғаның өз қызметінің мақсаты мен оның әлеумет үшін салдарын түсінуі өзекті. Сондай-ақ, сыбайлас жемқорлық бойынша құқық бұзушылық білім беру ұйымдарындағы студенттердің құқықтық сауаттылықтарының аздығынан болып отыр. Жеке тұлғалардың өз құқықтарын білмеулері ниеті жаман адамдардың осыны өздерінің алаяқтық мақсаттарына пайдаланып, осыдан баюға мүмкіндік береді. Білім беру саласы білім берудің ғана емес, сонымен қатар жастардың рухани және мәдени дамуының факторы болып табылады және осы жастық шақта негізгі өмірлік ұстанымдар мен адами құндылықтар қалыптасады. Сыбайлас жемқорлық бағдарламасының негізгі мақсаты - ашықтықты қамтамасыз ету және жоғары оқу орындарының беделіне нұқсан келтірмеу, кез келген тәуекел ретінде білім беру жүйесінде сыбайлас жемқорлықтың тиімді және алдын алуға бағытталған іс-шаралардың өткізілуі [2]. Білім беру ұйымдарында құқықтық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы сауаттылығын көтеру бойынша жүйелі және ауқымды жұмыс жүргізу, жалпы көпшілікте сыбайлас жемқорлықты айыптайтын сана қалыптастыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлықты дәріптеу.

«Adalduq alańu» жобасы парасаттылық құндылықтарын дәріптеудің басты арнасы болып табылады, оның шеңберінде оқу орындарында тұрмыстық сыбайлас жемқорлықты түбегейлі жоюға, ашықтықты қамтамасыз етуге және парасаттылық мәдениетін нығайтуға бағытталған «Sanaly ugraq» бағыты белсенді түрде жүзеге асыру.

Бүгінгі таңда гранттарға ауыстыру кезінде, емтихан өткізу кезеңінде пара беру мен ағайынгершілік тәжірибесі бар екендігін көрсетті. Бұл тұрғыда жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі 12 озық білім беру ұйымын біріктіретін Академиялық адалдық лигасы құрылды. Өзара бағалаулар негізінде оқу орындары Агенттік қауымдастырылған қатысушының ролінде шыға отырып әзірлеген сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарға сәйкестігі тұрғысынан мониторингті жүзеге асыруда. Академиялық адалдық – білім беру сапасын және оқушылар мен студенттердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана-сезімін қалыптастыратын басты факторлардың бірі Бүгінде академиялық адалдықтың халықаралық стандарттарына ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, М.Нәрікбаев атындағы ҚАЗГЮУ, Алматы менеджмент университеті, Қ. Сәтпаев атындағы ҚазҰТЗУ, ҚБТУ, Сүлеймен Демирел атындағы университет және Халықаралық бизнес университеті сияқты ЖОО-лар сәйкес келеді. Олар сыбайлас жемқорлықтан таза мекемелер болып табылады. Түлектердің жұмысқа орналасу деңгейі (82%-ға дейін) білім беру және білікті кадрларды дайындау сапасын көрсетеді. Бұл тұрғыда алдыңғы қатарлы елдердің тәжірибесі бойынша бірлесіп басқаруды күшейту маңызды бағыт болып табылады. Қазіргі уақытта еліміздің 42 ЖОО-да қамқоршылық кеңестері, 26-сында қадағалаушы кеңестер, ал 24-інде директорлар кеңестері құрылған.

Білім берудегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес құралдары: Тәрбиенің тұжырымдамалық мәселелері (Білім және ғылым министрлігінің 2015 жылғы 22 сәуірдегі №227 бұйрығымен бекітілген); жалпы білім беретін мектептер мен колледждердің барлығында дерлік сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру мақсатында құрылған «Адал ұрпақ» еріктілер клубтары; барлық жоғары және орта арнайы (кәсіптік) білім беру мекемелері қол қойған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы хартиялар; білім берудің барлық деңгейлерінің оқу бағдарламасына сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағытындағы тақырыпты жекелеген пәндер бойынша енгізу; барлық бакалаврлар дайындайтын мамандықтар мен бағыттар бойынша «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері» пәнінің үлгілік оқу бағдарламалары; Мемлекеттік қызметшілерге сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-

қимыл мәселелері бойынша типтік оқу бағдарламалары; мемлекеттік грант бөлу конкурсына құжаттарды қабылдау процесін мемлекеттік қызмет көрсету санатына ауыстыру; ЖОО-да құрылған студенттерге «бір терезе» қағидаты бойынша қызмет көрсететін және студенттердің деканатпен байланысын қоспайтын Студенттерге қызмет көрсету орталықтары; білім беру саласындағы мемлекеттік қызметтерді автоматтандыру [3].

Білім беру ұйымдарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы сауаттылықты көтеру бойынша мынандай ұсыныстар айтуға болады:

- білім берудің барлық деңгейінде міндетті оқу пәнін енгізу (сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, академиялық адалдық, парасаттылық);

- білім алушылар сияқты, сондай-ақ профессорлық-оқытушылық құрам үшін академиялық парасаттылық стандарттарын және оларды бұзғаны үшін жазалау регламенттерін (плагиат, көшіру, бағасын жақсарту үшін сыйлықтар мен сыйлар және басқалар) енгізу;

- бұрын оқудан шығарылған адамдарға академиялық парасаттылықты бұзғаны үшін ЖОО-ларға түсуге 1 жылғы мерзімге тыйым салу;

- қоғамдастықтың қолы жететін дипломдық жұмыстардың, магистрлік және докторлық диссертациялардың бірыңғай электрондық деректер базасын (блокчейн) құру;

- білім алушылар үшін оқу орнына қабылдаудан, анықтама беруден бастап аттестаттар мен дипломдарды беру рәсімдеріне дейін көрсетілетін барлық қызметтерді цифрландыруды жеделдету;

- орен спресе қолдануды кеңейту және білім беру саласының мекемелерінде «парасаттылық хабтарын» (коворкингтер, дәрістер) құру.

Білім беру саласында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл профилактика мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие мен білім беруді ұтымды жүзеге асыру қажет. Сапалы білім мен дұрыс өмірлік ұстанымдарға ие жастар, жастық және есейген шағында да сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекетте тұрақтылық танытады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Нұртаев Р.Т. Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың өзекті мәселелері.//ҚР Заңнама Институтының Жаршысы №3 2018.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның болашағы жастардың қолында. Ақиқат ұлттық-қоғамдық-саяси журналы. №6 2018 б.18-20
3. Интернет ресурс <http://qaz.infozakon.kz/gov>

ӘОЖ 342.9

ЖАС ҰРПАҚТЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ТӘРБИЕЛЕУ - ҰЛТ БОЛАШАҒЫНЫҢ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕСІ

Қожанова Н. Н., студент

Ғылыми жетекшісі: Исакулова А.Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруда өскелең ұрпақпен жұмыс қағидатты маңызды рөл атқарады. Тек жас кезінен мінез-құлықтың

сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарын енгізу бұл әлеуметтік зұлымдықты жоюға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, пара, жемқорлыққа қарсы күрес, жемқорлыққа қарсы мәдениет, өскелең ұрпақ.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясында құбылыс ретінде саналатын жемқорлықты жоюды - әлемнің бәсекеге ең қабілетті 30 елдерінің қатарына кіруі бойынша басты басымдықтарының бірі екенін айқындады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың іргелі негіздері «Қазақстан-2050» Стратегиясында, Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі дамудың Стратегиялық жоспарында, Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі Стратегиясында, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған стратегиясында көрініс тапты.

Сыбайлас жемқорлық – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңында «сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл» ұғымының мазмұны «сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өз өкілеттіктері шегіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, оның ішінде қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою жөніндегі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру және олардың салдарларын жою жөніндегі қызметі» ретінде ашылады.

Біздің елімізде қазіргі заманғы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама жұмыс істеуде, оның негізі "Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы" және "Мемлекеттік қызмет туралы" заңдар болып табылады, бірқатар бағдарламалық құжаттар іске асырылуда, мемлекеттік қызмет және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы функцияларды кешенді түрде іске асыратын арнайы уәкілетті орган құрылды, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет саласындағы халықаралық ынтымақтастық белсенді жүзеге асырылуда.

Қазақстанға әлемнің неғұрлым бәсекеге қабілетті 50 елінің қатарына кіруге мүмкіндік берген азаматтардың өмір сүру деңгейін арттыру, ұлттық экономиканың өсуі, бизнесті жүргізу жағдайларын, халықтың құқықтық сауаттылығы мен әлеуметтік белсенділігін жақсарту, электрондық үкіметті енгізу жөніндегі қолданылып жатқан шаралар да заңға бағыну мәдениетін және жүріс-тұрыстың жалпы қабылданған сыбайлас жемқорлыққа қарсы модельдерін қалыптастыру үшін алғышарттар жасайды.

Сонымен бірге, экономиканың одан әрі өсуі, халықтың әл-ауқатын арттыру, әлемнің неғұрлым дамыған бәсекеге қабілетті отыз елінің қатарына кіру жөніндегі өршіл міндетті жүзеге асыру бойынша стратегиялық міндеттерді шешу мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын жаңғыртуға негізделген жаңа жүйелі шаралар қабылдауды және оны іске асырудағы азаматтық қоғам институттарының рөлін арттыруды талап етеді, бұл сыбайлас жемқорлық көріністерін барынша азайтуға мүмкіндік берер еді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді іс-қимыл жүйесін қалыптастыру үшін ең алдымен қазіргі заманғы жағдайларда оның көріністеріне ықпал ететін негізгі факторларды айқындау қажет. Оның ішінде қазіргі уақытта неғұрлым өзектісі біріншіден, олардың нормалары құқық қолдану кезінде сыбайлас жемқорлық іс-әрекеттерін жасауға көбіне жағдайлар жасайтын салалық заңдардың жетілдірілмеуі болып табылады. Құқықтанудың қыр-сырын білмейтін азаматтар үшін практикада мұндай заңдардың ережелерін дұрыс түсіну мен тиісінше ұғыну қиынға соғады.

Екіншіден, мемлекеттік және корпоративтік басқару ашықтығының жеткіліксіз болуы. Басқарушы шешімдерді әзірлеу және қабылдау процестері, оның ішінде азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қозғайтын шешімдер туралы сөз болған жағдайларда әлі де ең жабық процестердің бірі болып қалуда.

Үшіншіден, лауазымды адамдардың мемлекеттік қызметтерді көрсеткен кездегі халықпен тікелей байланысына байланысты сыбайлас жемқорлық тәуекелдері сақталуда.

Төртіншіден, халықтың, оның ішінде мемлекеттік сектор қызметшілерінің өздерінің құқықтық мәдениетінің деңгейі әлі де төмен, бұл арам пиғылды қызметкерлерге оны пайдакүнемдік, құқыққа қарсы мақсаттарда пайдалануға мүмкіндік береді.

Бесіншіден, азаматтар мінез-құлығының сыбайлас жемқорлыққа қарсы моделін және сыбайлас жемқорлықты қабылдамаудың қоғамдық ахуалын қалыптастыру бойынша кешенді және мақсатты ақпараттық жұмыстың болмауы.

Алтыншыдан, мемлекеттік қызметшілердің жекелеген санаттарының еңбекақысының және мемлекеттік қызметтегі әлеуметтік кепілдіктердің жеткіліксіз деңгейі.

Стратегияның мақсаты мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиімділігін арттыру, сыбайлас жемқорлықтың кез келген көрінісіне "мүлдем төзбеушілік" ахуалын жасау арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалысқа бүкіл қоғамды тарту және Қазақстанда сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруда өскелең ұрпақпен жұмыс қағидатты маңызды рөл атқарады. Тек жас кезінен мінез-құлықтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарын енгізу бұл әлеуметтік зұлымдықты жоюға мүмкіндік береді.

Бала кезінен тұлғаны қазақстандық патриотизм және сыбайлас жемқорлықты қабылдамау рухында тәрбиелеу маңызды болмақ.

Елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру бойынша мақсатты жұмыс келешек түлектердің қызмет бейініне қарамастан барлық оқу орындарын қамтуға тиіс. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы оқытатын курстармен барлық оқу орындарын, мемлекеттік органдар мен тұтастай алғанда барлық азаматтық қоғамды қамту қажет.

Жастарды тәрбиелеудегі кемшіліктер мен қателіктер, мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық ықпал үшін әлсіз санаттарына тиісті көңіл бөлмеу аса жағымсыз салдарға әкеледі. Сыбайлас жемқорлық дендеген адамдардың адуындығы мен арсыздығы, олардың қылмыстық қызметінің нәтижелері адамгершілік құндылықтарының құнын жояды және қоғамның адамгершілік ұстанымдарын әлсіретуі мүмкін. Адамгершілік, әділдікке сену, этикалық мінез-құлық нормаларын сақтау қажетті жағдайлар кешенін білдіреді. Осы құрамдас бөліктерсіз сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптаса алмайды және мемлекеттік жазалау саясаты пәрменді бола алмайды.

Егер ұлттық мәдениеттің мысалын алсақ, отбасында балаларды еңбекке, еңбекқорлыққа тәрбиелеу дәстүрі әрқашан да болған. Сондықтан отбасында ұлттық

тәрбиенің негізі, адамгершілік пен іс-әрекеттің өзегі ретінде адал еңбек басым болуы тиіс. Сонда ғана отбасы деңгейінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тосқауыл қоя аламыз. Бұл тосқауыл осы мәселені заңдық реттеуге қарағанда мықтылау, тиімдірек.

Жоғарыда айтылғандарға орай мынадай қорытынды шығаруға болады:

– өскелең ұрпақты тәрбиелеуде отбасының адамгершілік жауаптылығын арттыру қажет;

– отбасында борыш, адалдық, ар-намыс, әділдік талаптарына сәйкес келетін тұлғаның мінез-құлқының адамгершілік реттеуіштерін күшейту қажет;

– адамды адамгершілік, әділдік пен ар-ождан рухында тәрбиелеу тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің негізі ретінде қоғам мен мемлекеттің тарапынан сұранысқа ие болуы тиіс.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мүлдем төзбеушілік ахуалын қалыптастыру әрбір қазақстандықтың азаматтық парызы болуы керек, шыншылдық және сатылмаушылық қағидатын ұстануы қажет. Өсіп келе жатқан жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін арттыру маңызды мәселе болып қала бермек. Яғни, ерте бастан сыбайлас жемқорлықтың әлеуметтік індет екенін жеткізу, бұл жамандық атаулыны түбімен жоюға өз септігін тигізеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиелеуде заңнаманың сапасы, құқық қолдану нысандары, шарттық міндеттемелерді сақтау, азаматтың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін сотта қорғау да маңызды. Моральдық-құқықтық қағидаттарды білу мен ұтымды конформистік сенімдерді үйлестіру – қоғам өміріндегі тәртіптіліктің қуатты факторы.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері: оқу құралы / Жалпы редакциясын басқарған б.ғ.д., профессор Б. С. Абдрасилов. – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016.– 176

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының заңы. №410-V ҚРЗ 18 қараша 2015 жыл.

3. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсанындағы №986 Жарлығы.

ӘОЖ 37.025

СТУДЕНТТЕРДІҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КӨЗҚАРАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Кобегенова Г.Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Бұл мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру, студенттердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарастары мен мәдениетті қалыптастыру механизмдері талқыланады.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, білім алушылар, құқық бұзушылық.

Сыбайлас жемқорлық бұл лауазымды тұлға өзінің белгіленген өкілеттіктерге (заңға) қайшы келетін жеке басының пайдасына сеніп тапсырған өкілеттіктері мен құқықтарын пайдалану деп түсінуге болады. Көбінесе бұл термин бюрократиялық аппарат пен саяси элитаға қолданылады. Өзіне тиесілі емес қорларды (ресми, депутат, судья, құқық қорғау органы, әкім, сарапшы, дәрігер және т.б.) таратуға құқығы бар кез келген тұлға сыбайлас жемқорлыққа ұшырауы мүмкін. Сыбайлас жемқорлықтың негізгі ынталандыруы - билікті пайдалануымен байланысты экономикалық пайданы алу мүмкіндігі, ал басты кедергі - бұл әсер ету және жазалау қаупі.

Сыбайлас жемқорлық құбылысын жүйелі қарау оның табиғаты бойынша бірқатар қосымша көзқарастарды анықтауға мүмкіндік береді:

- сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтың белгілі бір түрі ретінде билікті асыра пайдалану;

- сыбайлас жемқорлық – адамдар арасындағы дәстүрлі іс-әрекеттер ретінде (парақорлық, «қажетті» адамды таңдау);

- сыбайлас жемқорлық - қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерді айналып өту кезінде лауазымды тұлғаларға пара беру арқылы проблемаларды шешудің ерекше жолы;

- сыбайлас жемқорлық - билігі бар адамдарға ерекше көзқарас көрсету, оларды құрметтеу және олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру.

Бұл құбылыстың алуан түрлілігі оның жойылуына көптеген қиындықтар тудырады және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресу үшін қоғамның, мемлекеттің, әрбір адамның жүйелі күш-жігерін қажет етеді.

Сыбайлас жемқорлықтың келесі белгілері анықтауға болады:

- заңда немесе адамдар арасында қалыптасқан әлеуметтік нормаларды бұзатын шешім қабылданады;

- екі тарап өзара келісім бойынша әрекет етеді;

- тараптар заңсыз пайда мен артықшылықтарға ие болады;

- екі тарап өз әрекеттерін жасыруға тырысады.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясында, халыққа мемлекеттік көрсетілетін қызметтердің сапасын, мемлекет институттарына қоғамның сенімін, азаматтардың құқықтық сауаты мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәдениеті деңгейін көтеру басты нәтиже ретінде көрсетілген [1].

Сонымен қатар, Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясында «...жекелеген адамдар мен топтардың белсенді түрде қатысуларына жәрдемдесу үшін, сыбайлас жемқорлық пен оған қарсы күрестің алдын алуда және қоғамның сыбайлас жемқорлықтың болуы, себептері мен қауіпті сипатын, сондай-ақ ол төндіретін қауіп-қатерлерді ұғынуын тереңдету үшін тиісті шаралар қолданады. Сыбайлас жемқорлыққа қатысты төзімсіздік ахуалын жасауға көмектесетін халықтың ақпараттандырылуы жөніндегі шараларды жүргізу, сондай-ақ мектептер мен университеттердегі оқу бағдарламаларын қоса алғанда, көпшілікке арналған білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру» көрсетілген [2].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудың мақсаты - құндылықтарды тәрбиелеу және жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы азаматтық көзқарасты қалыптастыру үшін қажетті дағдыларды дамыту болып табылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудың міндеттері:

- сыбайлас жемқорлық құбылысымен таныстыру: мәні, себептері, салдары;

- сыбайлас жемқорлық көріністеріне төзбеушілікті көтермелеу;

– сыбайлас жемқорлықпен күресу қабілетін көрсету.

Оқу орнында жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру жүйесінің негізгі компоненттерін атап өтуге болады:

– білім беру мекемесінде сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің болмауы;

– сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру: құқық сабақтарында сыбайлас жемқорлық құбылысының қылмыстық әрекеттер ретінде түсіну;

– оқытушылар мен студенттер арасындағы өзара әрекеттесу негізінде өмір мен білім беру мекемесінің мәселелерін шешуде тәжірибе жинақтау;

– педагогикалық қызмет барысында студенттерге сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарасын қалыптастыру.

Білім алушыларды моральдық тәрбиелеу жүйесіндегі «әділдік», «адалдық» идеалдарына бағдарлау, кез келген заңсыз және әдепсіз әрекеттерден бас тарту үшін моральдық және құнды негіз болып табылады. Мінез-құлық пен тәртіптік мәдениетті тәрбиелеу тұтастай алғанда студенттер арасында девиантты мінез-құлықты болдырмауға мүмкіндік береді.

Сыбайлас жемқорлық Қазақстанның экономикалық және саяси дамуына ең бір елеулі кедергілердің бірі болып табылады, сонымен қатар ол ұлттық қауіпсіздікке қатер төндіреді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру жүйесін құру, білім берудің жеке компоненті ретінде қажеттігін жасайды.

Өмірдің түрлі салаларында туындайтын сыбайлас жемқорлықты жабдықтау себептері мен жағдайларды жою үшін мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының бір бөлігі болып студенттердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымын дамыту бойынша тәрбие жұмыстары.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудың негізгі нәтижесі билікті жүзеге асыруға қабілетті адамды немесе құқық қорғау органдарының өкілдерімен өзара әрекеттесуге, пайдакүнемдіктен, паракорлықтан және басқа да заңсыз әрекеттерден аулақ жүруге үйретіледі.

Сыбайлас жемқорлық проблемалары қарапайым азаматтардың қоғамдық тәртіпті сақтаушылармен қарым-қатынасында пайда болады. Бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім берудің негізгі міндетін тапсырыс берушілермен өзара әрекеттесу процесінде ережелерді сақтау қажеттілігін қалыптастыру ретінде анықтауға мүмкіндік береді. Біздің көзқарасымызша, бұл жемқорлыққа қарсы білім беру жүйесінің негізгі міндеті. Егер тәртіп сақтаушы әрдайым ережелер бойынша әрекет ететініне сенімді болса, онда адамдар да ережелерді бұзбайды және олардың бұзылуына жол бермейді. Өкінішке орай, біздің еліміздің азаматтарының көпшілігі кез-келген қызметкер қолданыстағы ережелерді айналып өту үшін жеке қызметтерге дайын екеніне сенімді.

Тұлғаның сыбайлас жемқорлық нұсқамасын қалыптастыру қажеттігі өзін-өзі тануын, ішкі еркіндікті, өз таңдауы мен әрекеті үшін жауапкершілікті сезінуін білдіреді. Бұл ретте, студенттер сыбайлас жемқорлыққа қарсы идеялардың маңыздылығын сезініп қана қоймай, сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет үшін практикалық біліктілікті игеру қызметіне қатысуы қажет, бұл олардың күрделі жағдайларда ойдағыдай бейімделуінің маңызды алғышарты болуы мүмкін.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру бұл студенттердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарастарын қалыптастыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама бойынша факультативтік курстар мен сабақтар, жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, моральдық негіздер, этика негіздері бойынша арнайы курстардың оқу процесіне тікелей енгізілуін білдіреді.

Тәрбие жұмысын ұйымдастырудың белсенді және интерактивті әдістерін қолдану ұсынылады.

Белсенді әдістерді пайдаланған кезде оқытушы ақпараттың негізгі және жалғыз көзі болып қалады, алайда оқушылар пассивті тыңдаушылар емес. Сабақты алдын ала толығымен дайындауға болмайды, оның бағыты өзгеруі мүмкін, талқылау үшін қосымша тақырыптар болуы мүмкін. Бұл пішінде талқылаулар жиі орын алады. Дегенмен, оқытушының рөлі әлі де орталық болып табылады.

Интерактивті әдістерді пайдаланған кезде, оқытушының рөлі орталық болуды тоқтатады, ол тек процесті реттейді: тапсырмаларды анықтайды, іске асыру уақытын және тәртібін бақылайды, кеңестер береді, күрделі жағдайларды түсіндіреді және елеулі қиындықтар туындағанда көмектеседі. Сонымен қатар студенттерде қосымша ақпарат көздері бар - кітаптар, сөздіктер; олар бір-бірімен байланысуы керек. Әрқайсысы топтың жұмысына қатысуы маңызды және топтар арасында өзара тәуелділік болуы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығымен бекітілген. //www.adilet.zan.kz

2. Қазақстан Республикасының Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы Заңы. 4 мамыр 2008 ж. //www.adilet.zan.kz

ӘОЖ 342.9

БИЗНЕС-САЛАСЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САНАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Кирбасова Л.Г.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада бизнес саласындағы сыбайлас жемқорлық туралы қарастырылған. Қазіргі таңда сыбайлас жемқорлық белең алған жағдайда бизнес табысты дами алмайды, сондықтан осындай сыбайлас жемқорлықты болдырмау жолдарын негізге алып, заңға бағыну керек.

Түйінді сөздер: бизнес-саласындағы сыбайлас жемқорлық, бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі.

Сыбайлас жемқорлық – Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігіне қатысты ең басты қауіптердің бірі: экономикалық қарым-қатынастар аясында тіршілік ете отырып, ол уақыт өте келе оларды параға сатып алу мен тазалықтың болмауына негізделген қатынастарға алмастырады [1]. Нәтижесінде, қалыпты іскерлік әрекеттер өзгеріске ұшырап, инвестициялар мәнін жойып, іскерлік беделдің деңгейі төмендейді.

Сыбайлас жемқорлық белең алған және атқарушы органдар мен сот билігі тармақтарының қызметінде қиыншылықтар бар ортада бизнес табысты дами алмайтындығы дәлелденген. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мемлекеттік саясатты реттілікпен жүзеге асыру сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл үшін қажетті заңнамалық алғышарттарды жасауға алып келді. Бизнестегі парақорлық пен сыбайлас жемқорлықтың пайда болуын барынша болдырмау мақсатында Үкімет Қылмыстық кодекске сыбайлас жемқорлықтық әрекеттері үшін заңды тұлғаларды жауапкершілікке

тарту қарастырылған өзгерістер енгізді. Дегенмен, сыбайлас жемқорлық жойылған жоқ. Оның өміршеңдігі адамдардың санасында, адамгершілік кемшіліктері мен нұсқандарында нығыз орныққандығымен айқындалады.

Әлемдік экономикалық форумында жарияланған 2013-2014 жылдары Жаһандық бәсекеге қабілеттік туралы есеп нәтижелері көрсеткендей, Қазақстанда бизнес жүргізуде ең қиындық туғызушы мәселе сыбайлас жемқорлық болып табылады. Компаниялар қазіргі уақытта да бизнес жүргізудегі пара берушілік пен төлемдерді кешіктіруді әдеттегі іс көреді.

Қоғамдық тамақтану саласында жұмыс істейтін кәсіпкер қиын жағдайда қалды. Оған айтарлықтай жоғары дәрежесі бар шенеунік тегін тамақтануға келуді «әдетке» айналдырды. Кәсіпкер үндемей шыдап келгендіктен, уақыт өте келе шенеунік кешкі уақыттары өзімен бірге бір топ адамдарды әкеле бастады, мұны өзі «мұқтаж адамдарды тамақтандыруға арналған қайырымдылық» деп атайтын еді. Шамамен бір жылға жуық уақыт өткенде кәсіпкер барлық мұқтаждарды тамақтандырып болдым деп ойлап, өзінің наразылығын ақырын білдіргісі келгенде шенеунік тарапынан ашулы жауаптар, негізсіз наразылықтар мен айыптаулар, бопсалау айтылды.

Сол кезде ғана кәсіпкер заңгерге жүгінуді жөн көрді. Шенеунікті өз орнына қойып, бопсалауын тоқтатуы үшін сауатты жазылған және керекті инстанцияларға жолданған бірнеше өтініш жеткілікті болды. Өз ісінің кәсіби маманына жүгінуге кеткен қаражаты мен осы уақыт ішінде кәсіпкердің шенеунікке жұмсаған шығындарын салыстырудың өзі қажет емес еді.

Сыбайлас жемқорлық тәжірибесі орта және ұзақ мерзімді келешекте бумеранг болып қайта келіп, бизнеске соққы болып тиері анық. Әрқашанда заңды бұзу кәсіпкерді өз көзқарасы бойынша және өзінің жеке мақсаттарына сай қолдануға тырысатын мемлекеттік шенеуніктерге тәуелді болуға әкеледі. Бизнеске мәселені сыбайлас жемқорлық арқылы шешуге мүдделі болатын мынадай жағдайлар бар:

– компанияға заңды әрекеттер заңсыз әрекеттерге қарағанда қымбатқа түссе (талаптардың дұрыстығын сот арқылы шешкеннен пара беру арзанға түседі);

– міндетті талаптарды орындау компанияның табысына немесе оның қызметіне қауіп төндірсе (сот шешімі бойынша өндіріс жабылса, үлкен сомадағы айыппұл белгіленсе және т.с.с.);

– мәселені заңды жолмен шешу мүлдем мүмкін емес болған жағдайда (мысалы, активтерді немесе мүлікті жекеменшік иелерінен заңсыз тартып алу);

– жауапты тұлғаның қолында сыбайлас жемқорлық рентасы үшін қолданылуы мүмкін аз кездесетін ресурс болғанда (мысалы, жүйелерге қосылу мүмкіндігі, жылжымайтын мүлікті жалға беру, әсіресе ол жеңілдетілген бағамен жалға беріліп жатса);

– заңсыз әрекеттер заңды әрекеттерге қарағанда анғұрлым көп табыс келтіретін болса (мысалы, әкімшілік ресурсты пайдалана отырып, жаңа нарыққа ие болу немесе оны бәсекелестер үшін жабу, мемлекеттік тапсырыс аясында тауар жеткізу немесе қызмет көрсету, жұмыстарды орындау) [2].

Оған кім бастамашы болғанына қарамастан, сыбайлас жемқорлық мәмілелерінің нәтижесі: іскерлік орта нашарлайды, бәсекеге қабілеттіліктің төмендеуі қауіп пайда болады, «таза» жұмыс атқаратын кәсіпкерлер азаяды, қоғамда да, кәсіпкерлердің арасында да «мультипликациялық» әсер ету таралады.

Сондықтан бизнес салада сыбайлас жемқорлықтың кез келген көрінісінде оны белсенді қабылдамауды, адал бәсекелестік пен адалдық беделін басымдыққа қоюды негізге алған өркениетті іскерлік қатынастарды дамыту өте маңызды.

Қазақстанда сыбайлас жемқорлық экономикалық міндеттерді шешудің анағұрлым тиімді тәсілі ретінде таралуы лоббизмге теріс көлеңкесін «түсірді». Лоббизм

батыс елдерінде кәсіпкерлердің мүдделерін алға тарту үшін белсенді қолданылады. Қазақстанда болса, лоббизм қандай жолмен болса да, заңды бұзу арқылы болса да компанияның мүдделерін жүзеге асыру дегенді білдіреді. Тіпті, мұндай әрекеттер компанияның ортақ иелерінің, әріптестерінің, сол саланың не ел экономикасының мүдделеріне сай келмесе де жүргізілуі мүмкін. Лоббизмді мүдделерді заңсыз жылжыту ретінде қабылдауды өзгерту сыбайлас жемқорлық көріністерге қарсы белсенді тиімді күрес жүргізіліп, жемқорлыққа қарсы сана мен мәдениетті қалыптастырған кезде өзгеруі мүмкін.

Бизнес салада сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыру бағыттары мен шаралары. Бизнес салада сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – бұл экономикалық қызмет барысында сыбайлас жемқорлықты қабылдамау және оған қарсы тұру негізіндегі құндылықтар жүйесі. Бұл іскерлік қарым-қатынастарға құқықтық пен құқық бұзушылық, адамгершілік пен адамгершіліксіздік және т.с.с. көзқарасы тұрғысынан қарау. Бизнес салада сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру бизнес салада қаншалықты дәрежеде белең алғанын ескергенде, айтарлықтай қиын процесс. Компаниялардың менеджерлері өз құзыреттерін пайдалана отырып, «тойтарыс» береді және олар ресурсқа қол жеткізу үшін ақша беру және т.с.с. қажеттіліктерін тудырады. Дегенмен, бизнес саладағы сыбайлас жемқорлық көріністері жөніндегі ақпарат, мемлекеттік органдарда көрініс табатын жемқорлыққа қарағанда толық болмайды.

Бизнес саладағы сыбайлас жемқорлық көріністерінің себептері:

- компаниялардың ішкі регламенттері мен рәсімдерінің анық болмауы;
- әлсіз мониторинг пен бақылау;
- компанияның басқару органдары қабылдайтын түпкі шешімдердің айқындығының жеткіліксіздігі;
- компания басшыларының жұмыста әдеп қағидаларын сақтамауы.

Компания басшылығы қызметкерлер арасында жемқорлыққа қарсы нөлдік төзімділік тәрбиелеуде үлгі болуы тиіс. Егер басшылық мәселені пара алу арқылы шешуді қаласа, компания қызметкерлері де мәселе шешудің осындай жолынан бас тартпайды.

Шетел компанияларының тәжірибелері көрсетіп отырғандай, Қазақстанда кәсіпкерлік қызметті парасыз жүргізуге болады. Жемқорлық орын алған жекелеген жағдайлармен компанияның ішкі рәсімдері арқылы күресуге болады.

Әлемдік тәжірибеде байқалғандай, сыбайлас жемқорлықпен тиімді күресіп, оны мемлекеттің моральдық-адамгершілік ұстанымдары мен экономикасының дамуына қатер төндірмейтіндей деңгейге жеткізуге болады. Сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің алдын алу маңызды әрі болуы мүмкін іс-әрекет болып саналады.

Бал өндірумен айналысатын шағын кәсіпорынан сәнді би сайысын өткізуге қаражат аударуды талап еткен. Келіссөздер нәтижесінде екі жаққа да жағымды мәміле табылған: кәсіпорын аз мөлшерде қаражат төлейді, бірақ өз атауын көрсетіп, іс-шараның ресми демеушісіне айналады, өз тауарын тегін жарнамалап, банкетті балмен қамтамасыз етеді.

Әртүрлі зерттеулер нәтижесінде байқалғандай, бизнес-қауымдастығы сыбайлас жемқорлықпен сәтті күресіп, оның алдын алу үшін негізгі екі шараны орындау қажет деп есептейді:

- 1) пара үшін қомақты (еселенген) айыппұл салу, бұл пара алушылардың жауапкершілігін арттырады;
- 2) заңнаманы оның «сыбайлас жемқорлықтан таза» екендігіне қоғамдық сараптама жүргізу, оны жасаудағы нақтылық.

Сондай-ақ бизнес салада сыбайлас жемқорлықтың алдын алатын шараларға мыналар жатады:

- заңнаманың айқындығы мен толықтығы;
- мемлекеттің экономикаға араласуын қысқарту;
- мүдделер шиеленісін жою;
- мемлекеттік қызметшілердің әдеп кодексін қабылдау;
- мемлекеттік қызметшілердің сайланбалығы.

Әртүрлі қызмет салаларын нормативтік құқықтық реттеудегі кемшіліктер – сыбайлас жемқорлыққа апаратын негізгі себеп. Бұл Қазақстан үшін жүйелі әрі ұзақ мерзімді мәселе болып отыр. Бұл мәселенің шешімі тек мемлекетке ғана емес, «қоғам-билік-бизнес» диалогының қаншалықты нәтижелі болуына байланысты.

Бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі – сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананы қалыптастыру құралы. Қазіргі заман жағдайында бизнес ортадағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің тамыры оның әлеуметтік жауапты әрекетінде жатыр.

Бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі – бұл кәсіпкерлердің осындай саясат жүргізіп, осындай шешім қабылдауға және қоғам мақсаттары мен құндылықтары жағынан ерікті болып саналатын қызмет бағыттарын таңдауға ерікті түрде міндеттелуі болып табылады [3].

Бизнестің әлеуметтік жауапкершілігінің аумағы мен бағыттары белсенді түрде кеңеюде. Ол қайырымдылық шараларымен шектеліп қана қоймай, мынадай шараларды да қоса орындайды:

- бизнес жүргізу процесінің құқықтық нормаларға сай болуы;
- кәсіптік және іскерлік этика қағидаларын сақтау;
- экологиялық нормаларды сақтау;
- компания қызметкерлері алдында өз міндеттерін орындау;
- тұтынушылар алдында өз міндеттерін орындау және т.б

Кәсіпкерлік құрылымдары мен мемлекеттік билік өкілдері өзара ынтымақтастық туралы меморандум жасайды. Мысалы, «Қазақмыс» корпорациясы мен Қарағанды облысы басшылығы арасында жасалған өңірдің әлеуметтік мәселелерін шешуді көздейтін меморандум негізінде корпорация ауруханалар мен спорт ғимараттарын, мәдениет нысандарын жөндеу мен салуға 4,2 млрд теңгені құрайтын қаражат бөлді. Сонымен қатар, корпорация шетелде білім алып жатқан студенттерге қолдау көрсетіп, өңірдегі колледж бен ЖОО студенттерін тәжірибеден өту базаларымен қамтамасыз етеді, өңірдің қалаларын көркейтуге қаражат бөліп, облыстық денсаулық сақтау мен білім беру салаларын қаржыландырады.

ERG (EurasianResourcesGroup) компаниясы 11 жыл бойы көрнекті үлгі көрсетіп, өз кәсіпорындары орналасқан Ақтөбе, Қарағанды, Қостанай және Павлодар облыстарында маңызды әлеуметтік-экономикалық жобалар бойынша меморандум жасап келеді. Компания 2012–2014 жылдар аралығында Павлодар облысының дамуына 7 млрд теңгеге жуық қаражат бөлді. Бұл қаражатқа Ақсуда спорт сарайы, Екібастұзда балалар музыка мектебі, Павлодарда спорттан дарынды балаларға арналған жүзу бассейні салынды.

Қазақстанда бизнестің әлеуметтік жауапкершілігін арттыру мақсатында жыл сайын «Парыз» республикалық конкурсы өткізіледі. Конкурстың негізгі мақсаты – бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі қағидаларын дамыту, оны қоғамның өзекті мәселелерін шешуге белсене қатыстыру және бизнестің әлеуметтік жауапкершілігін қоғамдық санада оңтайлы қабылдауды қалыптастыру [3].

Жеңімпаздарға үш номинация: «Жылдың ең үздік әлеуметтік жобасы», «Ең үздік ұжымдық келісімшарт» және «Ең үздік әлеуметтік жауапты кәсіпорын», үш категория: шағын, орта және ірі кәсіпкерлік субъектілері бойынша лауреат атағы беріледі.

Бизнес салада сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырып, дамыту мақсатында бизнесмендерге арнап корпоративті әлеуметтік жауапкершілік үшін «Парыз» сыйлығы секілді марапаттаулар енгізу мақсатқа лайықты болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске атсалысқандығы үшін ынталандыру мақсатында мемлекет қоғамға танылу деп аталатын оңтайлы бастаманы қолдана алады [4].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске қоғамның барлық мүшелері атсалысуы керек. Бизнес қауымдастықтары мен үкіметтік емес ұйымдарды жемқорлыққа қарсы күрес науқанына қатысуға шақырып, олардың бастамаларына қолдау көрсету қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
2. Коррупция в России: кто виноват и что делать // Промышленник России. - 2012 <http://promros.ru/magazine/2012/may/korruptiya-v-rossii-kto-vinovat-i-chto-delat.shtml>.
3. Галимжанова С. Б. Социальная ответственность бизнеса: учебное пособие. - Астана: Изд. КазУЭФМТ, 2013. - 176 с.
4. Мукашева Б. А., Дёмушкина Л. О. Государственное регулирование экономики: теория и практика: учебное пособие. - 3-е изд., доп. - Астана: Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, 2016. – 291-б.

ӘОЖ 342.215

СТУДЕНТТІК ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САНА-СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Отаргулова Ж., студент

Ғылыми жетекшісі: Кирбасова Л.Г.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәселе айқын әділетсіздік актілеріне сергек ден қоятын студенттік жастар ортасында өте өзекті. Мақалада студенттік жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана-сезімін қалыптастыру ерекшеліктері қарастырылған.

Түйінді сөздер: жоғары оқу орындары, білім беру үдерісі, студент жастар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы құндылықтар мен сенім.

Студенттік жастар – қоғамымыздың ең дамушы, серпінді, тез қимылдаушы бөлігі. Нақ осылар келешекте өндіріс саласында да, басқару саласында да орындарды иеленуші болмақ және оның белсенді қоғамдық ұстанымы мен сыбайлас жемқорлық төзбеушілігіне еліміздің өсіп-өркендеуі мен прогресивті дамуы байланысты болады. Жастардың сыбайлас жемқорлықты проблема ретінде сезінуі және мықты қалыптасқан сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет тиісті стандарттар мен қоғамдық құндылықтарды қалыптастыруға қабілетті, олар келешекте мемлекеттік басқару сапасына оң әсер ете алады. Құқықтық мемлекеттік құрудың міндеттеріне толық көлемде сай келетін жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің қалыптасуындағы негізгі рөл жоғары білім беру жүйесіне тиесілі [1]. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы проблема айқын әділетсіздік актілеріне сергек ден қоятын студенттік жастар ортасында өте өзекті.

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіби білім беретін мемлекеттік білім беру мекемелерінде басқару қызметінің құқықтық және моральдық-этикалық аспектілерін зерделеуді көздейтін оқу пәндерін оқыту кезінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы құрамдас бөлікті күшейту 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағдарламасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шаралары. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, білім беру мен тәрбие» атты бөліміндегі бірінші кезектегі міндеттердің бірі ретінде көрсетіледі. Білім беру бағдарламаларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы құрамдас бөлігі сыбайлас жемқорлықтың саяси, қоғамдық залалын, оған қатысудың ықтимал салдарын түсіндіретін және студент жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымын қалыптастыруға, олардың құқықтық сана-сезімі мен құқықтық мәдениеті деңгейін арттыруға бағытталған арнайы оқыту жүйесін құруды болжайды. Студенттердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық сана-сезімін қалыптастыруда тәрбие үдерісіне үлкен орын беріледі. [2]. Сондықтан студенттердің Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаты саласындағы және сыбайлас жемқорлық қатынастарының келеңсіз салдарлары мен қалыптасатын сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұстаным туралы студенттердің білімін молықтыратын сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағыттылықтың әлеуметтік маңызды іс-шараларын (акциялар, қозғалыстар, тренингтер, пікірталастар, конференциялар) жоспарлау және өткізу аса маңызды. Бұл міндет тәрбие үдерісіне жауапты жоғары оқу орындары қызметкерлеріне де, тікелей студенттердің өздеріне және олардың қоғамдық бірлестіктеріне де жүктелуі тиіс. Білім алушылардың ғылыми зерттемелеріне, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша шешімдерді дербес іздеуіне және сыбайлас жемқорлық, оның себептері мен оған қарсы күрес әдістері бойынша өз пайымдарын таныстыруға, сондай-ақ олардың жобалау қызметіне тартуға үлкен рөл берілуге тиіс. Барлық жоғарыда көрсетілген мәселелерді қағидатты жаңа ұсыныстарға жатқызуға болмайды. Бірақ оқу-тәрбие үдерісі шеңберінде тиісті іс-шараларды жандандыру, мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат ұғымдары мен бағыттары туралы базалық білім беретін теориялық және құқықтық мәселелерді зерделеу студент жастарды мемлекетіміздің заңын құрметтеу, олардың құқықтық мәдениеті мен құқықтық сана-сезімін қалыптастыру рухында тәрбиелеу үшін қосымша мүмкіндік береді, бұл айналып келгенде қоғамдағы сыбайлас жемқорлық практикасын барынша азайтуға әкеледі. Бүгінде азаматтық жастардың қоғамдық ұйымдарына үлкен маңыз беріледі [3]. Президент Н.Ә. Назарбаевтың бастамасы бойынша «Жас Отан» жастар қанатын құру бүкіл елдегі жастар қозғалысына қуатты серпін берді. Олардың қызметінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы науқандарды өткізуге ерекше назар аударылады, онда студенттік ортада сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және оған қарсы күрес әдістеріне негізгі сүйеніш жасалады. Қазіргі кезде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шаралар еліміздің барлық өңірлерінде «Нұр Отан» партиясының облыстық филиалдары жанындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі қоғамдық кеңестермен, Қазақстан Жастар конгресімен, «Қарсы» жалпы республикалық жастар қозғалысымен, «Қазақстан студенттер альянсы» республикалық жастар қозғалысымен тығыз өзара іс-қимыл жасай отырып, өткізіледі [4]. Бүгінде «Жас Отан» жастар қанаты белсенділері бүкіл ел бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресуде. Патриоттық, мәдени бұқаралық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шараларды ұйымдастыру, жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру жөніндегі жобаларын ойдағыдай іске асыру, қайырымдылық акцияларын өткізу, Ұлы Отан соғысы ардагерлерімен кездесу, мемлекеттік тілді дәріптеуге және нығайтуға бағытталған іс-шараларды өткізу Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі нақты қозғаушы күш болды. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы бастамалары билік, бизнес және азаматтық қоғам арасында дұрыс,

өркениетті қарым-қатынастар құру тұрғысынан маңызды [5]. Сындарлы ұсыныстарға бастама білдіру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың жауапты және ілгерінді тәсілдеріне бағдарлану сыбайлас жемқорлыққа қарсы құндылықтар мен көзқарастарға ие ауқымда жастар қоғамдастығын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл түптеп келгенде қоғамда сыбайлас жемқорлық көріністеріне «мүлде төзбеушілік» ахуалын қалыптастыруға, біздің азаматтарымыздың заңдылық, адалдық және «адал өмір сүру – бұл тиімді және абыройлы» екеніне тұрлаулы сенім қағидаттарына бейілдік деңгейін арттыруға жағдай жасайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының 2015-2015 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы №986 Жарлығымен бекітілген.
2. Нұр Отан» партиясының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағдарламасы, «Нұр Отан» партиясы Саяси кеңесінің 2014 жылғы 11 қарашадағы №001 қаулысымен бекітілген.
3. <http://antikorkz.kz/index.php/programma-2015-2025>.
4. Материалы сайта Transparency International. <http://www.transparency.org/>.
5. Предупреждение коррупции в системе образования. Практическое руководство. - Эшборн, 2004. (Preventing Corruption in the Education System. A Practical Guide. Eschborn, 2004).

ӘОЖ 342.9

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ӘРЕКЕТ

Манас А.Г., студент

Ғылыми жетекшісі: Кирбасова Л.Г.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Қазіргі ғылыми, оқулық және қоғамдық-көсемсөздік әдебиеттерде де сыбайлас жемқорлыққа түрліше анықтама беріледі. Сыбайлас жемқорлық тарихи алғашқы анықтамалары құқық саласына жатады. Сыбайлас жемқорлық - өзінен-өзі пайда болатын құбылыс, әлеуметтік өмір қойнауында бұғып жатады, мәдени-этникалық және аумақтық шекараларды мойындамайды. Сыбайлас жемқорлықты жою немесе оны жедел мақсатты бағдарлама негізінде әлеуметтік тұрғыдан елеусіз деңгейге дейін тез де тұрақты түрде азайту мүмкін болмауда.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекет, ұлттық шекара.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекет Қазақстанның ішкі саясатының негізгі стратегиясы ретінде Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Назарбаевтың тәуелсіздікті жариялаған жылында бірінші рет жарияланған болатын.

1992 жылы 17 наурызда Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Назарбаевтың «Қылмыстың ұйымдасқан нысандарына және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы» жарлыққа қол қоюымен Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаты өзінің алғашқы құқықтық негізін алды, бұл мемлекеттік саясаттың дербес саласы ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы

іс-қимыл саясатын институционалдандыру процесін есептеу нүктесі деп санауға болады.

Мемлекет басшысы Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асырудың бүкіл тарихында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жүйесінің бас сәулетшісі және оның негізгі интеграторы болып табылады, оның қызметіне жаңа көзқарасты бастамашылық ету, сондай-ақ барлық мемлекеттік институттар мен қоғамның кез келген сыбайлас жемқорлық көріністеріне төзбеушілік атмосферасын құрудағы күш-жігерін біріктіру функцияларын өзіне тұйықтайды.

2012 жылы Елбасы ұсынған «Қазақстан-2050» ел дамуының ұзақ мерзімді стратегиясы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат саласындағы тұжырымдамалық «революция» үшін негіз қалап, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тежеудің қазіргі заманғы жүйесінің тиімділігін сапалы жаңа деңгейде қалыптастыру үшін елеулі серпін берді.

Сыбайлас жемқорлық – әлеуметтік феномен қоғам мен қоғамдық қатынастар туындысы. Сыбайлас жемқорлықтың пайда болуы мен өмір сүруі қоғамдық және шаруашылық қызметтегі басқару функциясының жекеленуі сәтінен бастап мүмкін болады. Өйткені нақ осы жағдайда лауазымды басшыда қоғам, мемлекет мүддесі үшін емес, жеке басы үшін ресурстарды пайдалану және шешім қабылдау мүмкіндігі пайда болады. Сонымен, сыбайлас жемқорлық өте ерте уақытта туған және қазіргі күнде бар күрделі әлеуметтік-саяси құбылыс ретінде көрінеді – сыбайлас жемқорлықтың көрініс беру формаларының өзгеруі барысында оның ауқымы тарылмайды.

Сыбайлас жемқорлық экономикалық заңдардың еркін жұмыс істеуін әжептәуір шектейді және әлемдік қауымдастық алдында елдің беделін төмендетеді, ел үшін пайдалы шетелдік инвестициялардың жолындағы ең бір басты бөгеттердің бірі боп табылады. Таза және әлеуметтік бағыттағы бизнес нарықтан күшпен ығыстырылып шығарылады, өйткені бұндай бизнесті сыбайлас жемқорлық тиімсіз кәсіпке айналдырады.

Сыбайлас жемқорлық ұлттық шекаралардың шеңберінен шығып кетеді, сондықтан онымен күрес глобальдық ауқымда жүргізуді қажет етеді. Одан түсетін түсімдер «жуылғаннан» кейін әлемдік және ұлттық қаржы ағындарына құйылады да, мемлекеттік және халықаралық билік пен экономика институттарын бұзады. Ол заңның демократия мен адам құқықтарының үстемдігіне қатер төндіреді, қоғамның моральдік тіректерін, билікке деген сенімді, мемлекеттік басқару, теңдік пен әлеуметтік әділеттілік қағидаттарын қиратады, бәсекеге бөгет жасайды, экономикалық дамуды қиындатады. Әсіресе ең қауіптісі – мемлекеттік билік орындарындағы сыбайлас жемқорлық. Бұл жағдайда ол монополияның билікпен симбиозының, мемлекеттік қызметшілердің шешім қабылдаудағы қауқарсыздығының және шенеуніктердің бақылауда болуы мен оларға құқықтық жауапкершілік жүктелмеуінің көрінісіне айналады. Тәжірибенің көрсетуінше, сыбайлас жемқорлық мемлекеттік басқарудың бүкіл жүйесін бұзады, мемлекеттік билік пен мемлекеттік қызметтің беделінің құлдырауына мүмкіндік жасайды. Сыбайлас жемқорлық экономиканың дамуына кедергі жасайды және әсіресе экономика саласындағы ұйымдасқан қылмыстың өсуіне мүмкіндік береді. Сыбайлас жемқорлық феноменін түсінуге қатысты сан түрлі әдістемелік ыңғай-бағыттар бар. Оны ежелден-ақ түрлі әлеуметтік, саяси, криминологиялық, құқықтық аспектілерде қарастырған. Осылайша, Платон мен Аристотель сыбайлас жемқорлықты саяси категорияға жатқызды, Н.Макиавелли оны мемлекеттің азаматтық ізгілікті бұзатын жалпы сырқатының белгісі санады, Ш.Монтескье оны нәтижесінде жақсы саяси тәртіп немесе жүйе жарамсызға айналатын дисфункциональдық үдеріс ретінде сипаттады. Қазіргі ғылыми, оқулық және қоғамдық-көсемсөздік әдебиеттерде де сыбайлас жемқорлыққа түрліше анықтама беріледі. Сыбайлас жемқорлық туралы онымен күресудің әмбебап амалын анықтауға негіз

болатын бірауызды ұғымды қалыптастыру – күрделі эволюциялық үдеріс. Сыбайлас жемқорлық тарихи алғашқы анықтамалары құқық саласына жатады. «Коррупцияның» анықтамасына келетін болсақ латын сөзінен аударғанда «сатып алу», «пара беру» мағынасын білдіреді. Рим құқығында сонымен қатар «сындыру, бүлдіру, бұзу, зиян келтіру, фальсификациялау, сатып алу» мағынасын білдіреді. Орыс тілінің сөздігінде сыбайлас жемқорлықты парамен сатып алушылық, лауазымды басшылардың, саяси қайраткерлердің сатымпаздығы ретінде сипаттайды.

Халықаралық құқық көздері сыбайлас жемқорлыққа әлдеқайда кеңірек анықтама береді және тиісінше сонымен байланысты құқықбұзушылық субъектілерінің кеңейтілген шеңберін көрсетеді.

Кейбір анықтамаларда, мәселен сыбайлас жемқорлықпен күрес жөніндегі БҰҰ хатшылығы дайындаған ережеде берілген анықтамада коррупция қылмыстық істердің жіктелген төмендегідей 3 тобының ретінде түсіндіріледі:

- а) лауазымды адамдардың мемлекет меншігін ұрлауы, жымқыруы және иеленуі;
- б) жеке басының пайдасы үшін қызмет бабын асыра пайдалануы;
- в) қоғамдық парызбен жеке есеп арасындағы мүдделер қақтығысы.

Сыбайлас жемқорлықты жою немесе оны жедел мақсатты бағдарлама негізінде әлеуметтік тұрғыдан елеусіз деңгейге дейін тез де тұрақты түрде азайту мүмкін емес.

Әлемдік тәжірибеде сонымен қатар нарықтық механизмдердің сыбайлас жемқорлық және ұйымдасқан қылмыспен күрестегі өзіндік жеткілікті мәні негізделген жоқ. Орныққан нарықтық қатынастары бар елдерде ұйымдасқан қылмыспен, сыбайлас жемқорлықпен күрес онжылдықтар бойы жүргізіліп келеді. Алайда бұл құбылыстар қолданылып отырған шаралардың арқасында тежелсе де, өмір сүруін жалғастырып және дамып келеді. Айтылмыш елдерде тиісті құқықтық нұсқаулар үнемі жетілдіріліп, толықтырылып отырады және олар міндетті түрде қатаңдана түседі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық пен ұйымдасқан қылмыстарды әшкерелеу тарапындағы оперативтік-іздесушілік, қылмыстық-процессуалдық, бақылаушылық-қаржылық және өзге де қосымша шаралар енгізіліп отырады. Зерттеушілер сыбайлас жемқорлықтың дамуының шартты географиялық атаулармен аталатын төмендегідей үш түрлі моделін атап көрсетті. Ол модельдер сыбайлас жемқорлықтың жүйелі құбылысқа, яғни, саяси құрылым мен бүкіл қоғамдық өмірдің ажырағысыз бөлігіне айналуын сипаттайды.

Сыбайлас жемқорлықпен байланысты қылмыстар ретінде мемлекеттік немесе соған теңестірілген қызмет атқаратын адамдардың өз қызмет бабын одан өзі үшін де, өзге біреулер үшін де мүліктік игіліктер мен артықшылықтарды заңсыз жолмен алу мақсатында пайдаланатын, қасақана қылмыстық жазаға лайық әрекеттер саналады. Сыбайлас жемқорлықпен байланысты қылмыстарға сонымен қатар айтылған адамдарға аталған игіліктер мен артықшылықтарды жеке және заңды тұлғалардың ұсынуы арқылы сатып алуға бағытталған қасақана қылмыстық, жазаға лайық әрекеттерді жатқызуға болады. Сыбайлас жемқорлықпен байланысты қызмет субъектілері қатарына мемлекеттік немесе оларға теңестірілген қызметтерді атқаруына өкілеттілік берілген адамдар, сондай-ақ лауазымды адамдарды сатып алу үшін оларға заңсыз түрде мүліктік игіліктер мен артықшылықтар беретін жеке адамдар жатқызылады.

Сыбайлас жемқорлықтың ең қауіпті түрлерінің бірі пара алушылықпен тиімді күресу үшін оның түп тамырынан бастау алып, оларды пара беруге итермелейтін және нәтижесінде сыбайлас жемқорлыққа адамдарды үйіретін себебін түсіну керек.

1ші қатарда: пара беру әдетте, тапшылықтың игілігіне немесе ерекше жеңілдіктерге қол жеткізу үшін, жеке шығындарын қысқарту үшін беріледі.

2ші қатарда: пара беру әдетте, тапшы болып табылмайтын, бірақ жеке мемлекет басқаруымен жүргізетін шенеуніктердің игілігі мен ерекше жеңілдіктері үшін беріледі.

3ші қатарда: пара беру әдетте, негізінде тек қана сол немесе басқа ерекше жеңілдіктер үшін ғана емес, орындалуына байланысты, қосымша қызметі, мысалы жедел немесе құпия мәліметтер үшін беріледі.

4ші қатарда: пара беру әдетте, қандай да бір жеңілдіктердің басқаларға көрсетілмеуі үшін немесе бәсекелестерінің шығынын өсіру үшін беріледі.

Сыбайлас жемқорлық логикалық ауқымына қоғамдық-қауіпті әрекеттердің біртекті түрлері кіретін көпқұрылымды және көпдеңгейлі мазмұндағы құбылыс болып табылады.

Халықаралық ұйымдар жүргізген зерттеулер нәтижесіне сәйкес, қазіргі кезде сыбайлас жемқорлықтың басты түрлері мыналар:

- а) мемлекеттік басқарудағы сыбайлас жемқорлық;
- в) іскерлік белсенділікті жүзеге асыру барысындағы, яғни ұлттық және халықаралық бизнестегі сыбайлас жемқорлық;
- с) жоғарғы эшалондардағы саяси, әкімшілік және қаржылық салалардағы сыбайлас жемқорлық.

Айтылғандарды жинақтай келгенде сыбайлас жемқорлықпен байланысты заң бұзушылықтар мыналарды қамтитынын белгілеуге болады: а)заттық, басқада игіліктер мен артықшылықтар ұсыну және оларды қабылдау түрінде жасалатын сыбайлас жемқорлық заңбұзушылықтар; б) сыбайлас жемқорлыққа жағдай туғызатын және оны қамтамасыз ететін құқық бұзушылықтар (қызметтік өкілеттіліктерді қызмет мүддесіне қайшы қолдану, билікті асыра пайдалану және т.б). Бұндай құқық бұзушылықтар әртүрлі қылмыстық-құқықтық, әкімшілік, азаматтық-құқықтық тәртіп сипаттарына ие.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жетписбаева Б. А. Антикоруptionное законодательство Республики Казахстан. – Астана, 2011.

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы

3. Антикоруptionное воспитание: система воспитательной работы по формированию у учащихся антикоруptionного мировоззрения в образовательном учреждении: методические рекомендации / Е. Н. Барышников, Н. В. Григорян, Л. М. Беловицкая, М. В. Бойкина; под науч. ред. С. В. Жолована. - СПб: СПбАППО, 2010. - (Петербургский опыт общего образования). - 56 с.

ӘОЖ 343.4

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІНІҢ АЖЫРАМАС БӨЛІГІ

Жумағалиев Б., студент

Ғылыми жетекшісі: Абдиева С.Р.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада рухани-адамгершілік тәрбие қоғам өмірінің нормаларымен және дәстүрлерімен келісілген тұлғаның өзіндік санасын дамыту, этикалық ұстанымдары мен оның моральдық қасиеттерін және мақсатын қалыптастыру үшін жағдайы, отбасылық тәрбие адамгершілік, рухани және гуманистік құндылықтар

тәрбиесі басым адамдар арасында эмоциялық және тиімді қарым-қатынастар туралы жазылған.

Түйінді сөздер: Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, білім беру, тәрбие.

Жас ұрпақтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана-сезімін қалыптастыру жөніндегі ағарту және тәрбиелеу жұмыстары қазақстандық қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларында сыбайлас жемқорлықты туғызатын және соған себеп болатын себептер мен шарттарды жою (барынша азайту) жөніндегі мемлекеттік сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың бір бөлігі болып табылады. Бұл тұрғыдан алғанда білім берудің аса маңызды бағыты сыбайлас жемқорлық көріністерін қабылдамайтын білім беру ортасын құру, сыбайлас жемқорлықты қабылдамайтын моральдық деңгейі жоғары, адамгершілігі мүліксіз азаматтарды тәрбиелеу болуға тиіс. Бүгінде жас ұрпаққа білім беру мен тәрбиелеу жұмысының теориясы мен практикасына басқаша зер салу керек. Азаматтық қоғамды нығайту және дамыту, құқықтық көзқарас тұрғысынан сауатты, өзінің азаматтық құқықтары мен міндеттері туралы қажетті ілімдерге ие, бұл білімдерді күнделікті өмірде қолдануға қабілетті, сыбайлас жемқорлықты өзінің азаматтық құқықтарының бұзылуы деп түсінетін және бұл құқықтарды қорғауға дайын азаматтарды тәрбиелеу қажеттілігі Қазақстанның барлық білім беру мекемелерінің өзекті міндеті болып отыр [1].

Тәрбие – жеке тұлғаны мақсатты қалыптастыру процесі. Бұл арнайы ұйымдастырылған, басқарылатын және бақыланатын, соңғы нәтижесі қоғамға қажет және пайдалы тұлға қалыптастыру болып табылатын тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің өзара іс-әрекеті.

Рухани-адамгершілік тәрбие қоғам өмірінің нормаларымен және дәстүрлерімен келісілген тұлғаның өзіндік санасын дамыту, этикалық ұстанымдары мен оның моральдық қасиеттерін және мақсатын қалыптастыру үшін жағдай туғызуды көздейді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – сыбайлас жемқорлыққа қоғамдық айыптауды көрсететін құндылықтар жүйесі; сыбайлас жемқорлыққа төзімсіздік қатынасты көрсетеді, «адалдық пен сатылмау – жүріс-тұрыс нормасы» берік азаматтық ұстанымды білдіреді. Ал сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру және тәрбиелеу жүйесін қалыптастыру - білім беру жүйесінің бөлек компоненті болып саналады.

Тәрбие мен білім беруде отбасылық тәрбиенің де айқындауыш екені белгілі. Отбасылық тәрбие адамгершілік, рухани және гуманистік құндылықтар тәрбиесі басым адамдар арасында эмоциялық және тиімді қарым-қатынастардың әлеуметтік-тарихи тәжірибесін табыстау болып табылады. Балалар мен жастардың әлемдік және ұлттық мәдениеті, дәстүрлері мен барша қазақстандық қоғам қажеттіліктері негізінде құрылған жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарға бағдарлануы алдыңғы кезекте тұруы тиіс [2].

Студенттердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарастарын қалыптастыру мақсатында университетте тұрақты түрде «Таза сессия» штабы жұмыс істейді. Штаб қызметінің негізгі идеясы жастармен кездесулер өткізу және оларға жемқорлыққа қарсы заңнаманы, сыбайлас жемқорлық туралы ұғымды түсіндіру және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдар бойынша шараларды жетілдіру, студенттер арасында заңдылық пен жемқорлыққа қарсы тәртіп орнату, сыбайлас жемқорлық құбылыстарына қарсы әрекет ете білуге тәрбиелеу.

Жастардың алған білімдері оларды өмірде туындаған кез келген жемқорлық атаулымен кездестірмейтіндігіне сенгіміз келеді. Жастар сыбайлас жемқорлыққа қарсы! Елдің болашағы – жас ұрпақтың қолында!

ӘДЕБИЕТТЕР

1. <https://kipudn.kz/kk/2018/11/06>
2. <https://bignews.kz/articles/1699-sybilas-zhem-orly-a-arsy-b-l-m-beru-b-g-ng-b-l-m-beru-zh-ies-n-azhyramas-b-l-g.html>

УДК 342.1

ОДНА ИЗ ГЛАВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ – БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ

Нурланова А., магистрант

Научный руководитель: Кизимбаева А.Б.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье проанализировано определение понятия коррупции и установление ее конкретных проявлений базироваться на понимании социальной сущности этого явления. Коррупция предполагает использование власти и связанных с ней возможностей не в интересах всего общества, а в интересах отдельных лиц или в интересах определенной группы лиц. Иными словами, коррупция предполагает неправомерную эксплуатацию публичной власти в частных интересах.

Ключевые слова: Коррупция, коррумпированное лицо, власть, сферы государственных услуг, конфликт интересов

Сегодня во всем мире приобрело широкое распространение такое понятие, как коррупция. В связи с увеличившимися фактами коррупции во всем мире приобрела актуальность тема борьбы с коррупцией, перед государствами встали такие вопросы, «что такое коррупция?» какими методами бороться, «как победить коррупцию?» в рамках такого понятия, как борьба с коррупцией разрабатываются различные программы и законы по предотвращению данного негативного элемента, такого, как коррупция.

На сегодняшний день, в Казахстане борьбе с коррупцией придан общегосударственный статус, ведется широкомасштабная антикоррупционная кампания совместно с общественными и политическими силами по пресечению и ограничению проявлений коррупции. Борьба с коррупцией в Казахстане определена в качестве одного из основных приоритетов государственной политики. Какие бы аспекты борьбы с правонарушениями не обсуждались на самых разных уровнях, обязательно одним из характерных признаков ее размаха является коррупция.

Президент Республики Казахстана Н.А.Назарбаев, говоря о борьбе с коррупцией, неоднократно подчеркивал, что без участия общества нельзя победить коррупцию и для Казахстана преодоление коррупции является одним из главных направлений государственной политики, приоритетность которого четко обозначена главой государства. Вот почему президент в своей Стратегии «Казахстан-2050» Новый политический курс состоявшегося государства в качестве одного из приоритетов государства назвал борьбу с коррупцией.

Большой круг политологов, экономистов, юристов широко в статьях и публикациях раскрывают как само понятие «коррупции», так и борьбу с ней. В стране действует современное антикоррупционное законодательство, основой которого являются законы «О противодействии коррупции» и «О государственной службе РК»,

образован специальный уполномоченный орган, комплексно реализующий функции в сфере государственной службы и противодействия коррупции, активно осуществляется международное сотрудничество в сфере антикоррупционной деятельности.

Приняты комплексные меры по развитию сферы государственных услуг и информатизации работы государственного аппарата, сокращающие прямые контакты чиновников с гражданами и минимизирующие условия для коррупционных явлений.

Необходимо отметить, что в соответствии с Законом «О противодействии коррупции» мера дисциплинарного взыскания за совершение коррупционного правонарушения исключена, теперь за совершение коррупционного правонарушения предусматривается уголовная и административная ответственность [3].

В связи с тем, что Законом были исключены коррупционные правонарушения, влекущие дисциплинарные взыскания, ведение учета лиц, привлеченных к дисциплинарной ответственности за совершение коррупционного правонарушения (в т.ч. правонарушений, создающих условия для коррупции) было прекращено.

Правонарушения, за совершение которых ранее лица привлекались к дисциплинарной коррупционной ответственности перешли в разряд дисциплинарных проступков, дискредитирующих государственную службу (ст.50 Закона «О государственной службе Республики Казахстан»), с аналогичными ограничениями для поступления на государственную службу.

В связи с этим, в Закон РК «О государственной правовой статистике и специальных учетах» были внесены изменения в части введения специального учета о лицах, совершивших дисциплинарные проступки, дискредитирующие государственную службу, и 22.06.2016 года принят соответствующий приказ Генерального Прокурора, регламентирующий порядок учета лиц данной категории (№113).

Основанием для постановки на указанный учет лиц, является факт совершения ими дисциплинарного проступка, дискредитирующего государственную службу, указанного в статье 50 Закона "О государственной службе РК», а также наличие акта руководителя государственного органа о привлечении лица к ответственности или решений соответствующих комиссий, уполномоченных рассматривать дисциплинарную ответственность государственных служащих.

Борьба с коррупцией не вызывает никаких сомнений в актуальности данной проблематики, которой занимаются и решают ее фактически все страны мира, принимая во внимание экономическое и политическое положение и конечно же вкладывают все усилия, методы и средства.

К примеру в нашей стране в действующих организационно-правовых механизмах главной проблемой остается нерешенность вопросов надлежащего правоприменения несмотря на происходящее качественное обновление базовых отраслей национального законодательства.

По-прежнему актуальной является проблема использования всего арсенала средств предотвращения коррупционных проявлений. Действующее законодательство и присущие для казахстанского права институты обладают неиспользованным потенциалом для противодействия коррупции, возможность полноценной реализации которого должна максимально учитываться при рассмотрении вопросов о внедрении зарубежных моделей и опыта в этой области.

Недостает системности и в предупредительно-профилактической работе. В этом контексте приоритетом для уполномоченного органа по противодействию коррупции должны стать не столько уголовное преследование, сколько разработка и принятие превентивных мер, направленных на выявление и устранение причин и условий коррупционных проявлений.

При этом внимание должно быть сконцентрировано и на деятельности местных органов власти, в силу расширения их полномочий и ответственности за состояние дел в регионах и поскольку именно они своими государственными услугами обеспечивают удовлетворение повседневных нужд и потребностей граждан [2].

В целом же в деятельности уполномоченного органа должен сохраняться баланс между его правоохранительными и регуляторными функциями. Конфликт интересов при выполнении государственных функций также является одной из серьезных причин, способствующих коррупционным проявлениям в государственном секторе.

Детальный анализ механизмов реализации государственных функций, в том числе государственных услуг, позволит выявить и устранить причины, способствующие распространению коррупции.

На сегодняшний день в Республике Казахстан, по примеру зарубежных стран, введено материальное поощрение лиц, информирующих о каких либо фактах коррупции.

Данный механизм по нашему мнению очень эффективен. Именно принципиальная позиция граждан и всего общества нашего государства способствует предотвращению немалого количества коррупционных правонарушений. И таких примеров на сегодняшний день не мало.

В управлении Комитета на постоянной основе ведется профилактическая работа среди сотрудников и работников по трудовому договору в части соблюдаются требования Этического кодекса государственных служащих и Кодекса чести сотрудников органов и учреждений прокуратуры Республики Казахстан (Правила служебной этики сотрудников органов и учреждений прокуратуры), так как несение службы в органах и учреждениях прокуратуры Республики Казахстан является выражением особого доверия со стороны общества и государства, что предъявляет высокие требования к нравственности, морально-этическому облику сотрудников органов прокуратуры.

Конечно, государственные органы власти обращают пристальное внимание к формированию нетерпимости к коррупции в обществе, но в образовательных учреждениях, по нашему мнению, это носит стихийно-разрозненный характер, проявляющийся в проведении одноразовых мероприятий, в различных формах-чтений лекций, встреч с представителями правоохранительных органов, проведения собраний, флешмобов и конкурсов [3].

Современное общество предъявляет высокие требования к профессиональной подготовленности вновь устроившихся на работу, тех же студентов.

В сложившихся условиях актуальна потребность в антикоррупционной реализации разнообразных видов деятельности, понимания личностью целей и последствий своих действий для социума.

Это означает, что одной из важнейшей целей образовательного процесса является формирование у будущих специалистов мышления, основанного на принципе безусловности неприятия коррупции при решении любых профессиональных и личностных задач.

В Казахстане, но и во всем мире, которая могла бы помочь полностью победить коррупцию, в первую очередь: правовая грамотность, формирование менталитета неприязни к коррупции через образование и агитационные действия и вытекающее из вышесказанного совершенствование законодательства, в том числе, неплохие результаты могла бы принести разработка единой базы, такой как Конвенция Совета Европы об уголовной ответственности за коррупцию, но между азиатскими странами Содружества независимых государств поскольку все эти страны имеют схожие

традиции и обычаи, следовательно, будет гораздо проще решить проблему коррупции сообща с родственными народами.

Хотелось бы отметить, что усилия только правоохранительных органов не могут быть достаточно эффективными без комплексного подхода к вопросам борьбы с коррупцией, без активного участия в этой работе всех государственных органов, политических партий, общественных объединений и населения. Только таким образом можно реально снизить уровень коррупции.

ЛИТЕРАТУРА

1. Г.С. Гончаренко Криминалистический журнал, 2007 год «Понятие, виды и механизмы коррупции с точки зрения правовых институтов»
2. «Конвенция Совета Европы «об уголовной ответственности за коррупцию» от 27 января 1999года
3. Абилкаиров М.Р., судья Верховного Суда Республики Казахстан, Камназаров М.М. судья Верховного Суда Республики Казахстан Рахметов С.М., заведующий кафедрой уголовного права ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, д.ю.н., профессор «Коррупция как социально негативное явление»

ӘОЖ 321.01

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ САЯСАТЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ

Таскинбай Қ.М., студент,

Ғылыми жетекшісі: Таскинбайқызы Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Соңғы жылдары жоғары білім беру жүйесінде академиялық адалдыққа баулу, үйрету шаралары жүргізіліп жатыр. Адамның ниеті, ойы, іс-әрекеті шындыққа негізделгенде адам өзіне де, өзгеге де адал болады. Адал болу кез-келген адамның өз қолында. Адамның көңілі таза, пейілі кең, адал, шыншыл болғанда әділдікке қол жеткізеді.

Түйінді сөздер: сыбайлас, жемқорлық, мемлекет, стратегия, халық, адалдық.

Тәуелсіздікке қол жеткізген кезден бастау алған Қазақстанның қазіргі заманауи тарихында Қазақстан Республикасының Елбасы Н.Ә. Назарбаевпен жарияланған жемқорлықпен табанды және ымырасыздық күрес бағыты республиканың сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының негізгі мағынасын қалыптастырады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саясатының базалық бағыттары Елбасының «Қазақстан-2050» Стратегиясында, «100 нақты қадам» Ұлт жоспарында белгіленген сыбайлас жемқорлықты іріктеу міндеттерін іске асыру арқылы нақты белгіленген [1].

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияның бірінші кезеңін іске асыру табысты аяқталды, бұл оны орындаудың алғашқы нәтижелерін ұғыну қажеттілігін өзектендіреді.

Тұтастай алғанда Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияны жүзеге асырудың алғашқы қорытындыларын жинақтауда келесіні атап өтуге болады:

Біріншіден, Қазақстан Президенті Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатына сенімі деңгейінің күшеюі мемлекеттік билікті әлеуметтік қолдауды айтарлықтай нығайтты.

Екіншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласында жүйелі заңды өзгерістер сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтың алдын алу жүйесінің нығаюы үшін қатаң құқықтық негіздер құрылды.

Үшіншіден, мемлекеттік қызметте, құқық қорғау, сот органдарында, квазимемлекеттік секторда кадр саясатын сапалы қайта қарау мемлекеттік басқарудың кадр корпусындағы сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету үшін жағдай қалыптастырды.

Төртіншіден, мемлекеттік органдардың қоғамдық бақылауды легитимациямен бірлесіп ашықтықты арттыруды басқарудың мемлекеттік органдармен қабылданатын шешімдерге жауаптылығын жоғарылатты.

Бесіншіден, қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларға белсенді және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруды алға тарту сыбайлас жемқорлыққа қарсы төзбеушілікті күшейтуге мүмкіндік берді.

Мемлекеттік басқару тиімділігін және сапасын бағалау алты көрсеткішпен есептеледі:

- халықтың пікірін ескеру және мемлекеттік органдардың есеп беруі;
- саяси тұрақтылық және зорлық-зомбылықтың болмауы;
- үкімет жұмысының тиімділігі;
- заңнама сапасы;
- заңның үстемдігі;
- сыбайлас жемқорлықты тежеу.

«Сыбайлас жемқорлықты тежеу» индикаторы бойынша қоғамда сыбайлас жемқорлықты қабылдау деңгейі бағаланады және экономиканың дамуына сыбайлас жемқорлықтың әсер ету дәрежесі анықталады. Елдерді 0-ден 100 балға дейінгі шкала бойынша іріктейді, онда нөл ең жоғары, жүз – ең аз сыбайлас жемқорлық деңгейін білдіреді [2].

Соңғы нәтижелері бойынша Қазақстан 20,7 балл жинады, 2015 жылғы (19,7) көрсеткішінен 1 балл жоғары және 2010 жылдың (17,5) нәтижесінен 4 балл жоғары. Бұл индикатордың тұрақты өсуі, тиімді, әлемдік стандарттарға сай институттардың және жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тетіктерін құруға бағытталған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың елеулі дәрежеде нәтижелі екенін сипаттайды.

Жоғары оқу орны қауымдастығының академиялық адалдық пен нәтижелі төзімділік қағидаттарын алға жылжытудағы күш-жігерін біріктіру үшін елдің 50-ден астам жетекші жоғары оқу орындарының қатысуымен сыбайлас жемқорлыққа қарсы телекөпір өткізілді.

Телекөпірдің қорытындысы бойынша «Адал Бол» сыбайлас жемқорлыққа қарсы эстафета басталды, оның шеңберінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тақырыптарға студенттер сюжет түсіріп, кейін Интернеттегі желілерде бейнероликтер таратқан.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы эстафета студенттер арасында танымал болды және жылдың соңында еліміздің барлық жоғары оқу орындарын қамтыды. «Адалдық алаңы» сайтының іске қосылуы арқасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік жобаларды, білім беру, шығармашылық бағыттарды, бейне материалдарды және жоспарланған іс-шаралар туралы ақпаратты таба алатын білім беру алаңы құрылды. Сайтта «Азаматтық қоғаммен келісім», «Құрмет және этика» сияқты бірегей беттер бар. Мұның барлығы мемлекеттік қызметшілердің, кәсіпкерлердің және басқа салалардың қызметкерлерінің этикалық тәрбиесіне бағытталған.

Қазақстандық блоггерлер альянсымен бірге Facebook әлеуметтік желісінде «#АНТИВЗЯТКА» флеш-мобы өткізілді, оны өткізу барысында балаларға жемқорлықтың қоғамға қандай қатер тигізетіні және оған қалай қарсы тұратыны түсіндірілді. Ақцияны еліміздің барлық өңірлерінен әлеуметтік желілердің 15 мыңнан астам қолданушылары қолдады, олардың арасында танымал теле жүргізушілер, спортшылар, қоғам қайраткерлері, ғалымдар, сондай-ақ мемлекеттік ұйымдардың өкілдері бар.

Сыбайлас жемқорлықты жалпы қабылдамауды қалыптастыруда маңызды рөл жастардың рухани және адамгершілік тәрбиесіне көңіл бөлінеді. Діни және этномәдени бірлестіктер өкілдерімен кездесулер дәстүрге айналды, бүгінгі күні олар қауіпқатер туралы ескертіп, пара бермеуге шақыра отырып, жемқорлыққа қарсы тәрбиеге үлкен үлес қосты.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан-2050 стратегиясы. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев, 14.12.2012ж.

2. <http://www.adilet.zan.kz> «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл» туралы ҚР Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ

УДК 342.5

ИССЛЕДОВАНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ КОРРУПЦИИ (СИНГАПУР И ГОНКОНГ)

Аманчаева К.Р.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. Данная статья рассматривает особенности противодействию коррупции зарубежом, а конкретнее в таких странах как Сингапур и Гонконг, и влияние их особенностей на ситуацию в Республике Казахстан по вопросам противодействию коррупции.

Ключевые слова: анализ зарубежного опыта противодействия коррупции, Антикоррупционные меры Гонконга, Принципы искоренения коррупции на государственной службе в Сингапуре.

В современном Казахстане ведется активная борьба с проявлениями коррупции на всех уровнях государственного управления, в частном бизнесе, в некоммерческой и общественной деятельности.

Анализ зарубежного опыта противодействия коррупции может помочь выбрать из мирового опыта набор эффективных антикоррупционных мер, и понять, во-первых, что коррупции можно противодействовать в сложившихся условиях в современном Казахстане. Во-вторых, что существуют проверенные опытом, как принципы и методы эффективного противодействия коррупции, так и показатели, позволяющих обоснованно судить об уровне эффективности применяемых антикоррупционных мер [1].

Примерами стран внедривших меры антикоррупционного развития, бли выбраны Гонконг и Сингапур.

«Антикоррупционные меры Гонконга. Согласно данным ежегодного отчета Transparency International об уровне коррупции за 2014 год Гонконг занимает 17 место из 174 стран, балл ИВК составляет 74 балла из 100.

В Гонконге в течение столетий взяточничество было традицией, и казалось, что чиновников и жителей этого города-государства невозможно отучить брать и давать взятки. Но это удалось сделать.

Для достижения этого результата власти города продемонстрировали волю, решимость и последовательность в реализации антикоррупционных мер, причем, не взирая на лица и должности. Эти антикоррупционные меры Гонконг начал реализовывать в 1974 году, когда коррупцией было пронизано 94% всего государственного сектора. И таких мер было всего три. Мера первая: отмена презумпции невиновности для чиновников. Мера вторая: в 1974 году была создана Независимая комиссия по борьбе с коррупцией (НКБК). Для того чтобы у самих специалистов НКБК, обладающих большими полномочиями и подчиняющихся напрямую генерал-губернатору, не возникало соблазнов обогащаться на взятках, работу этой комиссии постоянно контролируют общественные организации, созданные из представителей интеллигенции и частного бизнеса. Мера третья: людям и журналистам предоставили возможность сообщать о взяточниках: обычные люди стали помощниками независимой комиссии по борьбе с коррупцией.

Антикоррупционное законодательство. В качестве первого законодательного акта можно привести Указ о НКБК, который законодательно закрепил такие важные аспекты как, определение термина «коррупция», функциональные и должностные обязательства руководителей НКБК и т.д.

В Казахстане также поощряются, и приветствуются журналистские расследования в отношении предполагаемых коррупционеров, государственные служащие дают разъяснения по поводу своего имущества или противоправного действия.

Принципы искоренения коррупции на государственной службе в Сингапуре. Согласно Индексу Восприятия Коррупции (ИВК) Transparency International за 2014 год Сингапур занимает 7 место и стоит в ряду самых чистых в коррупционном отношении государств после Дании, Швеции, Новой Зеландии. Эта страна является четвертой из наименее коррумпированных стран мира с общим рейтингом 84 балла из 100.

Вдохновителем и организатором борьбы с коррупцией в Сингапуре стал бывший премьер-министр г-н Ли Куан Ю (1959-1990). В ноябре 1999 года г-н Ли заявил: «Честное, эффективное правительство с незапятнанной репутацией было и остается самым ценным достижением правящей партии и главным достоинством Сингапура».

В Сингапуре борьба с коррупцией ведется непосредственно политическими лидерами и высшими должностными лицами, ее всемерно поддерживает общественность. Другими словами, борьба с коррупцией здесь ведется непрерывно, о чем свидетельствует наличие постоянно действующего специализированного органа по борьбе с коррупцией – Бюро по расследованию случаев коррупции (основано в 1952 году), обладающего политической и функциональной самостоятельностью [2].

Со второй половины 1980-х годов правительство стало работать над «качеством» бюрократии.

Стимул к совершению коррумпированных действий среди государственных служащих и политических лидеров был уменьшен путем обеспечения их заработной платой и дополнительными льготами, сопоставимыми с частным сектором. Однако правительство может быть неспособным повысить зарплаты, если нет экономического роста. Тем не менее, последствия низкой зарплаты в

госсекторе будут неблагоприятными, так как талантливые госслужащие уйдут, чтобы устроиться в частные компании, в то время как менее способные останутся и вовлекут себя в коррумпированные действия, чтобы компенсировать низкую зарплату.

Чиновникам серьезно подняли зарплаты (в дальнейшем это делали каждые несколько лет), что должно было удержать их от взяток. Сейчас оклады высших должностных лиц страны высчитываются в зависимости от средних заработков в бизнесе и доходят до \$20—25 тысяч в месяц. И парламентарии, и население восприняли с недоверием эту инициативу, но премьер-министр Ли Куан Ю публично обосновал ее целесообразность. Он объяснил, что правительству необходимы профессионалы в своей области, поэтому им выплачивают заработную плату, близкую к их рыночной ценности.

Борьба Сингапура с коррупцией основана на определенных принципах, раскрывающих основополагающее понятие «логика в контроле за коррупцией»: «попытки искоренить коррупцию должны основываться на стремлении минимизировать или исключить условия, создающие как стимул, так и возможность склонения личности к совершению коррумпированных действий».

Таким образом, Сингапурский опыт нам демонстрирует необходимость реформирования всей системы государственного управления, а также принятие ряда ограничений связанных с нахождением на государственной службе.

В Республике Казахстан такие меры предусмотрены в Этическом кодексе, Законах о государственной службе и борьбе с коррупцией, в Налоговом, Бюджетном и административном кодексе [3].

Коррупция не сводится к примитивному взяточничеству, особенно в условиях рыночной экономики, свободной торговли и демократии. Лоббизм, фаворитизм, протекционизм, взносы на политические цели, традиции перехода политических лидеров и государственных чиновников на должности президентов корпораций и частных фирм, инвестирование коммерческих структур за счет госбюджета, перевод государственного имущества в акционерные общества, использование связей преступных сообществ - все это завуалированные формы коррупции.

Мировой опыт показывает, что полностью избавиться от коррупции не удаётся ни в одной стране, но существенно снизить его вполне возможно.

ЛИТЕРАТУРА

1.Сборник материалов по исследованию зарубежного опыта противодействия коррупции // <http://anticorruption.gov.kz>

2.Антикоррупционные меры: зарубежный опыт Д.О. Папунина // https://vuzlit.ru/1190227/antikorrupsionnye_mery_zarubezhnyy_opyt

3.Зарубежный опыт противодействия коррупции. (Доклад Московского бюро по правам человека)

ЖАСТАР АРАСЫНДА ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Асан Н., студент

Ғылыми жетекшісі: Аманчаева К.Р.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру мәселелері мен оның негізгі көрсеткіштері қарастырылған, соның ішінде мектеп жасына дейін (3-6 жас), кіші мектеп жасында (7-10 жас), орта мектеп жасы (10-14 жас) және жоғары мектеп жасын да қамтамасыз етуі тиіс.

Түйінді сөздер: Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, Қазақстан Республикасының заңнамасы.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің қоғамда сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілікті көрсететін құндылықтар жүйесін сақтау және нығайту бойынша өз құзыреті шегінде жүзеге асыратын қызметі.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру білім беру, ақпараттық және ұйымдастырушылық сипаттағы шаралар кешені арқылы жүзеге асырылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру – тұлғаның адамгершілік, зияткерлік, мәдени тұрғыдан дамуы және сыбайлас жемқорлықты қабылдамаудағы белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыру мақсатында жүзеге асырылатын, тәрбиелеу мен оқытудың үздіксіз процесі. Ақпараттық және ұйымдастырушылық қызмет бұқаралық ақпарат құралдарында түсіндіру жұмыстарын жүргізу, әлеуметтік маңызды іс-шараларды, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты және Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де шараларды ұйымдастыру арқылы іске асырылады [1].

Сыбайлас жемқорлық – өздерінің лауазымдық өкілеттіліктерін және олармен байланысты мүмкіндіктерді пайдаланып, немесе мүліктік пайда табу үшін заңда қарастырылған мемлекеттік қызметтегі және оларға теңестірілген тұлғалардың өздері немесе делдал арқылы мүліктік игіліктерді немесе артықшылықтарды қабылдау емес, ол лауазымды адамдарды оларға заңды және жеке тұлғалардың аталған игіліктерді және артықшылықтарды құқыққа қайшы жолмен ұсынып, параға жығуды болып табылады [2].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет:

- Бұл адамның саналы және адамгершілік пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру қабілеті
- Тұлғаның қоғам қауіпсіздігіне және игілігіне сыбайлас жемқорлықтың зияны туралы білімін қамтитын қасиеті
- Ол индивидтің жай ғана сыбайлас жемқорлықты төзбеуі ғана емес, сонымен қатар оны жоюға, онымен күресуге талпынуы
- Ол жемқорлыққа қарсы белсенді азаматтық позиция.
- Сыбайлас жемқорлыққа қарсы құндылықтарлы сіңіру
- Тиісті моральдық сенімдерді, қасиеттер мен сезімдерді қалыптастыру
- Қажетті моральдық қажеттіліктер мен әдістерді дамыту
- Жемқорлықты әлеуметтік зұлым ретінде тани білуі

- сыбайлас жемқорлықпен күрес негіздерін және оның қоғам өмірінің кез-келген саласында деңгейін төмендету үшін барлық мүмкіндіктерді пайдалана білуі
- жемқорлық көріністеріне қатысты материалдарды объективті және сыни көзбен бағалай білуі.

Жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру мәселелері.

- Мектеп жасына дейінгі (3-6 жас) - Әлеуметтік маңызды тәжірибені қарқынды жинақтау және әлеуметтік кеңістікте бағдар алу кезеңі) балаларға Отанға деген махаббат және оны қорғау қажеттілігі, өзін қоршаған адамдар мен қазақстандық халықты құрметтеу, тәртіптілік, адалдық сияқты құндылықтарды сіңіруге айрықша көңіл бөлу керек.

- Кіші мектеп жасында (7-10 жас) - Біршама өзгермеген түрде өмір бойы сақталатын тұлғалық қасиеттер мен саралардың қарқынды қалыптасуы жүзеге асырылады. Сондықтан бұл жаста рухани мәдениеттің қалыптасуының маңызы зор.

- Орта мектеп жасы (10-14 жас) - Балалардың өміріндегі күрделі кез – бұл балалық шақта сіңірген рухани-эстетикалық қорын бекемдеу, оны салмақтап, байыту.

- Жоғары мектеп (14-18 жас) - Бұл дене және психологиялық кемелденудің аяқталатын, қоғамдық пайдалы өндірістік еңбекке және азаматтық жауапкершілікке әлеуметтік дайын болатын кезең [3].

Осы мақалада қарастырылған сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру көрсеткіштері адамның кішкентайынан қалыптасуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы // <http://30-taraz.mektebi.kz/otkrytj-organ/zhemorlya-arsy-kres/24-sybaylas-zhemorlya-arsy-kres-turaly.html>

2. Халықаралық ынтымақтастықты кеңейту және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша ұлттық заңнаманы жетілдіру // <https://baribar.kz/student/823>

3. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру // <https://ust.kz/word/>

ӘОЖ 343.4

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қалабаев Р., студент

Ғылыми жетекшісі: Аманчаева К.Р.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Осы мақала сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларының жүйесін, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді анықтап көрсетеді. Осы мәселе бойынша университеттерде оқытылатын пән туралы сөз қозғалады және болашақ жемқорлыққа қарсы маманның типі анықталып көрсетіледі.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларының жүйесі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулер.

Сыбайлас жемқорлық дегеніміз – заңда қарастырылмаған жеке немесе дәнекерлер арқылы мүліктік игілікке және мемлекеттік функцияларды атқаратын басымды тұлғалардың және де соларға теңестірілген тұлғалардың, лауазымдық дәрежелерін қолдана отырып және делауазымының мүмкіндіктерін өз мүддесіне қолдана отырып мүліктік табыс алу үшін жасалынатын қадамдар. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларының жүйесі:

- 1) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторингті;
- 2) сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдауды;
- 3) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруды;
- 4) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес заңдық сараптама жүргізу кезінде сыбайлас жемқорлық сипаты бар нормаларды анықтауды;
- 5) сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарды қалыптастыруды және сақтауды;
- 6) қаржылық бақылауды;
- 7) сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді;
- 8) мүдделер қақтығысын болғызбауды және шешуді;
- 9) кәсіпкерлік саласында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларын;
- 10) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтауды, жолын кесуді, ашуды және тергеп-тексеруді;
- 11) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы хабарлауды;
- 12) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың салдарларын жоюды;
- 13) Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндаманы қалыптастыруды және жариялауды қамтиды [1]

XX ғ. соңында сыбайлас жемқорлық жаһандық, әлемдік ауқымда таралып кетті. БҰҰ, Еуропа Кеңесі, Америка Мемлекеттері Ұйымы, Еуропалық Одақ, Еуропалық Комиссия, т.б. халықаралық ұйымдар сыбайлас жемқорлықпен күресу бойынша әр түрлі бағдарламаларды құрып, қабылдайды, көптеген елдер заңнамасы сыбайлас жемқорлықпен байланысты қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілікке тартады.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы» Заңында сыбайлас жемқорлыққа келесідей ұғым берілген: Мемлекеттік міндеттерді атқаратын адамдардың, сондай-ақ, соларға теңестірілген адамдардың лауазымдық өкілеттілігін және соған байланысты мүмкіндіктерін пайдалана отырып, не мүліктік пайда алу үшін олардың өз өкілеттіктерін өзгеше пайдалануы, жеке өзі немесе делдалдар арқылы заңда көзделмеген мүліктік игіліктер мен артықшылықтар алуы, сол сияқты бұл адамдарға жеке және заңды тұлғалардың аталған игіліктер мен артықшылықтарды құқыққа қарсы беруі арқылы оларды сатып алуы сыбайлас жемқорлық деп ұғынылады [2].

Сыбайлас жемқорлық – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу;

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат – сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға, қоғамның мемлекеттік органдар қызметіне сенімін арттыруға бағытталған құқықтық, әкімшілік және ұйымдастырушылық шаралар және осы Заңға сәйкес өзге де шаралар.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулер – осы Заңда белгіленген және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған шектеулер [3].

Студент жастарға сыбайлас жемқорлыққа қарсы төзбеушілікті нығайту мақсатында біздің университетімізде «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері» курсы оқытылып жатыр жән сыбайлас жемқорлыққа қарсы арнайы шаралар тұрақты түрде жүргізіліп жатыр. Пәнді оқытудағы негізгі мақсат – студенттерді сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұлға ретінде тәрбиелеу, жемқорлық әрекеттеріне әсер ететін факторлар, жемқорлық көріністері туралы жалпы кешенді білімдер, сыбайлас жемқорлық саласындағы құқықтық мәдениетті қалыптастыру; сыбайлас жемқорлыққа қарсы біліктермен, білімдермен қаруландыру; студенттердің бойынан сыбайлас жемқорлыққа қарсы «иммунитетті» қалыптастыру болып табылады. Жастардың бойындағы жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырушы шарттар керек екендігі сөзсіз. Ол үшін, ең алдымен жастар:

- Сыбайлас жемқорлықты елдің дамуын тежейтін аса қауіпті қоғамдық дерт деп тануы,

- Жемқорлық көріністерін анық ажырата білуі,
- Әр адамның пара беру және пара алуға қарсылығы болуы қажет.
- Мәдениетті;
- Ең алдымен құқықтық сауатты;
- Жемқорлық көріністерін ажыратын білетін;
- Білімді, бәсекеге қабілетті;
- Азаматтық ұстанымы айқын тұлға болуы тиіс [4].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы//<http://30-taraz.mektebi.kz/otkrytyj-organ/zhemorlya-arsy-kres/24-sybaylas-zhemorlya-arsy-kres-.html>

2. <https://baribar.kz/student/823/qazaqstan-respublikasynynh-sybaylas/>

3. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ.// <https://kaz.tengrinews.kz>

4. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру // https://ust.kz/word/jastardyng_sybailas_jemqorlyqqa_qarsy_madenietin_qalyptastyru-32.html

ӘОЖ 343.4

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС – БҮГІНГІ КҮННІҢ ТАЛАБЫ

Сагиндикова А.К.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Сыбайлас жемқорлықпен күрес - Қазақстанның бүгінгі күнгі күрделі мәселесінің бірі болып отыр. Үлкен әлеуметтік қасірет болып табылатын ол саяси даму тұрғысынан бір-біріне ұқсамайтын әлемдегі барлық елдердің қай-қайсысын да қатты алаңдататыны анық. Сыбайлас жемқорлық қылмыстары сияқты қоғамға қауіпті іс-әрекеттер мемлекетіміздің басқару жүйесіндегі сәйкесті буындарды тұншықтырып, олардың қалыпты, заңды қызмет жасауына кедергі келтіреді.

Түйінді сөздер: жемқорлық, құқық, бостандық, демография, мемлекет.

Бүгінгі таңда сыбайлас жемқорлықпен күрес барлық мемлекеттік органдар алдындағы басты міндеттің бірі болып отыр. Қылмыстың бұл түрінің қоғамымыздың барлық саласына тамыр жайып кеткені жасырын емес. Сыбайлас жемқорлықпен күрес - Қазақстанның бүгінгі күнгі күрделі мәселесінің бірі болып отыр. Үлкен әлеуметтік қасірет болып табылатын ол саяси даму тұрғысынан бір-біріне ұқсамайтын әлемдегі барлық елдердің қай-қайсысын да қатты алаңдататыны анық. Сыбайлас жемқорлық қылмыстары сияқты қоғамға қауіпті іс-әрекеттер мемлекетіміздің басқару жүйесіндегі сәйкесті буындарды тұншықтырып, олардың қалыпты, заңды қызмет жасауына кедергі келтіреді. Ал, іс жүзінде бірқалыпты дұрыс қызмет атқаратын мемлекеттік органдардың қызметі ғана қоғамның экономикалық дамуына, оның мүшелерінің құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге қабілетті. Осыған орай мемлекеттік басқару жүйесін қорғау, оған қылмыстық қол сұғуды болдырмау ең маңызды мәселе болып табылады. Өйткені мемлекеттік аппарат қоғамды басқару жүйесінің қажеттілігі, басқару жүйесіндегі әр түрлі процестердің реттеушісі болып табылады. Жалпы сыбайлас жемқорлықпен күресу жеке адамдардың немесе жекелеген топтың ғана емес мемлекеттік органдардың, мемлекеттік қызметкерлердің, тұтастай қоғамның басты міндеті мен борышы. Осыны шынайы орындау үшін әрбір лауазым иесі өзінің жан-дүниесін ұдайы таза, адал ұстауы тиіс. Сонда ғана олар қарапайым халықтың сенімін ақтап, қоғамның тежеусіз дамуына үлес қосқан болар еді.

Сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізу - мемлекеттік органдардың, мемлекеттік қызметкерлердің, тұтастай қоғамның басты міндеті мен борышы, осы кеселге қатаң бағытталған мемлекеттік бағдарлама жоғары деңгейдегі жауаптылықпен іске асырылуы тиіс. [1]

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресу туралы» Заңның басты мақсаты – азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, сыбайлас жемқорлық көріністерінен туындайтын қауіп-қатерден ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың алдын алу, олардың жолын кесу және ашу болып табылады. Осы заңмен, мемлекеттік міндетті атқаратын және де оларға теңестірілген адамдардың лауазымдық өкілеттігін, мүмкіндіктерін пайдалана отырып, пайда табу сыбайлас жемқорлық деп анықталған.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, сыбайлас жемқорлық көріністерінен туындайтын қауіп-қатерден Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың алдын алу, анықтау, олардың жолын кесу және ашу, олардың зардаптарын жою және кінәлілерді жауапқа тарту арқылы мемлекеттік органдардың, мемлекеттік міндеттерді атқаратын лауазымды және басқа да адамдардың сондай-ақ оларға теңестірілген адамдардың тиімді қызметін қамтамасыз етуге бағытталған және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі принциптерін айқындап, сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың түрлерін, сондай-ақ жауаптылықтың пайда болу жағдайларын белгілейді. Заң сол сияқты демократиялық негіздерді, мемлекетті басқарудағы жариялылық пен бақылауды кеңейтуге, халықтың мемлекет пен оның құрылымдарына деген сенімін нығайтуға, білікті мамандарды мемлекеттік қызметке кіруге ынталандыруға, мемлекеттік міндеттерді атқаратын адамдардың риясыз адалдығы үшін жағдайлар жасауға да бағытталған. Бұл заңның ерекшелігі сол, билік басындағы лауазым иелерінің қызмет бабын жеке басының мақсаттарына пайдалануына, келеңсіз әрекеттеріне тосқауыл қою болып табылады. Барлық мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар өз құзіреті шегінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізуге міндетті.[2]

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізу дегеніміз - бұл мемлекетте тұрақтылықты қамтамасыз етудің қажетті шарты деп айтқан екен кезінде Аристотель

ғұлама. «Кез келген мемлекеттік құрылыстағы басты нәрсе - бұл заңдар өзге де күн тәртібінің жәрдемімен істі лауазым иелері баю жолына түсіп кетпейтіндей етіп ұйымдастыру. Жалпы жұртқа ортақ пайда келуін ойластыратын мемлекеттік құрылыстар ғана әділ, дұрыс болмақ», - деген екен ежелгі ойшыл ғалым.

Сыбайлас жемқорлықпен күресу еліміздің бүгінгі күнгі күрделі мәселелерінің бірі болып отыр. Үлкен әлеуметтік қасірет болып табылатын ол саяси даму тұрғысынан бір-біріне ұқсамайтын әлемдегі барлық елдердің қай-қайсысын да қатты алаңдататыны айқын.

Әрбір қоғам дамуының күнегей жағымен қатар көлеңкелі тұсы да бар қатар жүретіндіктен, елдің әлеуметтік хал-ахуатын жақсарып, экономикалық жоғары даму деңгейіне жетуді, халқымыздың демографиялық өсіп-өнуін көздеген шаралар жасалынып жатқан кезде, алға басқан қадамды кейін тартып, дамуымызға тежеу болып отырған сыбайлас жемқорлықпен күресті күшейту - әрқасымыздың азаматтық борышымыз болып табылады.

Осыған орай сыбайлас жемқорлыққа қарсы қоғам болып белсенділік танытып қарсы тұруымыз қажет!!!

ӘДЕБИЕТТЕР

1.«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңы 2015 жылғы 18 қараша, №410-V ҚРЗ.

2.«Айқын» Республикалық қоғамдық саяси газет 13.08.2015ж.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ: СЫБАЙЛАС
ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІ ІСКЕ АСЫРУ ТЕТІКТЕРІ

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ: МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ БОРЬБЫ
С КОРРУПЦИЕЙ

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСКЕ ҚАТЫСУЫ	
Акимова А. А., ғылыми жетекшісі: Кобегенова Г. Ж.	3
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	
Акмурзина А.Т.	5
БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫМЕН КҮРЕС ЖҮРГІЗУ	
Алибеков С.К.	10
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚАЗІРГІ ЗАМАННЫҢ ҚҰБЫЛЫСЫ РЕТІНДЕ	
Алланиязова Ж.Ж., ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.	16
ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПОМОЩНИКА СУДЬИ В СУДОПРОИЗВОДСТВЕ	
Ауешова Б.Т.	18
АНАЛИЗ КОРРУПЦИОННЫХ РИСКОВ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК В КАЗАХСТАНЕ	
Ахметова А. Б.	21
ЖАСТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗДЕРІ	
Джанаева Д. Е., ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.	24
БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ - ГЛАВНАЯ ЗАДАЧА ГОСУДАРСТВА	
Дуисова А.М.	28
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ҚОҒАМ ҮШІН ҚАУІПТІ	
Жайылханов А.Н., ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.	31
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ҚОҒАМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ	
Жамиғат Н., ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.	33
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ	
Жәнібекқызы Қ., ғылыми жетекшісі: Кадирова А. А.	35
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ҚОҒАМДЫҚ БАҚЫЛАУ	
Жұмабаева А., ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.	37
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ, ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Жұмалы Н., ғылыми жетекшісі: Кадирова А.А.	40
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС - БОЛАШАҚ ЖАСТАРДЫҢ КЕПІЛІ	
Ибрашов Р. Б., ғылыми жетекшісі: Казтуғанова Г.Ж.	43
АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ СУБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ	
Кобегенова Г.Ж.	46
ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН ШАРТТАРЫ	
Қуатбаева А., Ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.	48

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САНА МЕН МӘДЕНИЕТ	
Қартжанов А., ғылыми жетекшісі: Ауешова Б.Т.	50
МЕМЛЕКЕТТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК САЛАЛАРЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ	
Аябек А. Ғ., ғылыми жетекшісі: Мұратханова М.Б.	53
ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ БАРЫСЫНДА ЗАТТАЙ ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІҢ АЛАТЫН ОРНЫ	
Нүридин С.Н.	57
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	
Орынқұл.А., ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.	61
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ЖЕТІЛУІ ШАРТЫ НЕГІЗІНДЕГІ ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ТҰРУ	
Сабырғали Д., ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.	66
ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗІ	
Сайынов Д., ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.	68
ӘЙЕЛ ЖӘНЕ БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛелЕРІ	
Сексенбаева Т.Д.	72
РАЗВИТИЕ АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ	
Суюндикова Б. С., научный руководитель: Дуисова А. М.	74
ОТБАСЫНЫҢ ТҮЛҒАНЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ТӘРТІБІН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ	
Таңатаров Б., ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.	79
ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА – ОСНОВА АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ	
Темирбек А., научный руководитель: Акберов З.М.	82
БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ, КАК ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ЕЁ ИСКОРЕНЕНИЯ	
Темирханова А., научный руководитель: Ахметова Б.С.	84
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАСЫ МЕН СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ДЕГЕН ҚОҒАМДАСТЫҚТА ЖАЗЫЛМАҒАН МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЕРЕЖЕЛЕРІ	
Тілекбаева А., ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.	86
ЖАСТАРДЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ТАРТУ	
Усенбаева А. У.	88
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ: СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІ ІСКЕ АСЫРУ ТЕТІКТЕРІ	
Утешова А., Ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.	92
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЛДАРЫ	
Ұлтан Ә.Р., Ғылыми жетекшісі: Кобегенова Г. Ж.	96
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ ҚОҒАМ ҮШІН ҚАУІПТІЛІГІ	
Хабай Т.А., Ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.	98
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІ ІСКЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ	
Чапыгов М., Ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.	104

ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚ ЖҮЙЕЛІК ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ Ізтұрғанова Г.Қ.....	107
АДАМГЕРШЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ Юсупбаева Б., Ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.....	110

**БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ
БІЛІМ БЕРУ**

**АНТИКОРРУПЦИОННОЕ ВОСПИТАНИЕ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
ОРГАНИЗАЦИЯХ**

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ПОСРЕДСТВОМ ВНЕДРЕНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННЫХ МЕХАНИЗМОВ Амангельдиев Г., научный руководитель: Аманчаева К. Р.....	113
БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ БІЛІМ БЕРУ Кошкарбаев Б.С., ғылыми жетекшісі: Абдиева С.Р.....	115
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС Қадыр Г.О., ғылыми жетекшісі: Сагиндикова А.К.....	116
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ҚОҒАМ ДЕРТІ Кенжебек Д., ғылыми жетекшісі: Сагиндикова А.К.....	119
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ЖОЛ ЖОҚ Ермагамбетова А., ғылыми жетекшісі: Сагиндикова А.К.....	121
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕСІЖОЛДАРЫН ЖАҚСARTУ Кулчыкова Қ., ғылыми жетекшісі: Косымбаева Ш.И.....	122
ЧТО ТАКОЕ КОРРУПЦИЯ И КАК С НИМ БОРОТЬСЯ? Сатиманова Г.С., научный руководитель: Кизимбаева А.Б.....	124
БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САУАТТЫЛЫҒЫН КӨТЕРУ Темирова С.Д.....	127
ЖАС ҰРПАҚТЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ТӘРБИЕЛЕУ - ҰЛТ БОЛАШАҒЫНЫҢ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕСІ Қожанова Н. Н., ғылыми жетекшісі: Исакулова А.Т.....	129
СТУДЕНТТЕРДІҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КӨЗҚАРАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ Кобегенова Г. Ж.....	132
БИЗНЕС-САЛАСЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САНАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ Кирбасова Л.Г.....	135
СТУДЕНТТІК ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САНА-СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Отаргулова Ж., ғылыми жетекшісі: Кирбасова Л.Г.....	139
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ӘРЕКЕТ Манас А.Г., ғылыми жетекшісі: Кирбасова Л.Г.....	141
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІНІҢ АЖЫРАМАС БӨЛІГІ Жумағалиев Б., ғылыми жетекшісі: Абдиева С.Р.....	144

ОДНА ИЗ ГЛАВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ – БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ	
Нурланова А., научный руководитель: Кизимбаева А.Б.....	146
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ САЯСАТЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ	
Таскинбай Қ.М., ғылыми жетекшісі: Таскинбайқызы Ж.....	149
ИССЛЕДОВАНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ КОРРУПЦИИ (СИНГАПУР И ГОНКОНГ)	
Аманчаева К.Р.....	151
ЖАСТАР АРАСЫНДА ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	
Асан Н., ғылыми жетекшісі: Аманчаева К.Р.....	154
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Қалабаев Р., ғылыми жетекшісі: Аманчаева К.Р.....	155
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС – БҮГІНГІ КҮННІҢ ТАЛАБЫ	
Сагиндикова А.К.....	157

Пішімі 60x84 1/12
Көлемі 163 бет
Шартты баспа табағы 10,8
Таралымы 50 дана
Ш.Есенов атындағы КМТЖИУ
редакциялық-баспа бөлімінде басылып шықты
130003, Ақтау қ., 32 ш/а

Формат 60x84 1/12
Объем 163 стр.
10,8 печатных листа
Тираж 50 экз.
Отпечатано в редакционно-издательском отделе
КГУТИ им. Ш. Есенова
130003, г. Ақтау, 32 мкрн.